

DOĞAN ARSLAN MESCİDİ DUVAR YÜZEYLERİNDEKİ TASVİRLER

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı**

Yusuf BAŞTÜRK

Danışman: Prof. Dr. Mustafa BEYAZIT

**Temmuz 2021
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza:

Öğrenci Adı Soyad: Yusuf BAŞTÜRK

ÖN SÖZ

Doğan Arslan Mescidi plan ve mimari bakımdan birkaç yayında incelenmesine rağmen yapının dış ve iç cephe duvar yüzeylerindeki kazıma tekniğinde yapılmış tasvirler için herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle duvar yüzeylerindeki tasvirler arasında kültürel ve ikonografik değer taşıyan figürler incelenmiş, belirli başlıklar altında toplanarak Anadolu'da ve farklı coğrafyalardaki benzer örneklerle karşılaştırılıp değerlendirilmiştir.

“Doğan Arslan Mescidi Duvar Yüzeyindeki Tasvirler” adlı çalışmada bana yol gösteren ve her daim desteğini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa BEYAZIT'a teşekkür ederim. Yapının mevcut kitabesini ve duvar yüzeylerinde bulunan Osmanlıca yazıların okunmasında yardımcı olan Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT hocama teşekkürlerimi sunarım. Arazi çalışmaları sırasında ve tezimin her aşamasında yardımlarını esirgemen Arş. Gör. Başaran Doğu GÖKTÜRK hocama teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmalar esnasında yanımda olan ve beni destekleyen arkadaşım Tuğba AKAR'a, eğitim hayatım boyunca her zaman arkamda duran, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Yusuf BAŞTÜRK

ÖZET

DOĞAN ARSLAN MESCİDİ DUVAR YÜZEYLERİNDEKİ TASVİRLER

BAŞTÜRK, Yusuf

Yüksek Lisans Tezi

Sanat Tarihi ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mustafa BEYAZIT

Haziran 2021, VII+282 Sayfa

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Mülk köyünde bulunan Doğan Arslan Mescidi kitabesindeki tarihe göre 1247 yılında inşa edilmiştir. Yapının işlevi hakkında kitabede mescid tanımı geçmesine rağmen bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Mülk köyü mezarlığında höyük olduğu düşünülen bir tepe üzerinde bulunması, içerisinde yakın döneme kadar sandukanın olması ve kitabenin yapıya ait olmadığı yönünde görüşler de yapının işlevi hakkındaki tartışmalara konu olmaktadır. Genel olarak dikdörtgen planlı yapı iki bölümden oluşmaktadır. Tezimizin konusu gereği mimari detaylar kısaca açıklanmış, asıl konumuz olan tasvirler ayrı başlık altında incelenmiştir.

Yapının dış cephesinde taş blokların yüzeyinde ve iç cephenin duvar yüzeylerinde kazıma tekniğinde yapılmış, sanatsal ve ikonografik değere sahip olan geçmiş dönemlerdeki geleneği bize yansıtan figürler irdelenmiştir. Dış ve iç cephe yüzeyinde toplam 206 tasvir bu kritere göre belirlenmiştir.

Belirlenen bu tasvirler arazide tek tek fotoğraflanıp ölçüleri alınarak envanterlenmiştir. Daha sonra bu tasvirler AutoCAD 2019 programında çizilerek çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. İnsan, el, hayvan, bitki, geometrik şekiller ve damgalar şeklinde ayrılan tasvirler tekrar belirli başlıklar halinde Anadolu'da ve Orta Asya'da benzer yapı tekniğinde ve benzer tasvirlerin görüldüğü yapılarla ve kaya resim alanlarıyla karşılaştırılmıştır. Ayrıca İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası dönemlerde Türklerin kültürlerinde barındırdığı ikonografik anlamlarıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivrihisar, Mülk Köyü, Doğan Arslan, Mescid, Duvar Yüzeyi Tasvirleri, Kaya Resmi, Petroglif.

ABSTRACT**THE WALL PAINTINGS OF DOĞAN ARSLAN MESCİD****BAŞTÜRK, Yusuf**

Master's Thesis

Department of Art History

Thesis Advisor: Prof. Dr. Mustafa BEYAZIT

June 2021, VII+282 Pages

Based on the date of its epigraph, the Doğan Arslan Mescid which is located in the village of Mülk of Sivrihisar district of Eskişehir was built in 1247. Even though the description about the function of the structure is mentioned in the epigraph, it also includes question marks. The cemetery of Mülk village being situated on a hill which is thought to be a tumulus, in which the existence of a cist until a short time ago and the opinions that the epigraph not belonging to the building, have all contributed to the discussions about the purpose of the building. The rectangle designed structure basically consists of two sections. The architectural details are briefly stated in accordance with the context of the thesis and the images, which are the main focal point, are examined under a separate heading.

The carving technique was used on the surface of the stone blocks on the exterior and on the interior wall surfaces of the structure and figures of artistic and iconographic value which reflected the traditions of past times were rendered the main focus. A total of 206 images on the exterior and interior surfaces were determined according to this criterion.

Each identified image was photographed and measured individually out in the field and inventoried accordingly. Later these images were drawn in AutoCAD 2019 and classified under various headings. The images that is grouped as human, hand, animal, plant, geometric shapes and seals have been compared yet again under specific headings with structures observed with the construction techniques seen in Anatolia and Central Asia as well as with similar depictions and with the fields of cave paintings. Furthermore, they also have been evaluated within the iconographic meanings observed within the cultures of Turks during pre- and post-Islamic periods.

Key Words: Sivrihisar, Mülk Village, Doğan Arslan, Mescid, Wall Paintings, Cave Painting, Petroglyph.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

SİVRİHİSAR'IN TARİHÇESİ VE CAMİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

1.1. Sivrihisar'ın Tarihçesi.....	4
1.2. Cami Mimarisinin Gelişimi	10

II. BÖLÜM

MÜLK KÖYÜ DOĞAN ARSLAN MESCİDİ VE TASVİRLERİ

2.1. Mescidin Yeri	24
2.2. Tarihçe	24
2.3. Plan ve Mimari Özellikleri	28
2.4. Tasvirler	39
2.4.1. Dış Cephede Taş Blokların Yüzeyindeki Tasvirler	39
2.4.1.1. Doğu Cephedeki Tasvirler	40
2.4.1.2. Güney Cephedeki Tasvirler	140
2.4.1.3. Batı Cephedeki Tasvirler	169
2.4.1.4. Kuzey Cephedeki Tasvirler	177
2.4.2. İç Cephenin Ön Mekanında Yer Alan Tasvirler	186
2.4.2.1. Ön Mekanın Güney Cephesindeki Tasvirler	187
2.4.2.2. Ön Mekanın Batı Cephesindeki Tasvirler	201
2.4.2.3. Ön Mekanın Kuzey Cephesindeki Tasvirler.....	203
2.4.3. İç Cephenin Harim Mekanında Yer Alan Tasvirler.....	205
2.4.3.1 Harim Mekanı Doğu Cephedeki Tasvirler.....	205
2.4.3.2 Harim Mekanı Güney Cephedeki Tasvirler.....	206
2.4.3.3. Harim Mekanı Batı Cephedeki Tasvirler.....	217
2.4.3.4. Harim Mekanı Kuzey Cephedeki Tasvirler	230
2.4.4. Tromplarda Yer Alan Tasvirler	233
2.4.4.1. Kuzeydoğudaki Tromp Yüzeyindeki Tasvirler	233
2.4.4.2. Güneydoğudaki Tromp Yüzeyindeki Tasvirler	237
2.4.4.3. Kuzeybatıdaki Tromp Yüzeyindeki Tasvirler	239

III. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

3.1. İnsan Tasvirleri	246
3.1.1. Ellerini İki Yana Açmış İnsan Tasviri	246
3.1.2. Elleri Belinde Olan İnsan Tasviri	248
3.1.3. Elleri Olmayan İnsan Tasviri	249
3.2. El Tasvirleri	250
3.3. Hayvan Tasvirleri	254
3.3.1. Geyik Tasviri	254
3.3.2. Keçi (Dağ Keçisi) Tasviri	255
3.3.3. Yırtıcı Olmayan Kuş Tasviri.....	257
3.3.4. Türü Belirlenemeyen Hayvan Tasvirleri	257
3.4. Bitkisel Tasvirler.....	258
3.4.1. Ağaç Tasvirleri	258
3.4.2. Lale Tasviri	259
3.5. Geometrik Şekiller.....	260
3.5.1. İç İçe Dörtgenler	260
3.5.2. Taramalar	261
3.5.3. Zikzak Tasvirleri.....	261
3.5.4. Yıldız Tasvirleri.....	261
3.5.4.1. Altı Kollu Yıldızlar	262
3.5.4.2. Sekiz Kollu Yıldızlar	262
3.5.5. Sınıflandırılmayan Geometrik Şekiller	263
3.6. Güneş Tasviri.....	264
3.7. Damgalar.....	265
3.7.1. Kayı Damgası	266
3.7.2. Salur(Salgur) Damgası.....	266
3.7.3. Beğdili (Begteli) Damgası/ Saban Tasviri.....	267
3.7.4. Avşar (Afşar) Damgası	268
3.7.5. Yön Damgası	269
3.7.6. Ok-Yay Damgaları.....	270
3.8. Yazı Tasvirleri	271
3.9. Tanımlanamayan Tasvirler	272
3.10. Tasvirlerde Kullanılan Teknikler.....	272
3.11. Ustalar.....	273

3.12. Tasvirlerin Tarihlendirilmesi	273
SONUÇ	275
KAYNAKLAR	277
ÖZ GEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
cm.	Santimetre
ev.	Çevirmen
iz.	Çizim
Env.	Envanter
Fig.	Figür
Fot.	Fotoğraf
Haz.	Hazırlayan
İ.	İç cephe
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
m.	Metre
M.	Miladi
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	Milattan Önce
Res.	Resim
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDVİA.	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	Türk Tarih Kurumu
Ter.	Tercüme
D.	Dış
D1.	Doğu cephenin birinci taş blok sırası
G1.	Güney cephenin birinci taş blok sırası
B1.	Batı cephenin birinci taş blok sırası
K1.	Kuzey cephenin birinci taş blok sırası
İ.	İ
İÖ.	İ ön mekan
İH.	İ harim bölümü
T.	Tromp
KD.	Kuzeydoğu
KB.	Kuzeybatı
GD.	Güneydoğu
GB.	Güneybatı

GİRİŞ

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Mülk köyündeki mescid ilk defa Neşet Çağatay tarafından incelenmiş ve hakkında yayın yapılmıştır¹. Yapı birkaç farklı çalışmada daha yer almış ancak yapılan tüm çalışmalar mimari ve plan sınırında kalmıştır. Mescidin dış ve iç cephelerinde duvar yüzeylerindeki tasvirler herhangi bir araştırmaya konu olmamıştır.

Tezimizin konusunu oluşturan Doğan Arslan Mescidi'nin duvar yüzeylerinde yer alan tasvirlerin yapımında kullanılan teknikler ve benzer tasvir örneklerine farklı kaya resim alanlarında ve duvar yüzeylerinde karşılaştırılması nedeniyle bu alan içerisinde değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın ilk kısmını arazi bölümü oluşturmaktadır. Arazi çalışması sırasında yapı detaylı şekilde fotoğraflanmış, cephelerin ve blok taşların ölçüleri alınmış, ofis çalışması için gerekli olan bilgiler toplanmıştır. Ofis çalışması kısmında elde edilen veriler ışığında yapıda tespit edilen tasvirler belirlenmiş ve AutoCAD 2019 programı üzerinde çizimleri yapılmıştır.

Tezimiz üç ana başlık altında incelenmiştir. Birinci bölüm yapının bulunduğu Sivrihisar ilçesinin tarihçesini ve cami mimarisinin gelişimini içermektedir. İkinci bölümü ise Doğan Arslan Mescidi'nin yeri, mimari özellikleri ve ana konumuz olan duvar yüzeylerindeki tasvirler oluşturmaktadır. Mescidin hem dış hem de iç cephesinde tespit edilen tasvirler bu bölümde değerlendirilmiştir. Tasvirleri tanımlarken envanter numaraları verilerek figürlerin karışması önlenmiştir. Katalogda her tasvir fotoğrafları ve çizimleriyle birlikte yer almaktadır. Yapıda bulunan tüm tasvirler çalışmaya dahil edilmemiştir. Geçmiş dönemlere ait olduğu düşünülen ve ikonografik anlamlar taşıyan tasvirler çalışmamıza konu olmuştur.

Tasvirler dış ve iç cephe olarak iki ayrı başlık altında sınıflandırılmıştır. Dış cephedeki tasvirler buldukları taş bloklar üzerinden envanterlenmiştir. İç cephede ise farklı bir yöntem kullanılmıştır. Dış cephedeki tasvirler doğu cepheden başlanarak saat yönünde ilerleyip kuzey cephede sonlanacak şekilde incelenmiştir. Her cephe en alt sıra ve sağ baştaki blok taştan başlanarak açıklanmıştır. Sağ baştaki taştan saat yönünde ilerleyerek sıra sonuna gelinmiş ve bir üst sırada tekrar sağ baştaki blok taştan incelemeye

¹ Neşet Çağatay, "Sivrihisar'ın Mülk Köyü'ndeki Doğan Arslan Mescidi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Ankara 1981, s. 21-39.

devam edilmiştir. İncelemeler sırasında tespit edilen tasvirlerle buldukları cephe, yer aldığı sıra ve üzerinde yer aldığı taş blok sayısı ile envanter numarası verilmiştir. Örneğin, “D.D1.2.3” envanter numarasına sahip olan tasvirin açıklamasında, ilk harf tasvirin dış cephede mi yoksa iç cephede mi olduğunu göstermektedir. İkinci harf ve rakamdan oluşan kısım ise bulunduğu cepheyi ve cephede yer aldığı taş blok sırasını göstermektedir. Bir sonraki rakam ise tasvirin bulunduğu taş bloğu sırasında kaçınıcı olduğunu ve son rakam ise taş blok üzerinden birden fazla olabilen tasvirler içerisinde kaçınıcı olduğunu göstermektedir. Buna göre envanter numarasını şu şekilde okuyabiliriz; “D”, Dış, “D1”, Doğu cephe alttan birinci sıra, “2” ikinci taş blok ve “3” üçüncü tasvir. (Env. D.D1.2.3).

Dış cephede uyguladığımız envanter sistemi yapının içerisinde uygulanamamıştır. Çünkü iç cephedeki blok taşların etrafına yapılan harç taşın sınırlarını belirlememize engel olup, net bir ölçüm yapmamızı önlemiştir. Yapının iç kısmı iki bölümden oluştuğu için her bölüm kendi içerisinde incelenmiştir. Yapının işlevi hakkında soru işaretleri barındırması nedeniyle kuzeydeki kapıdan girdiğimiz alana ön mekan denmiştir. Buradaki taçkapıdan geçilen bölüm ise harim olarak adlandırılmıştır.

Ön mekan kısmında dış cephede olduğu gibi doğudan başlayıp saat yönünde ilerleyerek kuzey cephede incelemeler yapılmıştır. Burada kullanılan envanterleme işleminde blok taşlar takip edilmemiş, cephe bir bütün olarak ele alınmıştır. Tasvirlerin yerlerini daha kolay belirleyebilmek için duvar yüzeyinde kareleme sistemi kullanılmıştır. Bu sistemde cephe dört eşit parçaya ayrılmıştır. Yatayda “A” ve “B” harfleriyle dikeyde ise “1” ve “2” rakamlarıyla kodlama yapılmıştır. Bu işlemi örnek üzerinden açıklayacak olursak: “İ.ÖG.A1.1” envanter numarasına sahip olan tasvir sırayla “İ” iç, “ÖG” ön mekanın güney cephesi, “A1”, A1 karesi, “1” 1. tasvir şeklinde okunmalıdır.

Yapının harim bölümünde ise tasvirler cephelerin duvar yüzeyleriyle birlikte kubbeye geçişi sağlayan tromplarda bulunmaktadır. Tromplar cephelerde karışıklığa yol açmaması için ayrı bir başlık altında toplanmıştır. Cephelerin takibi önceki bölümlerde olduğu doğu cepheden başlayıp saat yönünde devam ederek kuzey cephede sonlanmaktadır. Ön mekanda olduğu gibi harim bölümünde de kareleme sistemine devam edilmiştir. Burada harim bölümü envanter numarasında “H” harfiyle gösterilmiştir. Cephelerde yer alan pencerelerin yan duvar yüzeylerinde de tasvirler bulunmaktadır. Bu tasvirler dahil oldukları kare içerisinde envanterlenmiştir. Harim bölümünde yapılan bir

envanterleme işlemine örnek verecek olursak: “İ.HB.A2.1” envanter numarası “İ” iç, “HB” harim batı cephe, “A2” A2 karesi, “1” birinci tasvir şeklindedir.

Kareleme sistemi içerisinde bazı tasvirler her iki karenin birleştiği alana denk gelmiştir. Böyle bir durumda kesişen tasvir “A1-B1” olarak her iki karenin birleştiği kısımda yer aldığı belirtilmiştir.

Harim bölümünde kubbeye geçişi sağlayan trompların yüzeylerindeki tasvirler kendi içlerinde belirlenen envanter numarası sistemine göre kataloglanmıştır. Bu alanda tasvirin tromp yüzeyinde olduğunu göstermek için “T” harfi kullanılmıştır. Tasvirlerin envanterlenmesi, kuzeydoğu yönündeki tromptan başlayarak saat yönünde devam edip kuzeybatıda yer alan trompta sonlanmıştır. Örnek olarak “H.KD.T.3” envanter numaralı tasvir; “H” harim, “KD” kuzeydoğu, “T” tromp, “3” üçüncü tasvir şeklindedir.

Üçüncü bölümde ise karşılaştırma ve değerlendirme başlığı altında yapıda tespit ettiğimiz tarihsel, kültürel ve ikonografik değere sahip olan tasvirler kendi içlerinde ana başlıklara sonrasında aralarında görülen farklara göre alt başlıklara ayrılmıştır. Figürler dini, mitolojik, ikonografik anlamlarıyla ele alınmış, Türklerin Anadolu’da ve farklı coğrafyalarda yaptığı kaya resim alanlarında ve yapıların duvar yüzeylerindeki benzer tasvirlerle karşılaştırılmıştır.

Sonuç olarak Anadolu’nun birçok farklı yerinde, yapıların duvar yüzeylerinde karşımıza çıkan tasvirler bizim geçmiş dönemlerimizin şahidi olup yapıldığı dönemin kültürel, dini, sosyal özelliklerini bize yansıtan kaynaklardır. Bugün yapıda tanımlayamadığımız tasvirler olsa da gelecekte yapılacak olan çalışmalarla bu figürlerin taşıdığı anlamları ve yapılarıyla ilgili yeni bilgiler ortaya çıkacaktır.

I. BÖLÜM

SİVRİHİSAR'IN TARİHÇESİ VE CAMİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

1.1. Sivrihisar'ın Tarihçesi

Sivrihisar'ın kesin kuruluş tarihi belli olmamakla birlikte Hititler devrinde Sallpa, Yunan ve Roma devrinde Spalya, klasik devirde Abrustula, Bizans döneminde Justiniapolis, Kazvini tarihinde² Sibrihisar, sonrasında Seferihisar ve son olarak Sivrihisar adını almıştır³.

M.Ö. yaklaşık 1200 yılında Avrupa'dan Trakya üzerinden Anadolu'ya giriş yapan Hint-Avrupa kökenli bir kavim olan Frigler, akınlarla Anadolu'nun kuzeybatısına ve Kızılırmak civarına yerleşirler⁴. Frig döneminde Sivrihisar'ın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Pessinus kenti Antik Çağ'ın güçlü din ve ticaret merkeziydi⁵. Burasının Hititler tarafından Kubebe ya da Kubaba diye anılan "Tanrıların Anası" Kybele'nin tapınağının bulunduğu inanan kenttir⁶.

Pessinus kenti Friglerden sonra Lidya ve Perslerin egemenliğine girmiş, Hellenizm çağında Galya'dan yola çıkarak Anadolu'ya gelen Galatların bir boyu olan Tolistoboglar bu bölgeye yerleşmişlerdir⁷.

Pessinus kenti M.Ö. 25 yılında Roma egemenliğine geçti ve Roma'nın Galatya eyaleti sınırlarına dahil edildi⁸. 4. yüzyılda Galatya başkenti Ankyra olan Galatia Prima ve başkenti Pessinus olan Galatia Secuda olmak üzere ikiye ayrıldı⁹. Ankyra'nın başkent olup gelişmeye başlamasıyla Pessinus zayıflayarak eski gücünü yitirmiştir¹⁰.

6. yüzyıla gelindiğinde Bizans İmparatoru Justinianus (527-565) kenti tekrar inşa etmek istemiş ve bu tarihten sonra şehir Justinianopolis adını almıştır ancak Justinianus yeni şehri Pessinus'un bulunduğu yere değil günümüzde Sivrihisar'ın olduğu bölgeye

² Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini' nin yazdığı Tarih-i Güzide adlı eser de Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu Devleti ve Anadolu coğrafyası hakkında bilgi vermektedir. Bkz. Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, çev. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

³ Tahsin Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, Eskişehir 1960, s. 7.

⁴ Suzan Albek, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Eskişehir 1961, s. 79.

⁵ Erol Altınşapan-Canan Parla, *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I, Günyüzü, Mihalgazi, Mihaliççik, Sarıcakaya, Seyitgazi, Sivrihisar*, Eskişehir 2004, s. 291.

⁶ S. Albek, *age.*, s. 79.

⁷ S. Albek, *age.*, s. 80.

⁸ Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul 1976, s. 44.

⁹ S. Albek, *age.*, s. 82.

¹⁰ S. Albek, *age.*, s. 83.

kurmuştur¹¹. Kent kurulurken Hititler döneminde Spalia ya da Palia olarak adlandırılan yerleşim yeri seçilmiş Sivrihisar'ın 16 km. güneydoğusunda yer alan Pessinus kentindeki tapınak, tiyatro ve diğer yapıların taşları devşirme malzeme olarak kullanılmıştır¹². Ayrıca imparatorluk yıllarında önemli yollar üzerinde yer alan kaleleri onartmasıyla tanınan Justinianus birçok yolun yakınından geçtiği bu bölgedeki kaleyi de antik kentin taşlarını kullanarak yeniden yaptırmıştır¹³. Sivrihisar Kalesi Bizans askeri yolları üzerinde önemli bir koruma noktası olmuştur¹⁴. Bizans Döneminin önde gelen Hristiyanlık merkezlerinden biri olarak görülen Justinianopolis, askeri ve ticari olarak bulunduğu konumun avantajı sayesinde ilk başta başpiskoposluk sonrasında ise metropolitlik merkezi olmuştur¹⁵.

Anadolu'da Bizanslılara karşı Halife Hz. Ömer (634-644) zamanında başlayan Arap akınları, Türklerin Anadolu'da mutlak hakimiyetlerine kadar sürmüş ve Arap akınları sırasında Abbasi Halifesi El Mutasım'ın (833-842) ordusuyla Amorium (Amurriye)¹⁶ kentini yakmasıyla burada yaşayan halk Sivrihisar'a göç etmek zorunda kalmıştır¹⁷. Amurriye'nin tahrip edilmesinden sonra Amurriye ismi Sivrihisar'a verilmiştir¹⁸.

Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Alp Arslan'ın (1063-1072) Bizans İmparatoru Romanos Diyojen'i (1068-1071) 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda yenmesiyle Anadolu'nun Türkler için fethi ve yerleşmesi büyük bir hız kazanmıştır¹⁹. 1073 yılında Ahmet Şah komutasındaki Türk orduları tarafından Sivrihisar fethedildi²⁰. 1074 tarihinde Kutalmışoğlu I. Süleyman Şah'ın, (1075-1086) Bizans İmparatoru VII. Mikail Dukas (1071-1078) ile yaptığı, Eskişehir (Dorylaion) ve Söğüt Türklerle bırakıldığı anlaşmanın

¹¹ Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s. 8.

¹² Orhan Keskin, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, İstanbul 2001, s. 17.

¹³ S. Albek, *age.*, s. 111.

¹⁴ Besim Darkot, "Sivrihisar", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1997, s. 727.

¹⁵ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, Ankara 1960, s. 91.

¹⁶ Amorium, Latince kaynaklarda "Amorion", İslam kaynaklarında "Amurriye" ya da "Ammuriye" olarak adlandırılan Bizans şehridir. Günümüzde Afyonkarahisar il sınırları içerisinde, Emirdağ ilçesinin 16 km. doğusunda yer almaktadır. Bkz. DİA, "Ammuriye" *TDVİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 79.

¹⁷ Hamiyet Koca, *Osmanlı Hakimiyetinde Sivrihisar Kazası*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2019, s. 10.

¹⁸ T. Özalp, *age.*, s. 7.

¹⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 2009, s. 181.

²⁰ Sivrihisar'ın kesin olarak ne zaman Türk hakimiyetine girdiği kesin olarak bilinmemekle birlikte Orhan Keskin kitabında 1073 tarihini vermiştir. Bkz. Orhan Keskin, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2001, s. 17.

ardından 1075'te İznik'in fethedilmesiyle Sivrihisar yöresi Anadolu Selçukluları için daha da önem kazanmıştır²¹.

Türklerin Anadolu'yu fethetmelerinden sonra çok sayıda Türkmen ailesi bölgeye yerleştirilmiş ve Selçuklu döneminde Sivrihisar bölgesi özellikle Oğuz Türkmenlerinin yoğun yerleşim gösterdiği bir bölge olmuştur²². Sivrihisar'a Oğuz boylarına mensup olan Karkın, Kınık, İğdir, Alaçat veya Alaçoi, İğdeli, İmralı-İmur ve Yölemir, Beydilli, Yazır, Buğdüz aşiretleri ve bu aşiretlerin kolları olan; Avşar, Kılıç, Karaca Ören, Kırgızlar, Köseler, Sazılar, Karaburun, Alayunt ve Gedik Aşiretleri yerleşmiştir²³.

II. Kılıç Arslan (1155-1192) Anadolu Selçuklu Devleti'ni oğulları arasında 11 eyalete ayırmış, Ankara merkez olmak üzere Eskişehir, Çankırı ve Kastamonu'yu Mesut'a vermiştir²⁴. Bu dönemde kuzeyden güneye Sinop, Eskişehir ve Antalya hattı Türk-Bizans sınırı olarak belirlenmiş ve yaklaşık kırk yıl boyunca bu sınırdaki siyasi bir hareketlilik olmamış, bölgede inşa faaliyetlerine ağırlık verilmiştir²⁵.

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında uzun süre uç merkezi olarak kalan Sivrihisar, bu dönemin önemli şehirlerinden biri olmuş ve günümüze ulaşan pek çok mimari eser Selçuklu devrinde yapılmıştır²⁶. 1175 yılına tarihlenen²⁷, günümüze sadece minaresi ulaşan Kılıç Mescidi'nin varlığına dayandırılarak Sivrihisar'da II. Kılıç Arslan döneminde başlayan imar faaliyetleri, I. Alaeddin Keykubad Döneminde ardından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. İzzeddin Keykavus dönemlerinde de sürdürülmüş olduğu anlaşılmaktadır²⁸.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emirlerinden Doğan Bey'in 1247 tarihinde Mülk Köyü'nde yaptırdığı Doğan Arslan Mescidi, I. Alaeddin Keykubat tahta çıktığında uç beyi olan Emir Seyfettin Kızıl'ın yaptırdığı öne sürülen 1259 tarihli cami, günümüze ulaşmayan Sivrihisar merkezdeki Seydi Mahmut ve Seydi Nurettin Zaviyeleri ile İki Seydi Köyü'ndeki İki Seydi ve Kızılçeşme Köyü'ndeki Şeyh Abdülkerim Zaviyeleri 13.

²¹ Canan Parla, *Sivrihisar Bindirme Tavanlı Camiler*, Eskişehir 2005, s. 5.

²² Nejat İşcan, *Fotoğraflarla Sivrihisar Justinianopolis*, Eskişehir 2000, s. 9.

²³ T. Özalp, *age.*, s. 10-11.

²⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 217.

²⁵ E. Altınşapan-C. Parla, *age.*, s. 11-12.

²⁶ İbrahim Sezgin, "Sivrihisar", *TDVİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 289.

²⁷ Tahsin Özalp, *Sivrihisar Tarihi* adlı kitabında Kılıç Mescidini tarihlendirirken mescidin yanında yer alan mezar taşında geçen ifadelerle dayanarak, mescidin banisinin Şeyh Mehmed Efendi ve inşa tarihinin de 1175 olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bu görüş kabul görmekle birlikte, bu husus kesin bir şekilde doğrulanamamıştır. Bkz. Tahsin Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, Tam-İş Matbaası, Eskişehir 1960, s. 66.

²⁸ Otgonbaatar Demberel, *Sivrihisar İbrahim Bulgurcu Evi Restorasyon Önerisi*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 10.

yüzyıla tarihlendirilen Anadolu Selçuklu eserleridir²⁹. Özellikle III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in naibi³⁰ Eminüddin Mikail tarafından onartılarak günümüzdeki haline ulaşan Sivrihisar Ulu Cami³¹ (H. 673/M. 1274) sadece bu yörede değil, Anadolu Selçuklu sanatının en seçkin örneklerinden biri sayılmaktadır³².

13. yüzyılın ilk yarısında doğuda büyük bir tehlike olarak beliren Moğollar, İran istilasından sonra Irak'a akınlar düzenleyip Türk sınırlarını zorlamaya başlamışlardır³³. Babai İsyanı ile zayıflayan Selçuklular II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1243 yılında Köseadağ'da Moğollar karşısında büyük bir yenilgiye uğramışlardır³⁴. Moğol istilasından kaçan Türkmenler Anadolu'nun batısına göçmüşlerdir³⁵. Selçukluların son dönemlerinde çıkan karışıklıklar Sivrihisar'ı da etkisi altına almış, eşkıyaların soygunlar yapıp Sivrihisar Kalesi'ne saklanmaları nedeniyle Moğollar tarafından kale yıkılmıştır³⁶.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyeti dışında Sivrihisar kısa süreli de olsa başka devletlerin yönetimi altına girdiği görülmektedir³⁷. Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra Moğolların bir kolu olan İlhanlılar bölgeye egemen olmuş ve İlhanlı komutanı Bayto'nun oğlu Melikşah Bey'in Çobanoğlu Timurtaş tarafından öldürülen kardeşi Sultan Şah Bey için Sivrihisar'da 1327 tarihli Alemşah Kümbeti³⁸ inşa edilmiştir³⁹.

Anadolu'nun coğrafi açıdan önemli bir konuma sahip olması nedeniyle Osmanlı Devleti ve Karamanoğlu Beyliği Anadolu iktidarı olmak için uzun yıllar çarpışmış ve sınır konumunda bulunan Sivrihisar iki devlet arasında sık sık el değiştirmek zorunda kalmıştır⁴⁰. Osman Gazi döneminde, Sivrihisar'ın yönetimini Gündüz Bey'e⁴¹ verilmiş ancak Karamanoğullarının saldırıları sonucu el değiştirmiştir⁴².

²⁹ C. Parla, *age.*, s. 7.

³⁰ Naip, hükümdar adına hükümdarın yokluğunda, ya da çocukluğu süresince devleti yöneten kimse. Bkz. "Naip" TDK Büyük Türkçe Sözlük, Ankara 2011, s. 1745.

³¹ Sivrihisar Ulucami için bkz., K. Otto-Dorn, Die Ulu Dschami in Sivrihisar, *Anadolu (Anatolia) Dergisi*, c. IX, Ankara 1967, s. 161-168. Hüseyin Tunçay, *Anadolu'nun Ahşap Camileri*, Tunçay Yayıncılık, İstanbul 2019.

³² H. Doğru, *age.*, s. 8.

³³ E. Altınsapan-C. Parla, *age.*, s. 13.

³⁴ O. Turan, *age.*, 1971, s. 437.

³⁵ O. Keskin, *age.*, s. 18.

³⁶ S. Albek, *age.*, s. 112.

³⁷ O. Keskin, *age.*, s. 20.

³⁸ E. Altınsapan-C. Parla, *age.*, s. 341-354.

³⁹ C. Parla, *age.*, s. 8.

⁴⁰ H. Doğru, *age.*, s. 10.

⁴¹ Gündüz Bey, Oğuzların Bozok kolunun Kayı Boyuna mensup olup Ertuğrul Gazi'nin üç oğlundan birincisidir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Gazi'nin ağabeyidir. Bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg", *Belleten*, 71/261, Ankara 2007, s. 488-489.

⁴² O. Keskin, *age.*, s. 20.

Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa 1354'de Ankara'yı aldığı zaman Sivrihisar'ı da Osmanlı Devleti'ne dahil etmiş fakat Orhan Bey'in ölümü üzerine Ankara'da büyük etkinliği olan Ahiler, Karamanoğullarından aldıkları destekle Osmanlı'dan ayrıldılar⁴³. Bursa'da tahta çıkan I. Murad (1362-1389) bu sorunu çözmek için ordusuyla 1363'te Anadolu'ya sefere çıkıp Eskişehir yakınlarında Eratna Beyliği⁴⁴ kuvvetlerini mağlup edip, Karamanoğullarını da geri çekilmeye mecbur etmiş ve Sivrihisar tekrar Osmanlı hakimiyetine girmiştir⁴⁵. 1402'de I. Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a mağlup olmasıyla Anadolu beylikleri Timur tarafından yeniden teşkilatlandırılır ve Sivrihisar'ı Karamanoğullarına verir⁴⁶.

Ankara Savaşı sonrası dağılma sürecine giren Osmanlı Devleti 11 yıl süren Fetret Devrinin (1402-1413) ardından I. Çelebi Mehmed (1413-1421) tarafından yeniden bir araya getirildi⁴⁷. Karamanoğullarının eline geçen Sivrihisar 1415'te I. Çelebi Mehmed tarafından tekrar Osmanlı Devleti'ne geçmiştir⁴⁸. Kesin olarak Osmanlı sınırlarına dahil edilen Sivrihisar 15. yüzyılda Hüdavendigâr sancağına bağlanmıştır⁴⁹

II. Murad (1421-1451), Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), ve II. Bayezid (1481-1512) zamanlarında Eskişehir bölgesi siyasi olaylardan uzak bir iç bölge halini almıştır⁵⁰. 15. yüzyılda bölgede cami ve mescit inşası dışında yapısal faaliyetler azalmış, bu dönemde Sivrihisar'da Hazinedar, Hoşkadem ve Akdoğan mescitleriyle günümüze ulaşamayan Balaban Camii (1426) ile Ziyaiyye Camii'nin (1492) inşa edilmiştir⁵¹.

Osmanlı yönetimi altında siyasi ve askeri gelişmelerin uzağında kalan Sivrihisar'ın fiziki durumuyla alakalı ilk bilgiler 15. yüzyılın ikinci çeyreğine aittir⁵². 1486 yılında biri Ermeni mahallesi olmak üzere yirmi dördü Müslüman mahallesiyle toplam da yirmi beş mahalleye sahip olan Sivrihisar'ın tahmini nüfusu 3100 kişiydi⁵³.

⁴³ H. Doğru, *age.*, s. 10.

⁴⁴ Eratna Beyliği, 1335-1381 yılları arasında Sivas ve Kayseri çevresinde kurulmuş Türk beyliğidir. Bkz. Kemal Göde, "Eratnaoğulları", *TDVİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 295.

⁴⁵ İ. Sezgin, *agm.*, s. 289.

⁴⁶ E. Altınsapan-C. Parla, *age.*, s. 20.

⁴⁷ O. Keskin, *age.*, s. 22.

⁴⁸ Erol Altınsapan, "Sivrihisar'da Selçuklu Şehir Dokusu", *II. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri*, Eskişehir 1990, s. 22.

⁴⁹ H. Doğru, *age.*, s. 14.

⁵⁰ E. Altınsapan-C. Parla, *age.*, s. 20.

⁵¹ E. Altınsapan-C. Parla, *age.*, s. 21.

⁵² İ. Sezgin, *agm.*, s. 289.

⁵³ İ. Sezgin, *agm.*, s. 290.

15. ve 16. yüzyıllarda kale, han, hamam, kervansaray, pazaryeri, çarşı, medrese, mescid ve camileriyle Sivrihisar, fiziki ve sosyal yapısıyla tam bir kent niteliğine ulaşmıştır⁵⁴. 17. yüzyılda şehrin nüfusunda ciddi bir azalma görülmüş, 1698-99 yıllarında avarız⁵⁵ tahririnde mahalle isimleri kaydedilmediği için mahalle sayısı bilinmeyen şehirde yaklaşık 1200 nüfus bulunmaktaydı⁵⁶.

Sivrihisar 19. yüzyılda Islahat Fermanı'ndan sonra kabul edilen yeni vilayet kanununa göre Ankara vilayetinin Merkez Sancağına bağlı bir kaza durumuna getirilmiş, 1846 yılında Ankara'ya, 1912 yılında da Eskişehir iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir⁵⁷.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Sivrihisar'da Kafkasya, Kırım, Romanya, Bulgaristan ve Bosna tarafında Osmanlı topraklarına göç eden muhacirler yerleştirilmiştir⁵⁸. I. Dünya Savaşından (1914-1918) sonra 17 Temmuz 1921'de Yunanlıların işgaline uğrayan Sivrihisar 1 Eylül 1922 tarihinde Türk birlikleri tarafından kurtarılmıştır⁵⁹.

Uzun yıllar boyunca birçok devletin egemenliğinde bulunan Sivrihisar ve çevresindeki yerleşim yerleri özellikle 19. yüzyılda pek çok gezginin uğrak yeri olmuştur⁶⁰. Örneğin 1833 ve 1843'te C. Texier, 1842'de Hamilton, Ainsworth, Saint Martin, Tschihatscheff, sonrasında Van Lennep (1870), Barkley (1891) gibi gezginler bu bölgedeki yerleşim yerlerinden geçmişlerdir⁶¹.

Tezimizin konusunu oluşturan tasvirlerin yer aldığı Doğan Arslan Mescidi, Eskişehir-Ankara yolu üzerinde yer alan Sivrihisar ilçesine bağlı Mülk Köyü'nde yer almaktadır. Mülk Köyü muhtarı Avni Kaya ile yapılan görüşmede köyün tarihi net olarak bilinmemekle birlikte zamanında Ankara Polatlı ilçesine bağlıyken sonrasında Eskişehir Sivrihisar ilçesine bağlandığı bilgisi alınmıştır⁶².

⁵⁴ H. Doğru, *age.*, s. 29.

⁵⁵ Avarız; Osmanlı Devleti'nde olağandışı durumlarda ve savaş zamanı halktan alınan vergi adıdır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 114.

⁵⁶ İ. Sezgin, *agm.*, s. 290.

⁵⁷ B. Darkot, *age.*, s. 427.

⁵⁸ İ. Sezgin, *agm.*, s. 290.

⁵⁹ O. Keskin, *age.*, s. 36-37.

⁶⁰ Fügen İltter, "Sivrihisar Yöresi Araştırmaları", *Anadolu (Anatolia)*, S. 19, Ankara 1975, s. 13.

⁶¹ F. İltter, *age.*, s. 14.

⁶² Mülk Köyü Muhtarı Avni Kaya ile yapılan görüşme (20.05.2021)

1.2. Cami Mimarisinin Gelişimi

Arapça “cem” kökünden türeyen, “toplayan, bir araya getiren” cami kelimesi İslam sanatının ilk dönemlerinde Cuma namazlarının kılındığı büyük mescidler için kullanılan “el-mescid’ül cami” teriminin kısaltılmış halidir⁶³. Daha sonra, içinde Cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan ibadet mekanlarına cami, Cuma namazı kılınmayan ve minberi olmayanlara ise mescid adı verilmiştir⁶⁴. Aslında mescid kelimesi Türkiye dışında diğer İslam ülkelerinde cami anlamında kullanılmış; büyük boyutlarına rağmen Mescid-i Nebevi, İsfahan Mescid-i Cuma gibi birçok eserde mescid kelimesi Ulucami veya Selatin cami manasında yer almaktadır⁶⁵.

İlk İslam camisi olarak kabul edilen Medine’deki Mescid-i Nebevi’nin orijinal hali günümüze ulaşmamış fakat İslami kaynaklarda geçen bilgilere göre mescidin ilk hali etrafı kerpiç duvarlarla çevrili kare bir avlu ve avlunun doğu tarafında yer alan bir dizi odalardan oluşmaktaydı⁶⁶. Avlunun kuzey tarafında “zulla” veya “suffa” denilen hurma ağacı gövdesiyle taşınan, üzeri dal ve yapraklarla örtülü, gölgelikli asıl ibadet mekanı yer almaktaydı⁶⁷. 624’te kiblenin Mescid-i Aksa yönünden Mekke’deki Kabe’ye çevrilmesiyle Mescid-i Nebevi’de, güneye yani Mekke’ye bakan kapı kapatılıp asıl ibadet alanı buraya alınmış ve kuzeye bakan tarafa yeni bir kapı açılmıştır⁶⁸.

Mescid-i nebevi sonraki yıllarda; ilk olarak Hz. Osman, sonrasında 706-709 tarihinde Emevi Halifesi Velid, 8. yüzyılın ikinci yarısında Abbasi halifesi Mehdi Billah tarafından yaptırılan ekleme ve yenilemelerin ardından 13. yüzyıl, 15. yüzyıl ve 19. yüzyıllarda onarım faaliyetleriyle özgün halini kaybederek günümüze ulaşmıştır⁶⁹.

Hazreti Muhammed (SAV)’in vefatından sonra dört halife döneminde İslamiyet fetihlerle yayılmış, ele geçirilen şehirlerde yapılan camiler Mescid-i Nebevi’de görülen avlu ve revak düzeni örnek alınarak oluşturulmuştur⁷⁰. Erken İslam mimarisinde Küfe, Basra ve Fustat’ta yapılan ulu camiler bahsettiğimiz plan tipine örneklerdir⁷¹. Muaviye zamanında yenilenen Küfe Cami, etrafı çevrili bir avlu ve avluyu kısmen gölgelendiren

⁶³ Süleyman Faruk Göncüoğlu, *Gelenekten Geleceğe Camiler*, İstanbul 2018, s. 24.

⁶⁴ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, “Cami”, *TDVİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 46.

⁶⁵ Semavi Eyice, “Cami”, *TDVİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 56.

⁶⁶ Ayla Ödekan, “Cami”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1997, s. 317.

⁶⁷ Hicabi Gülgen, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları Tarihi*, Bursa 2013, s. 19.

⁶⁸ İlhan Özkeçeci, *Doğu Işığı VII.-XIII. Yüzyıllarda İslam Sanatı*, İstanbul 2006, s. 70.

⁶⁹ S. Eyice, agm., s. 58.

⁷⁰ S. F. Göncüoğlu, *age.*, s. 53.

⁷¹ A. Ödekan, *age.*, s. 317.

bir çardaktan ibaret olmakla birlikte bu çardağı taşıyan destekler artık hurma ağacından değil, yakınlardaki Antik Hira şehri kalıntılarından getirilen mermer sütunlarla sağlanmıştır⁷².

Emeviler Devri, İslamiyet'in geniş bir coğrafyaya yayıldığı, İslam sanatının da kuruluş aşamasında olduğu bir dönemdir⁷³. Bu dönemde Tunus'un Kayravan şehrinde Emevi valisi Ukbe Bin Nafi tarafından 670 tarihinde yaptırılan Kayravan Cami (Sidi Ukbe Camii); kuzey-güney yönünde dikdörtgen planı, mihraba dik uzanan sahnıları, revaklı avlusu ve kuzeyinde yer alan kare gövdeli anıtsal minaresiyle Mağrip ülkelerindeki camiler için öncü bir yapı olmuştur⁷⁴.

Şam'da yapılmış olan Emeviye Cami, Emeviler devrinden Suriye'de kalan en önemli eserdir⁷⁵. M.Ö. 1. yüzyılda Roma döneminde Jupiter Tapınağı, Hıristiyanlık döneminde Aziz Vaftizci Yahya için yapılmış olan Hagios Ioannes Prodromos Kilisesi, Şam'ın fethiyle bir süre Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında ortaklaşa kullanılmış ve sonrasında Halife Velid tarafından yıktırılıp yerine Emeviye Cami (715) yapılmıştır⁷⁶. Enine dikdörtgen planlı olan cami, önünde üç yönden revaklarla çevrili geniş bir avluya sahiptir⁷⁷. Harim mekanı kibleye paralel olan iki sıra halinde birbirlerine kemerlerle bağlanmış üç sahına ayrılmıştır⁷⁸. Doğu-batı yönünde uzanan bu sahnıları kuzeyden güneye dik olarak kesen daha geniş ve daha yüksek tutulmuş orta sahnı bulunmaktadır⁷⁹. Orta sahnında dört payeye dayanan birbirine bağlı kemerlerin taşıdığı kubbeli bir maksure⁸⁰ yer alır⁸¹. Emevi mimarisinde kullanılan bu plan şeması sonraki dönemlerde Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde geliştirilerek kullanılmıştır⁸².

⁷² S. Eyice, *age.*, s. 58.

⁷³ Suut Kemal Yetkin, *İslam Ülkelerinde Sanat*, İstanbul 1984, s. 18.

⁷⁴ İ. Özkeçeci, *age.*, s. 105.

⁷⁵ İ. Özkeçeci, *age.*, s. 75.

⁷⁶ Markus Hattstein-Peter Delius, *İslam Sanatı ve Mimarisi*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2007, s. 67.

⁷⁷ S. K. Yetkin, *age.*, s. 18.

⁷⁸ Nusret Çam, *İslamda Sanat Sanatta İslam*, Ankara 2012, s. 201.

⁷⁹ S. K. Yetkin, *age.*, s. 18.

⁸⁰ Maksure, Halife veya sultanın camilerde ibadet ederken saldırıya uğramamaları ve halktan ayrı bulunmaları için etrafı parmaklıklarla ayrılmış zeminden yükseltilmiş özel alana denir. Burası mihrap önünde yer alabilir ve üst örtüsü mihrap önü kubbesiyle belirginleştirilerek caminin üst örtü sisteminden farklı biçimde ele alınabilirdi. Maksure için bkz. Yusuf Çetin, "Erken Dönem İslam Cami Mimarisinde Maksure Kubbesi Geleneğinin Türk Cami Mimarisindeki Toplu Mekan Anlayışı Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *JASSS*, <https://jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=2909> (23.11.2020). Metin Sözen-Uğur Tanyeli, "Maksure", *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018, s. 197.

⁸¹ S. Eyice, *agm.*, s. 59.

⁸² Yılmaz Büktel, *Türk Sanat Tarihi (Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Mimarisi)*, Edirne 1999, s. 11.

Emevilerin yıkılmasının ardından 750’de kurulan Abbasi Devleti’nin (750-1258) halifesi Ebu Cafer Mansur yeni bir başkent kurmak amacıyla devletin merkezini Şam’dan Bağdat’a taşımıştır⁸³. Başkentın taşınmasıyla sadece siyasi değil, sanat ve kültürel bakımdan da değişiklikler meydana gelmiştir⁸⁴. Şam’da İslam sanatına etki eden Geç Helenistik-Bizans sanatının yerini Bağdat’ta Sasani Sanatı almış, Abbasilerin iktidara geçmesine yardımcı olan Horasan Türklerinin de bulunduğu hassa ordusu da İslam sanatı içinde Türk sanatı etkisinin oluşmasına katkıda bulunmuştur⁸⁵.

Abbasilerin Bağdat ve Rakka’da inşa ettiği yapılardan Moğol istilası nedeniyle günümüze ulaşan olmamış, buna karşılık Samarra’da yapılan Samarra Ulu Cami ve 15 km. kuzeyindeki Ebu Dulef Cami’nden kalıntılar bulunmaktadır⁸⁶. Samarra’da en önemli tarihi eserlerden biri Samarra Ulu Cami Halife Mütevekkil tarafından 848-852 yılları arasında yaptırılmış ve bundan dolayı El-Mütevekkil ya da Mütevekkiliye Cami olarak bilinmektedir⁸⁷.

Mimarisiyle Emevi dönemi camileriyle benzerlik gösteren yapı, kible duvarına dikey uzanan 25 sahından oluşur ve dikdörtgen avlusu kuzeyden üç sıra, doğu ve batıdan dört sıra revaklarla çevriliydi⁸⁸. Yapının en dikkat çekici kısmı, kuzey cepheden 27 m. kadar uzaklıkta yer alan “malviye” tipindeki, yani şerefesine yükseldikçe daralan gövdenin etrafında bulunan helezonik bir rampayla çıkılan minaresidir⁸⁹.

Mısır’da kurulan ilk Türk devleti, Tolunoğulları Devleti (868-905) döneminde İbn Tolun tarafından 887-879 tarihli İbn Tolun Cami ve Fatımiler’in (909-1171) Kahire’de yaptıkları El-Ezher Cami (970-972) plan bakımından kendisinden önceki dönemlerde yapılmış camilerle benzerlikler taşımaktadır⁹⁰.

Asya’da kurulmuş ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar (840-1212) döneminde yapılmış Hazara Degaron Cami (11. yy.) ve Talhatan Baba Cami (1095) plan ve mimarisi bakımından Osmanlı Cami Mimarisine kadar sürecek olan bir gelişimin ilk basamağı olmuştur⁹¹. Buhara yakınındaki Hazara Degaron Cami kerpiç ve tuğlanın

⁸³ N. Çam, *age.*, s. 219.

⁸⁴ Şerare Yetkin, “Abbasiler”, *TDVİA*, c. 1, İstanbul 1988, s. 49.

⁸⁵ Ş. Yetkin, *agm.*, s. 49.

⁸⁶ S. K. Yetkin, *age.*, s. 30.

⁸⁷ S. F. Göncüoğlu, *age.*, s. 78.

⁸⁸ N. Çam, *age.*, s. 220.

⁸⁹ H. Gülgen, *age.*, s. 22.

⁹⁰ S. Eyice, *agm.*, s. 62-63.

⁹¹ Y. Büktel, *age.*, s. 13.

birlikte kullanıldığı kare planlı bir yapıdır⁹². Ortada dört payenin üzerine sivri kemerlere oturan, 6.50 m. çapındaki kubbe, yanlardan tonozlarla örtülmüş ve köşelerde 3.60 m. çapında birer kubbeyle küçük ölçekli bir merkezi plan şeması ortaya koymuştur⁹³. Osmanlı mimarisinde görülen dört yarım kubbeli ve merkezi planlı camilerin erken ve küçük bir örneği sayılır⁹⁴. Merv yakınlarında 11. yüzyıl sonuna tarihlendirilen Talhatan Baba Cami tamamen tuğladan yapılmış, enlemesine dikdörtgen planlı bir yapıdır⁹⁵. Ortada merkezi bir kubbe yanlara çapraz tonozlarla genişletilmiş tek kubbeli cami planı oluşturmuştur⁹⁶.

Gazneliler Döneminden (963-1186) kalan en önemli cami 1951'de yapılan kazılar sonucu planı ortaya çıkan Leşker-i Bazar Ulu Camidir⁹⁷. 11. yüzyılın başlarına tarihlendirilen cami kible duvarına paralel uzanan iki sıra sahindan meydana gelmiş, mihrap hizasında kalın payeler üzerine oturan 9 m. çapında kubbesi bulunmaktaydı⁹⁸. Burada görülen enine genişleyen harim mekanında, mihrap önü kubbeli plan şeması ilk defa karşımıza çıkmakta ve bu Anadolu Türk mimarisinde takip edilebilecek bir gelişmenin başlangıcını teşkil etmektedir⁹⁹.

Büyük Selçuklu Devleti (1037-1157) İran'da Türk mimarisinde daha önce Karahanlı ve Gaznelilerde başlayan, gelişmeleri toplayıp değerlendirerek, anıtsal bir cami mimarisi ortaya koymuştur¹⁰⁰. Ortada yer alan bir avlu etrafında karşılıklı akslarla yerleştirilmiş dört eyvan ve mihrap önü kubbesiyle oluşan bu mimari düzen bütün İran ve Orta Asya'da cami planlarında etkili olmuştur¹⁰¹. Selçuklular zamanında ele alınan ilk yapı olan İsfahan Mescid-i Cuması, Melikşah'ın emriyle veziri Nizamü'l-Mülk'ün 1080'de yaptırdığı mihrap önünde büyük kubbeli bir mekanla, arkasında avluya açılan eyvan ve avlunun kuzeyinde Terken Hatun için 1088'de Tac-ül Mülk'ün yaptırdığı kubbeli mekandan oluşmaktaydı¹⁰². 1135 tarihli Zevvare Mescid-i Cuması, dört eyvanlı avlu ve mihrap önü kubbesini bir planda toplayan ilk örnektir¹⁰³. Bu caminin yapılışından

⁹² Ara Altun, "Karahanlılar", *TDVİA*, İstanbul 2001, c. 24, s. 412.

⁹³ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 2003, s. 27.

⁹⁴ Y. Büktel, *age.*, s. 13.

⁹⁵ A. Altun, *agm.*, s. 412.

⁹⁶ O. Aslanapa, *age.*, s. 29.

⁹⁷ O. Aslanapa, *age.*, s. 44.

⁹⁸ S. F. Göncüoğlu, *age.*, s. 98.

⁹⁹ Ara Altun, "Gazneliler", *TDVİA*, İstanbul 1996, c. 13, s. 484.

¹⁰⁰ Y. Çetin, *agm.*, s. 118.

¹⁰¹ O. Aslanapa, *age.*, s. 59.

¹⁰² Yaşar Çoruhlu, "İsfahan Cuma Camii", *TDVİA*, c. 22, İstanbul 2000, s. 504.

¹⁰³ Engin Beksaç, "Zevvare Cuma Camii", *TDVİA*, c. 44, İstanbul 2013, s. 311.

sonra daha önceden yapılmış İsfahan Mescid-i Cuması ve 1160 tarihli Ardistan Mescid-i Cuması başta olmak üzere yapılmış ve yapılmakta olan camiler bu plan şemasına uygun hale getirilmiştir¹⁰⁴.

11. yüzyıldan sonra Anadolu'ya gelen Türk boyları, 1157'de Sultan Sencer'in ölümüyle dağılan Büyük Selçuklu devletinin ardından, Anadolu'da Hasankeyf, Mardin, Harput, Diyarbakır'da Artukoğulları, Sivas, Kayseri ve Malatya'da Danişmendoğulları, Erzurum'da Saltukoğulları, Erzincan, Kemah, ve Divriği'de Mengücekoğulları gibi Türkmen devletleri kurarak ilk mimari örnekleri vermişlerdir¹⁰⁵. Anadolu'daki mimari, Orta Asya, İran, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'da bulunan yerel etkileri bir araya getirmiştir¹⁰⁶.

Anadolu'daki en erken tarihli camilerden sayılan, şehrin fethiyle kiliseden camiye çevrilen Diyarbakır Ulu Cami (7. yy.), günümüzdeki halini Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın emriyle yaptırılan onarımlar sonucu almıştır¹⁰⁷. Yapı revaklı avlusu, enine uzanan dikdörtgen planı, mihraba paralel üç sahını ve mihrap önü kısmında bu sahınları diklemesine kesen daha geniş ve yüksek orta bölümle Emeviye Cami planına benzerlik göstermektedir¹⁰⁸. Artuklu Hükümdarı Fahreddin Karaarslan zamanında (1148-1174) yaptırılan Harput Ulu Cami'nde mihraba paralel iki sahın ve mihrap önü kubbesiyle oluşan plan tipinin erken örneklerinden biridir¹⁰⁹. Yapının önemli bir özelliği ise revaklı avlunun küçültülerek yapının içine alınmasıdır¹¹⁰. Artuklu döneminde aynı bölgede yapılan Silvan Ulu Cami (1152-1157), Mardin Ulu Cami (1176-77) ve Kızıltepe Ulu Camileri'de (1184-1205) plan bakımında Şam Emeviye Cami'sini örnek almışlardır¹¹¹.

Artuklular bölgede Emeviye tipinde avlulu ulu cami mimarisinden örnekler verirken, 12. yüzyılda Anadolu'nun kuzeyinde Danişmendliler hakim olduğu bölgelerde, daha doğusunda İran ve Azerbaycan'a komşu bölgelerde ve Van, Erzurum, Tokat, Sivas, Kayseri gibi şehirlerde farklı bir cami mimarisi örneği ortaya konmuştur¹¹². Tokat Niksar'da kitabesi olmamasına rağmen 1145'te yapıldığı düşünülen Niksar Ulu Cami,

¹⁰⁴ Y. Büktel, *age.*, s. 18.

¹⁰⁵ O. Aslanapa, *age.*, s. 101.

¹⁰⁶ M. Hattstein-P. Delius, *age.*, s. 382.

¹⁰⁷ Ahmet Çakmak, "Diyarbakır Ulu Cami", *TDVİA*, c. 42, İstanbul 2012, s. 96.

¹⁰⁸ S. Eyice, *agm.*, s. 63.

¹⁰⁹ Doğan Kuban, *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri*, İstanbul 2010, s. 299.

¹¹⁰ O. Aslanapa, *age.*, s. 106.

¹¹¹ D. Kuban, *age.*, s. 223.

¹¹² Doğan Kuban, *Divriği Mucizesi, Selçuklular Çağında İslam Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 2003, s. 43.

plan bakımından Artuklu camilerinden farklı olarak mihrap duvarına diklemesine beş sahnalı, mihrap önünde ve harimin ortasında birer kubbenin yer aldığı avlusuz tasarlanmış bir yapıdır¹¹³. Kayseri’de 12. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Kayseri Ulu Cami geçirdiği onarımlar sonrası simetrisi bozulmuş planda; ana hatlarıyla uzunlamasına bir yapı, mihrap önü kubbesi ve ortadaki küçük aydınlatma kubbesiyle, Harput Ulu Cami’nde gördüğümüz iç avlunun daha da küçülüp kapanmış bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁴. Bu plan şeması Kayseri Kölük Cami’nde (1135-1142), Saltuklu yapısı olan Erzurum Ulu Cami’nde (1179), Mengücekliler’in yaptırdığı Divriği Ulu Cami’nde (1228) benzerlik göstermiştir¹¹⁵. Bu dönemde yapılan camilerin birçoğu günümüze çeşitli onarımlar sonucu özgün halini kaybederek gelmesine rağmen Divriği Ulu Cami¹¹⁶, özgün halini en iyi şekilde koruyarak günümüze ulaşmıştır¹¹⁷.

13. yüzyılda Anadolu Selçuklu mimarisinde yapılan camiler, mihrap önü kubbeleri, enine ve dikine gelişen yapı planları içinde küçültülmüş iç avluları ya da avlu fikrini verecek olan aydınlatma kubbeleriyle düzenli bir gelişme göstermektedir¹¹⁸.

Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti Konya’da 1220 yılında tamamlanan Alaeddin Cami çeşitli ekler ve onarımlarla düzensiz bir plana bürünmüştür¹¹⁹. Yapının güney cephesinin batısında mihrap önü kubbesi ve düz çatılı eyvanı ile doğusunda mihraba paralel uzanan sahnalarıyla iki farklı bölümden oluşmuştur¹²⁰. 1223 yılında Niğde’de yaptırılan Alaeddin Cami, planı ve şekli bozulmadan günümüze ulaşmış klasik Selçuklu cami mimarisinin bütün unsurlarını orijinal hali ile içinde toplamıştır¹²¹. Derinlemesine uzanan yapının güney cephesinde yer alan bölümler farklı ölçülerde yan yana üç kubbeyle örtülmüştür¹²². Bu bölüm, üç kemer sırasıyla kuzeyindeki alandan ayrılarak mihrap önünde enine gelişen bir ana mekan oluşturmuştur¹²³. Yapının, enine gelişen mihrap önü kubbeli cami planıyla bir deneme mahiyetinde ele alınmış olduğu

¹¹³ M. Baha Tanman, “Danişmendliler”, *TDVİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 477.

¹¹⁴ Oktay Aslanapa, *Anadolu’da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişimi.*, Ankara 2007, s. 16.

¹¹⁵ Y. Büktel, *age.*, s. 23-24.

¹¹⁶ Divriği Ulu Cami için bkz, Doğan Kuban, *Cennetin Kapıları; Divriği Ulu Camisi ve Şifahanesi’nde Hürremşah’ın Yontu Sanatı*, YEM Yayınları, İstanbul 2010.

¹¹⁷ D. Kuban, (2003), *age.*, s. 43.

¹¹⁸ Ayşe Denkhalbant-Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Selçuklular”, *TDVİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 392.

¹¹⁹ S. Eyice, *agm.*, s.68.

¹²⁰ A. Denkhalbant- A. V. Çobanoğlu, *agm.*, s. 393.

¹²¹ O. Aslanapa, (2003), *age.*, s. 122.

¹²² Ara Altun, “Alaeddin Cami”, *TDVİA*, c. 2, İstanbul 1989, s. 328

¹²³ A. Altun, *agm.*, s. 328.

düşünülmektedir¹²⁴. Caminin tam ortasında diğer kısımlardan daha yüksek tutulmuş, geleneksel iç avluyu hatırlatan aydınlatma feneri yer almaktadır¹²⁵.

Alaeddin Keykubad tarafından 1224'te yaptırılan Malatya Ulu Cami, yapımından kısa bir süre sonra başlayan tamir ve eklemeler sonucu planı ve mimarisinde değişiklikler oluşmuştur¹²⁶. Yapının güney kısmında tuğladan yapılmış mihrap önü kubbesi ve buna bitişik eyvanın açıldığı havuzlu iç avlulu kısım ilk plana aittir¹²⁷. Burada uygulanan plan şeması Büyük Selçukluların İran'da yaptığı mescid-i cumaların bir uzantısıdır¹²⁸. Büyük Selçukluların İran ve Orta Asya'da geliştirdiği dört eyvanlı ortasında bir avlunun yer aldığı plan şeması Anadolu cami mimarisinde yer bulamamış, sadece Malatya Ulu Cami'nde yansımaları görülmektedir¹²⁹.

13. yüzyıla tarihlendirilen Amasya Gökmedrese Cami ile öncesinde Divriği Kale Cami, uzunlamasına sıralanan payelerle sahnalara ayrılmış ve bu bölümler kubbelerle örtülmüş camilerdir; bu yönden Anadolu'da cami tipinin farklı bir plana göre gelişmekte olduğu anlaşılmaktadır¹³⁰. Böylece Anadolu'da sütun ve payelerle taşınan ahşap kirişli düz damlı cami mimarisinin, kubbeyi ön plana alarak kubbeli cami mimarisine doğru geliştiği araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir¹³¹.

Anadolu'da cami mimarisi gelişiminden bahsederken tek kubbeli mescidleri de konuya katmak gereklidir¹³². Tek kubbeli mescidler 13. yüzyılda ilk örnekleri Konya bölgesinde görülen yapılardır¹³³. Önlerinde bir hazırlık mekanına sahip olan mescidlerin bazılarında mezarların bulunması türbe görevi de gören bu mekanların son cemaat yerinin erken örneklerini oluşturdukları düşünülmektedir¹³⁴. Tek kubbeli mescidler, kubbeyle örtülü ibadet mekanı, son cemaat yerleri ve minareleriyle Osmanlı Mimarlığını da mekan ve plan olarak etkilemişlerdir¹³⁵.

¹²⁴ A. Altun, agm., s. 328.

¹²⁵ S. Eyice, agm., s. 68.

¹²⁶ O. Aslanapa, (2003), *age.*, s. 123.

¹²⁷ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Malatya Ulu Cami", *TDVİA*, c. 42, İstanbul 2012, s. 108.

¹²⁸ S. K. Yetkin, *age.*, s. 48.

¹²⁹ M. Hattstein-P. Delius, *age.*, s. 371.

¹³⁰ S. Eyice, agm., s. 69.

¹³¹ S. Eyice, agm., s. 69.

¹³² A. Ödekan, agm., s. 318.

¹³³ Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s. 123.

¹³⁴ A. Denknalbant- A. V. Çobanoğlu, agm., s. 394.

¹³⁵ A. Ödekan, agm., s. 318.

Osmanlı devrinde Orhan döneminden (1324-1362) başlayarak Konya bölgesinde görülen benzer özelliklerde tek kubbeli mescidler yapılmaya başlanmıştır¹³⁶. Osmanlı mimarisinde ilk önemli yapıların yer aldığı İznik'te kitabesi bilinen en eski cami, tek kubbeli ibadet mekanı ve üç gözlü son cemaat yeriyile Hacı Özbek Cami (1333)'dir¹³⁷. Yine İznik'te Osmanlı veziri Çandarlı Hayrettin Paşa tarafından yaptırılan Yeşil Cami (1378-1391), tek kubbeli ve son cemaat yerine sahip camilerin plan olarak daha gelişmiş bir örneğidir¹³⁸. Harim mekanını örten kubbenin kuzeyinde ve üç gözlü son cemaat yerinin güneyinde oluşturulan üç bölümlü ilaveyle mekanın genişletilme çabası mimari gelişim açısından önemli bir adımdır¹³⁹. Mudurnu'daki Yıldırım Beyazid Cami (1382), Yıldırım devrinde büyük açıklıklı kubbe eğiliminin en önemli temsilcisidir¹⁴⁰. 20 metreye varan kubbe çapıyla büyük ölçekteki kubbe denemelerinin erken devirde başladığını göstermektedir¹⁴¹.

14.-15. yüzyıllar içerisinde Anadolu ve Balkanlar'da hızlı bir nüfus artışı olmuş ve bunun sonucu olarak Osmanlı hükümdarları yeni fethedilen bölgelerde imar hareketlerine ihtiyaç duyarak önemli eserler inşa ettirmişlerdir¹⁴². Bu dönemde Osmanlı Mimarisinde, ters T planlı, yan mekanlı, tabhaneli veya zaviyeli camiler olarak adlandırılan plan tipi ortaya çıkmıştır¹⁴³. Her ne kadar bu yapılardan cami adı altında bahsetmekte gerek kitabeleri gerekse planları ve odalarının düzenlenişi bakımından bunların sivil mimari amaçlı yapılan yapılar olduklarını söylemek mümkündür¹⁴⁴. Bu yapılar, ahilerin ve gezici dervişlerin toplantı, barınma ve ibadet ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanmıştır¹⁴⁵. Kitabelerde geçen yapıyı adlandıran kelimeleri karşılaştıracak olursak; cami olarak yapılan binaların kitabelerinde “Hazelmescid, Hazelcamiüşşerife, Hazelmescidülcamii” gibi yapının cami ve mescid olduğunu belirten ifadeler bulunurken, tabhaneli camiler olarak adlandırdığımız yapıların kitabelerinde “Binaülhayr, Darülhayr, Zaviye, İmaret, Hazel-imaretüşşerife, Hazel Buk'a” gibi isimler kullanılırken cami veya

¹³⁶ D. Kuban, (2007), *age.*, s. 123.

¹³⁷ O. Aslanapa, (2003), *age.*, s. 219.

¹³⁸ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV. – XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, s. 5.

¹³⁹ S. Eyice, *agm.*, s. 71.

¹⁴⁰ D. Kuban, (2007), *age.*, s. 126.

¹⁴¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *Osmanlı Mimarisinde Plan ve Projeler*, İstanbul 2018, s. 7.

¹⁴² Türkan Acar, *Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2011, s. 26.

¹⁴³ Ayşe Ersay Yüksel, “Ankara Cami ve Mescitlerinde Ankara Üslubu”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2/1, 2016, s. 159.

¹⁴⁴ Sedat Çetintaş, *Yeşil Cami ve Benzerleri Camii Değildir*, İstanbul 1958, s. 2.

¹⁴⁵ Şakir Çakmak, “Tabhaneler ve Gezici Dervişler”, *Erken Osmanlı Sanatı Beyliklerin Mirası/Akdeniz'de İslam Sanatı*, İstanbul 2002, s. 157.

mescid kelimelerine yer verilmemiştir¹⁴⁶. Tabhaneli camilerin ortaya çıkışı üzerine çok sayıda bilim insanının farklı yorumlamaları ve düşüncelerine rağmen, İslam Öncesi dönemde Orta Asya mimarisinde görülen ortası avlulu, dört eyvanlı plan tipinin Türklerle Anadolu'ya taşınması ve cami, medrese, kervansaray gibi yapılarda uygulanmasının ardında erken Osmanlı mimarisinde gelişerek tabhaneli cami planını oluşturduğu görüşü savunulabilir¹⁴⁷. Plan olarak merkezde mekanlar arası geçişi sağlayan kapalı bir avlu, avlunun iki tarafında ocak ve nişlerin bulunduğu tabhane odaları ve güneyde basamaklarla avlu seviyesinden yükseltilmiş ibadet mekanı yer almaktadır¹⁴⁸.

Bu plan tipindeki camilerden 1339 tarihinde Bursa Orhan Gazi Camii ile başlayan düzenlemeler tekrar Bursa'da inşa edilen Hüdavendigâr Cami (1385'den önce), İznik Nilüfer Hatun İmaretî (1388), Bursa Yıldırım Cami (1390-95), Edirne Yıldırım Cami (1400), İznik Yakup Çelebi Zaviyesi (15. yy. başı), Bursa Yeşil Cami (1414-24) ve Bursa Muradiye Cami (1424-26), Edirne'de Muradiye Cami (1426), İstanbul'da Mahmud Paşa Cami (1463-73) ve Aksaray Murad Paşa Camileri (1471-77) bu tipin erken örnekleri olarak kabul edilmektedir¹⁴⁹. Tabhaneli camilerin 16. yüzyıldan sonra bu yapılara olan ihtiyacın azalması ve tabhanelerin daha sonra külliyelerde bağımsız bir yapı olarak yapılması üzerine ortadan kalktığı görülmektedir¹⁵⁰.

Erken Dönem Osmanlı mimarisinde, kendisinden önceki Selçuklu ve Beylikler devrinde görülen çok destekli-Ulu cami plan tipinden esinlenerek yaptığı eserler de görülmektedir¹⁵¹. Örtü sistemi olarak Selçuklularda kullanılan tonozlar yerine Osmanlı yapılarında küçük ve çoklu kubbe kullanımı tercih edilmiştir¹⁵². Bu plan tipinin erken örneği olarak kabul edilen I. Murad'ın hükümdarlığında (1362-1389) Filibe'de yaptırdığı Hüdavendigâr Cami; mihraba diklemesine üç sahnla ayrılırken, mihrap aksında yer alan sahnin peş peşe sıralanan üç kubbeye, yan sahnlar ise tonozlarla örtülüdür¹⁵³. 1385 tarihli Gelibolu' da yer alan Cami-i Kebir (Gazi Süleyman Paşa Cami)¹⁵⁴ ve plan olarak Filibe Hüdavendigâr Cami'ye benzerlik gösteren Bergama Ulu Cami'nin (1388-89)¹⁵⁵ yanı sıra

¹⁴⁶ S. Çetintaş, *age.*, s. 5-7.

¹⁴⁷ Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23/1-2, İstanbul 1963, s. 15.

¹⁴⁸ A. Ödekan, *agm.*, s. 318.

¹⁴⁹ A. V. Çobanoğlu, (2018), *age.*, s. 7.

¹⁵⁰ Ş. Çakmak, *agm.*, s. 157.

¹⁵¹ H. Gülgen, *age.*, s. 62-63.

¹⁵² H. Gülgen, *age.*, s. 63.

¹⁵³ Semavi Eyice, "Hüdavendigâr Cami", *TDVİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 288.

¹⁵⁴ S. Eyice, (1993), *agm.*, s. 69.

¹⁵⁵ Bozkurt Ersoy, "Bergama Ulu Cami", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, C. 4, İzmir 1988. s. 65.

bu plan tipinin en olgun örneği olan yirmi kubbesiyle Bursa Ulu Cami (14. yy. sonları) karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁶. Çok kubbeli plan tipinin bir diğer örneği olan Edirne Eski Cami'nde (1403-14) yatay ve dikey de üç sahn dokuz kubbeyle örtülmüş, Dimetoka'da Çelebi Sultan Mehmet Cami'nde (1420-21) mihrap eksenindeki orta sahn iki kubbeyle, yan sahnlar ise tonozlarla örtülürken İstanbul Atik Ali Paşa Cami'de (15. yy. sonu) enine üç dikine iki sahnından oluşan ibadet mekanını altı kubbeyle örtülmüştür¹⁵⁷.

II. Murad döneminde (1421-1444) Osmanlı mimarisinde, cami plan-mekan gelişimi açısından yeni arayışlara gidilmiş ve Ankara'da kitabesinin tarih kısmı günümüze ulaşmayan ancak Mübarek Galib'in 1427-28 olarak belirttiği Karacabey Külliyesi ve Cami önemli bir yer teşkil etmektedir¹⁵⁸. Külliyenin 1440-41 tarihli Arapça bir vakfiyesi de vardır¹⁵⁹. Deprem nedeniyle hasar gören ve kubbesi yıkılan cami 2004 yılına kadar dikdörtgen plana sahip harim mekanı düz ahşap çatıyla örtülmüş, 2004 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyon çalışmaları sırasında, incelemeler sonucu harim mekanının güney kısmının öne taşırılarak yarım kubbeyle örtülü olduğu tespit edilmiştir¹⁶⁰. Bunun üzerine E. Hakkı Ayverdi'nin araştırmaları ve restitüsyon önerisiyle yapının planı Tire Yeşil İmaret Cami'ne benzerlikler gözetilerek, mihrap önü kısmında öne taşırılan dikdörtgen alan yarım kubbeyle örtülmüştür¹⁶¹. 1429-30 tarihli Edirne Beylerbeyi Cami ve 1441 yılında Tire'de II. Murad'ın emirlerinden Yahşi Bey tarafından yaptırılan Yeşil İmaret Cami bu dönemde yarım kubbenin kullanıldığı ilk yapılardandır¹⁶².

15. yüzyılda cami mimarisi planlamasında önemli gelişmeler görülmüş Edirne'de II. Murad tarafından yaptırılan Üç Şerefeli Cami (1438-47) sultan camilerinin prototipi olarak kabul edilmiştir¹⁶³. Enlemesine dikdörtgen şeklindeki harim mekanında iki bağımsız altıgen payelere, kuzey ve güneyde duvara bağlı destekler üzerine oturan ana kubbe, yanlara doğru ikişer kubbeyle genişletilmiş, arada oluşan üçgen boşluklarda ise

¹⁵⁶ A. V. Çobanoğlu, (2018), *age.*, s. 7.

¹⁵⁷ G. Öney, *age.*, s. 10.

¹⁵⁸ Hamza Gündoğdu, "Osmanlı Mimarisinin Gelişim Süreci İçerisinde Kahire Hadım Süleyman Paşa Camii'nin Yeri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Erzurum 2007, s. 125.

¹⁵⁹ Enis Karakaya, "Karacabey Cami ve Külliyesi", *TDVİA*, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 19.

¹⁶⁰ Ali Kılıcı, "Aslına Döndürülen Karacabey Camisi", *X. Orta Çağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Prof. Dr. Örcün Barışta'ya Armağan (3-6 Mayıs 2006) Bildirileri*, Ankara 2009, s. 496.

¹⁶¹ A. Kılıcı, *agm.*, s. 496.

¹⁶² H. Gündoğdu, *agm.*, s. 125.

¹⁶³ A. Durukan, *agm.*, s. 318.

küçük kubbelere yer verilmiştir¹⁶⁴. Caminin, kuzeyinde dört tarafı revaklarla çevrili, ortasında şadırvanın bulunduğu avlu, Osmanlı camilerinin en eski avlu örneğini oluşturmuş ve bu yapıya kadar ki camilerde en fazla iki olan minare sayısı ilk olarak bu cami de dörde çıkarılmıştır¹⁶⁵.

İstanbul'un alınmasından sonra görülen ilk camiler daha önce İznik, Bursa ve Edirne'de uygulanan planlara uyarak zaviyeli ya da tabhaneli dediğimiz camilerin varyasyonu şeklinde yapılmıştır¹⁶⁶. Fatih devrinden görülen mimari gelişmelerin en önemlisi yarım kubbe probleminin ele alınmış olmasıdır¹⁶⁷.

Fatih'in ilk yıllarından itibaren yarım kubbeli camiler üzerine çeşitli denemeler yapılmış, bazıları yok olmuş bazıları ise çeşitli onarımlar görerek günümüze ulaşmıştır ancak bu dönemin en önemli gelişmesi olan yarım kubbenin ele alınması Fatih Külliyesinde yer alan Fatih Cami (1463-1470) ile başlamıştır¹⁶⁸. Yapılan ilk Fatih Cami 1765'te deprem nedeniyle yıkılmış ve yerine III. Mustafa zamanında yeni bir cami yapılmıştır fakat sonraki yıllarda yapılan incelemelerle Eski Fatih Cami'ye ait plan şeması çizilebilmiştir¹⁶⁹. Eski Fatih Cami'nde revaklı avlunun kuzeyinde büyük bir kubbe ve bunu mihrap önünde destekleyen bir yarım kubbe ile örtülmüş, bu merkezi mekanın iki yanında sütunlarla ayrılmış üçer sıra kubbe ile örtülü bölümler yer almıştır¹⁷⁰. Yarım kubbe uygulaması aynı devirde Eyüp Sultan Cami (1454) ve Şeyh Vefa Cami'nde (1476) ele alınmış olup ortada yer alan ana kubbe iki yanda birer yarım kubbe ile genişletilmiştir¹⁷¹.

Fatih Sultan Mehmed ve II. Beyazid zamanında Vezir Gedik Ahmet Paşa'nın Afyon'da yaptırdığı kesin tarihi bilinmemekle birlikte 1470'li yıllara tarihlendirilen Gedik Ahmet Paşa Külliyesi'nde yer alan cami, plan açısından Osmanlı Mimarisinde ilginç bir yapı örneği teşkil eder¹⁷². İki kubbeli iç mekan düzeni olan cami de tabhane odalarının cami ile ilgisi olmadan doğrudan dışa açılan eyvanlara bağlayan yapısı ve

¹⁶⁴ O. Aslanapa, (2003), *age.*, s. 235-236.

¹⁶⁵ S. K. Yetkin, *age.*, s. 65-66.

¹⁶⁶ O. Aslanapa, (2003), *age.*, s. 239.

¹⁶⁷ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 2004, s. 114.

¹⁶⁸ O. Aslanapa, (2004), *age.*, s. 119.

¹⁶⁹ S. K. Yetkin, *age.*, s. 66.

¹⁷⁰ S. Eyice, *agm.*, s. 78.

¹⁷¹ A. V. Çobanoğlu, *age.*, s. 8.

¹⁷² M. Baha Tanman, "Gedik Ahmed Paşa Külliyesi", *TDVİA*, c. 13, İstanbul 1996, s. 544.

mihrap duvarının önünde kible aksına dik daha geniş bir ibadet alanı yaratılmış olması dikkat çekicidir¹⁷³.

İstanbul'da II Beyazid tarafından 1505 de muhtemelen Mimar Hayreddin'e yaptırılan II. Beyazid Cami, Eski Fatih Cami'nin bir seviye daha gelişmiş olarak ana ekseninde yer alan kubbenin güney ve kuzey tarafında birer yarım kubbe ve yanlarda ana mekandan ayrılmış kubbeli bölümler yer alır¹⁷⁴.

Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan için Mimar Sinan'a yaptırdığı Üsküdar Mihrimah Sultan Cami (1544-48), II. Beyazid Cami'den farklı olarak kuzeydeki yarım kubbeyi kaldırıp doğu ve batı tarafına eklenen yarım kubbelerle üçlü yarım kubbe denemesinin uygulandığı bir örnek olmuştur¹⁷⁵. Hemen hemen Mihrimah Sultan Cami ile aynı tarihte yapılan Mimar Sinan'ın çiraklık eseri olarak adlandırdığı Şehzade Cami; Eski Fatih Cami, Beyazid Cami ve Mihrimah Sultan Cami'nin gelişmiş örneğini teşkil ederek merkezde yer alan kubbenin etrafındaki yarım kubbe sayısını dörde çıkartmış ve merkezi bir plan şeması oluşturmuştur¹⁷⁶. 1550-1557 yılları arasında Sinan'ın Kanunu Sultan Süleyman İçin yaptığı Süleymaniye Cami ana hatlarıyla II. Beyazid Cami'nin gelişmiş bir varyasyonudur¹⁷⁷. İç mekanda dört büyük payenin desteklediği kubbe, güney ve kuzey tarafta iki yarım kubbeye ilaveten ikişer eksedralarla genişletilmiştir¹⁷⁸. Yan bölümlerde ise Sinan eşit boyutta kullanılan kubbelerin yarattığı monotonluğu bozarak bir büyük bir küçük kubbe kullanımıyla yeni bir ritim katmış, köşelerde ve ortada kalan kubbelere aynı genişliği vererek yan mekanların ana mekana birleşmesini sağlamıştır¹⁷⁹.

Mimar Sinan'ın "ustalık eserim" olarak tanımladığı ve yapımı 1569-74 arasında gerçekleşen Edirne Selimiye Cami, kubbe altı mekan birliğinin tam olarak çözüldüğü yapı olarak karşımıza çıkar¹⁸⁰. Önceki yapılarında denediği plan şemalarının uyumsuz gördüğü taraflarını atmış; Şehzade Cami'nde dört yarım kubbeli planı denediği halde, Süleymaniye'de iki yarım kubbeli plana dönmüş, Selimiye'de ise, Süleymaniye'nin

¹⁷³ D. Kuban, (2007), *age.*, s. 192.

¹⁷⁴ S. Eyice, *agm.*, s. 79.

¹⁷⁵ S. K. Yetkin, *age.*, s. 66.

¹⁷⁶ S. F Göncüoğlu, *age.*, s. 158.

¹⁷⁷ S. Eyice, *agm.*, s. 80.

¹⁷⁸ O. Aslanapa, (2004), *age.*, s. 234.

¹⁷⁹ O. Aslanapa, (2004), *age.*, s. 234.

¹⁸⁰ Y. Büktel, *age.*, s. 43.

yarım kubbelerini kaldırarak 31 m. çapındaki merkezi kubbeyi sekiz desteğe oturtmuş böylece istediği sonuca ulaşmıştır¹⁸¹.

Mimar Sinan'ın vefatından sonraki dönemde onun geliştirmiş olduğu mimari üslup diğer mimarlar tarafından uygulanmaya devam etmiş, Sinan'ın Şehzade Cami'nde uyguladığı merkezi plan şeması 1609-1617 yıllarından Sedefkar Mehmet Ağa'nın, Sultan I. Ahmed için yaptığı Sultan Ahmet Cami'de kullanılmıştır¹⁸².

Osmanlı Mimarisinde 18. yüzyılın başında, III. Ahmed'in annesi için 1710 da yaptırdığı Yeni Valide Sultan Cami plan ve süsleme bakımından klasik döneme ait benzerlikler taşımakta ve batılılaşma etkisinden uzaktır¹⁸³. 1748'de I. Mahmud'un başlatıp 1755'te III. Osman'ın tamamlattığı Nur-u Osmaniye Cami, süslemesi, yapı unsurları özellikle revaklı yarı oval biçimdeki avlusuyla barok üslubun Osmanlı mimarisindeki en önemli temsilcisidir¹⁸⁴. Üsküdar'da Sultan III. Mustafa'nın annesi için 1760'da yaptırdığı Ayazma Cami, Nur-u Osmaniye'nin dış görünümüne benzer daha küçük ölçüde bir yapıdır¹⁸⁵ 1759-1763 yılları arasında İstanbul'da yapılan Laleli Cami'nde, Sinan döneminde kullanılan sekiz destekli şemaya uygun olarak yapılmış, eserde bütün kemerlerde barok profillerin kullanıldığı görülmektedir¹⁸⁶.

Barok üslubun Osmanlı'da görüldüğü dönemde Avrupa'da Ampir üslup ortaya çıkmış, II. Mahmud devrinde (1808-1839) Ampir üslup Türk zevk ve anlayışına uygun olarak düzenlenerek eserlerde yer almıştır¹⁸⁷. II. Mahmud tarafından yenilenen Beylerbeyi Cami (1778) ve Tophane'de yaptırdığı Nusretiye Cami (1826) barok ve ampir üslubun görüldüğü yapılarıdır¹⁸⁸.

Barok ve Ampir üslubundan, sonra 19. yüzyılın sonlarında Gotik üsluptan Hint sanatına, Barok'tan Rokoko'ya kadar birçok mimari üslubun bir arada kullanıldığı eklektik bir sanat anlayışı ortaya çıkmıştır¹⁸⁹. Bu üslubun örnekleri İstanbul'da Valide

¹⁸¹ S. K. Yetkin, *age.*, s. 69.

¹⁸² A. V. Çobanoğlu, *age.*, s. 8.

¹⁸³ O. Aslanapa, (2003), *age.*, s. 276.

¹⁸⁴ S. Eyice, *agm.*, s. 81.

¹⁸⁵ Y. Büktel, *age.*, s. 45.

¹⁸⁶ S. Eyice, *agm.*, s. 81.

¹⁸⁷ O. Aslanapa, (2003), *age.*, s. 281.

¹⁸⁸ D. Kuban, *age.*, s. 630-631.

¹⁸⁹ H. Gülgen, *age.*, s. 77.

Pertevniyal'in 1871'de yaptırdığı Aksaray Valide Cami, II. Abdülhamid'in 1886'da yaptırdığı Yıldız Hamidiye Camisi'nde karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁰.

II. Abdülhamid'in saltanatının sonlarına doğru mimaride yabancı sanat akımlarına karşı çıkmaya başlayıp klasik Türk sanatından alınan motiflerle yeni-klasik ya da Neoklasik Türk sanatını geliştirmeye çalışılmıştır¹⁹¹. Bu yaklaşım Cumhuriyet'in ilk yıllarında devam etmiş, 1930'lardan itibaren Batı'dan gelen mimarlar kendilerine sağlanan özel imkanlarla yapılar inşa etmiş ancak yabancı mimarlara karşı oluşan tepkiler sonucu 1940-60 yılları arasında İkinci Ulusal Mimarlık akımı yaşanmıştır¹⁹². 1987'de tamamlanan Ankara Kocatepe Cami'nde Şehzade Cami ve Sultan Ahmet Cami'de olan merkezi kubbe etrafına yerleşen dört yarım kubbeli plan, 1998 yılında tamamlanan Adana Sabancı Merkez Cami'nde ise Edirne Selimiye Cami gibi sekiz destekli merkezi kubbeli plan tipleri uygulanmıştır¹⁹³.

¹⁹⁰ O. Aslanapa, (2003), *age.*, s. 283.

¹⁹¹ Semavi Eyice, "Batılılaşma", *TDVİA*, c. 5, İstanbul 1992, s. 181.

¹⁹² Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Türk", *TDVİA*, c. 41, İstanbul 2012, s. 531.

¹⁹³ A. V. Çobanoğlu, (2012), *agm.*, s. 531.

II. BÖLÜM

MÜLK KÖYÜ DOĞAN ARSLAN¹⁹⁴ MESCİDİ VE TASVİRLERİ

2.1. Mescidin Yeri

Eskişehir-Ankara yolu üzerinde yer alan Mülk köyündeki mescid 105 numaralı pafta, 3257 numaralı adada yer almaktadır¹⁹⁵. Mescid anayolun 3 km. güneyindeki Mülk Köyü Mezarlığında höyük olduğu düşünülen bir tepenin üzerinde yer almaktadır¹⁹⁶ (Fot.1).

Fot. 1: Doğan Arslan Mescidi Uydu Görüntüsü (Google Earth'den Alınmıştır-04.02.2021)

2.2. Tarihçe

Mescidin kuzey cephesindeki kapı üzerindeki kitabesinde II. İzzeddin Keykavus döneminde H. 645-M. 1247 tarihinde Bayraktar Doğan Arslan tarafından yaptırıldığı bilgisi yer almaktadır¹⁹⁷. Yapı 1994-95 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından

¹⁹⁴ Doğan Arslan'ın hayatı hakkında yapılan araştırmalarda yeterli bilgi sağlanamamasına rağmen İbn Bibi'nin eserinde Anadolu Selçuklu sultanları Gıyaseddin Keyhüsrev (1236-1246) ve II. İzzeddin Keykavus'un (1246-1259) döneminde Emir-i Alem (bayraktar) olduğu, II. Keyhüsrev'in emriyle Sivas Subaşı Hüsametdin Karaca ile birlikte düzenlenen plan ile dönemin saltanatı için tehlike arz eden Sadeddin Köpek'i öldüren kişi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bkz. İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçukname)*, c. 2, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 36.

¹⁹⁵ Orhan Keskin, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, İstanbul 2001, s. 195.

¹⁹⁶ Neşet Çağatay, "Sivrihisar Mülk Köyündeki Doğan Arslan Mescidi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Ankara 1981, s. 21.

¹⁹⁷ Fügen İlter, "Sivrihisar Yöresi Araştırmaları", *Anadolu (Anatolia)*, S. 19, Ankara 1975, s. 17.

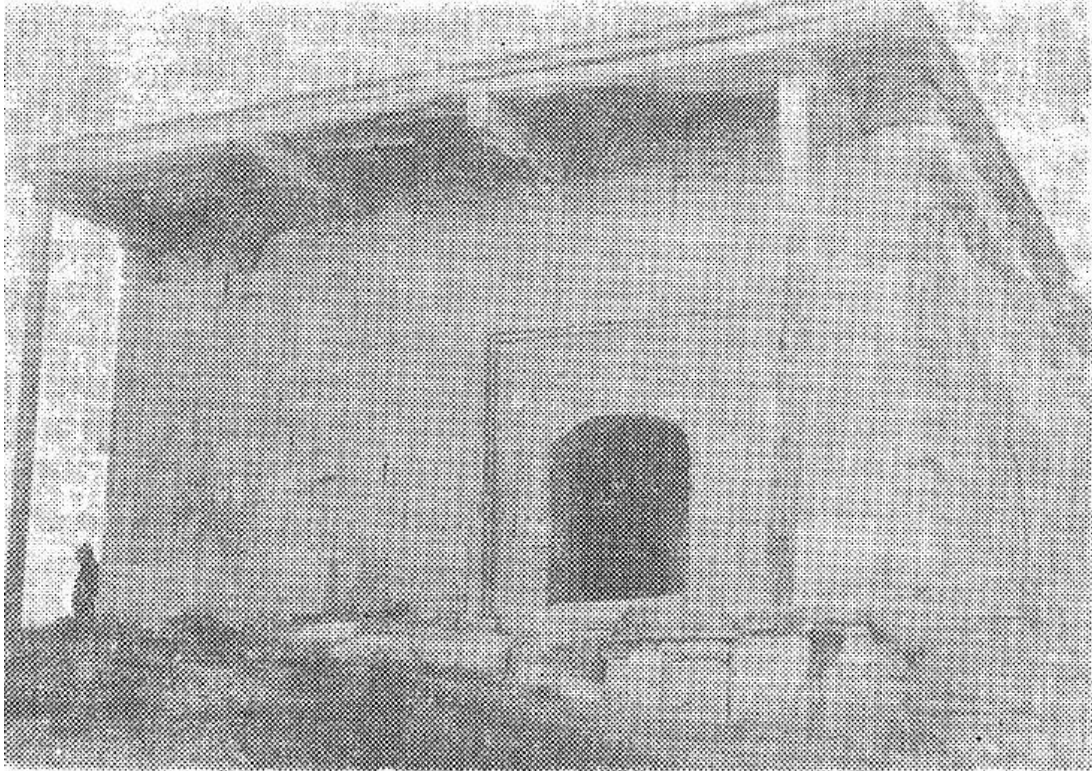
birtakım onarımlar görmüş; ön mekanın üstünde yer alan ahşap kirişlerin taşıdığı düz tavan kaldırılmış özgün haline uygun olarak beşik tonozla örtülmüş, yapının kuzeyindeki özgün olmayan ahşap örtülü sundurma kaldırılmış, kesme taşlarla kapatılan pencereler açılmış, tüm cephelerde hasar görmüş ve yıpranmış kesme taşlar yenilenmiştir¹⁹⁸. Ancak yapının restorasyon öncesi fotoğraflarında pencerelerin üst kısımlarında sivri kemerlerin olmasına rağmen restorasyon sonrasında bu kemerler yuvarlak kemere dönüştürülmüştür¹⁹⁹. (Fot. 2-3)

Fot. 2: Doğan Arslan Mescidi Restorasyon Öncesi Hali (N. Çağatay, 1981)

¹⁹⁸ Erol Altınsapan-Canan Parla, *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I Günyüzü, Mihalgazi, Mihaliççik, Sarıcakaya, Seyitgazi, Sivrihisar*, Eskişehir 2004, s. 368.

¹⁹⁹ F. İltter, agm., s. 20.

Fot. 3: Doğan Arslan Mescidi Restorasyon Öncesi Hali (N. Çağatay, 1981)

Kapı üzerindeki mermer malzemeye yazılmış altı satırlık sülüs yazılı Arapça kitabe şöyledir;

Bismillahirrahmanirrahim ve bihi nestain

Bena hazihi'l-mescide'l-mübarek fi ahdi es-sultanü'l-azam

İzz'ed-dünya ve'd-din ebu'l feth Keykavus bin Keyhüsrev bin

Keykubad bin Keyhüsrev Kasım Emirü'l-mü'minîn ve zıllullahi fi'l-âlemîn

Halledallahu mülkehu ve neşere fi'l-hafikin rayetehu li-sahibihi Toğan Arslan

Emîr-alem bin Emir İshak gafarallahu lehu fi Cemade'l-ahire sene hamse ve erbain ve sittemie. (Fot. 4)

Fot. 4: Doğan Arslan Mescidi Kitabesi

Anlamı;

Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'nın adıyla. Bu kutsal mescid, büyük sultan, dünya ve dinin değeri, fetih babası, müminlerin emiri ve dünyada Allah'ın gölgesi Keyhüsrev Kasım oğlu Keykubad oğlu Keyhüsrev oğlu Keykavus'un zamanında -Allah mülkünü sürekli kılsın- sancağını bütün alemde dalgalandırsın Emir İshak'ın oğlu Emir-alem Doğan Arslan tarafından Cemaziyelahir 645/ Ekim 1247 yılında yaptırılmıştır.

Yapının kitabesinde mescid kelimesi geçmesine rağmen işlevi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Mescidin mezarlık alanında bulunması, köylülerin yapıdan kümbet olarak bahsetmeleri²⁰⁰, bir döneme kadar içerisinde sandukanın yer alması²⁰¹, ibadet mekanının örtüsünün Anadolu Selçuklu Kümbetlerinde görülen piramidal tarzda oluşu yapının türbe olarak yapıldığı düşüncesini uyandırmıştır²⁰². Mescidin altında bir

²⁰⁰ F. İltter, agm., s. 17.

²⁰¹ Yapıyı inceleyen Prof. Dr. Neşet Çağatay ibadet mekanının kuzeybatısında bir mezar sekisinin yer aldığı köylülerle yapılan görüşmede bu sandukanın ilk başta ortada olduğunu namaz kılmaya engel olduğu için köylüler tarafından kuzeybatı tarafa taşındığını belirtmiştir. Sanduka bugün mevcut değildir. Bkz. N. Çağatay, agm., s. 24.

²⁰² F. İltter, agm., s. 23-25.

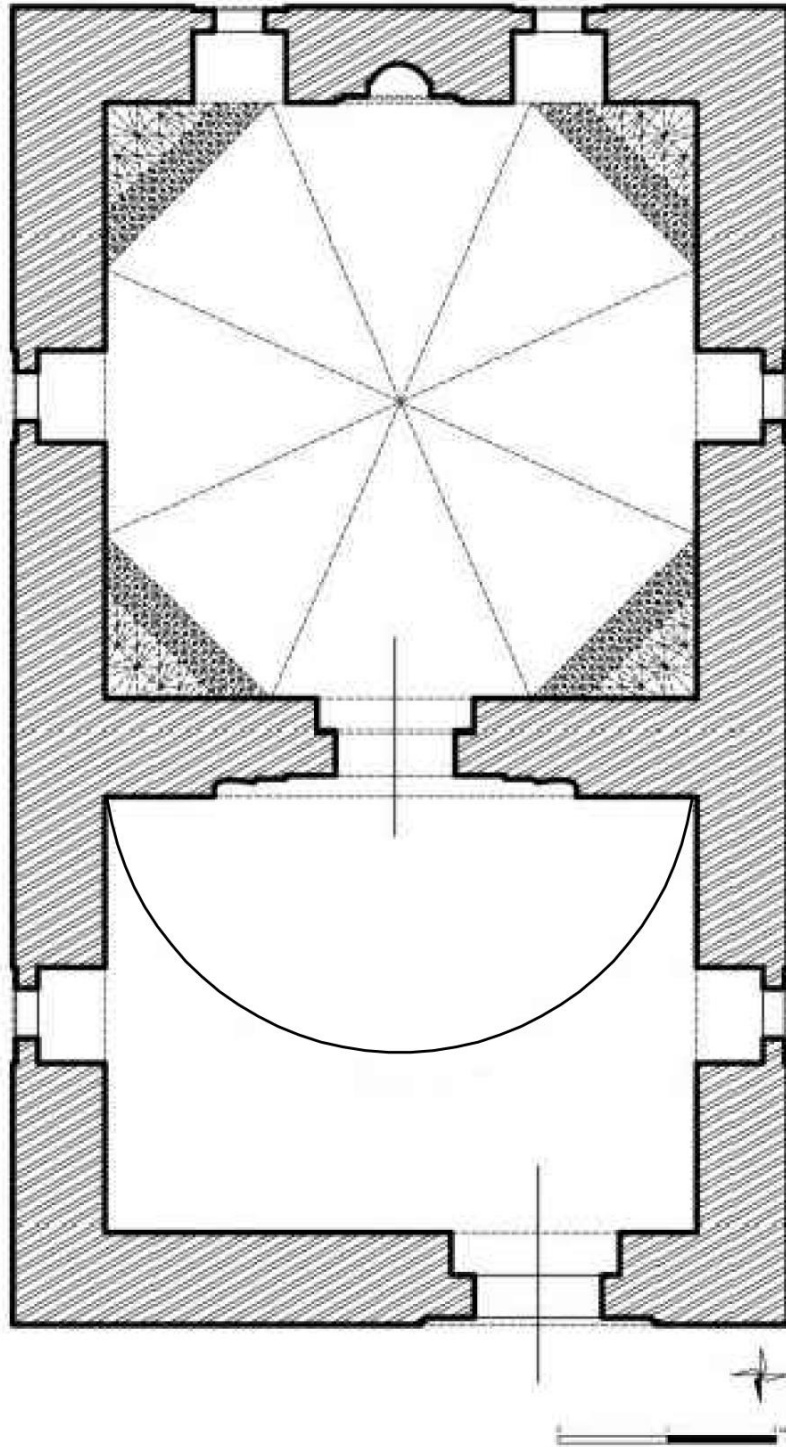
mumyalık kısmının olup olmadığı ise henüz bilinmemektedir. Bu konu hakkında herhangi bir kazı çalışması yapılmamıştır²⁰³.

2.3. Plan ve Mimari Özellikleri

Dikdörtgen bir su basmanın üstüne oturan yapı tamamen kesme taş malzemedен inşa edilmiştir. 12.70 x 7.50 m. uzunluğunda kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen plana sahip olan yapı iki bölümden oluşmaktadır. Yapının kuzey kısmında 4.20 x 5.60 m. ölçülerinde enlemesine dikdörtgen planlı üzeri beşik tonozla örtülen bir ön mekan²⁰⁴ yer almaktadır. Ön mekanın güney cephesinde açılan kapı ile 5.60 x 5.60 m. ölçüsünde kare planlı ibadet bölümüne geçilmektedir. Kare planlı ibadet mekanı tromplarla taşınan sekiz dilimli bir kubbe ile örtülüdür (Plan-1).

²⁰³ F. İter, agm., s. 25.

²⁰⁴ Yapıda ön mekan olarak adlandırdığımız bölüm farklı kaynaklarda son cemaat yeri şeklinde geçmektedir. Ancak yapının türbe olma ihtimali bulunduğu için ön mekan teriminin kullanılmasını uygun bulduk.

Plan 1: Doğan Arslan Mescidi Planı (Muhammet Arslan, 2017)

Yapının kuzey cephesinde merkez aksın batı tarafına yerleştirilmiş iç içe iki dikdörtgen silmenin oluşturduğu basık kemerli cümle kapısı bulunmaktadır. Kapının eşiğinde süslemeli devşirme bir mermer malzeme kullanılmıştır. Kapının üst tarafında yapıya ait inşa kitabesi yer almaktadır (Fot. 5).

Fot. 5: Doğan Arslan Mescidi Kuzey Cephesi

Mescidin doğu cephesinde, dikdörtgen planlı ön mekanı ve kare planlı harim mekanını aydınlatmak amacıyla toplamda iki adet yuvarlak kemerli pencerelere yer verilmiştir. Cephede kubbe kasnağında da bir adet mazgal pencere bulunmaktadır (Fot. 6).

Fot. 6: Doğan Arslan Mescidi Doğu Cephesi

Güney cephede mihrap nişinin sağ ve sol tarafına denk gelecek şekilde açılmış yuvarlak kemerli iki pencere yer almaktadır (Fot. 7).

Fot. 7: Doğan Arslan Mescidi Güney Cephesi

Yapının batı cephesi, doğu cephenin simetriği olarak düzenlenmiştir. Ön mekan ve harim mekanını aydınlatmak için açılan iki adet yuvarlak kemerli pencere ve kubbe kasnağında mazgal pencere bulunmaktadır (Fot. 8).

Fot. 8: Doğan Arslan Mescidi Batı Cephesi

Mescidin içerisinde beşik tonoz örtülü dikdörtgen planlı ön mekanda doğu ve batı cephelerinde karşılıklı olarak açılmış yuvarlak kemerli birer pencere ile içerisi aydınlatılmıştır (Fot. 9-10).

Fot. 9: Doğan Arslan Mescidi Ön Mekanın Doğu Cephesi

Fot. 10: Doğan Arslan Mescidi Ön Mekanın Batı Cephesi

Ön mekanın güney cephesinde ibadet mekanına geçişi sağlayan geometrik bezemelerle süslenmiş taçkapısı bulunmaktadır. Kapı ters U formunda kuşaklarla çevrelenmiş, en dışta zikzak şeklinde bir silme, ikinci sırada yarım sekiz kollu yıldızlar halinde yerleştirilmiş geometrik süslemeli kuşak ve en iç tarafta altı kollu yıldızların tekrarlanmasıyla oluşturulmuş geometrik bir kompozisyonla kuşaklar haline kapı süslenmiştir. Kapının iki yanında zar başlıklı birer sütünce bulunmaktadır (Fot. 11-12).

Fot. 11: Doğan Arslan Mescidi Ön Mekanın Güney Cephesi

Fot. 12: Ön Mekanın Güney Cephesindeki Taçkapı Süsleme Detayları

Kare planlı ibadet mekanı sekizgen kasmağa oturan sekiz dilimli kubbeye örtülmüştür. Kubbeye geçiş dört sıra istiridye kabuğu şeklindeki mukarnas dolgulu tromplarla sağlanmıştır. Trompların sağ ve sol köşelerinde her biri birbirinden farklı olarak yapılmış geometrik bezemelerin olduğu yuvarlak rozetler yerleştirilmiştir (Fot. 13-14).

Fot. 13: Doğan Arslan Mescidi Harim Mekanını Örtten Sekiz Dilimli Kubbe

Fot. 14: Kuzeydoğu Köşede Kubbeye Geçişi Sağlayan İstiridye Kabuğu Şeklindeki Mukarnas Dolgulu Tromp

Harim mekanının doğu cephesinde, cephenin ortasında yuvarlak kemerli bir pencereye yer verilmiştir. Bu pencerenin üst tarafında daha önce trompların köşelerinde bulunan geometrik bezemeli yuvarlak rozetlerden bulunmaktadır. Rozetin üst kısmında kubbe kasmağında içeriği aydınlatmak için mazgal pencere açılmıştır (Fot. 15).

Fot. 15: Doğan Arslan Mescidi Harim Mekanı Doğu Cephesi

İbadet mekanının güney cephesinde mihrabın doğu ve batı tarafında diğer cephelerde olduğu gibi birer pencere bulunmaktadır (Fot. 16). Batı tarafındaki pencerenin önünde bir zamanlar ahşaptan yapılmış özgün olmayan bir minberin olduğu bilinmektedir²⁰⁵.

Fot. 16: Doğan Arslan Mescidi Harim Mekanı Güney Cephesi

²⁰⁵ N. Çağatay, agm., s. 23.

Günümüzde yapı içerisinde minber bulunmamaktadır. Cephenin ortasında yarım daire şeklinde açılmış taş mihrabın yanlarında ön mekanda olduğu gibi zar başlıklı sütunceler vardır. Mihrap nişinin üzerinde dört sıra yukarıya doğru daralan istiridye kabuğu şeklinde mukarnas kavsarası ve en üstte diğer rozetlerden boyut olarak daha büyük olarak yapılmış ortasından on iki kollu yıldız ve etrafını saran geometrik düzenlemeli yuvarlak rozet yer almaktadır. Rozetin sağında ve solunda boyutları birbirinden farklı iki adet kandil motifi vardır. Mihrap nişi dikdörtgen şekilde iç içe iki kademeli sade bir bordür şeridiyle çevrelenmiştir. Şeridin üstünde geometrik bezemeli blok taş bulunmaktadır (Fot. 17-18).

Fot. 17: Doğan Arslan Mescidi Mihrabı

Fot. 18: Doğan Arslan Mescidi Mihrap Bezeme Detayı

Harimin Batı cephesi, doğu cephedeki düzenlemenin benzeri olarak tasarlanmış, cephenin ortasında yuvarlak kemerli bir pencere, bu pencerenin üst tarafında geometrik bezemeli yuvarlak bir rozet bulunmaktadır. Rozetin üst kısmında kubbe kasağıında içeriyi aydınlatmak için mazgal pencere açılmıştır (Fot. 19).

Fot. 19: Doğan Arslan Mescidi Harim Mekanı Batı Cephesi

Sonuç olarak yapının türbe veya mescid olarak yapıldığı kesin olarak belirlenememekle birlikte kitabesinde geçen mescid kelimesinden dolayı Doğan Aslan Mescidi olarak adlandırılmıştır. Yapıda yer alan kitabenin yapıya ait olmadığını buraya Mülk Köyünde Doğan Aslan'ın yaptırmış olduğu önceki bir mescidin yıkılmasında dolayı buraya taşınmış olabileceğine ait görüş ise ispatlanamamıştır²⁰⁶.

2.4. Tasvirler

Yapının dış ve iç yüzeylerini incelediğimizde blok taşlar üzerine kazıma tekniğinde yapılmış tasvirler rastlanılmış ve bu tasvirler katalog kısmında detaylı olarak ele alınmıştır.

Tasvirlerin bulunduğu cepheleri ve blok taşları belirlemek için doğu cepheden başlayarak batıya doğru ilerlenmiş ve blok taşları alt sıradan üst sıraya doğru saat yönünün tersi istikametinde incelemeler yapılmıştır. Tasvirlerin buldukları yerler belirlemek ve katalog kısmında her bir tasviri tanımlamak için envanter numaraları verilmiştir. Bu envanter numaraları tasvirin bulunduğu cepheyi, yönü ve hangi taş blok sırasında olduğunu göstermektedir.

Cephelerdeki tasvirlerin hepsi açıklanmamış, yapı tarihi ile birlikte eski dönemlere ait olduğu düşünülen tasvirler katalog kısmına dahil edilmiştir. Latin alfabesiyle yazılmış Türkçe isimler, spreylenmiş boyalar ile yapılmış yazılar ve yakın dönemde yapıldığı tespit edilen tasvirler katalogdan hariç tutulmuştur.

Tasvirler, yapının dış ve iç cephelerinde yer alan tasvirler olarak iki başlık halinde sınıflandırılmıştır.

2.4.1. Dış Cephede Taş Blokların Yüzeyindeki Tasvirler

Yapının dış cephelerinde taş bloklar yüzeyinde yer alan kazıma tekniğinde yapılmış tasvirler bulunmaktadır. Tasvirler arasında insan, el, damgalar, geometrik şekiller, bitki ve hayvan tasvirleri, ok-yay tasvirleri katalog şeklinde tanımlanmıştır.

Dış cephelerde; doğu cephede 102, güney cephede 21, batı cephede 6, kuzey cephede 5, olmak üzere toplamda 134 tasvir tespit edilmiştir. Belirlenen bu tasvirler tek tek fotoğraflanmış, ölçüleri alınmış ve AutoCAD 2019 programında çizilerek envanterlenmiştir.

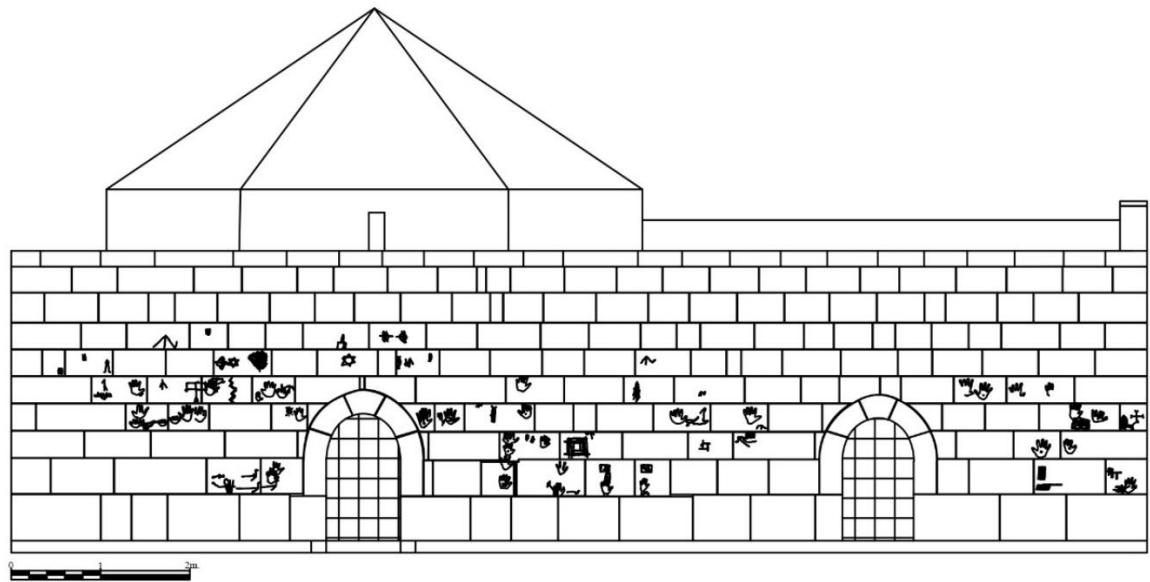
²⁰⁶ N. Çağatay, agm., s. 26.

2.4.1.1. Doğu Cephedeki Tasvirler

1270 cm. genişliğinde 400 cm. yüksekliğe sahip olan cephedeki blok taşlar genel durum itibari ile iyi haldedir. Cephenin kuzeybatı yönünde yer alan taşlarda kısmi kırıklar mevcuttur. Bu alanda meydana gelen tahribat nedeniyle taşların yüzeylerinde dökülmeler oluşmuş ve taş yüzeylerinde olabilecek tasvirler tespit edilememiştir. Cephe üzerinden toplam 102 tasvir bulunmaktadır (Fot. 20-Çiz. 1).

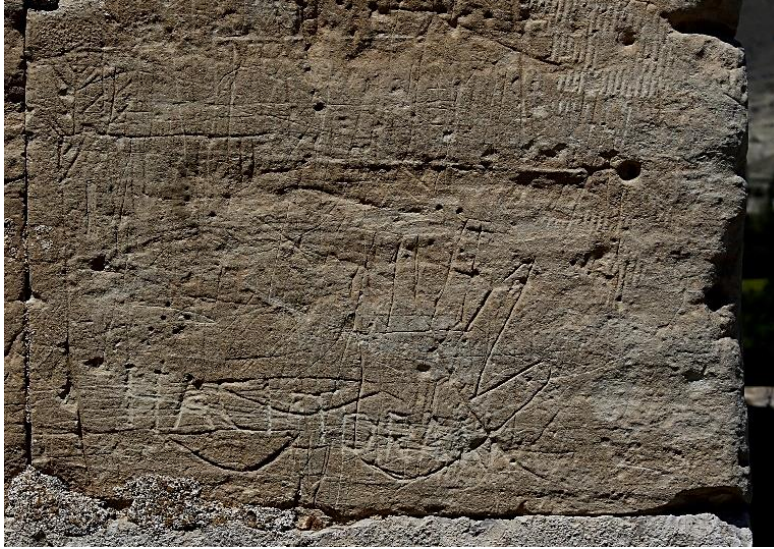
Fot. 20: Doğu Cephe Genel Görünümü

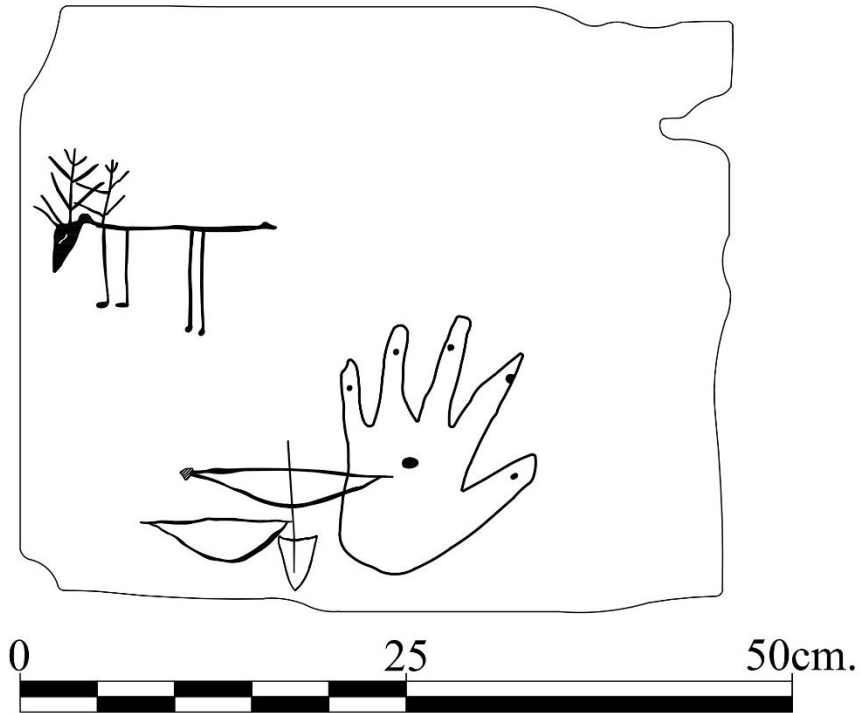
Çiz. 1: Doğu Cephe Genel Çizimi

Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 1. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

46x39 cm. ölçülerindeki blok taş üzerinde dört tasvir yer almaktadır (Fot. 21-Çiz. 2).

Fot. 21: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 1. Taş Blok

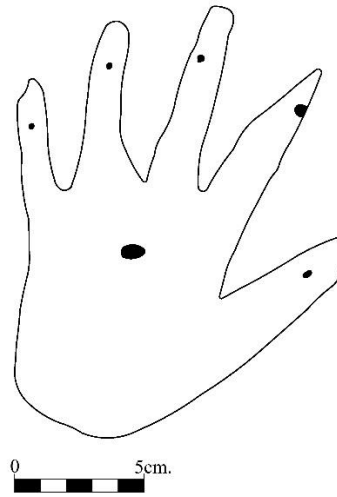
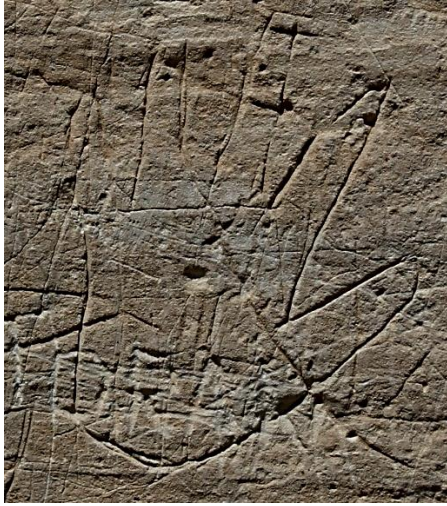

Çiz. 2: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 1. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D2.1.1

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen tasvirde işaret parmağı diğer parmakların aksine sivri şekilde tamamlanmıştır. Tasvirin parmak uçlarında ve avuç içinin ortasında kazıma ile yapılmış oyuklar bulunmaktadır (Fot. 22-Çiz. 3).

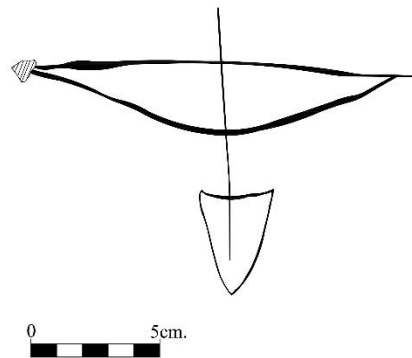
Fot. 22: El Tasviri

Çiz. 3: El Tasviri Çizimi

Ok-Yay Tasviri

Envanter No: D.D2.1.2

Zemine paralel olarak çizilen yayın sol uç kısmı deformasyon sonucu günümüze ulaşamamıştır. Ok tasviri ise aşağı doğru yöneltilmiş ve temren kısmı yaya oranla daha büyük tasvirlenmiştir (Fot. 23-Çiz. 4).

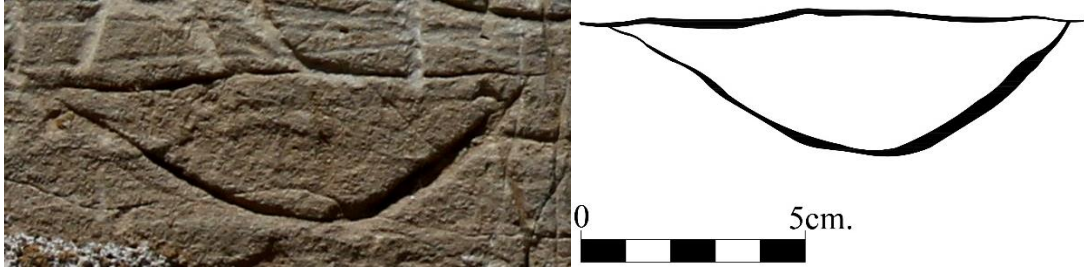
Fot. 23: Ok-Yay Tasviri

Çiz. 4: Ok-Yay Tasviri Çizimi

Yay Tasviri

Envanter No: D.D2.1.3

Zemine paralel olarak çizilen ve okun kullanılmadığı yay tasvirinde, yayın baş kısımları daha uzun tutulmuştur (Fot. 24-Çiz.5).

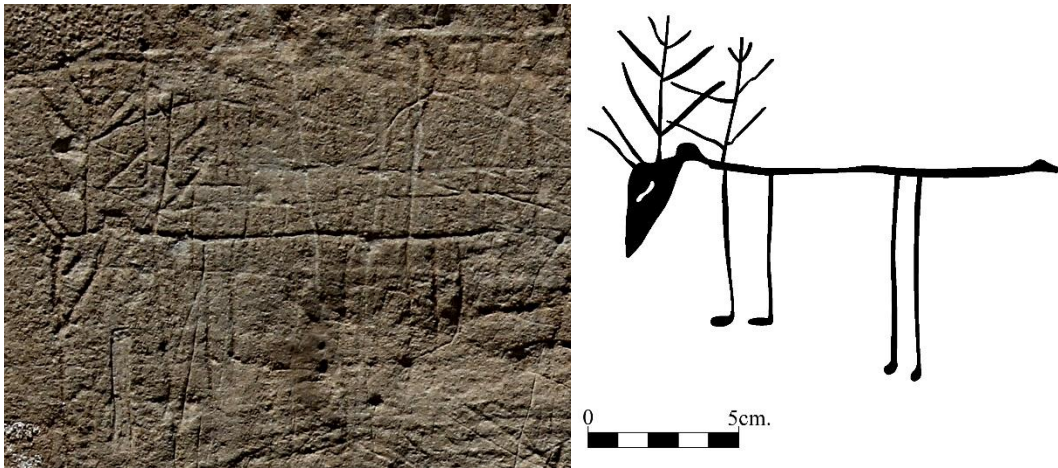
Fot. 24: Yay Tasviri

Çiz. 5: Yay Tasviri Çizimi

Geyik Tasviri

Envanter No: D.D2.1.4

Boynuz şekillerinden geyik olduğu anlaşılan hayvan tasvirinde, oldukça ince bir gövdeye sahip olan geyik tasvirinin arka bacakları ön bacaklarına göre daha uzun çizilmiştir. Hayvanın baş kısmı ise sivri bir şekilde sonlanmaktadır (Fot. 25-Çiz. 6).

Fot. 25: Geyik Tasviri

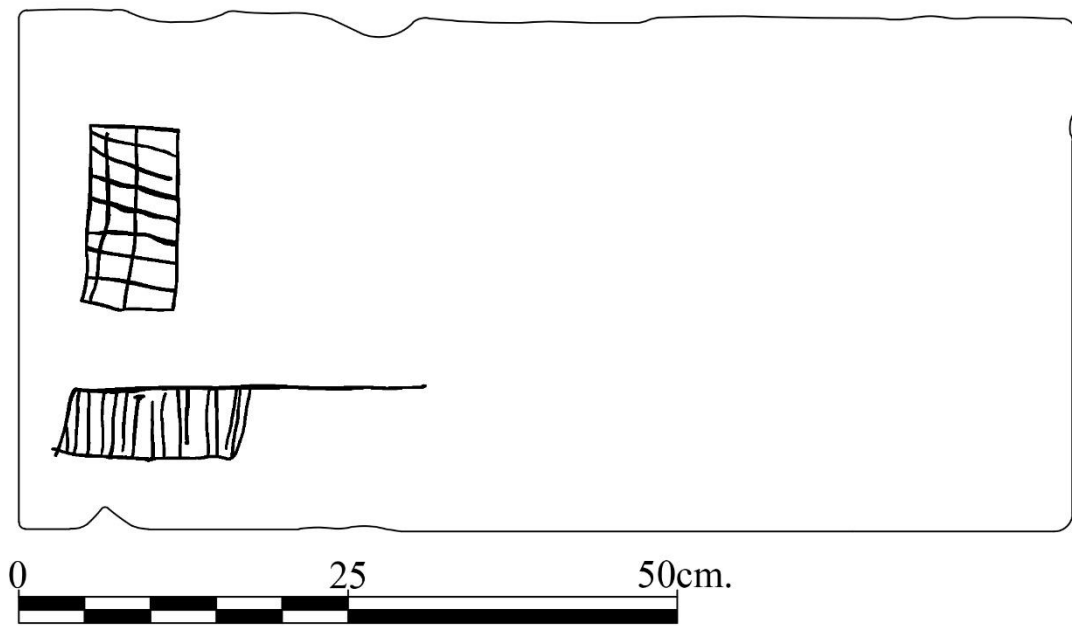
Çiz. 6: Geyik Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 2. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

80x39 cm. ölçülerindeki taş blok üzerinde iki tasvir tespit edilmiştir (Fot. 26-Çiz. 7).

Fot. 26: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 2. Taş Blok

Çiz. 7: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 2. Taş Blok Çizimi

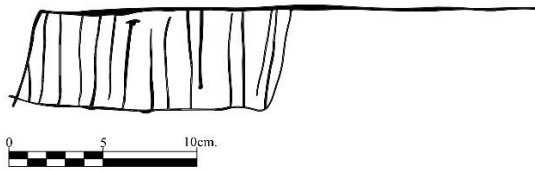
Geometrik Şekil

Envanter No: D.D2.2.1

Zemine paralel olarak çizilen tasvirin bize göre sol tarafında dikdörtgen şeklinde yapılan alanın içerisinde dikey yönde yerleştirilmiş çizgiler bulunmaktadır (Fot. 27-Çiz. 8).

Fot. 27: Geometrik Şekil

Çiz. 8: Geometrik Şekil Çizimi

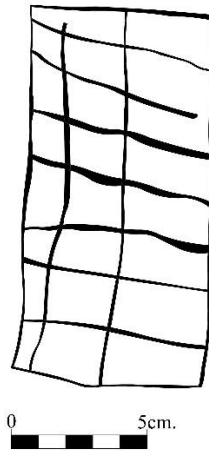
Geometrik Şekil

Envanter No: D.D2.2.2

Diklemesine dikdörtgen şeklinde yapılmış geometrik şeklin içerisinde yatayda yedi, dikeyde ise üç çizgiyle yirmi dört parçaya ayrılmıştır (Fot. 28-Çiz. 9).

Fot. 28: Geometrik Şekil

Çiz. 9: Geometrik Şekil Çizimi

Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 8. Taş Blok Üzerindeki Tasvirler

39x41 cm. ölçülerinde olan kareye yakın dikdörtgen blok taş üzerinde üç tasvir bulunmaktadır (Fot. 30-Çiz. 10).

Fot. 30: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 8. Taş

Çiz. 10: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 8. Taş Çizimi

Nokta Tasviri

Envanter No: D.D2.8.1

Blok taş üzerinde baskı tekniği ile yapılmış olan noktaların belirli bir düzen içerisinde yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Tasvirin alt tarafında oluşan tahribat nedeni ile devamının olup olmadığı tespit edilememiştir (Fot. 31-Çiz. 11).

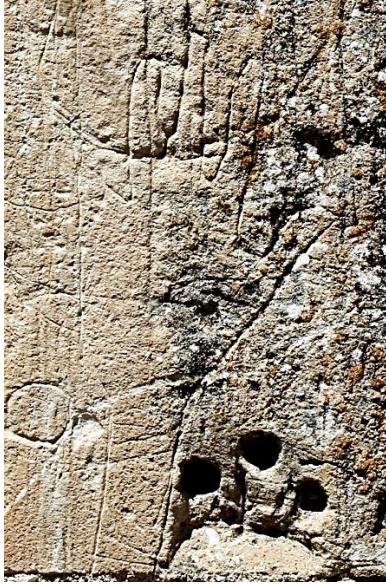
Fot. 31: Nokta Tasviri

Çiz. 11: Nokta Tasviri Çizimi

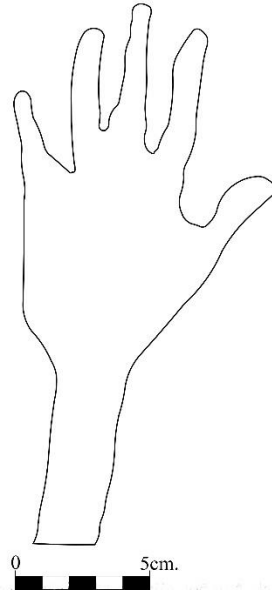
El Tasviri

Envanter No: D.D2.8.2

Kazıma tekniği ile yapılan ve baş parmak yönüne göre sol el olduğu düşünülen el tasvirinde bilek kısmı uzun tutularak tasvire dahil edilmiştir (Fot. 32-Çiz. 12).

Fot. 32: El Tasviri

Çiz. 12: El Tasviri Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: D.D2.8.3

Dikdörtgen şeklinde yapılan tasvirin iç bölümünde farklı uzunluklarda ve farklı yönlere doğru yönelen çizgiler yer almaktadır (Fot. 33-Çiz. 13).

Fot. 33: Geometrik Şekil

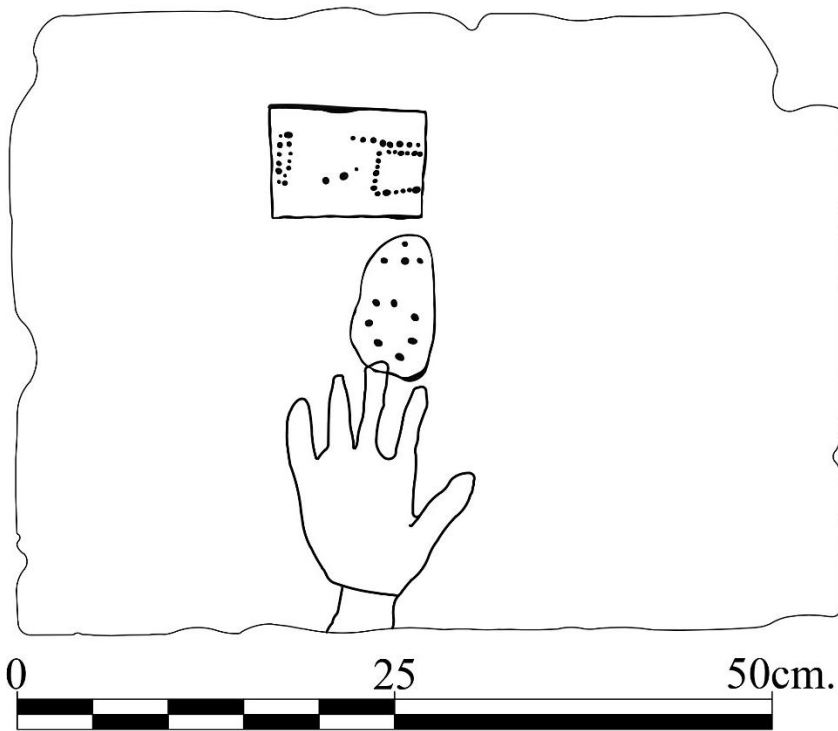
Çiz. 13: Geometrik Şekil Çizimi

Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 9. Taş Blok Üzerindeki Tasvirler

55x41 cm. ölçülerindeki taş bloğunun sağ üst köşesinde kırık bulunmaktadır. Blok üzerinde üç tasvir tespit edilmiştir (Fot.34-Çiz. 14).

Fot. 34: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 9. Taş Blok

Çiz. 14: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 9. Taş Blok Çizimi

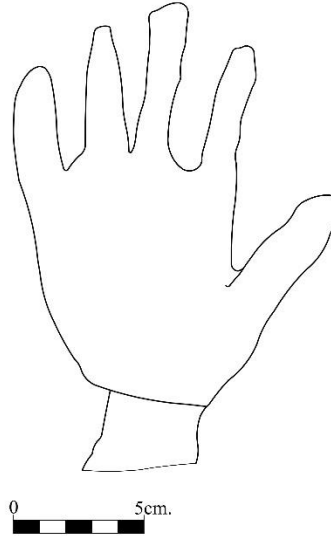
El Tasviri

Envanter No: D.D2.9.1

Blok üzerinde yer alan el tasviri baş parmak yönüne göre sol el olup bilek kısmı dahil olarak tasvirlenmiştir (Fot. 35-Çiz. 15).

Fot. 35: El Tasviri

Çiz. 15: El Tasviri Çizimi

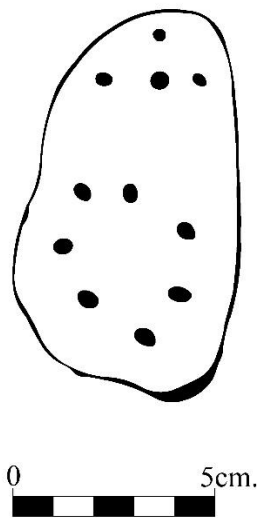
Geometrik Şekil

Envanter No: D.D2.9.2

Taş üzerinde ovale yakın bir formda yapılan tasvirin içerisinde belirli bir düzene göre yerleştirilmiş noktalar ile tasvir tamamlanmıştır (Fot. 36-Çiz. 16).

Fot. 36: Geometrik Şekil

Çiz. 16: Geometrik Şekil Çizimi

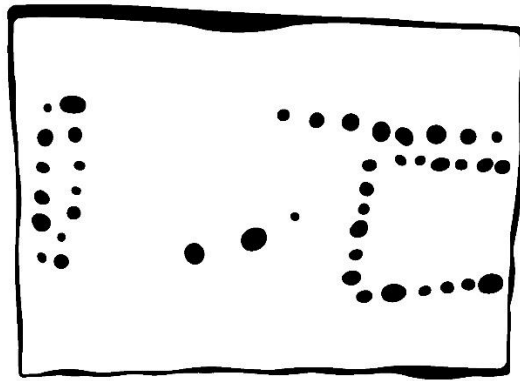
Geometrik Şekil

Envanter No: D.D2.9.3

Kazıma tekniğinde yapılmış dikdörtgene yakın geometrik şekil içerisinde, farklı alanlarda belirli düzen içerisinde yerleştirilmiş noktalar bulunmaktadır. Dikdörtgen şeklinde içerisinde, kuzey yönündeki noktalar ile kareye yakın şekil oluşturulmuştur (Fot. 37-Çiz. 17).

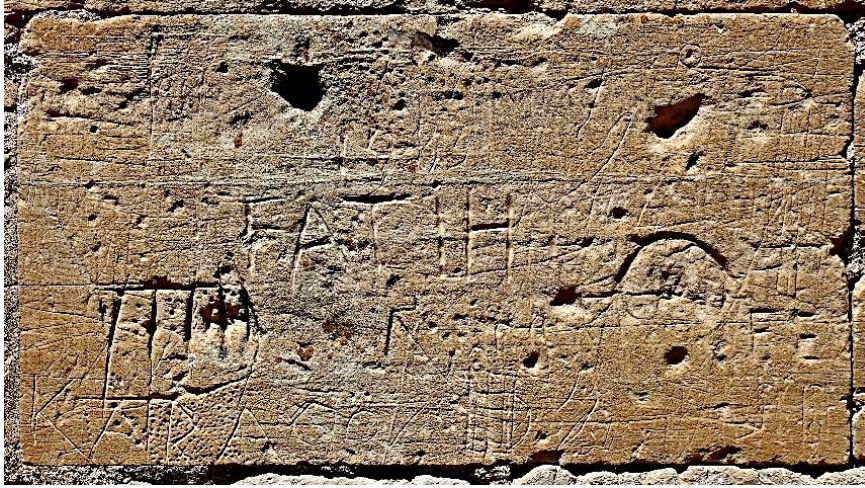
Fot. 37: Geometrik Şekil

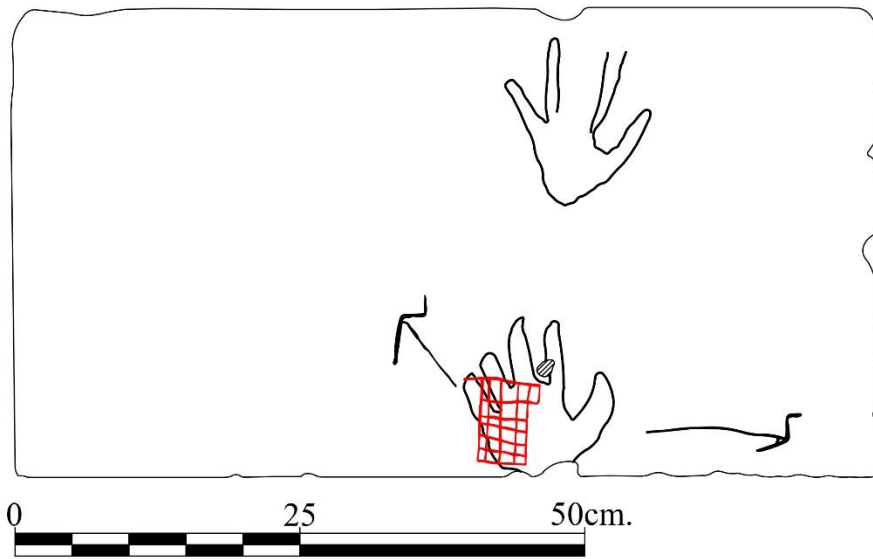
Çiz. 17: Geometrik Şekil Çizimi

Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 10. Taş Blok Üzerindeki Tasvirler

76.5x41cm. ölçülerindeki blok taş üzerinde beş tasvir bulunmaktadır (Fot. 38-Çiz. 18).

Fot. 38: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 10. Taş Blok

Çiz. 18: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 10. Taş Blok Çizimi

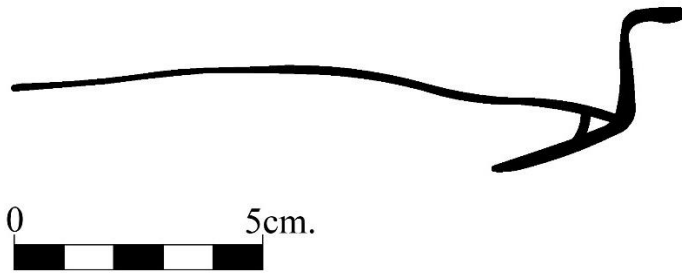
Damga Tasviri

Envanter No: D.D2.10.1

Yatay “A” harfine benzeyen tasvirin üst kısmını oluşturan çizgi alt tarafında bulunan çizgiden daha uzun yapılmıştır. Tasvirin en üst kısmındaki çizgi ise yukarı doğru uzatılmış ve uç kısmı sağ tarafa yönelerek sonlanmıştır (Fot. 39-Çiz. 19).

Fot. 39: Damga Tasviri

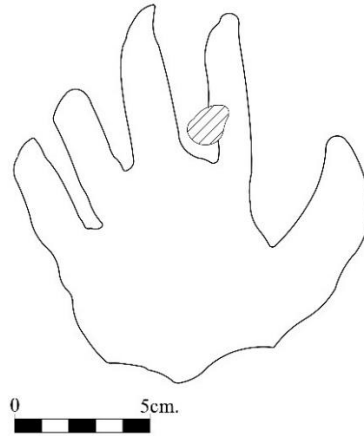

Çiz. 19: Damga Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D2.10.2

Blok taş üzerinde en alt kısımda yer alan sol el tasvirinde işaret parmağının ortasında kırıklık mevcuttur. Tasvirin baş parmağı diğer parmaklardan daha kalın tutulmuştur (Fot. 40-Çiz. 20).

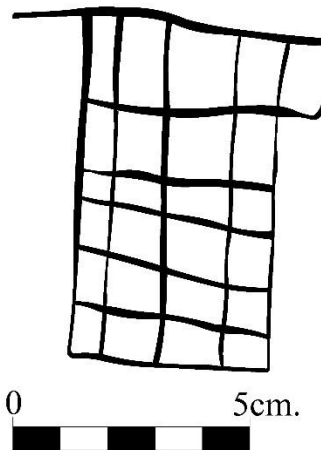
Fot. 40: El Tasviri

Çiz. 20: El Tasviri Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: D.D2.10.3

Diklemesine yönelen dikdörtgen tasvir, yatay olarak yapılmış yedi çizgiye dikeyde yapılan altı çizginin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Çizgilerin kesişmesi ile dikdörtgenin en üst sırasında beş sonraki sıralarda dört kare meydana gelmiştir (Fot. 41-Çiz. 21).

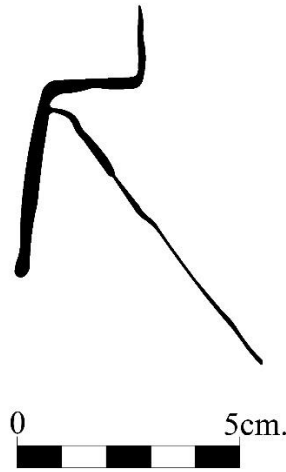
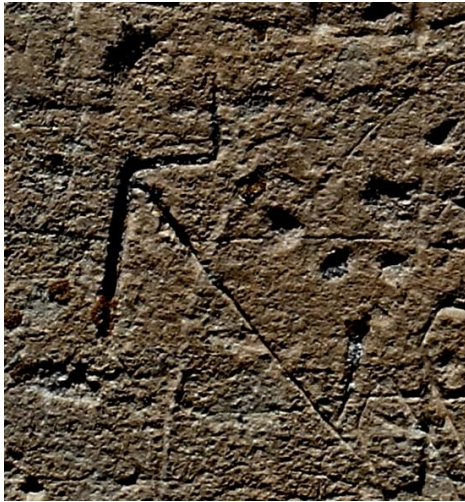
Fot. 41: Geometrik Şekil

Çiz. 21: Geometrik Şekil Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D. D2.10.4

Kaz ayağına benzer şekilde olan damga tasviri dört çizgi ile oluşturulmuştur. Sağ taraftaki çizgi 45 derecelik açı ile yukarı yönde devam ettirilmiştir. Ortada yer alan çizgi incelerek diğer çizgilerden daha uzun yapılmıştır (Fot. 42-Çiz. 22).

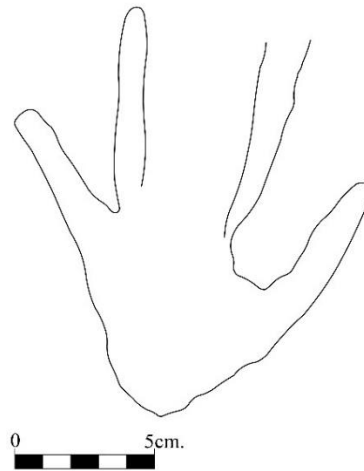
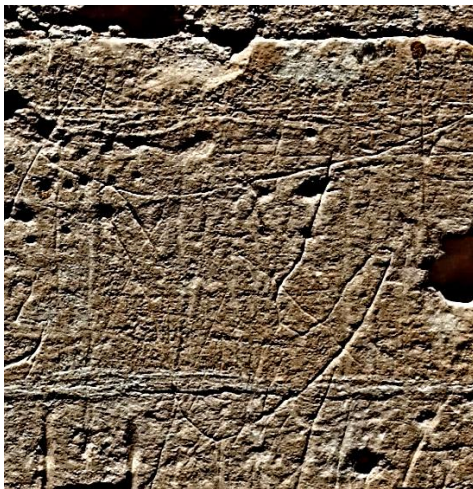
Fot. 42: Damga Tasviri

Çiz. 22: Damga Tasviri Çizimi

Tahrip Olmuş El Tasviri

Envanter No: D.D2.10.5

Blok taş üzerinde yer alan sol el tasvirinde işaret ve orta parmak oluşan tahribat sonucu belirlenememiştir (Fot. 43-Çiz. 23).

Fot. 43: Tahrip Olmuş El Tasviri

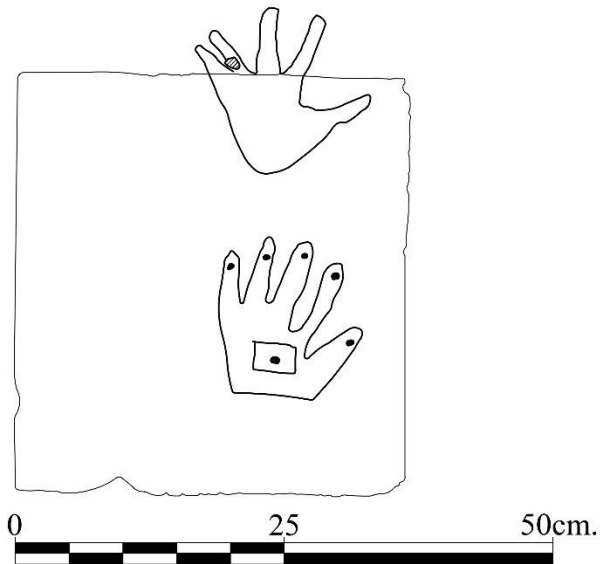
Çiz. 23: Tahrip Olmuş El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 11. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

36.5x39cm. ölçülerindeki kareye yakın dikdörtgen taş üzerinde iki sol el tasviri bulunmaktadır. Blok üzerindeki tasvirlerden birinin sınırları bloğu aşarak üst sırada yer alan taşa devam etmektedir (Fot. 44-Çiz. 24).

Fot. 44: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 11. Taş Blok

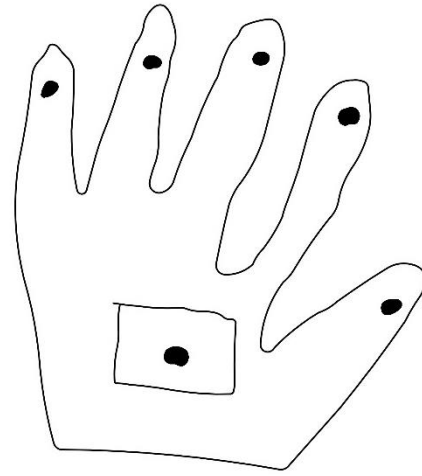

Çiz. 24: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 11. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D2.11.1

Daha önce envantere alınan el tasvirlerinden farklı olarak avuç içerisinde dikdörtgen bir alan içinde ve parmak uçlarında yuvarlak noktalar tasvirlenmiştir. El tasvirinin bilek ile birleşen kısmı ise düz bir şekilde çizilmiştir (Fot. 45-Çiz. 25).

0 5cm.

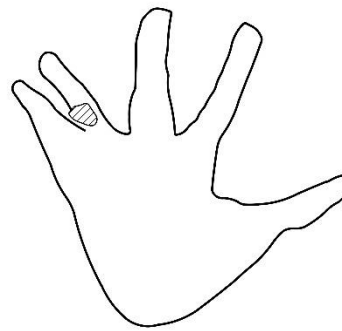
Fot. 45: El Tasviri

Çiz. 25: El Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D2.11.2

Baş parmak yönüne göre sol el olduğuna karar verilen tasvir blok sınırını aşarak üst sırasında yer alan blok taşa devam etmiştir. Yüzük parmağı ve serçe parmağın arasında kalan kısımda tahribat meydana gelmiştir (Fot.46-Çiz. 26).

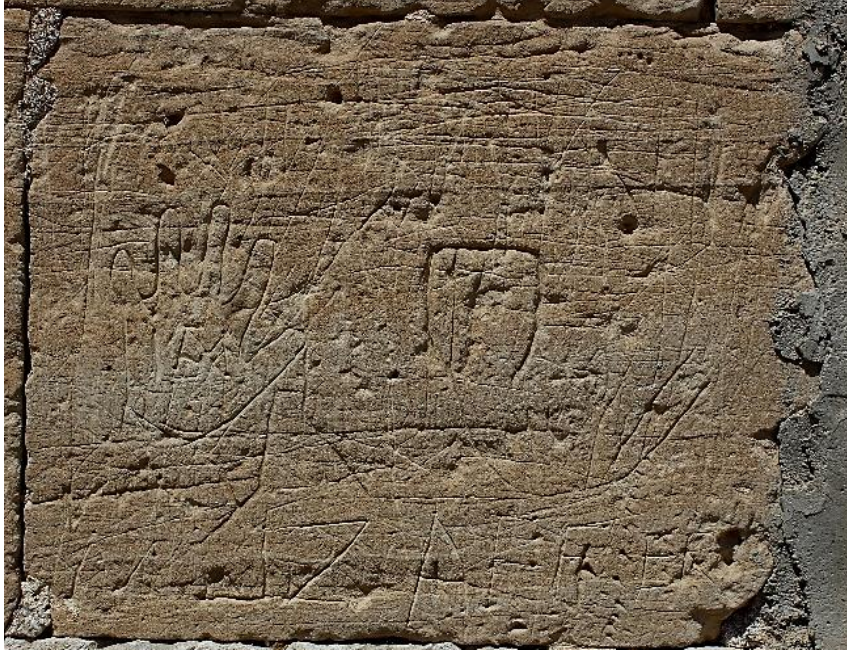
0 5cm.

Fot. 46: El Tasviri

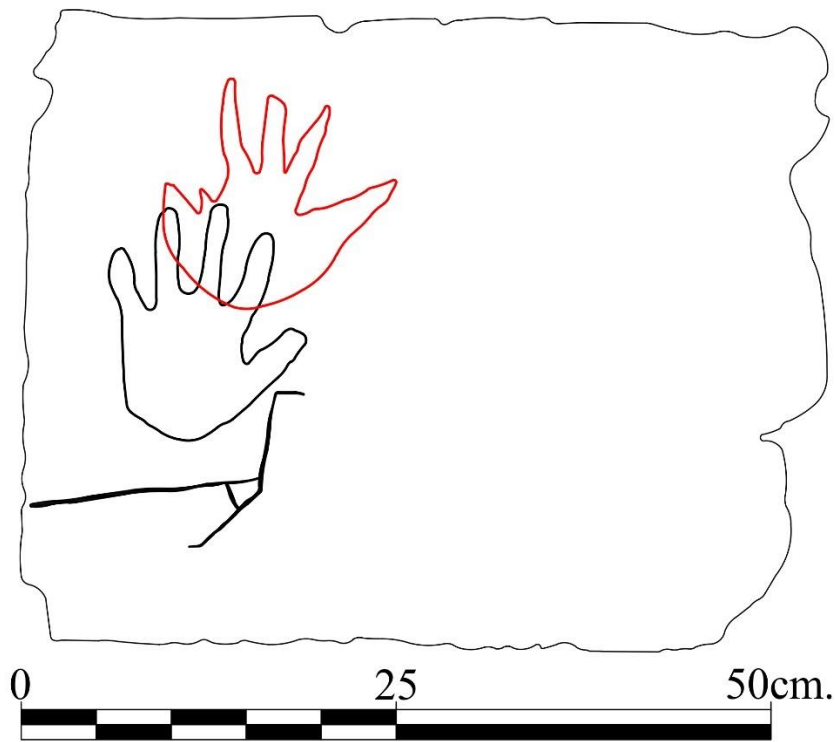
Çiz. 26: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 13. Taş Blok Üzerinde Yer Alan Tasvirler

53.5x39.5cm. ölçülerine sahip olan blok taşın kenar kısımları tahrip olmuş ve kırıklıklar mevcuttur. Taş üzerinde üç tasvir yer almaktadır (Fot. 47-Çiz. 27).

Fot. 47: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 13. Taş Blok

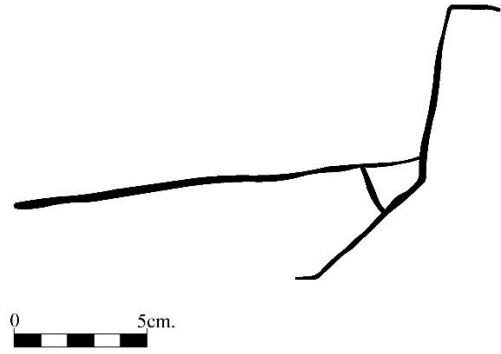

Çiz. 27: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 13. Taş Blok Çizimi

Damga Tasviri (Saban)

Envanter No: D.D2.13.1

Yan yatmış “A” harfini andıran tasvirin üst tarafındaki çizgisi daha uzun tutulmuş durumdadır. Tasvirin en üst kısmında yer alan çizgi ise uç kısmında sağ tarafa doğru yönelerek sonlanmaktadır (Fot. 48-Çiz. 28).

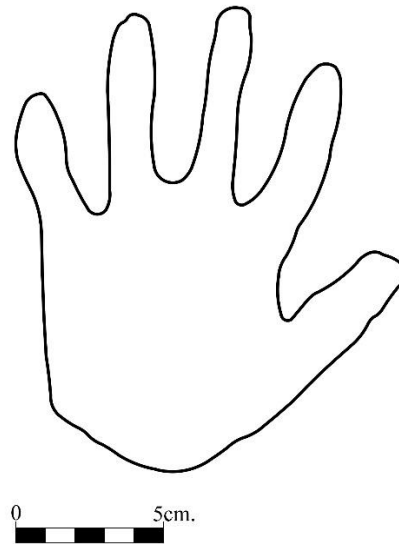
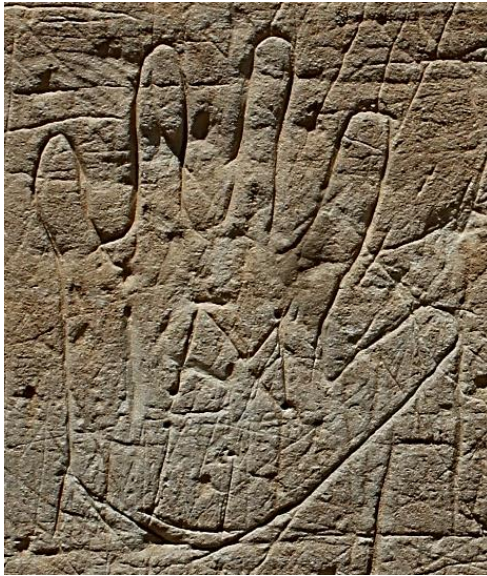
Fot. 48: Damga Tasviri

Çiz. 28: Damga Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D2.13.2

Blok yüzeyindeki tasvir, baş parmak konumuna göre sol el olduğu anlaşılmış ve derin şekilde kazıma ile yapılmıştır (Fot. 49-Çiz. 29).

Fot. 49: El Tasviri

Çiz. 29: El Tasviri Çizimi

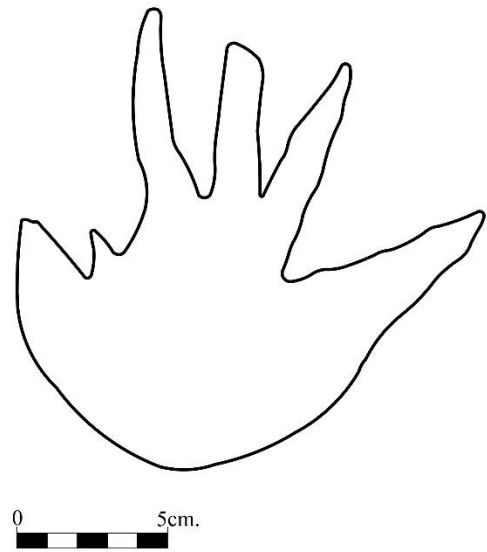
El Tasviri

Envanter No: D.D2.13.3

Aynı blok üzerinde yer alan D.D2.13.2 numaralı el tasvirine göre daha ince kazımlar ile yapılmış olan el tasvirinde, parmaklar yapısal olarak bozuk tasvirlenmiştir. Orta parmak küt şekilde sonlanırken, diğer parmaklar sivrilerek sonlanmaktadır (Fot. 50-Çiz. 30).

Fot. 50: El Tasviri

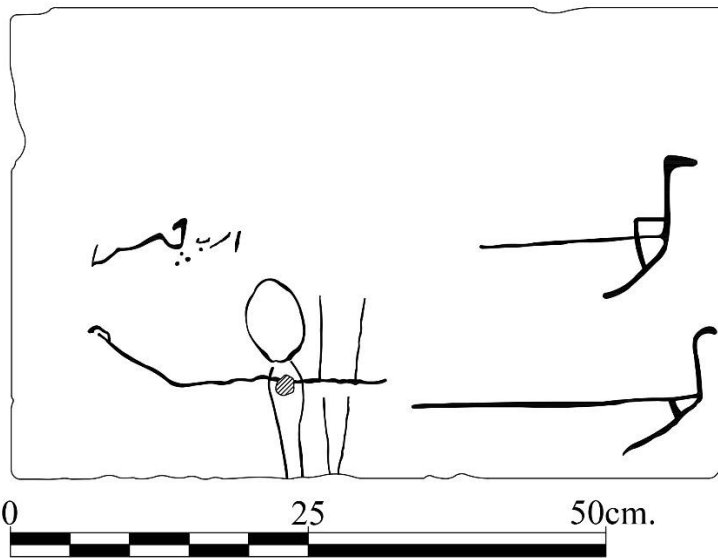
Çiz. 30: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 14. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

60x39 cm. ölçülere sahip olan taş bloğun üzerinde dört tasvir yer almaktadır (Fot. 51-Çiz. 31).

Fot. 51: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 14. Taş Blok

Çiz. 31: Doğu Cephe Alttan 2. Sıra 14. Taş Blok Çizimi

Damga Tasviri (Saban)

Envanter No: D.D2.14.1

Yatay “A” harfine benzeyen tasvirin üst kısmını oluşturan çizgi alt tarafında bulunan çizgiden daha uzun yapılmıştır. Tasvirin en üst kısmındaki çizgi ise yukarı doğru uzatılmış ve uç kısmı sağ tarafa yönelerek sonlanmıştır (Fot. 52-Çiz. 32).

Fot. 52: Damga Tasviri

Çiz. 32: Damga Tasviri Çizimi

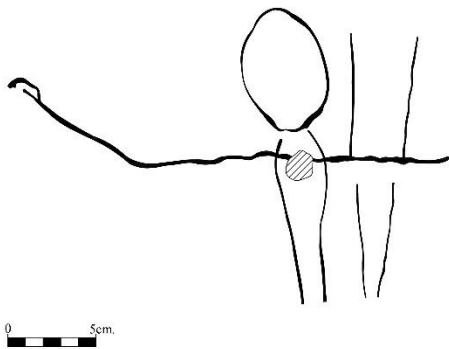
Tanımlanamayan Tasvir

Envanter No: D.D2.14.2

(Fot. 53-Çiz. 33).

Fot. 53: Tanımlanamayan Tasvir

Çiz. 33: Tanımlanamayan Tasvir Çizimi

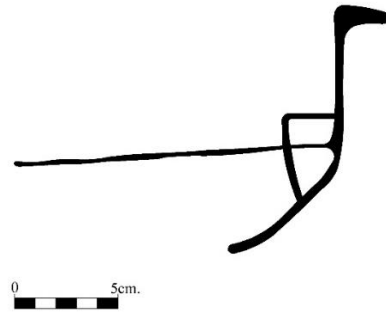
Damga Tasviri (Saban)

Envanter No: D.D2.14.3

Yan yatmış “A” harfini andıran tasvirde, diğer benzerlerinden farklı olarak “A” harfinin oluştuğu kısmın üst tarafında köşe yaparak yukarı doğru uzanan çizgi ile birleşen ek yer almaktadır (Fot. 54-Çiz. 34).

Fot. 54: Damga Tasviri

Çiz. 34: Damga Tasviri Çizimi

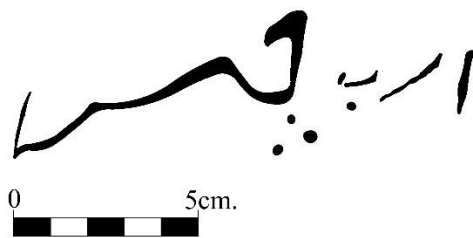
Yazı Tasviri

Envanter No: D.D2.14.4

Blok üzerinde Arapça ile yazılmış harflerin bir araya gelmesi ile oluşan yazılı tasvir okunamadığı için Türkçe'ye çevrilememiştir (Fot. 55-Çiz. 35).

Fot. 55: Yazı Tasviri

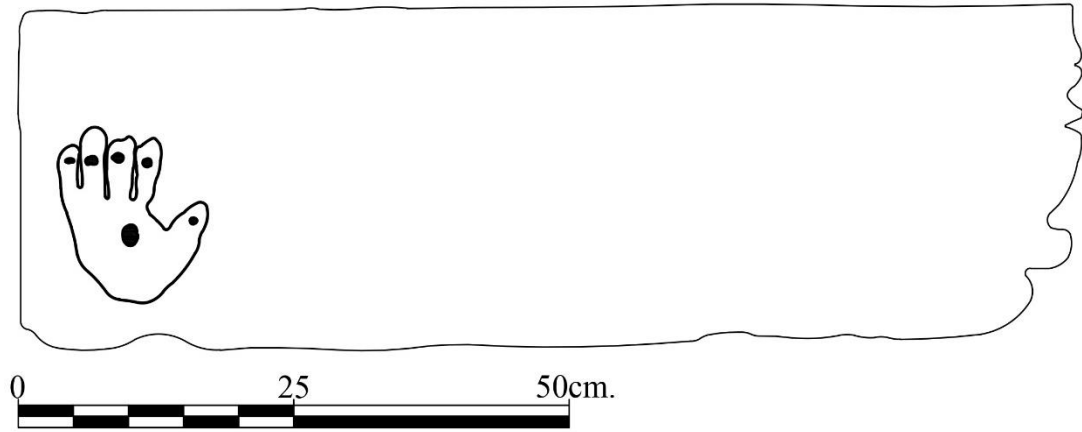
Çiz. 35: Yazı Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 1. Taş Blok Üzerinde Yer Alan Tasvirler

96.5x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taşın sağ alt köşesinde kırıklar bulunmaktadır. Taş üzerinde bir tasvir yer almaktadır (Fot. 56-Çiz. 36).

Fot. 56: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 1. Taş Blok

Çiz. 36: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 1. Taş Blok Çizimi

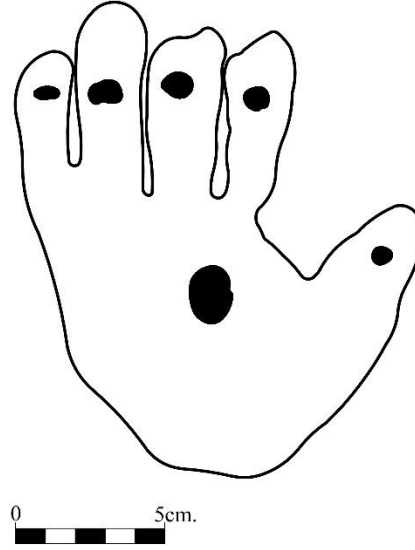
El Tasviri

Envanter No: D.D3.1.1

Baş parmak yönünden sol el olduğu anlaşılan el tasvirinde, yüzük parmağı diğer parmaklardan daha uzun yapılmıştır. Avuç içinde ve parmakların uç kısımları yakınlarında oyuklar bulunmaktadır (Fot. 57-Çiz. 37).

Fot. 57: El Tasviri

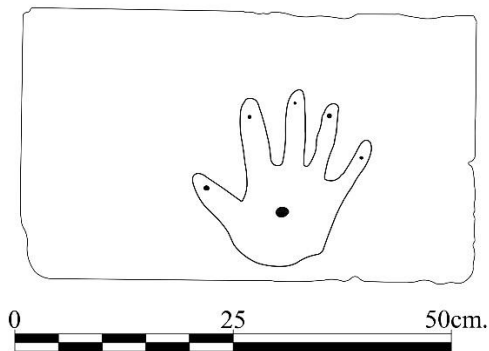
Çiz. 37: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 2. Taş Blok Üzerinde Yer Alan Tasvirler

52x31 cm. ölçülerinde olan taş blok üzerinde bir el tasviri yer almaktadır (Fot. 58-Çiz. 38).

Fot. 58: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 2. Taş Blok

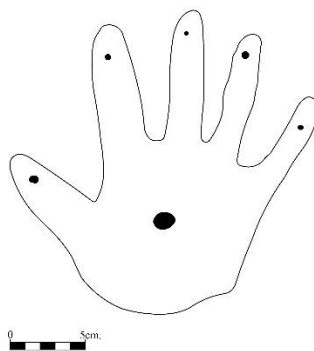

Çiz. 38: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 2. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D3.2.1

Baş parmak yerine göre sağ el olduğu tespit edilen el tasvirinin avuç içi kısmında ve parmak uçlarına yakın yerlerde oyuklar bulunmaktadır (Fot. 59-Çiz. 39).

Fot. 59: El Tasviri

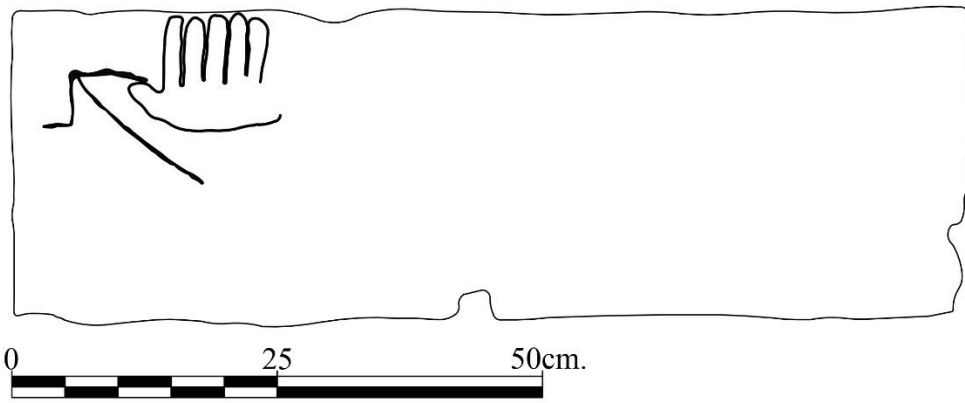
Çiz. 39: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 5. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

91x30 cm. ölçülerindeki blok taş yüzeyinde iki tasvir yer almaktadır (Fot. 60-Çiz. 40).

Fot. 60: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 5. Taş Blok

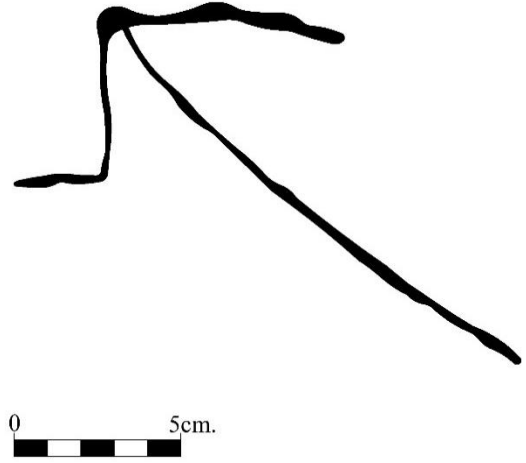

Çiz. 40: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 5. Taş Blok Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.D3.5.1

Kaz ayağını andırır şekilde yapılmış olan damga tasvirinde, damganın ortasından başlayıp aşağı doğru uzanan çizgi diğer benzeri damgaların aksine daha uzun tutulmuştur. Üç çizgi ile oluşan kaz ayağının solunda ise yaklaşık 45 derecelik bir açı ile yukarı doğru yönelen çizgi yer almaktadır (Fot. 61-Çiz. 41).

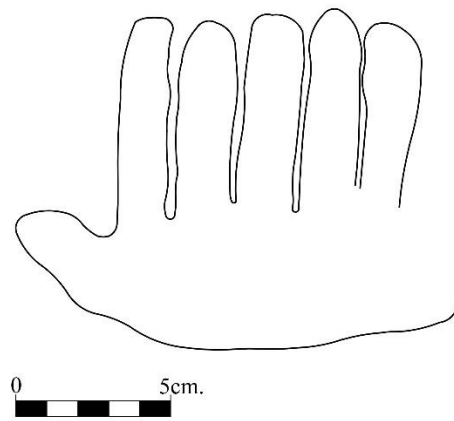
Fot. 61: Damga Tasviri

Çiz. 41: Damga Tasviri Çizimi

Tahrip Olmuş El Tasviri

Envanter No: D.D3.5.2

Baş parmak yönüne göre sağ el olduğu düşünülen tasvirin tahribat nedeni ile serçe parmağın el ile birleştiği kısım tespit edilememiştir (Fot. 62-Çiz. 42).

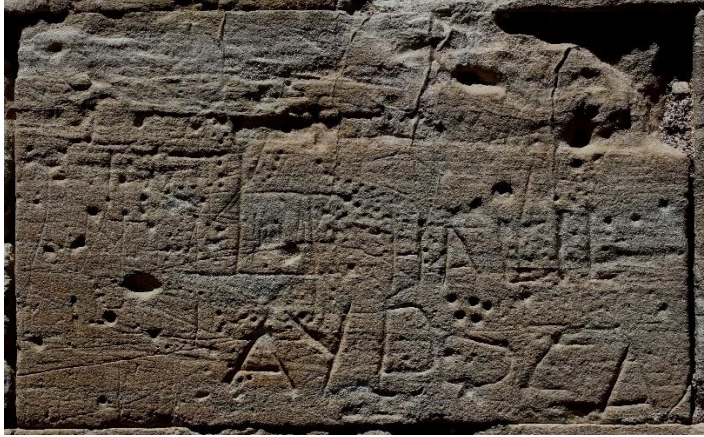

Fot. 62: Tahrip Olmuş El Tasviri

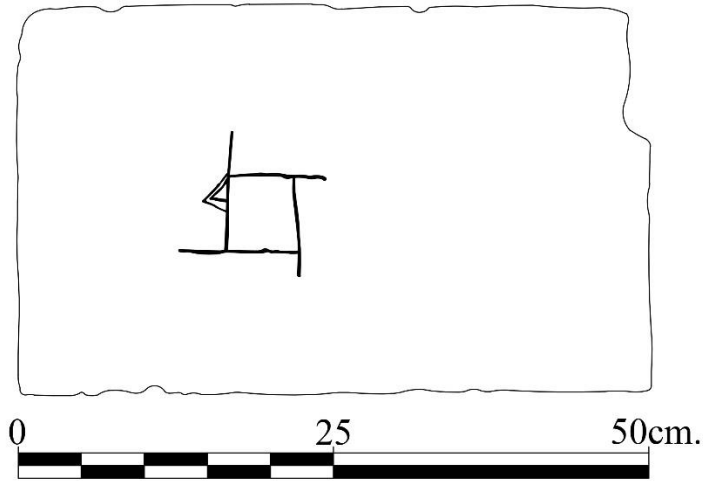
Çiz. 42: Tahrip Olmuş El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 6. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

50x30 cm. uzunluğundaki blok taşın sağ üst köşesine kırıklıklar mevcuttur. Taş yüzeyinde bir tasvir bulunmaktadır (Fot. 63-Çiz. 43).

Fot. 63: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 6. Taş Blok

Çiz. 43: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 6. Taş Blok Çizimi

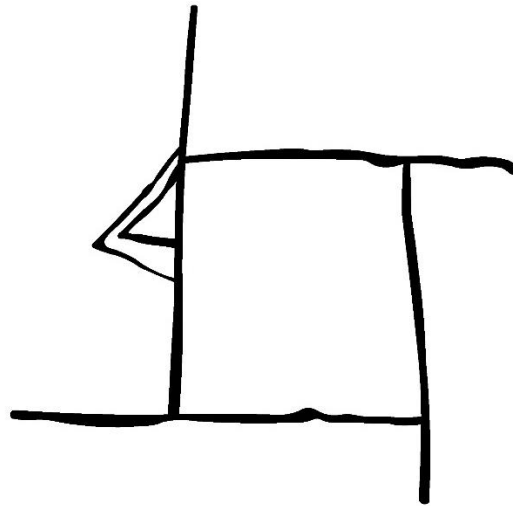
Geometrik Şekil

Envanter No: D.D3.6.1

Blok taş üzerinde yer alan tasvirde, dört çizgi ile oluşturulmuş kare şekli bulunmaktadır. Kareyi oluşturan çizgiler kesişim yerlerinde bitmemektedir ve bu çizgilerin her biri birbirlerinden farklı yönlerde ilerleyerek sonlanmaktadır (Fot. 64-Çiz. 44).

Fot. 64: Geometrik Şekil

Çiz. 44: Geometrik Şekil Çizimi

Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 8. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

70x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taşın yüzeyinde iki tasvir bulunmaktadır.
(Fot. 65-Çiz. 45).

Fot. 65: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 8. Taş Blok

Çiz. 45: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 8. Taş Blok Çizimi

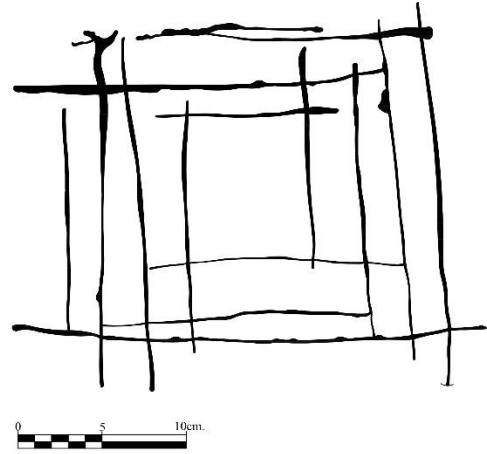
Geometrik Şekil

Envanter No: D.D3.8.1

Blok üzerinde yer alan tasvir, iç içe çok sayıda karenin yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Çizgilerin uzunlukları ve derinlikleri birbirlerinden farklıdır (Fot. 66-Çiz. 46).

Fot. 66: Geometrik Şekil

Çiz. 46: Geometrik Şekil Çizimi

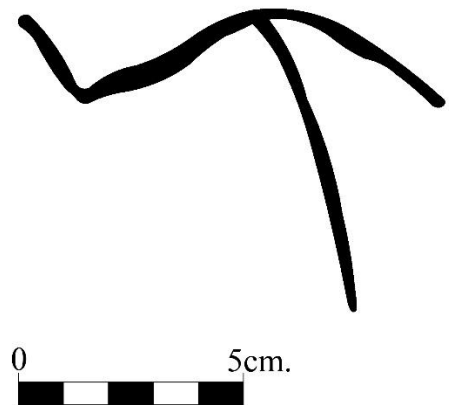
Damga Tasviri

Envanter No: D.D3.8.2

Bloğun üst kısmında yer alan damga tasviri, kaz ayağını andıran üç çizginin birleşiminden ve bu çizgilerin sol tarafında yaklaşık 45 derecelik açı ile yukarı doğru yönelen dördüncü çizgiden oluşmaktadır (Fot. 67-Çiz. 47).

Fot. 67: Damga Tasviri

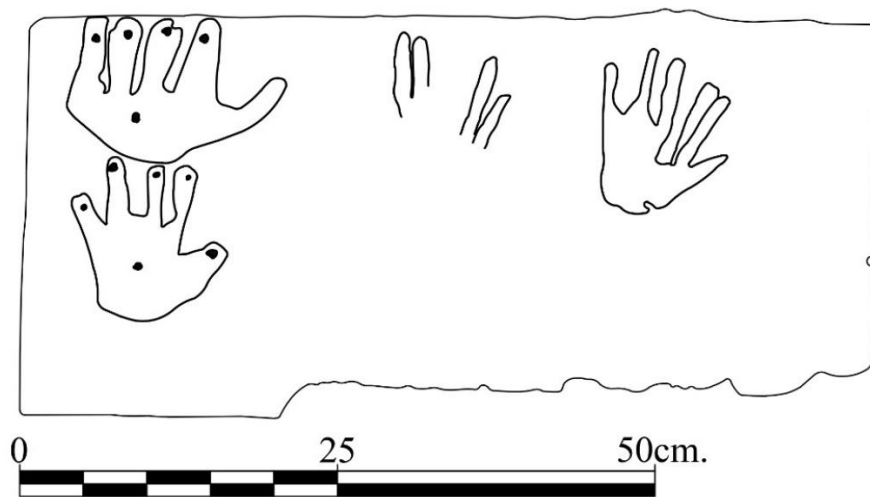
Çiz. 47: Damga Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 9. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

67x31 cm. ölçülerinde olan blok taşın yüzeyinde dört el tasviri yer almaktadır (Fot.68-Çiz. 48).

Fot. 68: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 9. Taş Blok

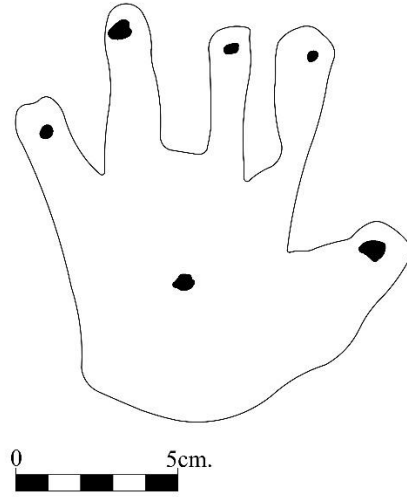

Çiz. 48: Doğu Cephe Alttan 3. Sıra 9. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D3.9.1

Alt sırada bulunan sol el tasvirinde parmak aralıklarında geniş açıklıklara yer verilmiştir. Baş parmak ve serçe parmak diğer parmalara göre daha kısa tasvirlenmiştir. Avuç içinde ve parmak uçlarında oyuklar oluşturulmuştur (Fot. 69-Çiz. 49).

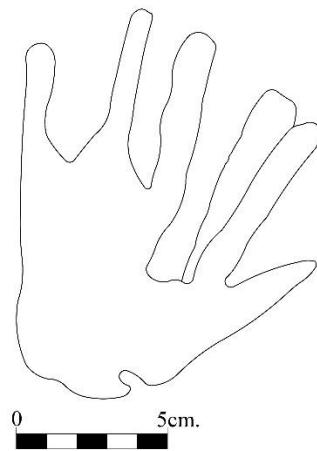
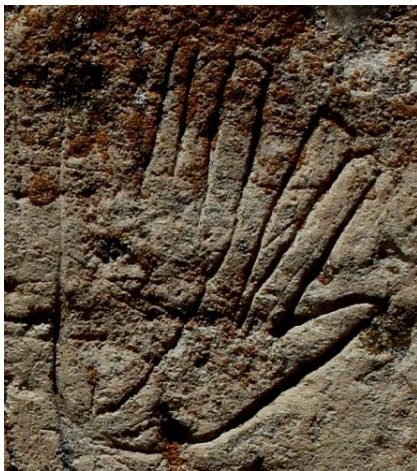
Fot. 69: El Tasviri

Çiz. 49: El Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D3.9.2

Yapılan sol el tasvirinde, yüzük parmağı diğer parmalara göre daha ince tutulmuştur. Baş parmak ise uç kısmında sivrilerek sonlanmaktadır (Fot. 70-Çiz. 50).

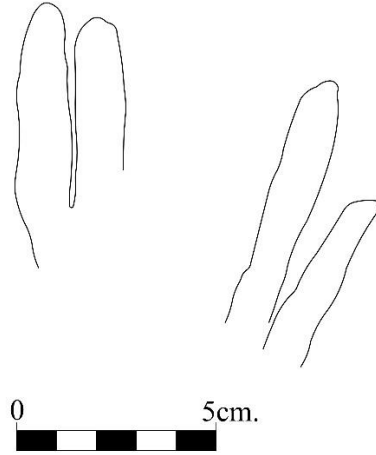
Fot. 70: El Tasviri

Çiz. 50: El Tasviri Çizimi

Tamamlanmamış El Tasviri

Envanter No: D.D3.9.3

Blok üzerinde yer alan tasvirde sadece parmaklar tespit edilebilmiştir. Elin avuç kısmı blok üzerinde tamamlanmamıştır (Fot. 71-Çiz. 51).

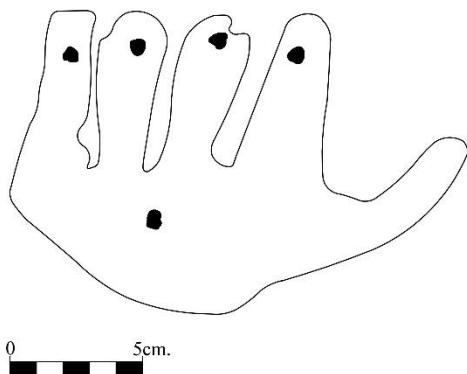
Fot. 71: Tamamlanmamış El Tasviri

Çiz. 51: Tamamlanmamış El Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D3.9.4

Taş bloğun sol üst kısmında yer alan sol el tasviri, anatomik olarak diğer ellerden farklıdır. Elin iç tarafı, diğer ellere göre daha kısa yapılmış ve parmakları kalın tutulmuştur. Avuç içinde ve parmakların uç kısımlarında oyuklar bulunmaktadır (Fot. 72-Çiz. 52).

Fot. 72: El Tasviri

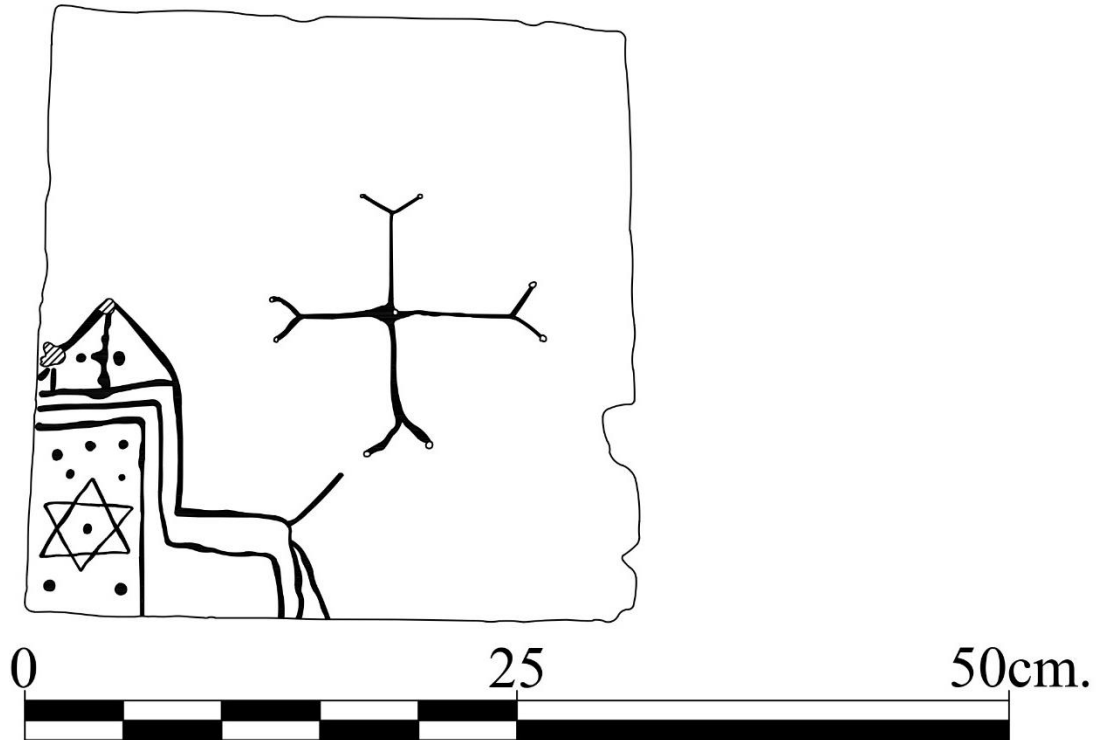
Çiz. 52: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok Yüzeyinde Yer Alan Tasvirler

29x30 cm. ölçülerine sahip olan taş bloğu yüzeyinde iki tasvir bulunmaktadır (Fot. 73-Çiz. 53).

Fot. 73: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok

Çiz. 53: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok Çizimi

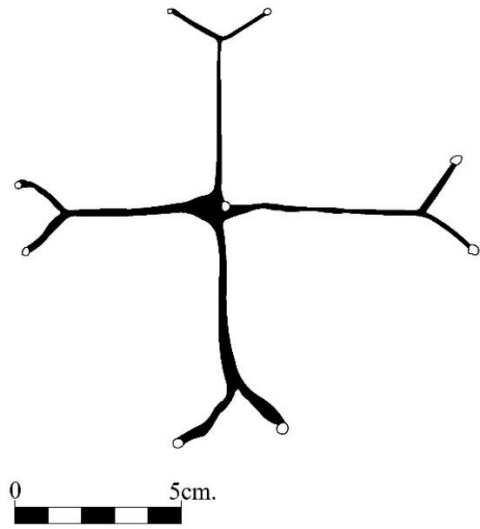
Yön Damgası Tasviri

Envanter No: D.D4.1.1

Yatay ve dikey iki çizginin kesişmesi ile tasvir oluşmuştur. Dört farklı yönü işaret eden çizgilerin uçları ikiye ayrılıp uçlarında birer nokta ile sonlanmaktadır (Fot. 74-Çiz. 54).

Fot. 74: Yön Damgası

Çiz. 54: Yön Damgası Tasviri

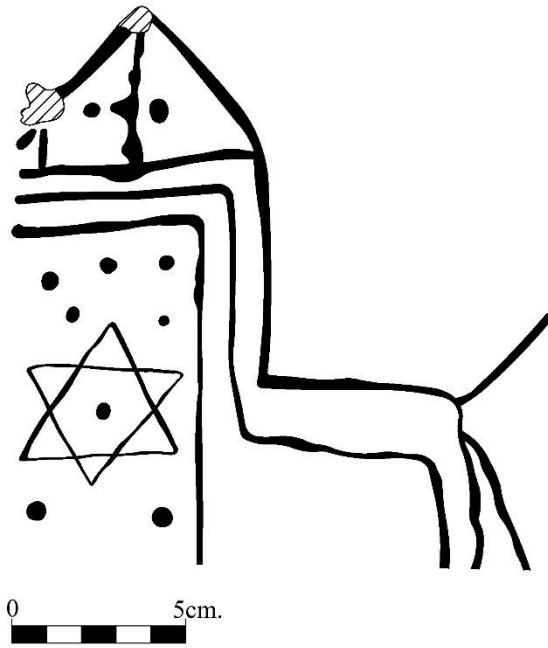
Tanımlanamayan Tasvir

Envanter No: D.D4.1.2

(Fot. 75-Çiz. 55).

Fot. 75: Tanımlanamayan Tasvir

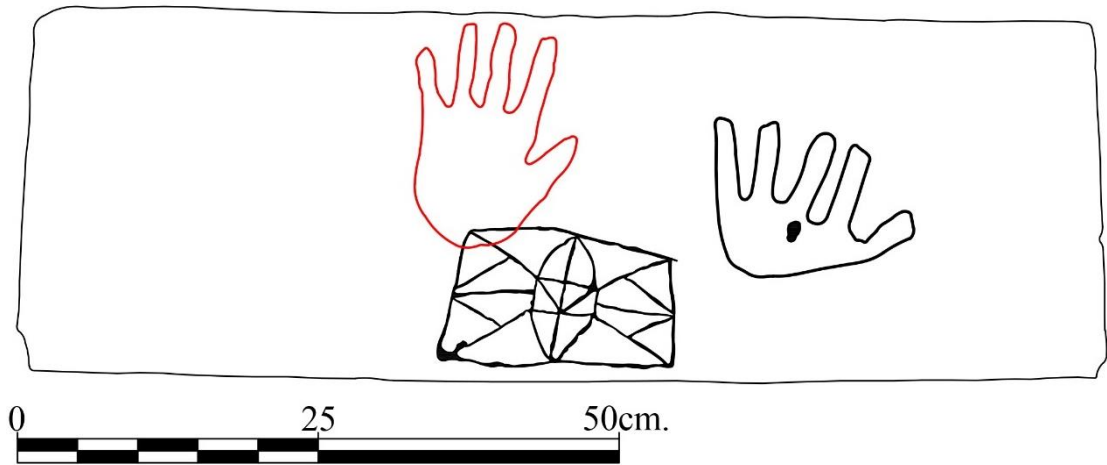
Çiz. 55: Tanımlanamayan Tasvir Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 2. Taş Blok Yüzeyinde Yer Alan Tasvirler

90x30 cm. ölçülerindeki blok taş yüzeyinde üç tasvir yer almaktadır (Fot. 76-Çiz. 56).

Fot. 76: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 2. Taş Blok

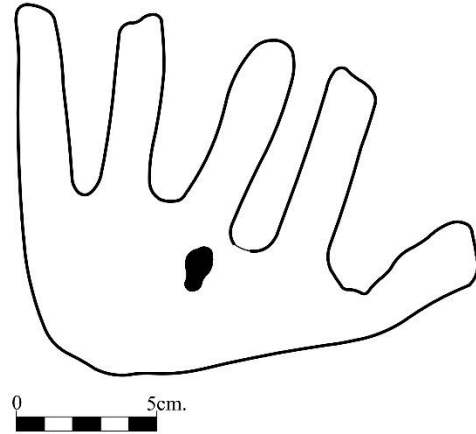

Çiz. 56: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 2. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D4.2.1

Blok üzerinde yer alan sol el tasvirinde, baş parmak haricindeki diğer parmaklar aynı uzunluklardadır ve küt şekilde sonlanmışlardır (Fot. 77-Çiz. 57).

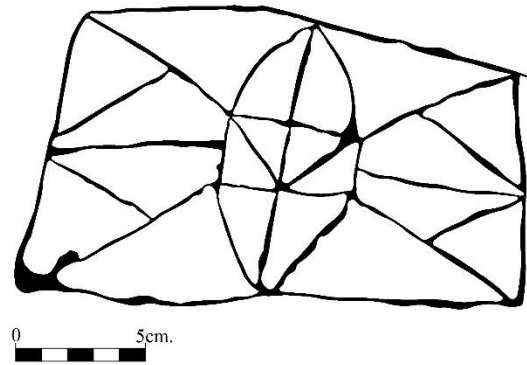
Fot. 77: El Tasviri

Çiz. 57: El Tasviri Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: D.D4.2.2

Tasvir, dikdörtgen bir alan içerisinde farklı ölçü ve şekillerdeki üçgenlerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur (Fot. 78-Çiz. 58).

Fot. 78: Geometrik Şekil

Çiz. 58: Geometrik Şekil Tasviri

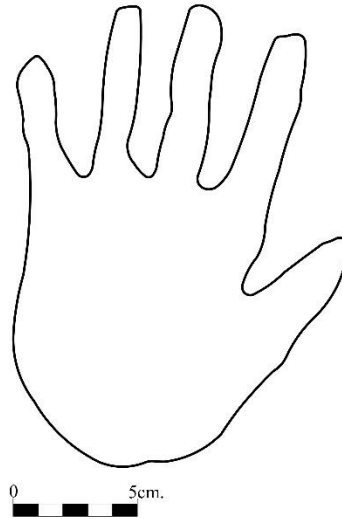
El Tasviri

Envanter No: D.D4.2.3

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen tasvirde, baş parmak diğer parmaklara göre daha kısa tutulmuş ve sivri bir şekilde sonlanmıştır (Fot. 79-Çiz. 59).

Fot. 79: El Tasviri

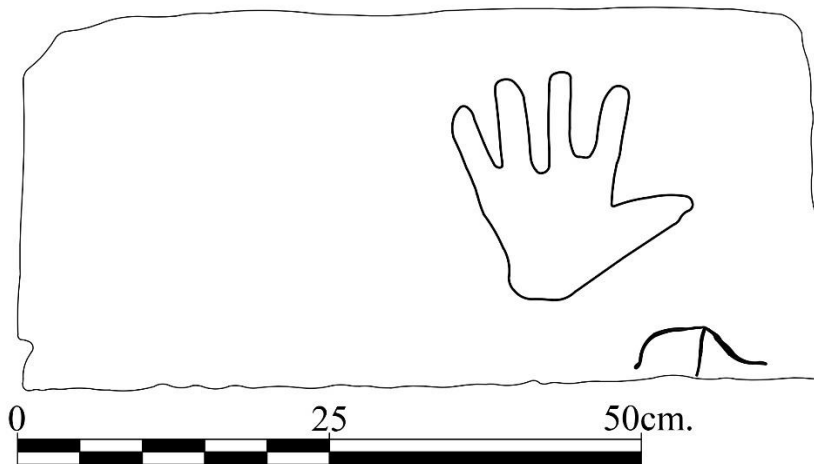
Çiz. 59: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 8. Taş Blok Yüzeyinde Yer Alan Tasvirler

63.5x30 cm. ölçülerine sahip olan taş bloğu yüzeyinde iki tasvir bulunmaktadır. Taşın sol tarafında oluşan alg ve liken tabakası nedeniyle bu alanda yer alan tasvirler tespit edilememiştir (Fot. 80-Çiz. 60).

Fot. 80: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 8. Taş Blok

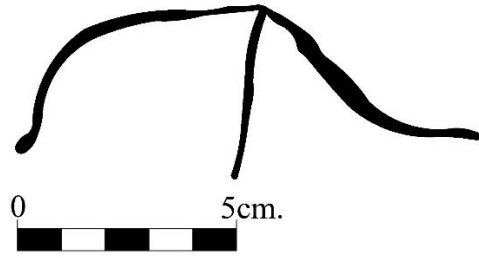

Çiz. 60: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 8. Taş Blok Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.D4. 8.1

Kaz ayağını andırır şekilde tasvirlenen, üç çizginin birleşmesi ile tasvir oluşturulmuştur. Tasvirin sağında yer alan çizgi alt tarafta sağa doğru yönelerek sonlanmaktadır (Fot. 81-Çiz. 61).

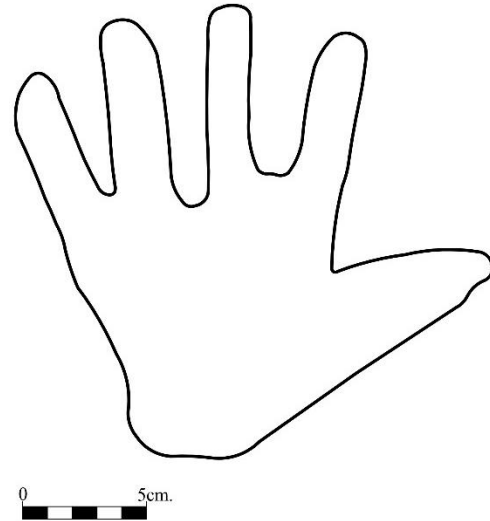
Fot. 81: Damga Tasviri

Çiz. 61: Damga Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D4.8.2

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen el tasviridir (Fot. 82-Çiz. 62).

Fot. 82: El Tasviri

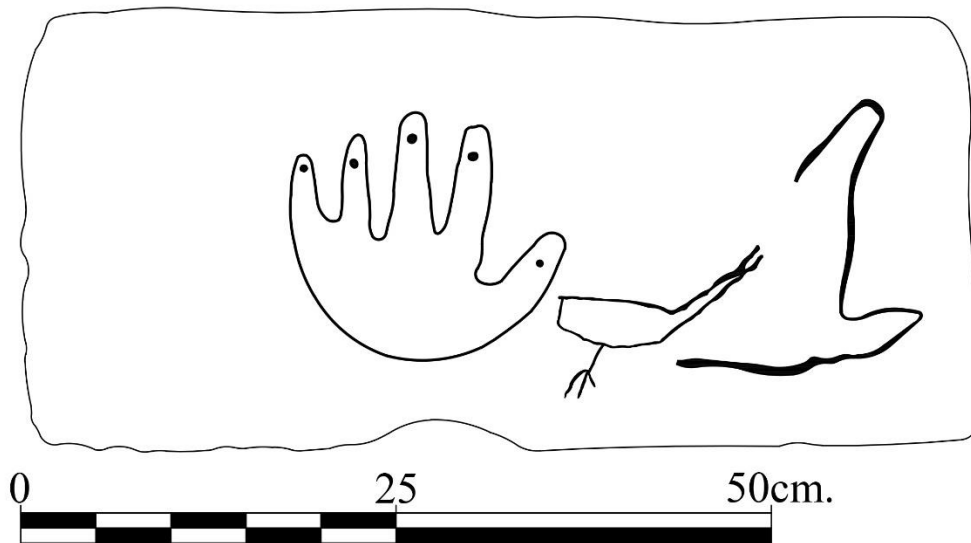
Çiz. 62: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 9. Taş Blok Yüzeyinde Yer Alan Tasvirler

63.5x30 cm. ölçülerindeki blok taş yüzeyinde üç tasvir bulunmaktadır (Fot. 83-Çiz. 63).

Fot. 83: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 9. Taş Blok

Çiz. 63: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 9. Taş Blok Çizimi

Tamamlanmamış El Tasviri

Envanter No: D.D4.9.1

Blok üzerindeki el tasvirinde sadece baş parmak ve işaret parmağı tasvirlenmiş olup elin geri kalan kısmı tamamlanmamıştır (Fot. 84-Çiz. 64).

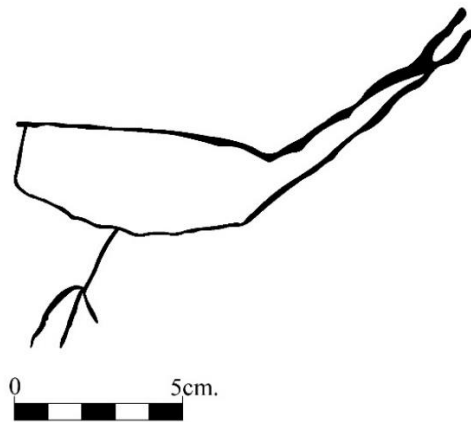
Fot. 84: Tamamlanmamış El Tasviri

Çiz. 64: Tamamlanmamış El Tasviri Çizimi

Hayvan Tasviri

Envanter No: D.D4.9.2

Türünü tespit edemediğimiz hayvan tasvirinde, gövdesi yukarı doğru incelerek sonlanan boyun kısmı ve ikiye ayrılarak kulak olduğunu düşündüğümüz kısım ile sonlanmaktadır. Gövdenin altında tek bacağı tasvirlenmiş ve üç çizgi ile çizilmiştir (Fot. 85-Çiz. 65).

Fot. 85: Hayvan Tasviri

Çiz. 65: Hayvan Tasviri Çizimi

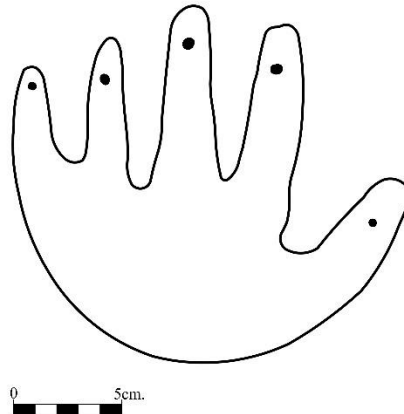
El Tasviri

Envanter No: D.D4.9.3

Taş üzerinde yer alan sol el tasvirinde, parmak uçlarında oyuklar bulunmaktadır (Fot. 86-Çiz. 66).

Fot. 86: El Tasviri

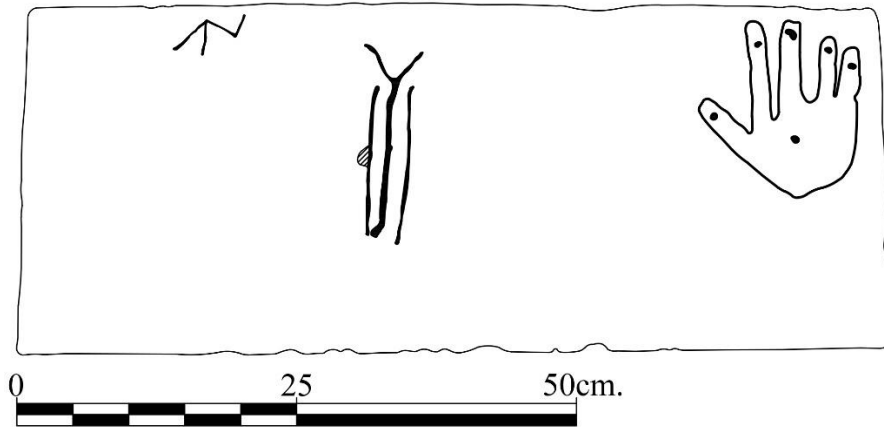
Çiz. 66: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 12. Taş Blok Yüzeyinde Yer Alan Tasvirler

78x31 cm. uzunluğuna sahip olan taş blok yüzeyinde üç tasvir yer almaktadır (Fot. 87-Çiz. 67).

Fot. 87: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 12. Taş Blok

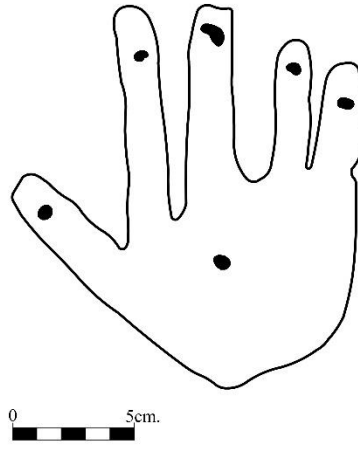

Çiz. 67: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 12. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D4.12.1

Baş parmak yönüne göre sağ el olduğu anlaşılan tasvir üzerinde, parmakların uçlarında ve avuç içinin ortasında oyuklar oluşturulmuştur (Fot. 88-Çiz. 68).

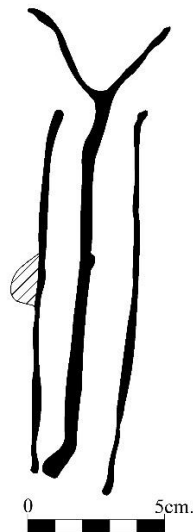
Fot. 88: El Tasviri

Çiz. 68: El Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.D4.12.2

Ortasında “Y” harfine benzer şekilde yapılan tasvirin sağ ve sol taraflarında dikey çizgilere yer verilmiştir (Fot. 89-Çiz. 69).

Fot. 89: Damga Tasviri

Çiz. 69: Damga Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.D4.12.3

Üç çizgi ile kaz ayağını andırır şekilde yapılan tasvirin sağında, dördüncü bir çizgi yaklaşık 45 derecelik açı ile yukarı doğru yönelerek sonlanmaktadır (Fot. 90-Çiz. 70).

Fot. 90: Damga Tasviri

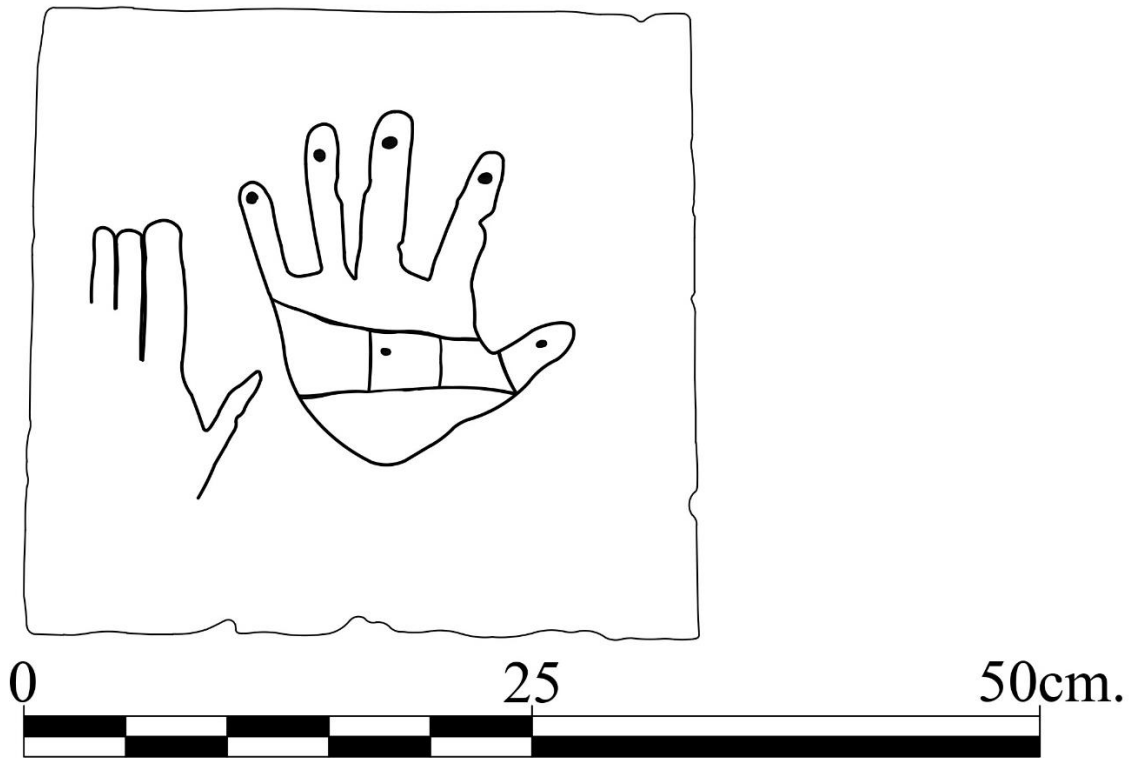
Çiz. 70: Damga Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 13. Taş Blok Yüzeyinde Yer Alan Tasvirler

33x32 ölçülerindeki taş blok yüzeyinde iki el tasviri yer almaktadır (Fot. 91-Çiz. 71).

Fot. 91: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 13. Taş Blok

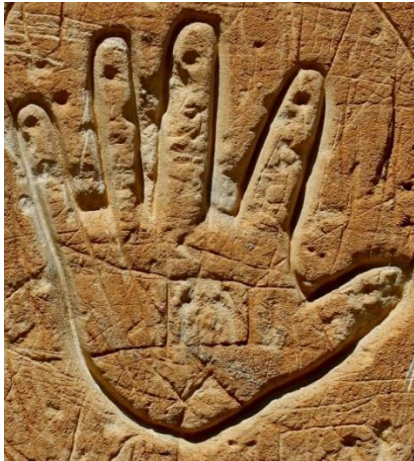

Çiz. 71: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 13. Taş Blok Çizimi

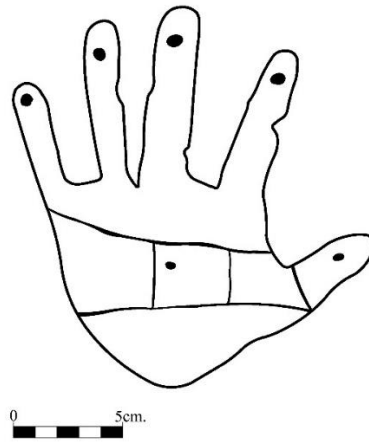
El Tasviri

Envanter No: D.D4.13.1

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu tespit edilen tasvirde, parmak uçlarında ve avuç içerisinde oyuklar bulunmaktadır. Avuç içi kısmında yatay iki çizgi ile oluşturulmuş ortasında kare bir alanın bulunduğu şerit yer almaktadır (Fot. 92-Çiz. 72).

Fot. 92: El Tasviri

Çiz. 72: El Tasviri Çizimi

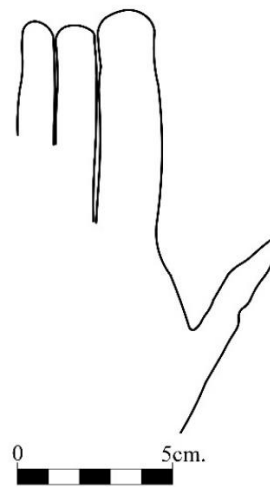
Tahrip Olmuş El Tasviri

Envanter No: D.D4.13.2

Blok üzerinde yer alan sol el tasvirinde, taş yüzeyinde oluşan tahribat nedeni ile el tasvirinin dört parmağı günümüze ulaşırken, avuç kısmı ve serçe parmağı tahrip olmuştur (Fot. 93-Çiz. 73).

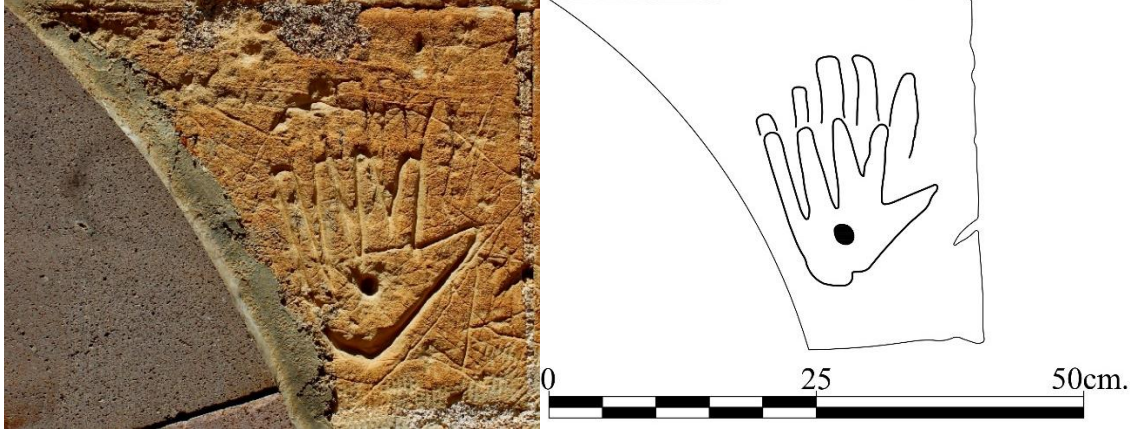
Fot. 93: Tahrip Olmuş El Tasviri

Çiz. 73: Tahrip Olmuş El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 14. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

Cephenin sol pencere kemerinin sağ üstünde yer alan, 39x30 cm. uzunluğundaki blok taş yüzeyinde bir el tasviri bulunmaktadır (Fot. 94-Çiz. 74).

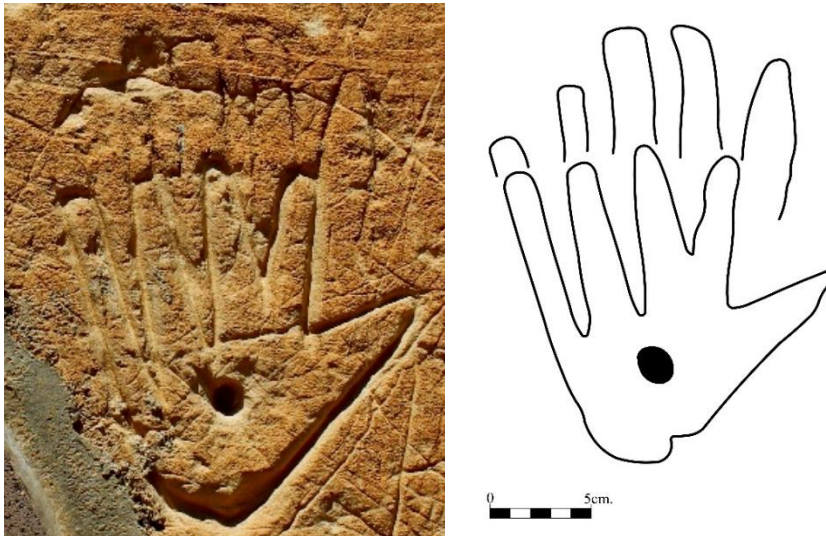
Fot. 94: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 14. Taş Blok

Çiz. 74: Doğu Cephe alttan 4. Sıra 14. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D4.14.1

Sol el tasvirinin işaret ve orta parmakları arasında kalan birleşim kısmı diğer aralara göre daha kısa tasvirilenmiştir. El tasvirinin avuç içinin ortasında oyuk bulunmaktadır. Yapılan sol el tasvirinde parmaklarının üst kısmında ikinci bir el oluşturacak şekilde beş parmak bulunmaktadır (Fot. 95-Çiz. 75).

Fot. 95: El Tasviri

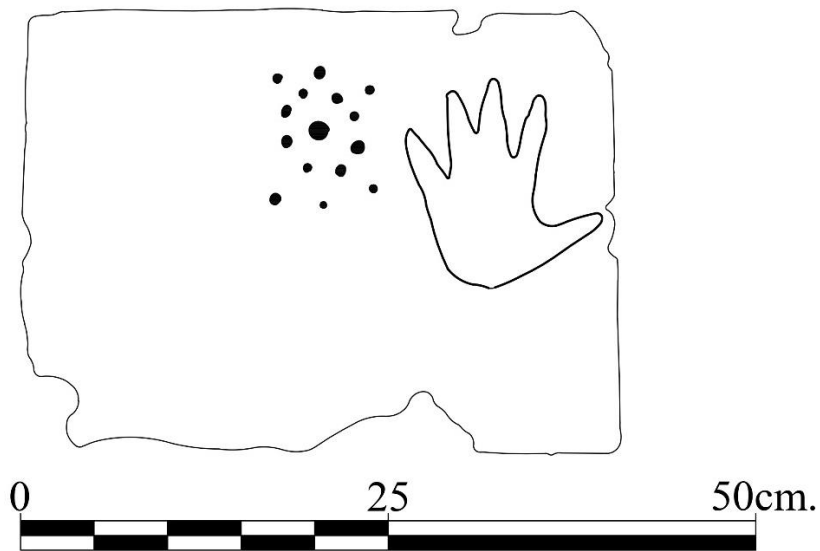
Çiz. 75: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 16. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

40x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taş yüzeyinde bir iki tasvir bulunmaktadır (Fot. 96-Çiz. 76).

Fot. 96: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 16. Taş Blok

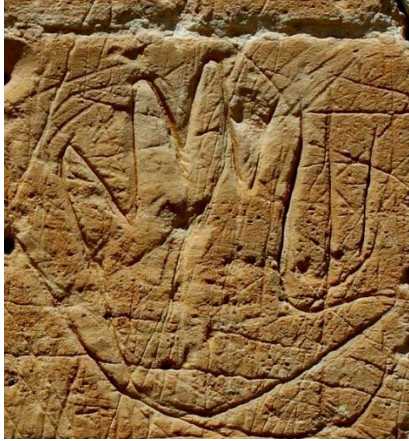

Çiz. 76: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 16. Taş Blok Çizimi

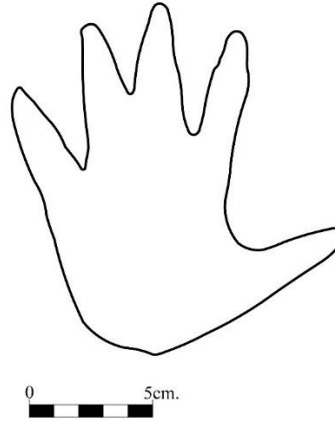
El Tasviri

Envanter No: D.D4.16.1

Tasvir, baş parmak yönüne göre sol el olarak tasvirlenmiştir ve parmak uçları sivrilerek sonlanmaktadır (Fot. 97-Çiz. 77).

Fot. 97: El Tasviri

Çiz. 77: El Tasviri Çizimi

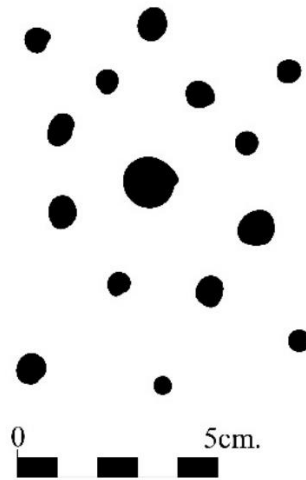
Güneş Tasviri

Envanter No: D.D4.16.2

Blok üzerinde baskı tekniğinde yapılan güneş tasviri, ortada yer alan yuvarlak tasvirin etrafında bir daire oluşturacak şekilde sıralanan sekiz yuvarlak tasvirten oluşmaktadır. Güneş tasvirinin alt ve üst tarafında ise üçer yuvarlak şekil daha bulunmaktadır (Fot. 98-Çiz. 78).

Fot. 98: Güneş Tasviri

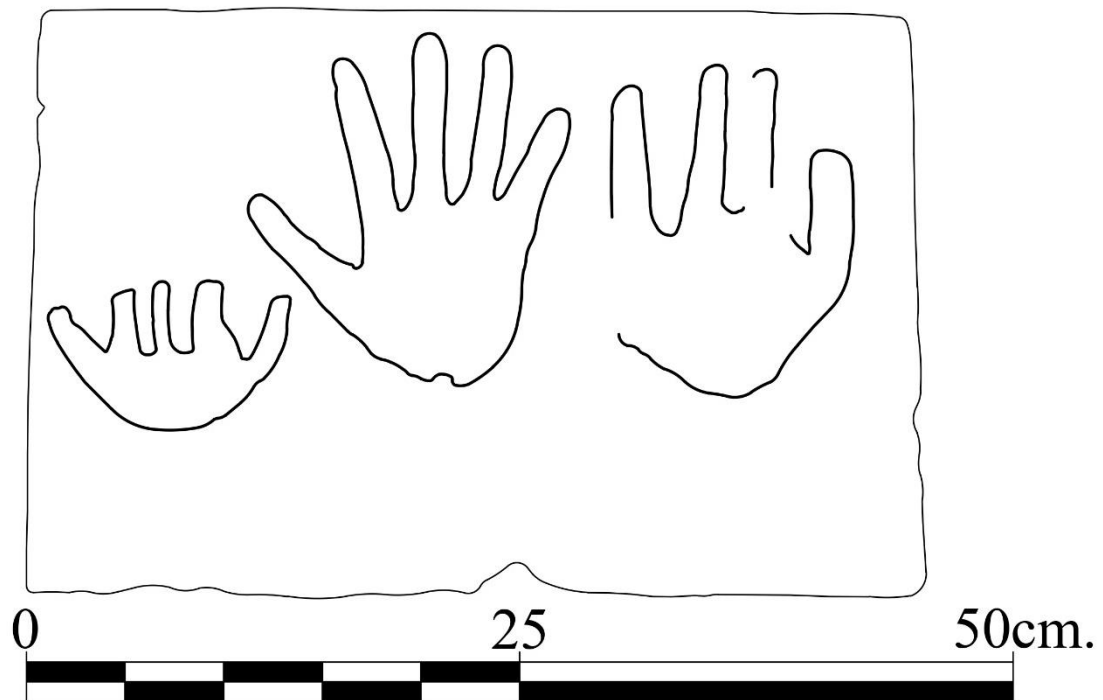
Çiz. 78: Güneş Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 18. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

48x30 cm. uzunluğundaki taş bloğunun yüzeyinde üç el tasviri bulunmaktadır (Fot. 99-Çiz. 79).

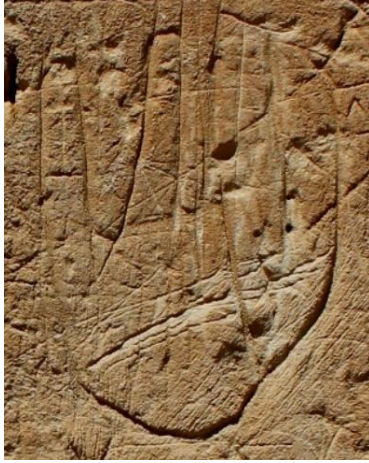
Fot. 99: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 18. Taş Blok

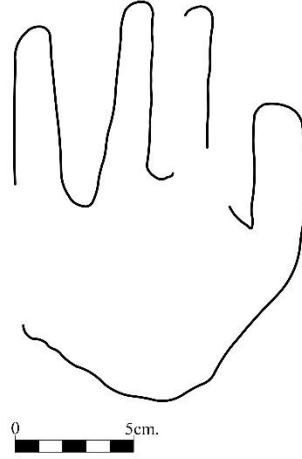
Çiz. 79: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 18. Taş Blok Çizimi

El Tasviri**Envanter No: D.D4.18.1**

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen tasvirde dört parmak tasvirlenmiştir. Tasvir üzerinde yer yer tahribat bulunmaktadır (Fot. 100-Çiz. 80).

Fot. 100: El Tasviri

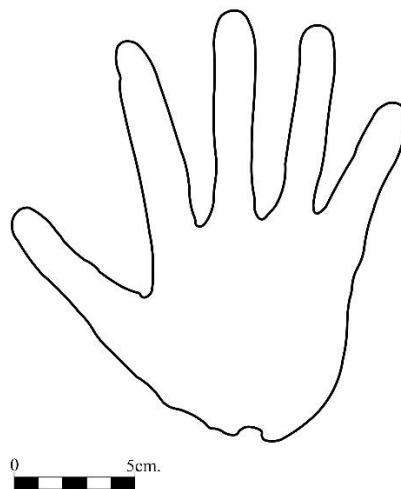
Çiz. 80: El Tasviri Çizimi

El Tasviri**Envanter No: D.D4.18.2**

Baş parmak yönüne göre sağ el olduğu belirlenen tasvirde baş parmak diğer parmaklara göre daha ince tasvirlenmiştir (Fot. 101-Çiz. 81).

Fot. 101: El Tasviri

Çiz. 81: El Tasviri Çizimi

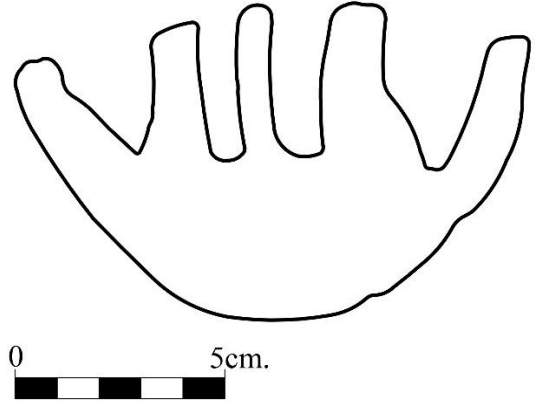
El Tasviri

Envanter No: D.D4.18.3

El tasviri anatomik olarak bir insan eline göre daha farklı tasvirlenmiştir. Avuç içi kısmı oval ve parmaklar oldukça kısa yapılmıştır (Fot. 102-Çiz. 82).

Fot. 102: El Tasviri

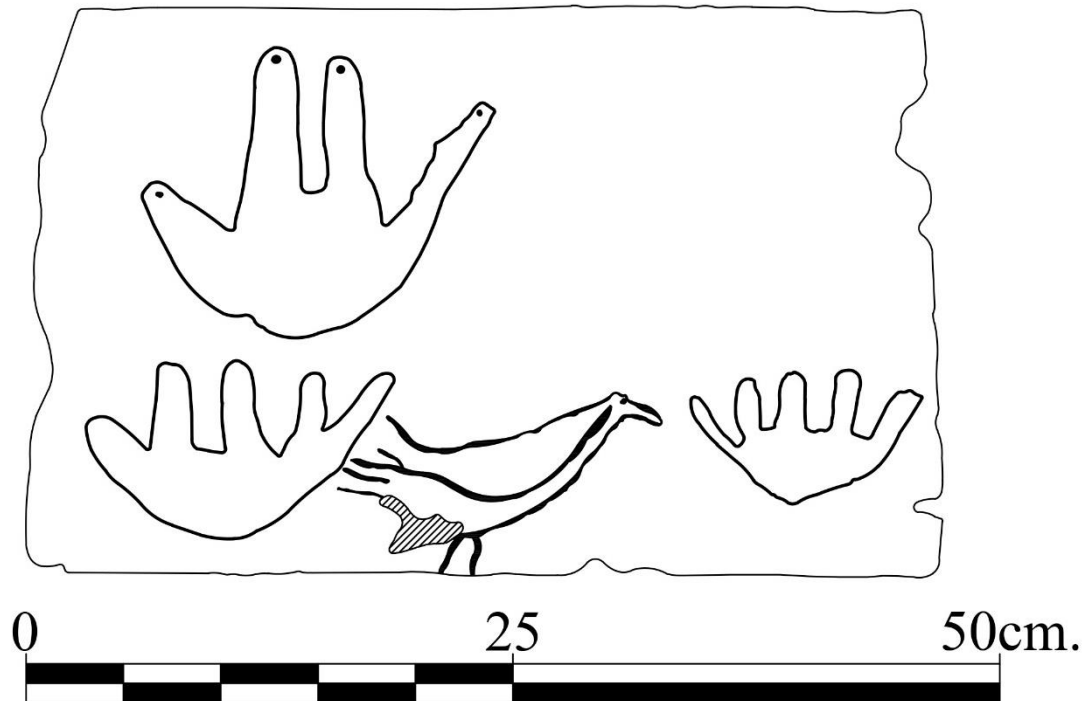
Çiz. 82: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 19. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

100x30 cm. ölçülerindeki taş blok yüzeyinde dört tasvir yer almaktadır (Fot. 103-Çiz. 83).

Fot. 103: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 19. Taş Blok

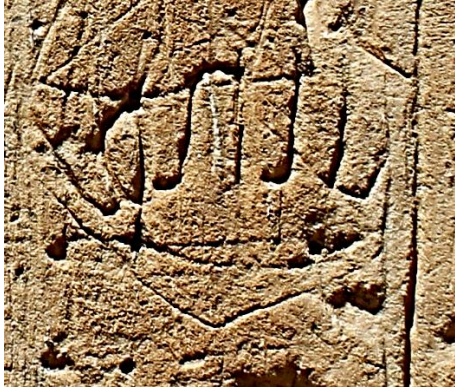

Çiz. 83: Doğu Cephe Alttan 4. Sıra 19. Taş Blok Çizimi

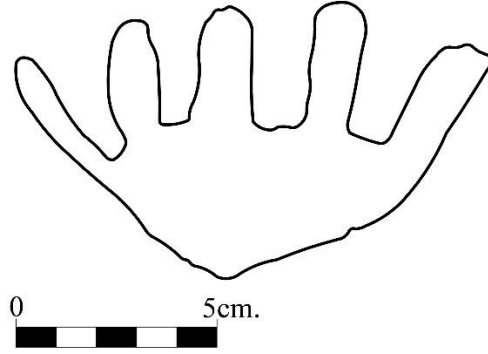
El Tasviri

Envanter No: D.D4.19.1

Taş yüzeyinde tasvirlenen el, insan eline göre anatomik olarak farklı tasvirlenmiştir. Avuç içi kısmı alt tarafa doğru sivrilerek sonlanmaktadır. Parmaklar ise daha kısa tutulmuştur (Fot. 104-Çiz. 84).

Fot. 104: El Tasviri

Çiz. 84: El Tasviri Çizimi

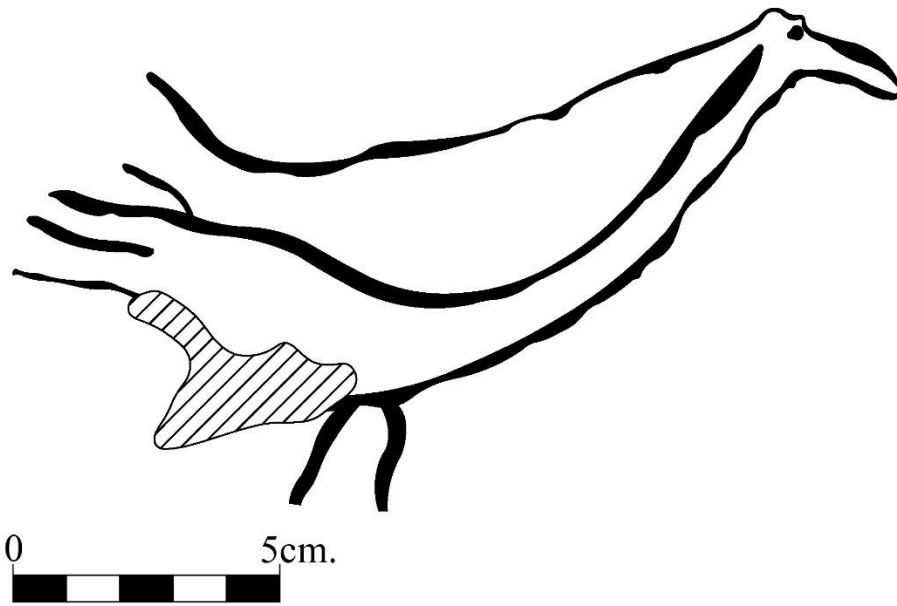
Kuş Tasviri

Envanter No: D.D4.19.2

Gagası ve vücut yapısına göre kuş olduğunu düşündüğümüz hayvan tasvirinde, ayakları, parmakları verilmeden düz şekilde tasvirlenmiştir. Kanadı kapalı halde olan kuş tasvirinin kuyruğu beş çizgi ile tamamlanmaktadır (Fot. 105-Çiz. 85).

Fot. 105: Kuş Tasviri

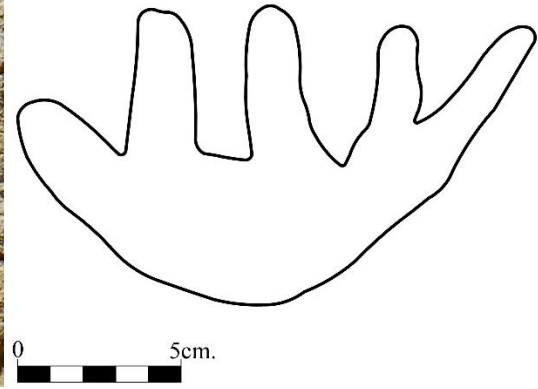

Çiz. 85: Kuş Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D4.19.3

Baş parmak yönüne göre sol el olduğunu düşündüğümüz tasvirde, avuç içi kısmı oval tutulmuş ve parmaklara oldukça kısa tasvirlenmiştir (Fot. 106-Çiz. 86).

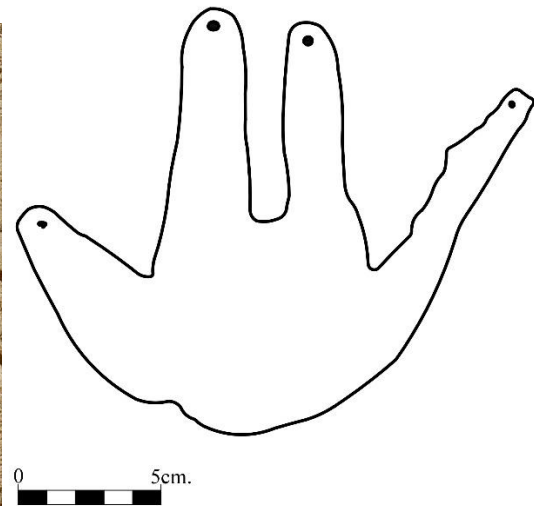
Fot. 106: El Tasviri

Çiz. 86: El Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D4.19.4

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen el tasvirinde, normal bir insan elinde bulunan beş parmağın aksine, dört parmaklı olarak tasvirlenmiştir. Parmak uçlarında oyuklar bulunmaktadır (Fot. 107-Çiz. 87).

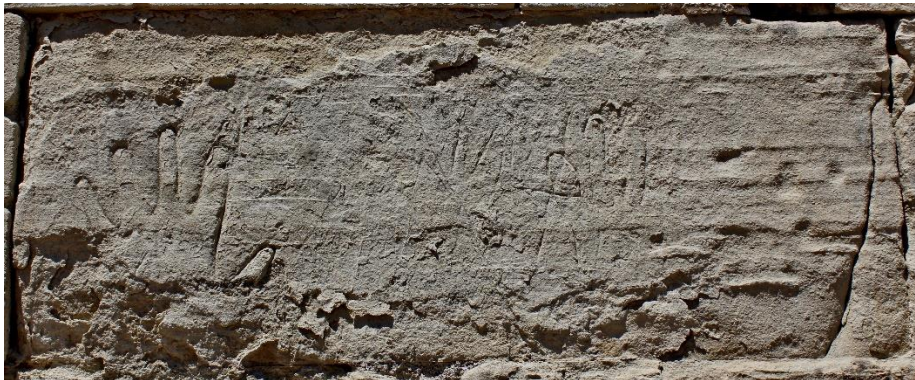

Fot. 107: El Tasviri

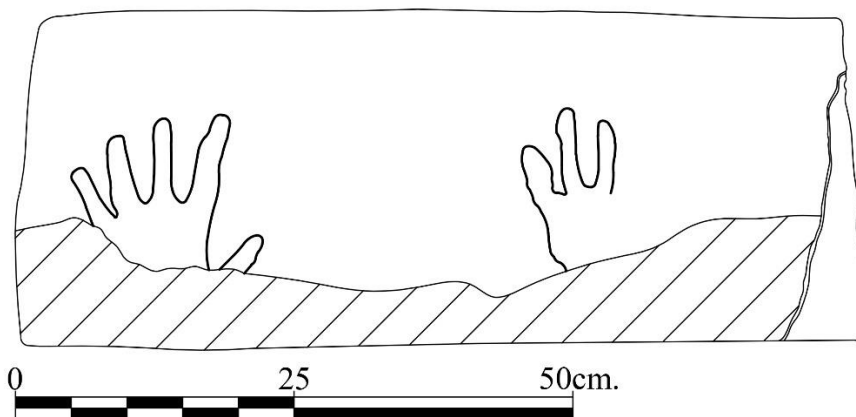
Çiz. 87: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 2. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

75.5x30 cm. uzunluğundaki blok taşın alt kısımları oluşan tahribat sonucu dökülmüştür. Bu nedenle blok taş üzerinde yer alan tasvirlerin alt kısımları tahrip olmuştur (Fot. 108-Çiz. 88).

Fot. 108: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 2. Taş Blok

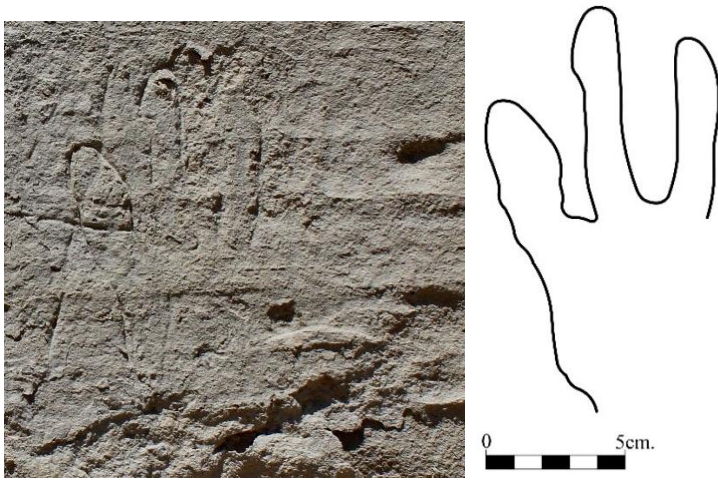

Çiz. 88: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 2. Taş Blok Çizimi

Tahrip Olmuş El Tasviri

Envanter No: D.D5.2.1

Blok taş üzerinde yer alan tasvirin alt tarafı, taşa meydana gelen bozulma sonucu tespit edilememiştir (Fot. 109-Çiz. 89).

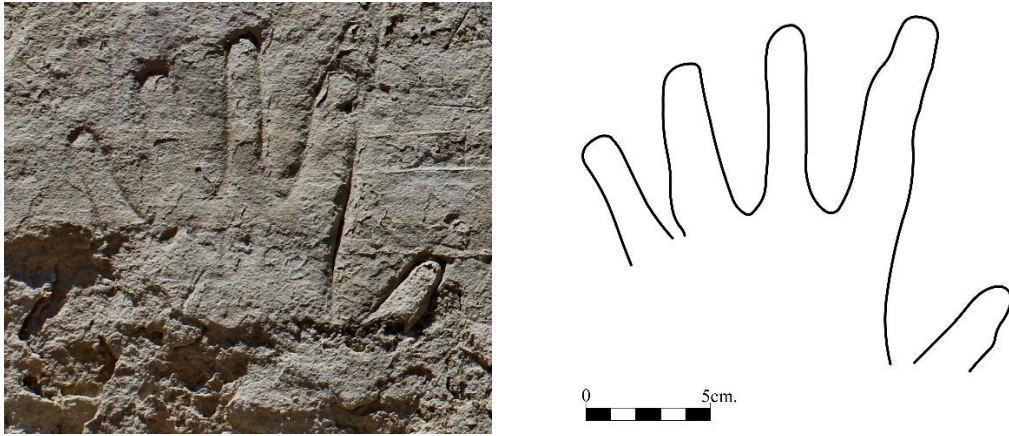

Fot. 109: Tahrip Olmuş El Tasviri Çiz. 89: Tahrip Olmuş El Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D5.2.2

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu anlaşılan tasvirin alt kısımları tahribat sonucu günümüze ulaşamamıştır (Fot. 110-Çiz. 90).

Fot. 110: Tahrip Olmuş El Tasviri

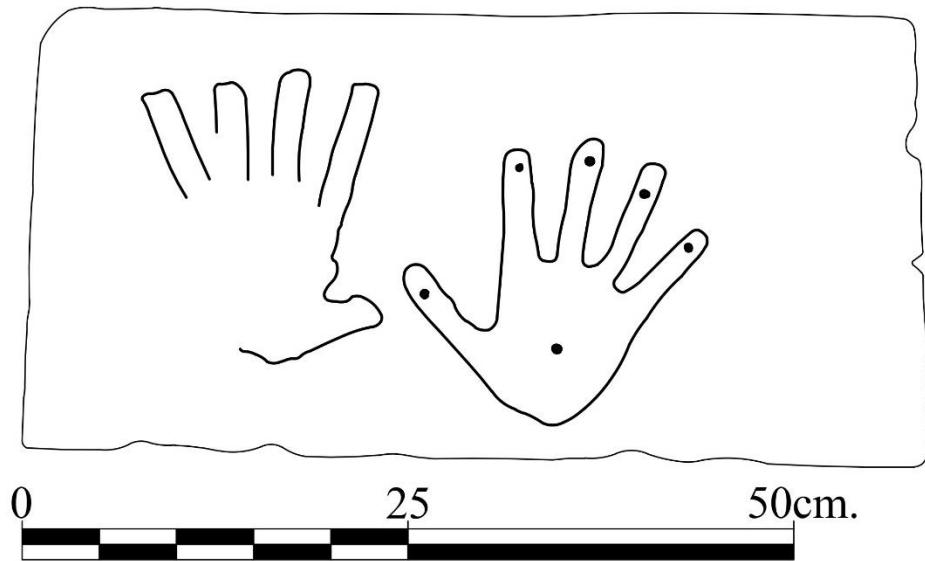
Çiz. 90: Tahrip Olmuş El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 3. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

58.5x30 cm. ölçülerine sahip olan taş bloğun yüzeyinde iki el tasviri yer almaktadır (Fot. 111-Çiz. 91).

Fot. 111: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 3. Taş Blok

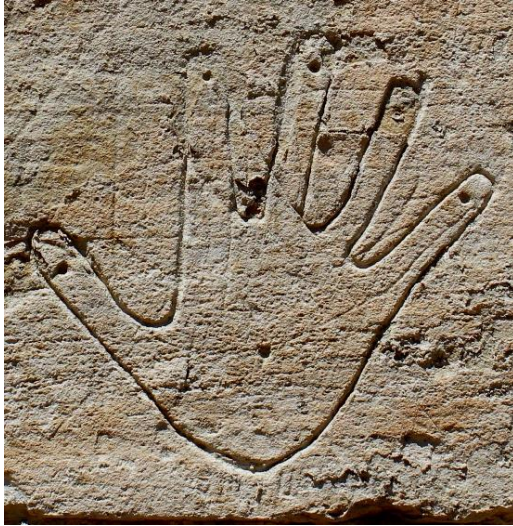

Çiz. 91: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 3. Taş Blok Çizimi

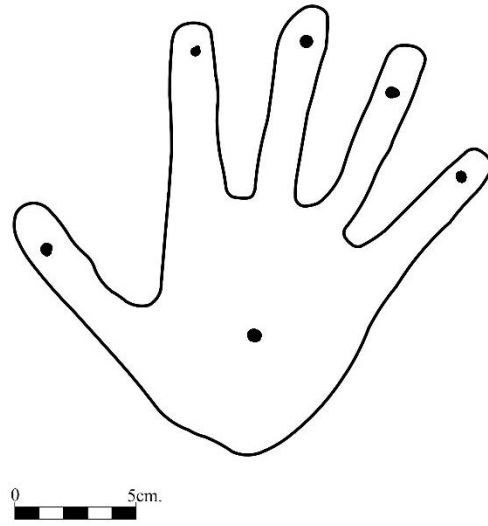
El Tasviri

Envanter No: D.D5.3.1

Baş parmak yönüne göre sağ el olduğu belirlenen el tasvirinin, parmak uçlarında ve avuç içinin ortasında oyuklar bulunmaktadır (Fot. 112-Çiz. 92).

Fot. 112: El Tasviri

Çiz. 92: El Tasviri Çizimi

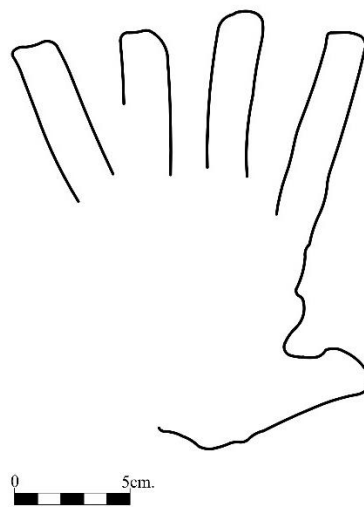
El Tasviri

Envanter No: D.D5.3.2

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen el tasvirinde, parmak uçları küt şekilde sonlanmaktadır. Tasvir üzerinde oluşan tahribatlar nedeni ile parmakların birleşim bölümleri ve avuç kısmı tam olarak belirlenememiştir (Fot. 113-Çiz. 93).

Fot. 113: El Tasviri

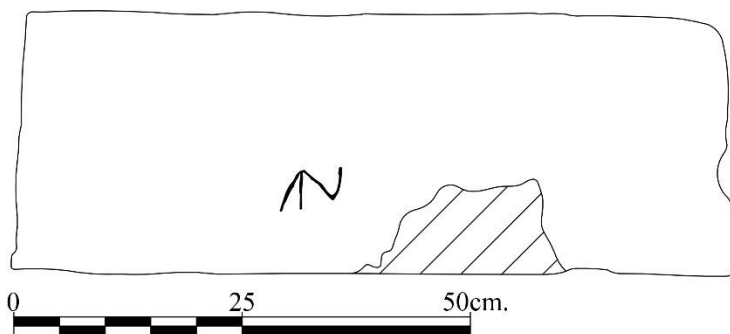
Çiz. 93: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 8. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

78.5x30 cm. ölçülerindeki blok taş yüzeyinde bir damga tasviri yer almaktadır (Fot. 114-Çiz. 94).

Fot. 114: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 8. Taş Blok

Çiz. 94: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 8. Taş Blok Çizimi

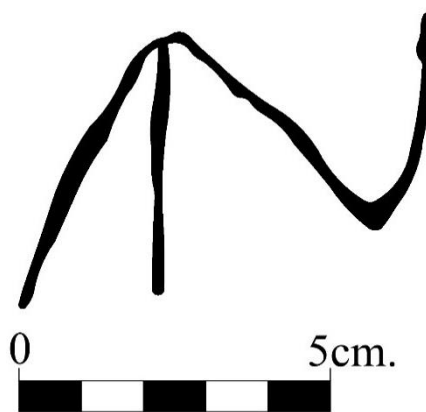
Damga Tasviri

Envanter No: D.D5.8.1

Üç çizginin birleşmesi ile kaz ayağını andıran tasvirin sağında 45 derecelik açı ile yukarı doğru yönelen dördüncü çizgi ile tasvir oluşturulmuştur (Fot. 115-Çiz. 95).

Fot. 115: Damga Tasviri

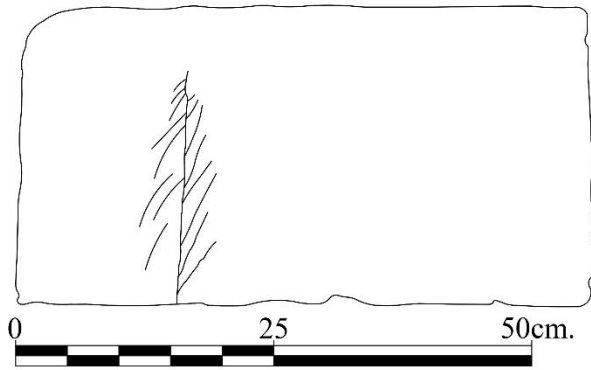
Çiz. 95: Damga Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 9. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

56x30 cm. ölçülerine sahip olan taş bloğu yüzeyinde bir ağaç tasviri yer almaktadır. (Fot. 116-Çiz. 96).

Fot. 116: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 9. Taş Blok

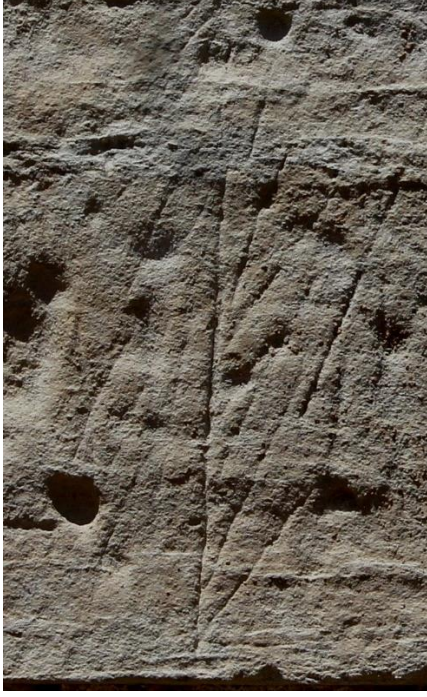

Çiz. 96: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 9. Taş Blok Çizimi

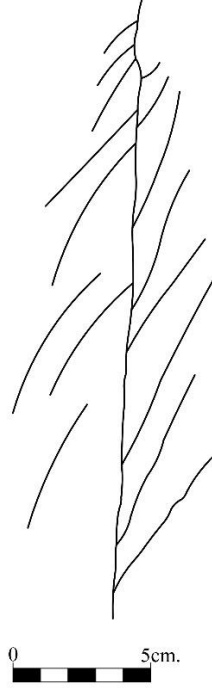
Ağaç Tasviri

Envanter No: D.D5.9.1

Dikey bir çizginin sağ tarafında, yukarı doğru yönelen çizgiler tasvirin sol tarafında aksi istikamette aşağı doğru yönelerek tasvirilenmektedir. Tasvirin solundaki çizgilerin bazıları dikey çizgi ile birleşmemektedir (Fot. 117-Çiz. 97).

Fot. 117: Ağaç Tasviri

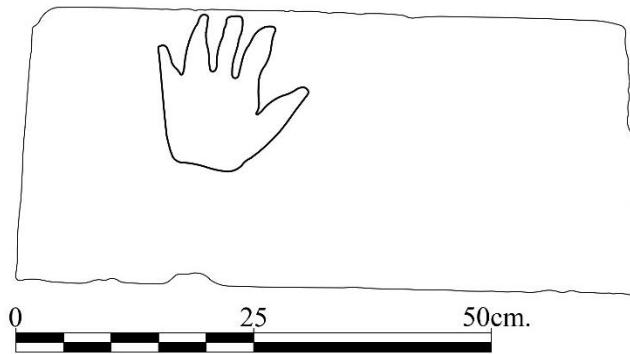
Çiz. 97: Ağaç Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 11. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

65x30 cm. uzunluğundaki blok taş üzerinde bir el tasviri yer almaktadır (Fot. 118-Çiz. 98).

Fot. 118:Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 11. Taş Blok

Çiz. 98: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 11. Taş Blok Çizimi

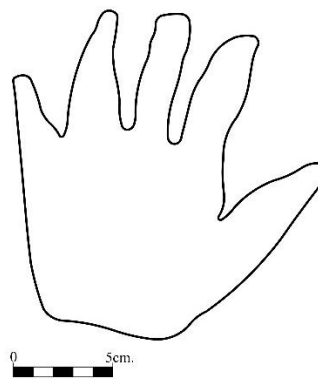
El Tasviri

Envanter No: D.D5.11.1

Taş üzerinde yer alan sol el tasvirinde, serçe parmak diğer parmaklara göre daha kısa tasvirlenmiştir (Fot. 119-Çiz. 99).

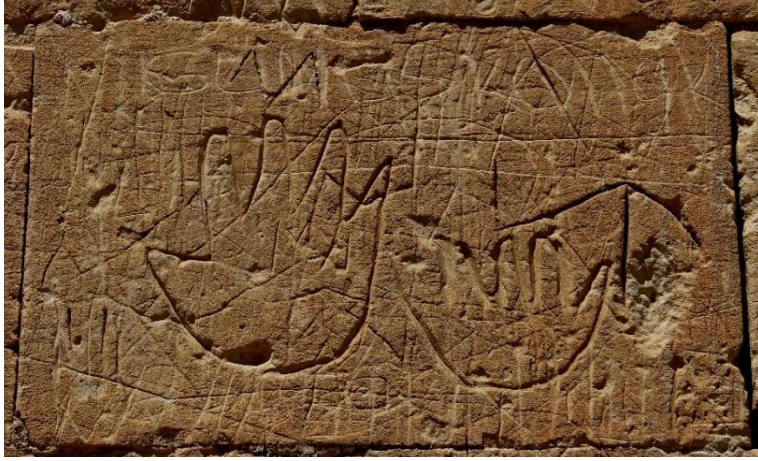
Fot. 119: El Tasviri

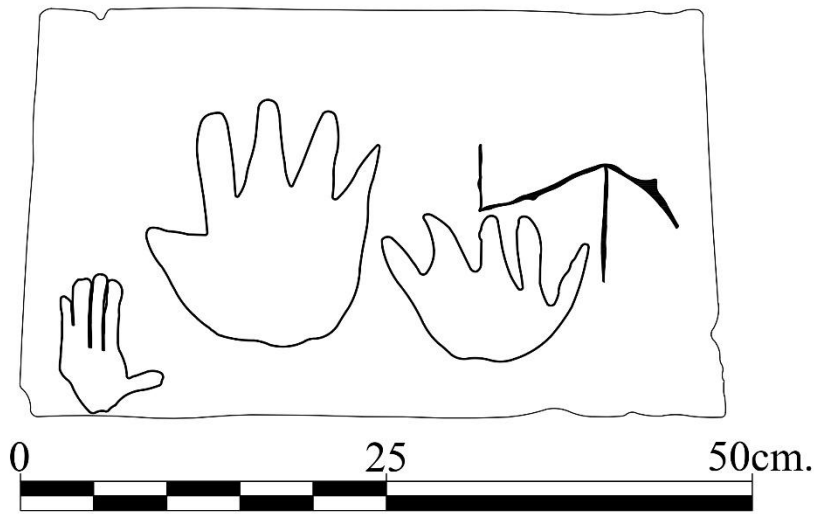
Çiz. 99: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 15. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

47.5x30 cm. ölçülerindeki taş blok yüzeyinde dört tasvir yer almaktadır (Fot. 120-Çiz. 100).

Fot. 120: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 15. Taş Blok

Çiz. 100: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 15. Taş Blok Çizimi

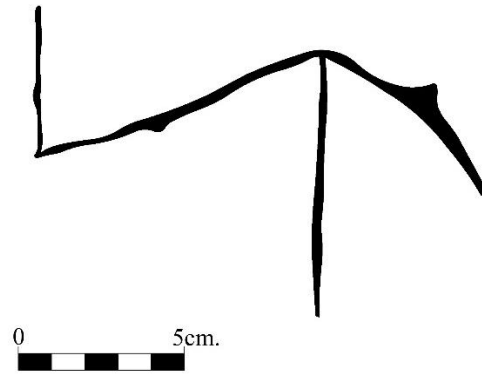
Damga Tasviri

Envanter No: D.D5.15.1

Kaz ayağını andıran üç çizginin birleşmesi ile oluşan tasvirin sol tarafında dik olarak yukarı doğru ilerleyerek sonlanan dördüncü çizgi ile tasvir tamamlanmıştır (Fot. 121-Çiz. 101).

Fot. 121: Damga Tasviri

Çiz. 101: Damga Tasviri Çizimi

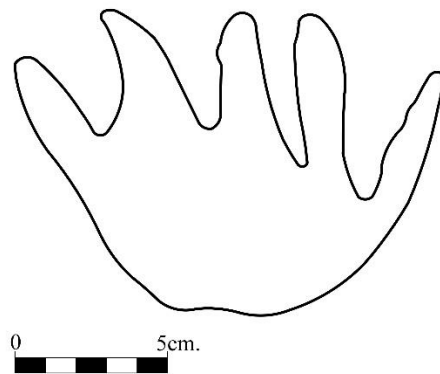
El Tasviri

Envanter No: D.D5.15.2

Taş üzerinde yer alan sol el tasvirinde, parmaklar normal insan eline göre daha kısa tutulmuş ve işaret ile serçe parmaklar sivrilerek sonlanmıştır (Fot. 122-Çiz. 102).

Fot. 122: El Tasviri

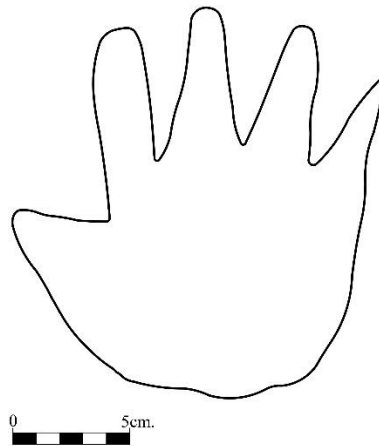
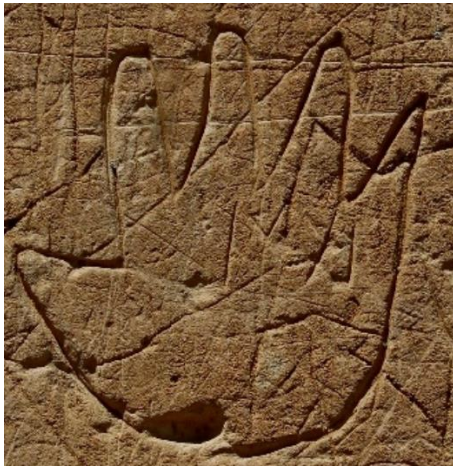

Çiz. 102: El Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D5.15.3

Baş parmak yönüne göre sağ el olduğu anlaşılan tasvirde, baş parmak diğer parmaklara göre daha kısa tutulmuş ve serçe parmak ise sivrilerek sonlanmıştır (Fot. 123-Çiz. 103).

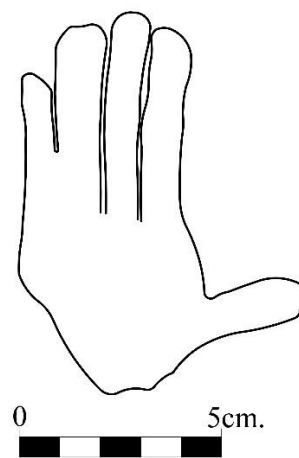
Fot. 123: El Tasviri

Çiz. 103: El Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.D5.15.4

Blok üzerinde yer alan sol el tasviri diğer el tasvirlerine göre daha küçük ölçekte yapılmıştır. Baş parmak daha ayrıık şekilde tasvirlerirken, geri kalan dört parmak birbirine bitişik halde tasvirlerenmiştir (Fot. 124-Çiz. 104).

Fot. 124: El Tasviri

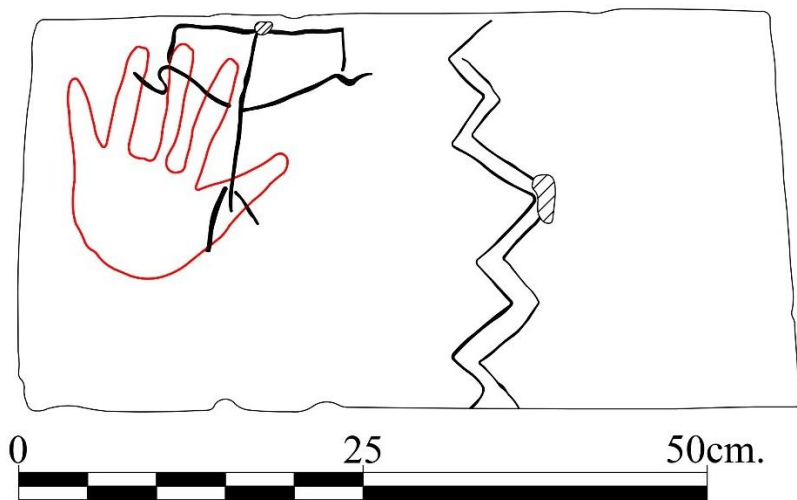
Çiz. 104: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 16. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

56x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taş yüzeyinde üç tasvir bulunmaktadır (Fot. 125-Çiz. 105).

Fot. 125: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 16. Taş Blok

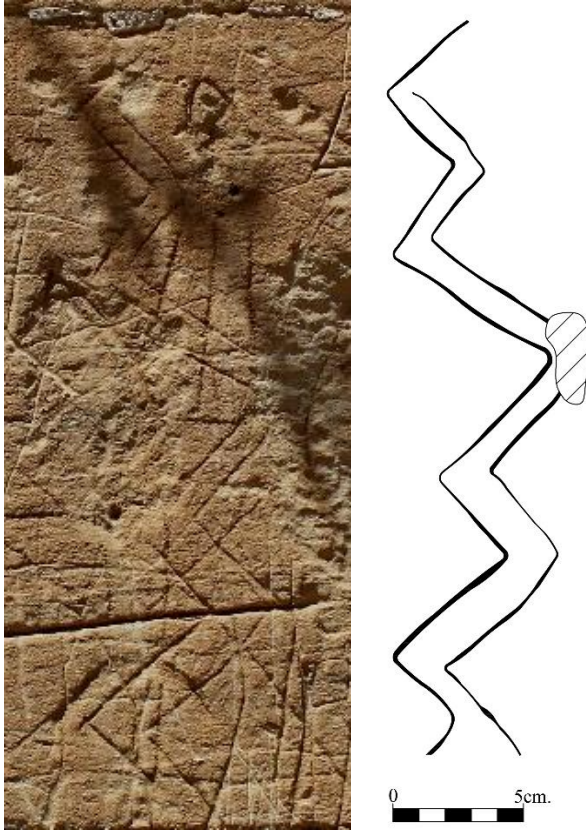

Çiz. 105: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 16. Taş Blok Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: D.D5.16.1

Blok taş yüzeyi boyunca, yukarıdan aşağı yönde iki sıra halinde zikzak tasviri yer almaktadır (Fot. 126-Çiz. 106).

Fot. 126: Geometrik Şekil

Çiz. 106: Geometrik Şekil Çizimi

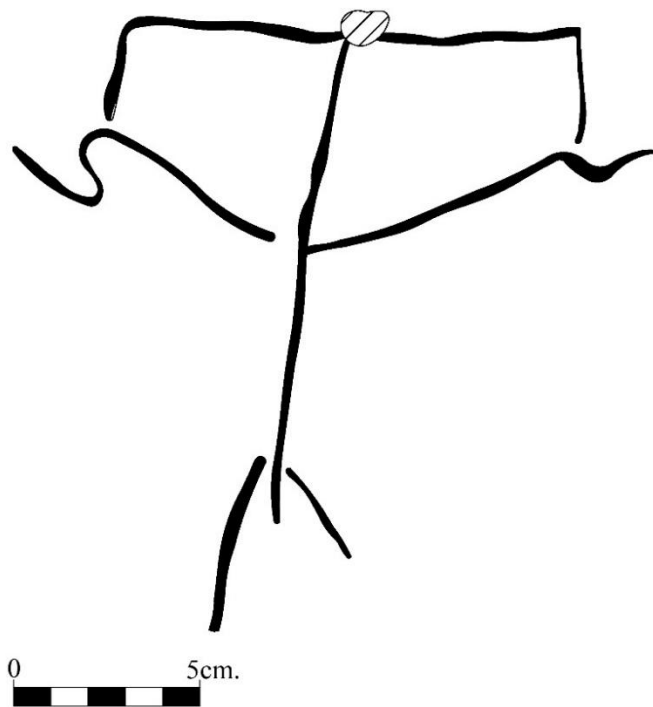
Ok-Yay Tasviri

Envanter No: D.D5.16.2

Kabza Yönü aşağı yönde tasvirlenmiş olan yay tasvirinin çile kısmı köşeli şekilde yapılmıştır. Yay içerisinde yer alan ok ise temren kısmında üç çizgiyle sonlanmaktadır (Fot. 127-Çiz. 107).

Fot. 127: Ok-Yay Tasviri

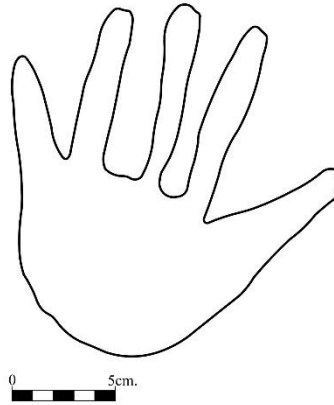
Çiz. 107: Ok-Yay Tasviri Çizimi

El Tasviri**Envanter No: D.D5.16.3**

Taş yüzeyinde yer alan sol el tasvirinde, parmaklar normal insan eline göre oldukça uzun tutulmuştur (Fot. 128-Çiz. 108).

Fot. 128: El Tasviri

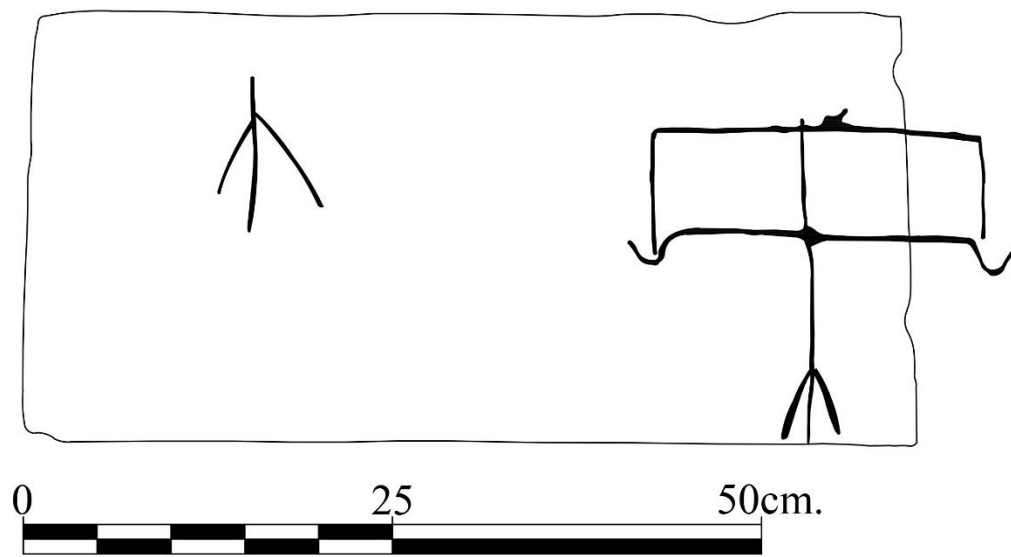
Çiz. 108: El Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 17. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

60.5x30 cm. ölçülerindeki taş blok yüzeyinde iki tasvir yer almaktadır (Fot. 129-Çiz. 109).

Fot. 129: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 17. Taş Blok

Çiz. 109: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 17. Taş Blok Çizimi

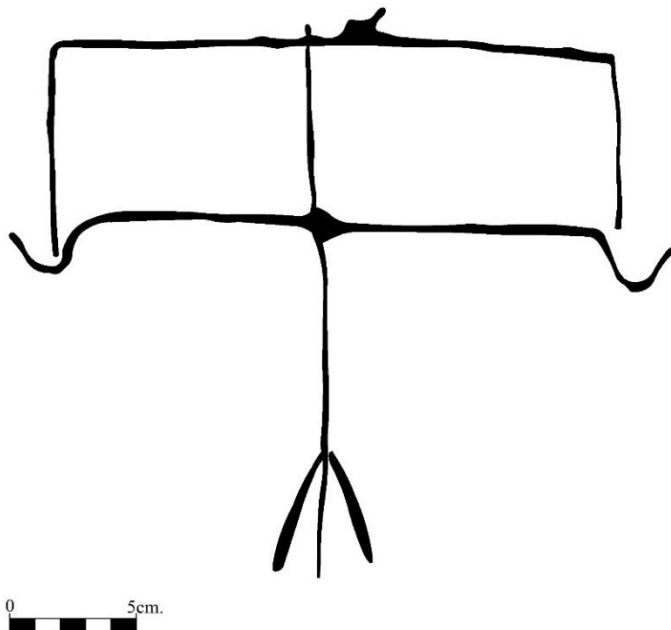
Ok-Yay Tasviri

Envanter No: D.D5.17.1

D.D5.16.2 envanter numaralı ok-yay tasvirinin hemen sağında yer almaktadır. Ok-yay tasvirinin bize göre sağ tarafı yanında yer alan 5. sıra 16. Taş blokta devam etmektedir. Düz şekildeki yay tasviri zemine paralel olarak yapılmıştır. Yay içerisine yerleştirilen okun temren kısmı üç çizgi ile sonlanmaktadır (Fot. 130-Çiz. 110).

Fot. 130: Ok-Yay Tasviri

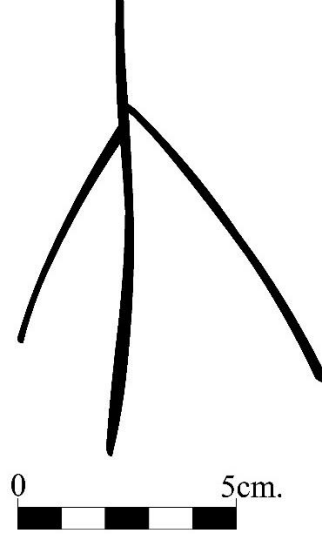
Çiz. 110: Ok-Yay Tasviri Çizimi

Damga Tasviri**Envanter No: D.D5.17.2**

Üç çizginin birleşmesi ile oluşan tasvir kaz ayağını andıran bir görüntüye sahiptir (Fot. 131-Çiz. 111).

Fot. 131: Damga Tasviri

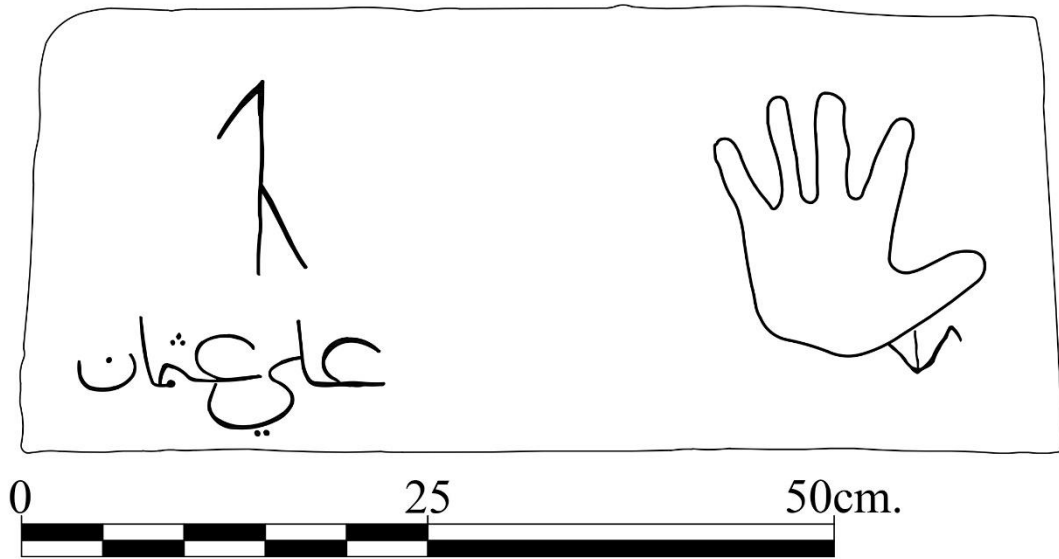
Çiz. 111: Damga Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 18. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

63x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taş yüzeyinde dört tasvir yer almaktadır (Fot. 132-Çiz. 112).

Fot. 132: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 18. Taş Blok

Çiz. 112: Doğu Cephe Alttan 5. Sıra 18. Taş Blok Çizimi

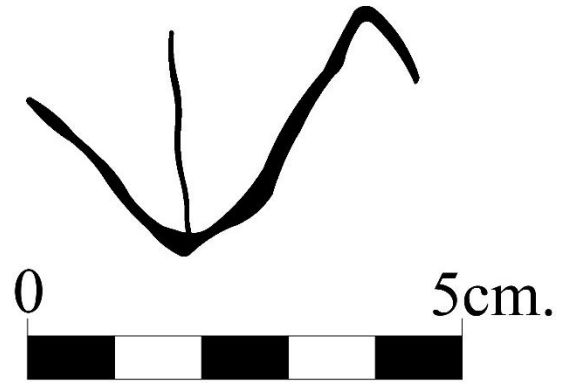
Damga Tasviri

Envanter No: D.D5.18.1

Üç çizginin bir araya gelmesi ile kaz ayağı şeklini andıran damga tasvirinde, sağ kısımda yer alan çizginin uç noktasında 45 dereceye yakın bir açı yaparak aşağı yönde ilerleyen diğerlerine göre daha kısa bir çizgi ile tasvir tamamlanmıştır (Fot. 133-Çiz. 113).

Fot. 133: Damga Tasviri

Çiz. 113: Damga Tasviri Çizimi

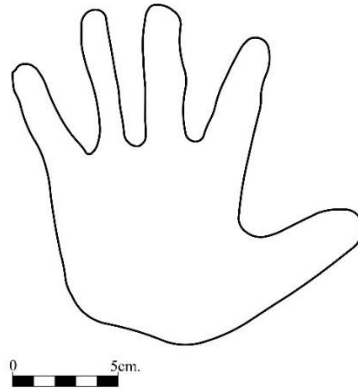
El Tasviri

Envanter No: D.D5.18.2

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu anlaşılan tasvir bulunmaktadır (Fot. 134-Çiz. 114).

Fot. 134: El Tasviri

Çiz. 114: El Tasviri Çizimi

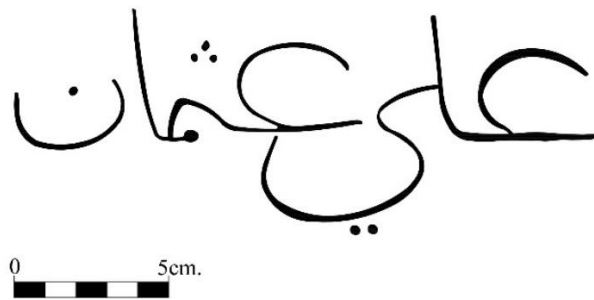
Yazı Tasviri

Envanter No: D.D5.18.3

Taş üzerinde yer alan yazı tasvirinde Arap harfleri kullanılarak "Ali Osman" adı yazılmıştır (Fot. 135-Çiz. 115).

Fot. 135: Yazı Tasviri

Çiz. 115: Yazı Tasviri Çizimi

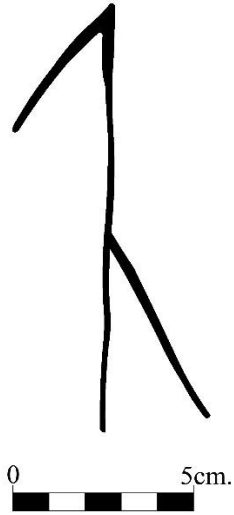
Damga Tasviri

Envanter No: D.D5.18.4

Dikey olarak yapılan bir çizginin tepe noktasında sol tarafa doğru yaklaşık 45 derecelik açı yaparak aşağı inen farklı bir çizgi ile sonlanmaktadır. Dikey çizginin orta noktasında ise 45 derecelik açı yaparak sağ alt yöne doğru ilerleyerek sonlanan çizgi bulunmaktadır (Fot. 136-Çiz. 116).

Fot. 136: Damga Tasviri

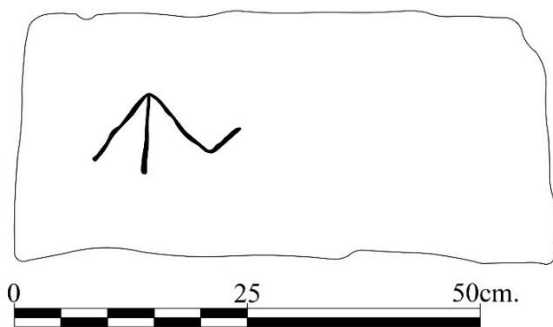
Çiz. 116: Damga Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 11. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

60x30 cm. ölçülerindeki taş yüzeyinde bir damga tasviri bulunmaktadır (Fot. 137-Çiz. 117).

Fot. 137: Doğu Cephe 6. Sıra 11. Taş Blok

Çiz. 117: Doğu Cephe 6. Sıra 11. Taş Blok Çizimi

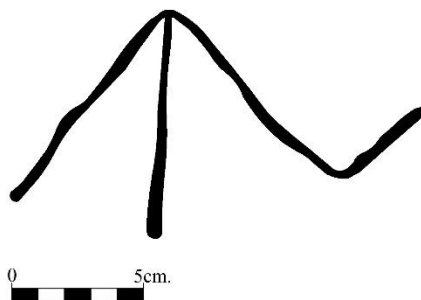
Damga Tasviri

Envanter No: D.D6.11.1

Blok üzerinde oldukça silik bir vaziyette olan damga tasviri, kaz ayağı şeklinde üç çizgi ve bu çizgilerin sağında 45 derecelik açı ile yukarı doğru yönelerek sonlanan çizgi ile oluşturulmuştur (Fot. 138-Çiz. 118).

Fot. 138: Damga Tasviri

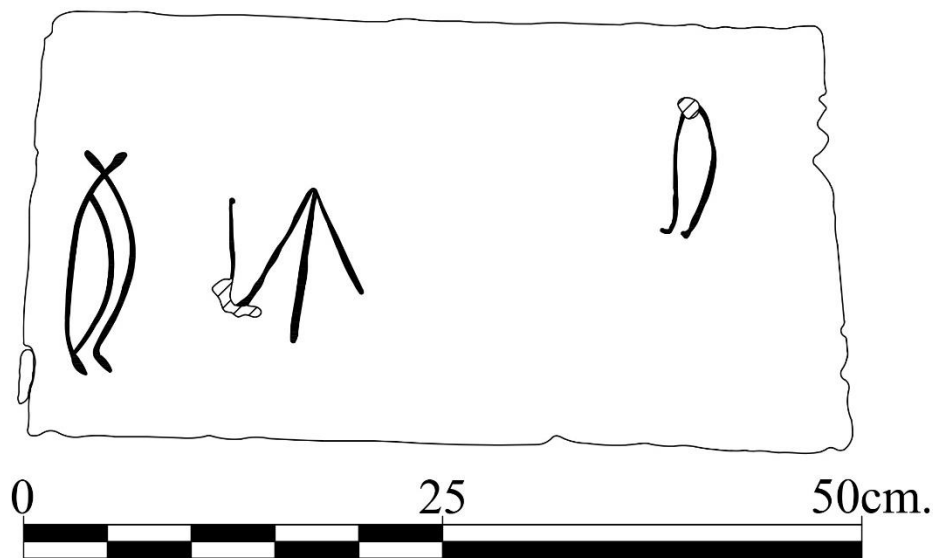
Çiz. 118: Damga Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 15. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

48x30 cm. ölçülerine sahip olan taş blok yüzeyinde üç tasvir bulunmaktadır (Fot. 139-Çiz. 119).

Fot. 139: Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 15. Taş Blok

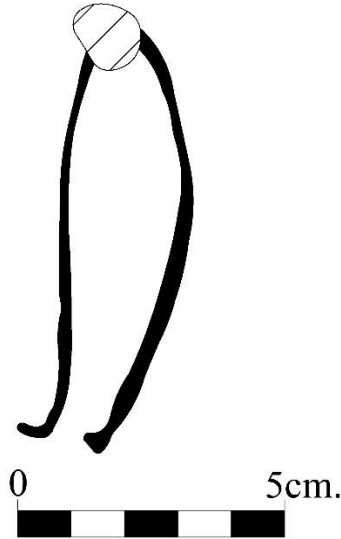

Çiz. 119: Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 15. Taş Blok Çizimi

Yay Tasviri

Envanter No: D.D6.15.1

Zemine dik bir şekilde yapılan yay tasviri tek başına tasvirlenmiştir (Fot. 140-Çiz. 120).

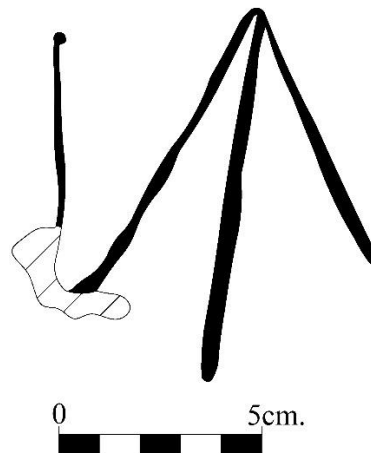
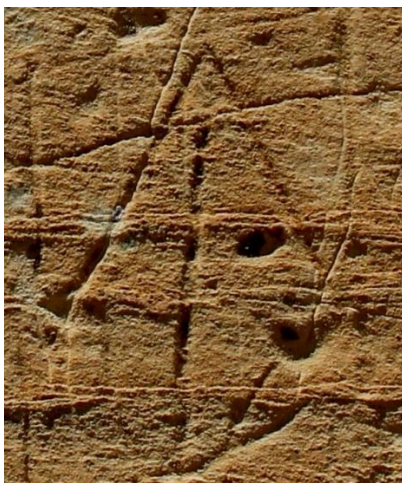
Fot. 140: Yay Tasviri

Çiz. 120: Yay Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.D6.15.2

Üç çizginin birleşimi ile kaz ayağını andıran tasvir, sağ tarafında dik olarak yukarı doğru yönelerek sonlanan dördüncü bir çizgi ile tamamlanmıştır (Fot. 141-Çiz. 121).

Fot. 141: Damga Tasviri

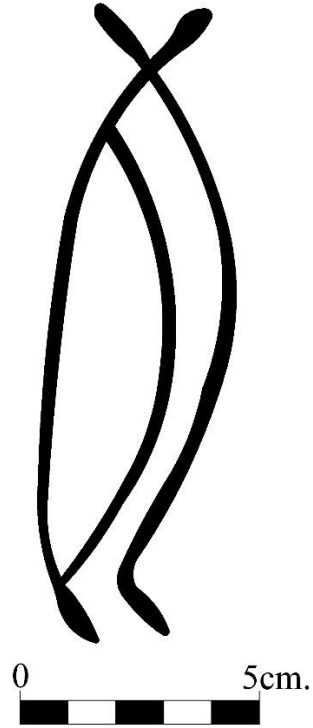
Çiz. 121: Damga Tasviri Çizimi

Yay Tasviri**Envanter No: D.D6.15.3**

Zemine dik olarak tasvirlenmiş yayın içerisinde bir yay daha çizilmiştir (Fot. 142-Çiz. 122).

Fot. 142: Yay Tasviri

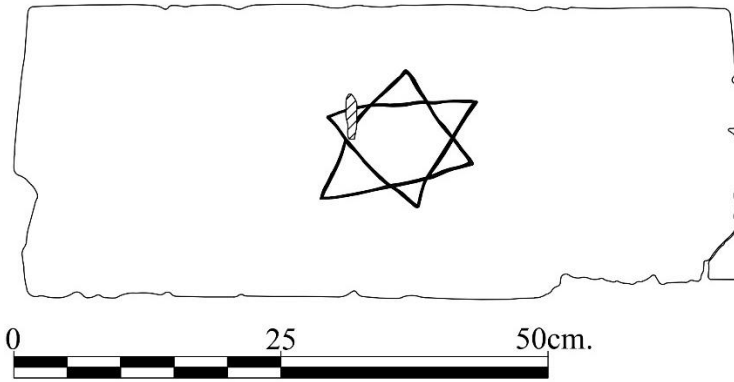
Çiz. 122: Yay Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 17. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

67.5x30 cm. ölçülerindeki blok taşın yüzeyinde bir yıldız tasviri bulunmaktadır (Fot. 143-Çiz. 123).

Fot. 143: Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 17. Taş Blok

Çiz. 123: Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 17. Taş Blok Çizimi

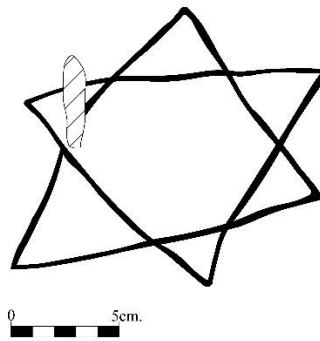
Yıldız Tasviri

Envanter No: D.D6.17.1

Yıldız tasviri, iki üçgenin ters ve düz şekilde birleşmesi ile oluşturulmuş olan altı kola sahiptir (Fot. 144-Çiz. 124).

Fot. 144: Yıldız Tasviri

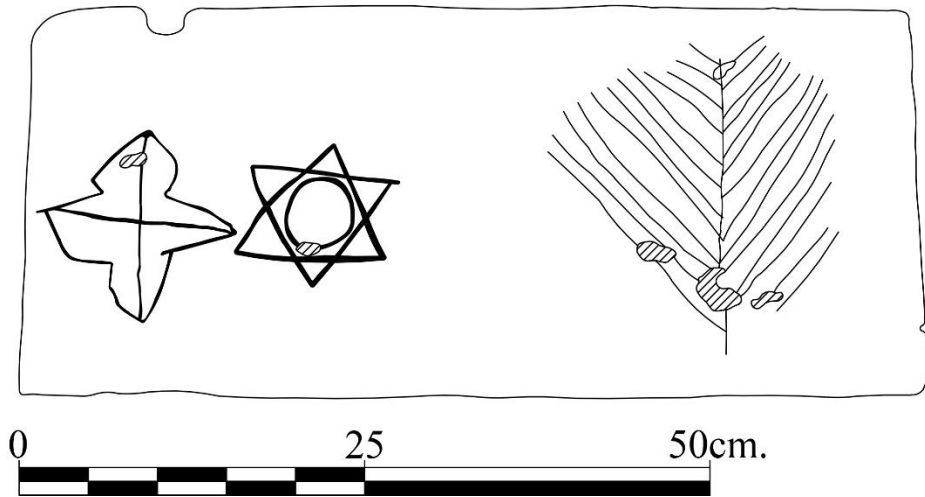
Çiz. 124: Yıldız Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 19. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

65x30 cm. ölçülerindeki taş blok yüzeyinde üç tasvir bulunmaktadır (Fot. 145-Çiz. 125).

Fot. 145: Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 19. Taş Blok

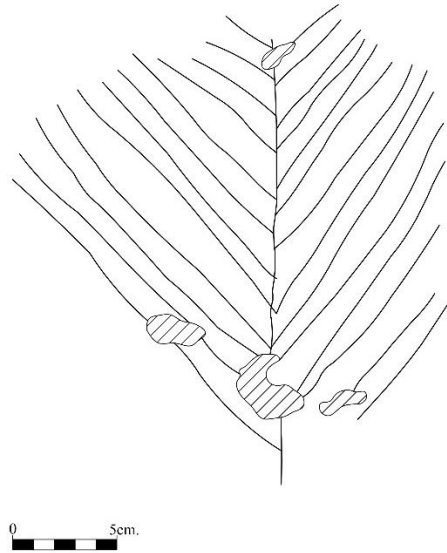
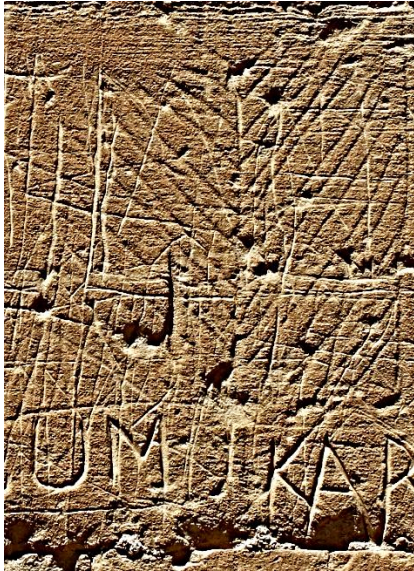

Çiz. 125: Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 19. Taş Blok Çizimi

Ağaç Tasviri

Envanter No: D.D6.19.1

Ağaç tasviri, dikey bir çizginin sağ ve sol tarafına “V” şeklinde çizgiler ile oluşturulmuştur (Fot. 146-Çiz. 126).

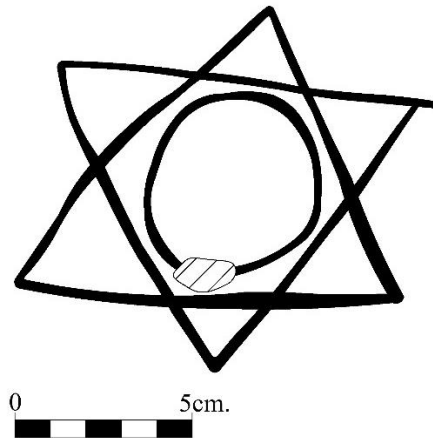
Fot. 146: Ağaç Tasviri

Çiz. 126: Ağaç Tasviri Çizimi

Yıldız Tasviri

Envanter No: D.D6.19.2

Yıldız tasviri, iki üçgenin ters ve düz şekilde birleştirilmesi ile oluşturulmuştur ve altı kola sahiptir. Üçgenlerin birleştiği orta alanda daire şeklinde Geometrik Şekil bulunmaktadır (Fot. 147-Çiz. 127).

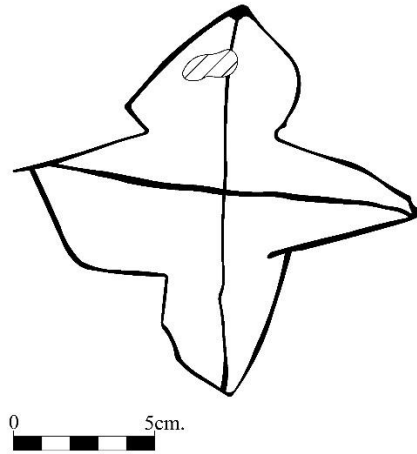
Fot. 147: Yıldız Tasviri

Çiz. 127: Yıldız Tasviri Çizimi

Yön Damgası Tasviri

Envanter No: D.D6.19.3

Tasvir, yatay ve dikey iki çizginin birleştiği orta kısım ve bu çizgilerin dört yöne doğru yöneldiği alanlarda üçgeni andıran geometrik şekillerden oluşmuştur (Fot. 148-Çiz. 128).

Fot. 148: Yön Damgası Tasviri

Çiz. 128: Yön Damgası Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 22. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

53x30 cm. ölçülerine sahip olan taş blok yüzeyinde iki tasvir yer almaktadır (Fot. 149-Çiz. 129).

Fot. 149: Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 22. Taş Blok

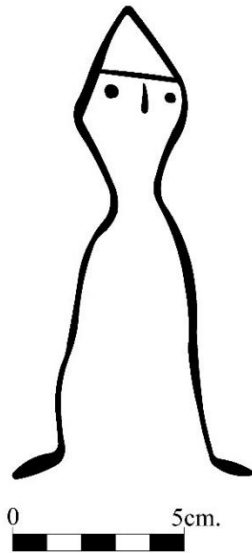

Çiz. 129: Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 22. Taş Blok Çizimi

İnsan Tasviri

Envanter No: D.D6.22.1

İnsan olabileceği düşünülen tasvirde gövde kısmı belirtilmeden kafadan başlayıp ayak kısımlarını oluşturan iki çizgi yer almaktadır. Yüz bölümünde göz ve burunu andıran ince kazımlar bulunmaktadır (Fot. 150-Çiz. 130).

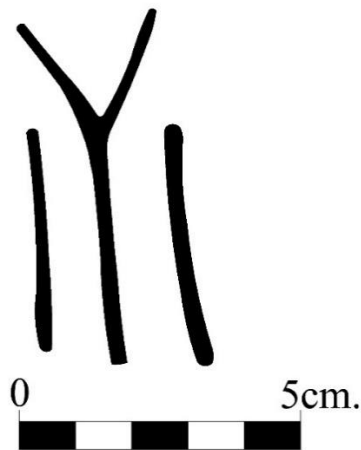
Fot. 150: İnsan Tasviri

Çiz. 129: İnsan Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.D6.22.2

Damga tasviri, ortasında yer alan “Y” harfine benzeyen tasvirin iki yanında dikey çizgiler ile oluşturulmuştur (Fot. 151-Çiz. 131).

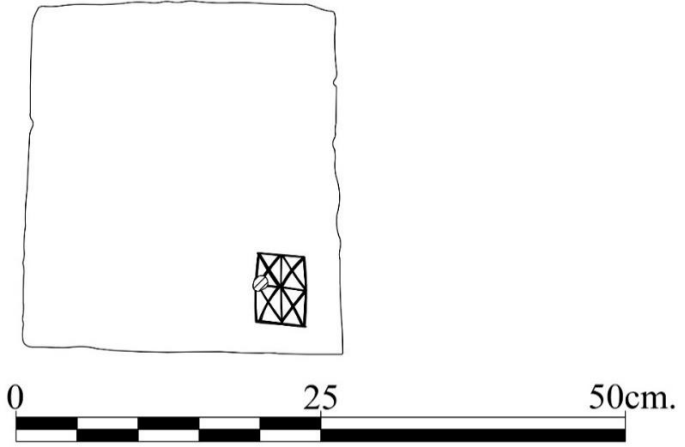

Fot. 151: Damga Tasviri

Çiz. 131: Damga Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 6. Sıra 23. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

25x30 cm. ölçülerindeki kareye yakın dikdörtgen blok taşın yüzeyinde bir tasvir yer almaktadır (Fot. 152-Çiz. 132).

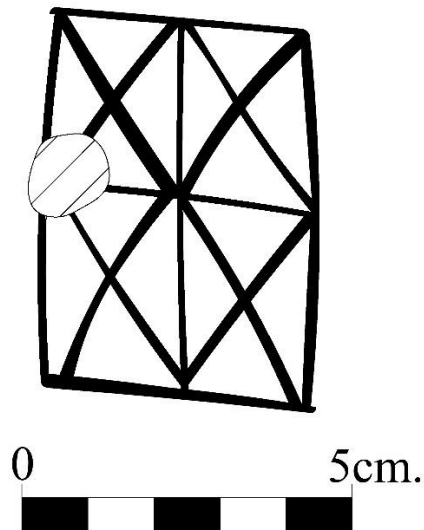
Fot. 152: D6. 23. Blok Taş

Çiz. 132: D6. 23. Blok Taş Çizimi

Geometrik şekil

Envanter No: D.D6.23.1

Kareye yakın dörtgen şeklin içerisinde, yatay ve dikey çizgilerle dört bölüme ayrılmış ve her bölüm kendi içerisinde iki çizginin çapraz şekilde kesişmesi ile oluşturulmuş tasvirler bulunmaktadır (Fot. 153-Çiz. 133).

Fot. 153. Geometrik Şekil

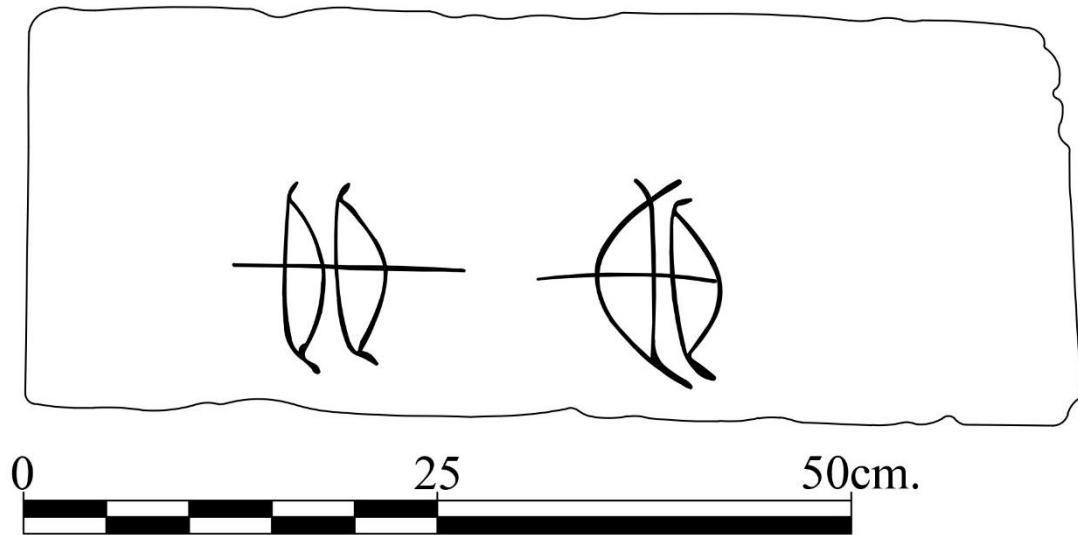
Çiz. 133: Geometrik Şekil Çizimi

Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 18. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

63.5x25.5 cm. ölçülerinde olan blok taşın üzerinde yay ve oklar ile oluşturulmuş tasvirler yer almaktadır. (Fot. 154-Çiz. 134).

Fot. 154: Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 18. Taş Blok

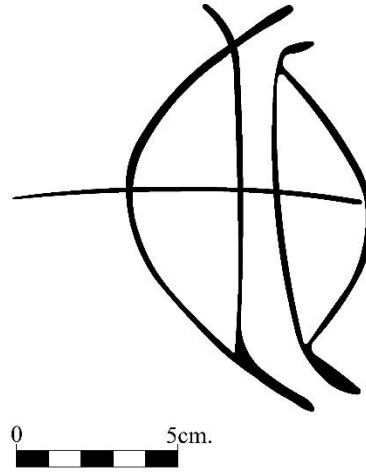

Çiz. 134: Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 18. Taş Blok Çizimi

Ok-Yay Tasviri

Envanter No: D.D7.18.1

Taş bloğun bize göre sağ tarafında yer alan dikey olarak yapılan ok-yay tasvirinde zıt iki yöne bakan yay içerisinde sol tarafa doğru düz bir ok yer almaktadır (Fot. 155-Çiz. 135).

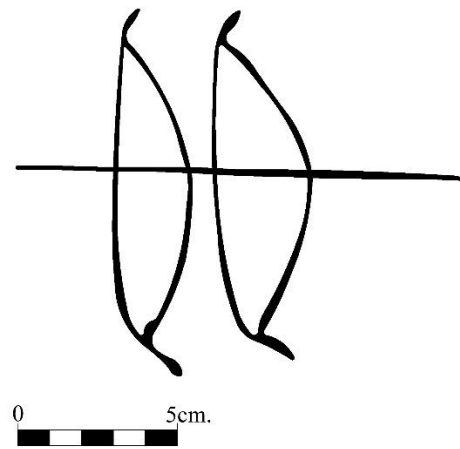
Fot. 155: Ok-Yay Tasviri

Çiz. 135: Ok-Yay Tasviri Çizimi

Ok-Yay Tasviri

Envanter No: D.D7.18.2

Blok üzerinde bize göre sol taraftaki ok-yay tasvirinde arka arkaya sıralanmış iki yayın içerisinde bir okun birlikte tasvirlendiği görülmektedir. (Fot. 156-Çiz. 136).

Fot. 156: Ok-Yay Tasviri

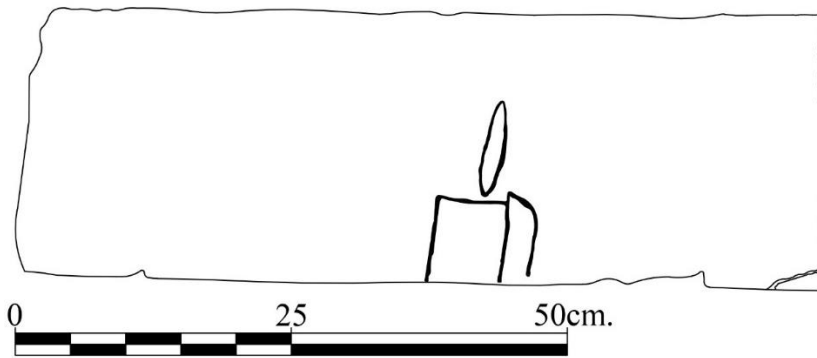
Çiz. 136: Ok-Yay Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 19. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

73.5x25 cm. ölçülerine sahip olan blok taş yüzeyinde bir tasvir yer almaktadır (Fot. 157-Çiz. 137).

Fot. 157: Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 19. Taş Blok

Çiz. 137: Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 19. Taş Blok Çizimi

Tanımlanamayan Tasvir

Envanter No: D.D7.19.1

(Fot. 158-Çiz. 138).

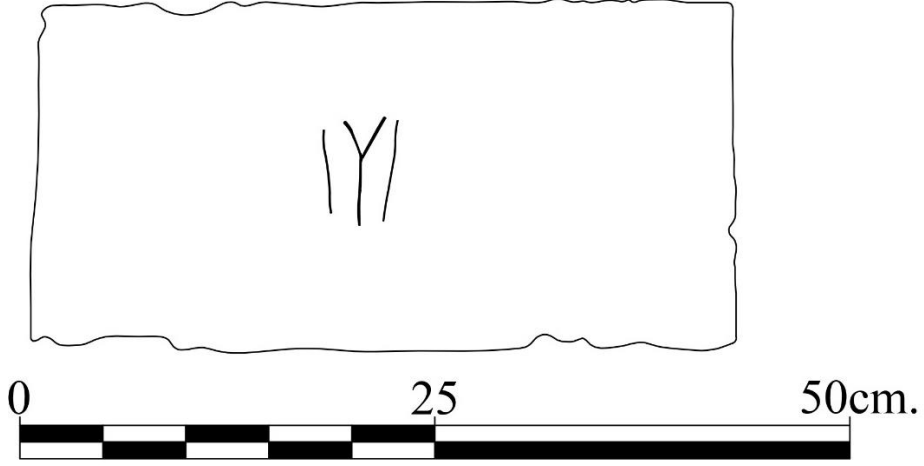
Fot. 158: Tanımlanamayan Tasvir Çiz. 138: Tanımlanamayan Tasvir Çizimi

Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 22. Taş Yüzeyindeki Tasvirler

42.5x25 cm. ölçülerindeki blok taş üzerinde bir damga tasviri yer almaktadır (Fot. 159-Çiz. 139).

Fot. 159: Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 22. Taş Blok

Çiz. 139: Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 22. Taş Blok Çizimi

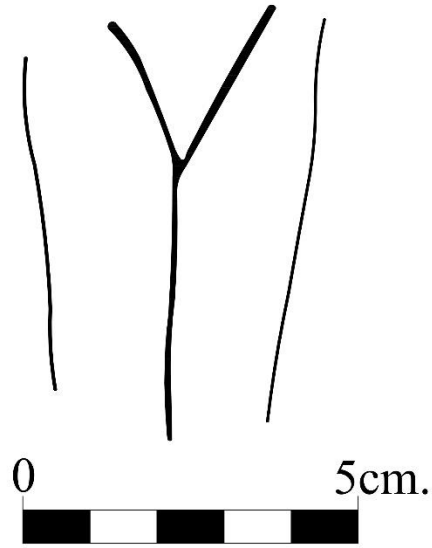
Damga Tasviri

Envanter No: D.D7.22.1

Tasvir oldukça silik ve ince çizgiler ile yapılmıştır. Ortadaki “Y” harfine benzer şeklin iki yanına dikey çizgilerin ilave edilmesi ile oluşturulmuştur (Fot. 160-Çiz. 140).

Fot. 160: Damga Tasviri

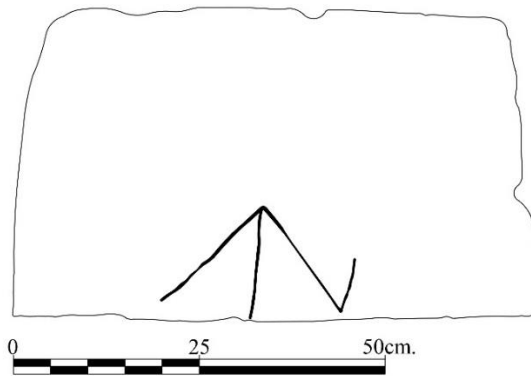
Çiz. 140: Damga Tasviri Çizimi

Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 23. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

70x25 cm. ölçülerindeki taş blok yüzeyinde bir damga tasviri yer almaktadır (Fot. 161-Çiz. 141).

Fot. 161: Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 23. Taş Blok

Çiz. 141: Doğu Cephe Alttan 7. Sıra 23. Taş Blok Çizimi

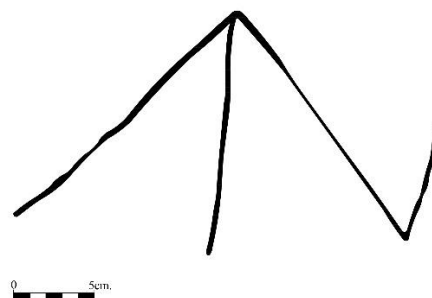
Damga Tasviri

Envanter No: D.D7.23.1

Tasvir, kaz ayağını andıran üç çizginin birleşimi ve en sağ tarafta yaklaşık 45 derecelik açı ile yukarı doğru yönelerek sonlanan dördüncü çizgiden oluşmuştur (Fot. 162-Çiz. 142).

Fot. 162: Damga Tasviri

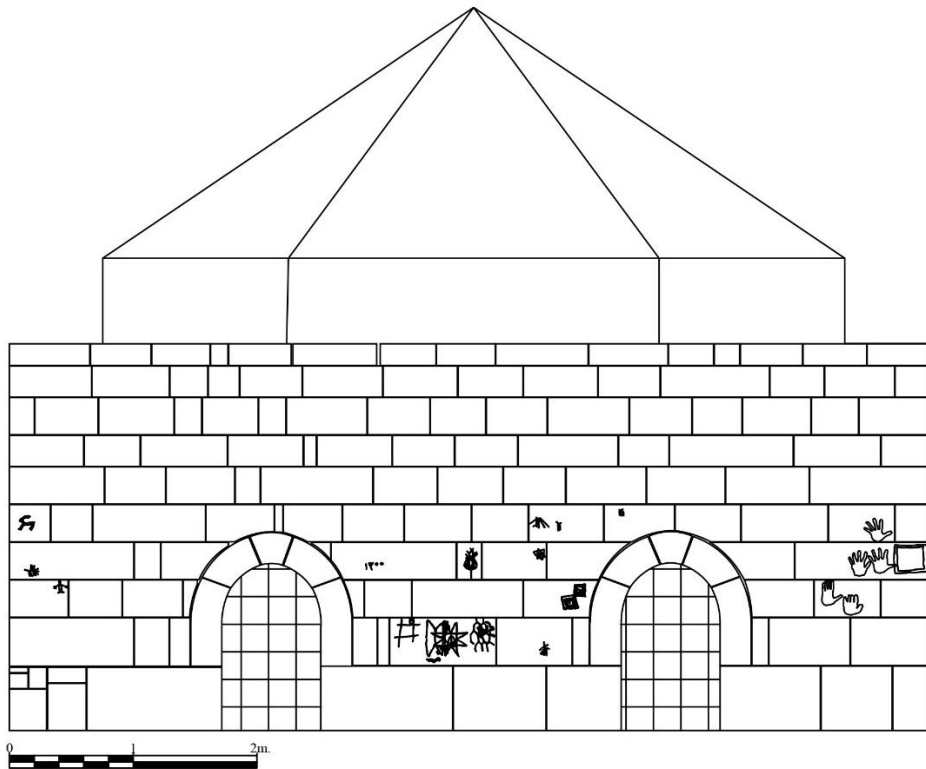
Çiz. 142: Damga Tasviri Çizimi

2.4.1.2. Güney Cephedeki Tasvirler

744.5 cm. genişliğinde 390 cm. yüksekliğe sahip olan cephedeki blok taşlar genel durum itibari ile iyi haldedir. Cephe üzerinden toplam 22 tasvir bulunmaktadır (Fot. 163-Çiz. 143).

Fot. 163: Güney Cephe Genel Görünümü

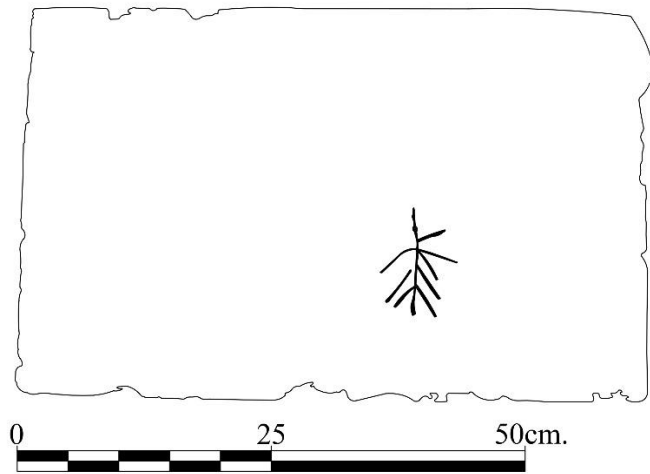
Çiz. 143: Güney Cephe Genel Çizimi

Güney Cephe Alttan 2. Sıra 3. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

61x38 cm. ölçülerine sahip olan blok taş üzerinde bir ağaç tasviri yer almaktadır (Fot. 164-Çiz. 144).

Fot. 164: Güney Cephe Alttan 2. Sıra 3. Taş Blok

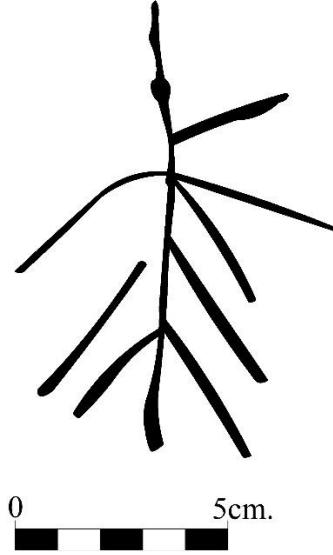
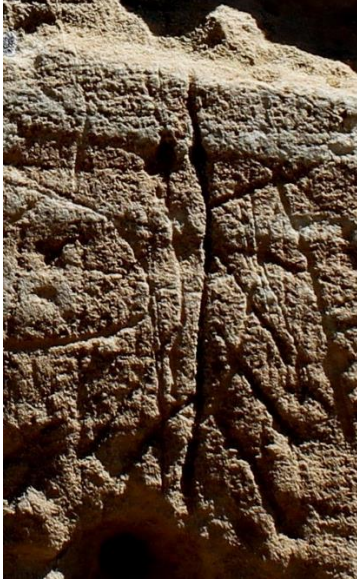

Çiz. 144: Güney Cephe Alttan 2. Sıra 3. Taş Blok Çizimi

Ağaç Tasviri

Envanter No: D.G2.3.1

Taş üzerinde yer ağaç tasviri basit çizgilerle oluşturulmuştur. Dikey bir çizginin sağ ve sol taraflarına ters V şeklinde dallar eklenerek tasvir tamamlanmıştır (Fot. 165-Çiz. 145).

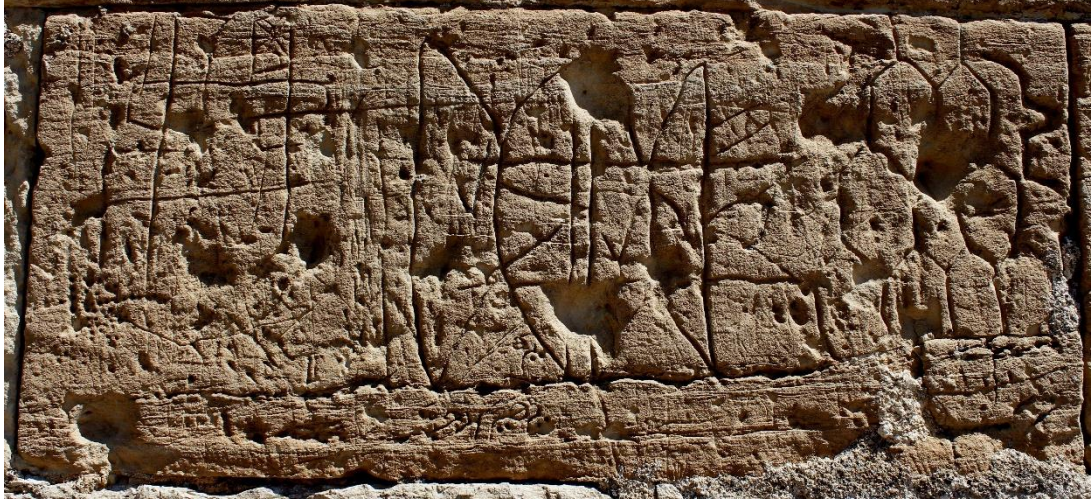

Fot. 165: Ağaç Tasviri

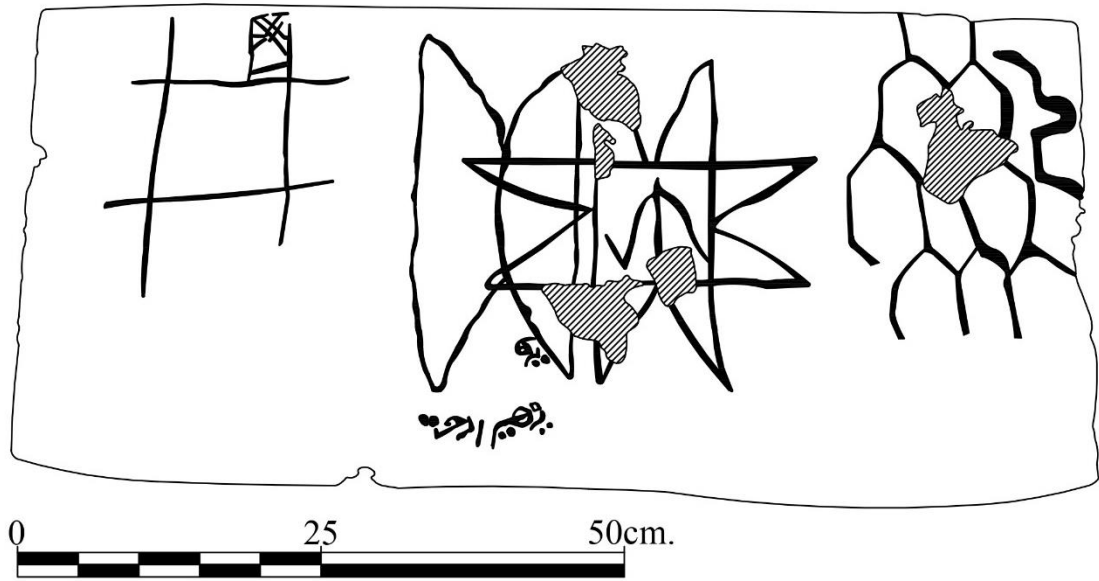
Çiz. 145: Ağaç Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 2. Sıra 4. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

86x40 cm. ölçülerindeki taş blok üzerinde dört tasvir tespit edilmiştir (Fot. 166-Çiz. 146).

Fot. 166: Güney Cephe Alttan 2. Sıra 4. Taş Blok

Çiz. 146: Güney Cephe Alttan 2. Sıra 4. Taş Blok Çizimi

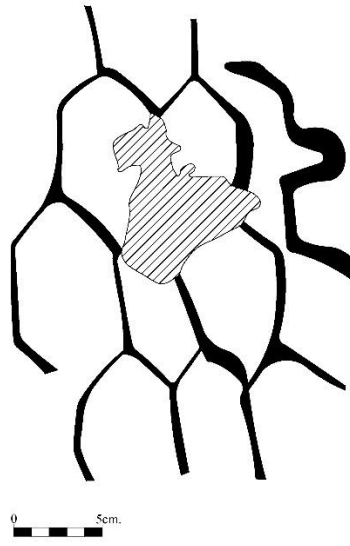
Geometrik Şekil

Envanter No. D.G2.4.1

Blok taşın en sağında yer alan tasvir, altıgene benzeyen geometrik şekillerin tekrarlanarak petek şeklinde örülmesi ile oluşturulmuştur (Fot. 167-Çiz. 147).

Fot. 167: Geometrik Şekil

Çiz. 147: Geometrik Şekil Çizimi

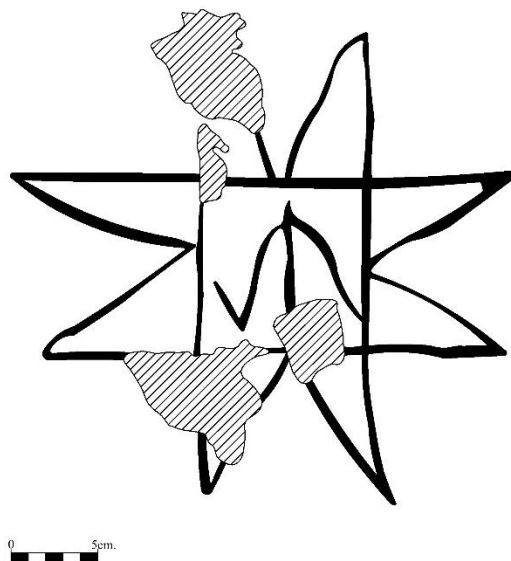
Yıldız ve Damga Tasviri

Envanter No: D.G2.4.2

Yıldız tasviri, dikey ve yatay çizgiler ile oluşturulmuş dört ana koldan oluşmuştur. Dört yönde bulunan bu kollar kendi içlerinde “V” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Yatay ve dikey kolların birleşmesi ile yıldız tasvirinin orta kısmında bir kare oluşmuştur. Oluşan bu kare içerisinde daha önce diğer cephelerde rastladığımız üç çizgi ile kaz ayağı şeklinde oluşan damga tasviri yer almaktadır. Bu damga tasvirinin sol tarafında açı yaparak yukarı doğru yönelen dördüncü bir çizgi ile damga tamamlanmıştır (Fot. 168-Çiz. 148).

Fot. 168: Damga ve Yıldız Tasviri

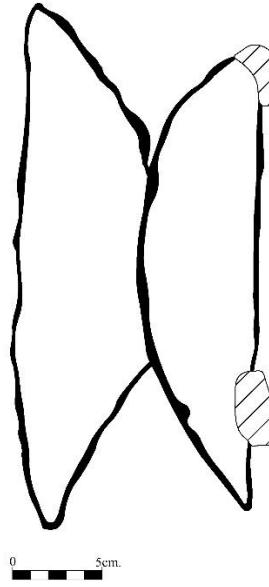
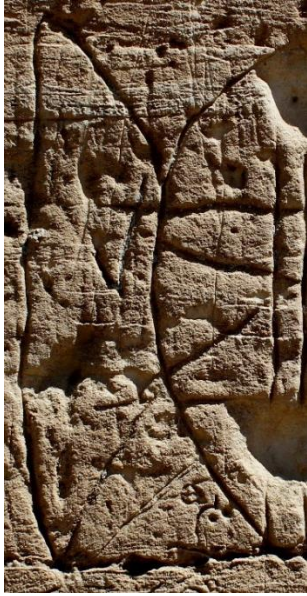

Çiz. 148: Damga ve Yıldız Tasviri Çizimi

Yay Tasviri

Envanter No: D.G2.4.3

Taş üzerinde yer alan tasvirde, birbirine karşılık gelecek şekilde yapılmış iki yay tasvirlenmiştir (Fot. 169-Çiz. 149).

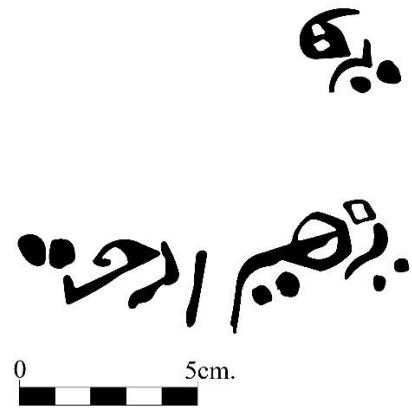
Fot. 169: Yay Tasviri

Çiz. 149: Yay Tasviri Çizimi

Yazı Tasviri

Envanter No: D.G2.4.4

Blok üzerinde Arapça ile yazılmış harflerin bir araya gelmesi ile oluşan yazılı tasvir okunamadığı için Türkçe'ye çevrilememiştir (Fot. 170-Çiz. 150).

Fot. 170: Yazı Tasviri

Çiz. 150: Yazı Tasviri Çizimi

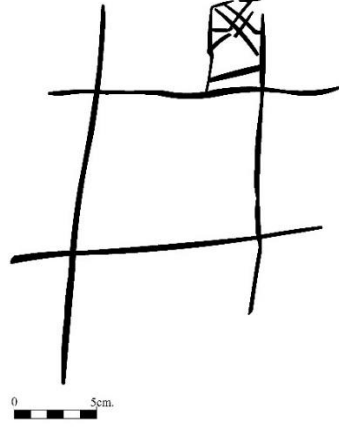
Geometrik Şekil

Envanter No: D.G2.4.5

Dikey ve yatay olarak çizilen ikişer çizgi ile geometrik bir tasvir oluşturulmuştur. Yapılan bu tasvirin sağ üst tarafında küçük bir kare içerisinde çizgiler bulunmaktadır (Fot. 171-Çiz. 151).

Fot. 171: Geometrik Şekil

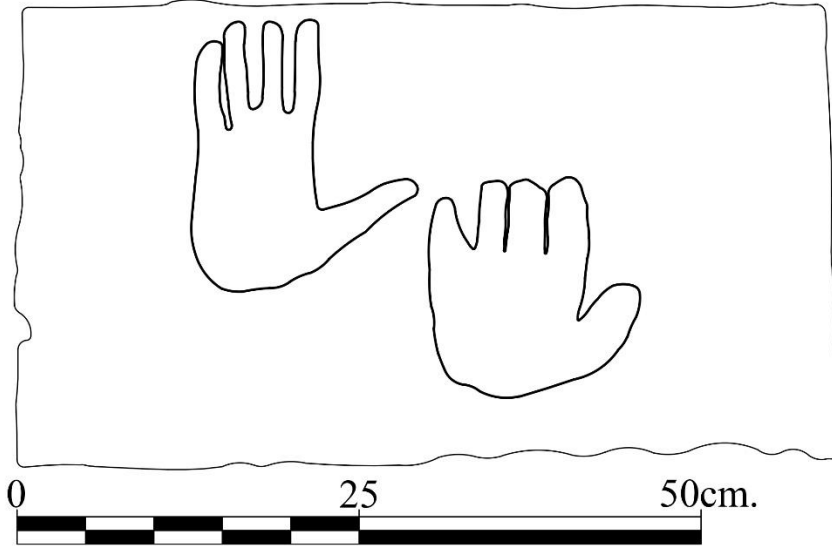
Çiz. 151: Geometrik Şekil Çizimi

Güney Cephe Alttan 3. Sıra 2. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

54x30 cm. ölçülerinde olan blok taş üzerinde bir el tasviri yer almaktadır (Fot. 172-Çiz. 152).

Fot. 172: Güney Cephe Alttan 3. Sıra 2. Taş Blok

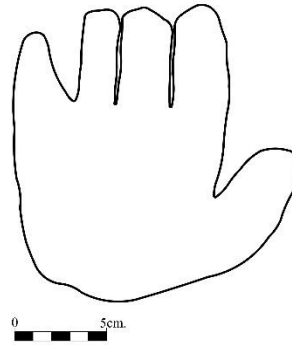

Çiz. 152: Güney Cephe Alttan 3. Sıra 2. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.G3.2.1

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu anlaşılan el tasvirinde, baş parmağın devamında yer alan dört parmak birbirlerine oldukça yakın şekilde tasvirlenmiştir (Fot. 173-Çiz. 153).

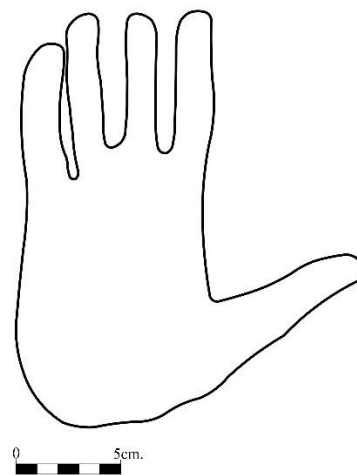
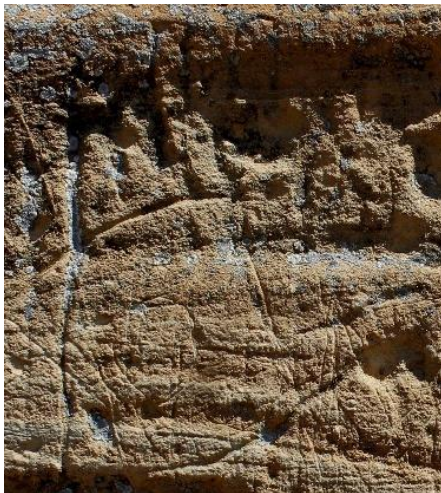
Fot. 173: El Tasviri

Çiz. 153: El Tasviri Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.G3.2.2

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu tespit edilen tasvirde, avuç içi oldukça uzun tutulmuş ve baş parmak ile diğer parmaklar arasında ki mesafe açılmış olarak tasvirlenmiştir (Fot. 174-Çiz. 154).

Fot. 174: El Tasviri

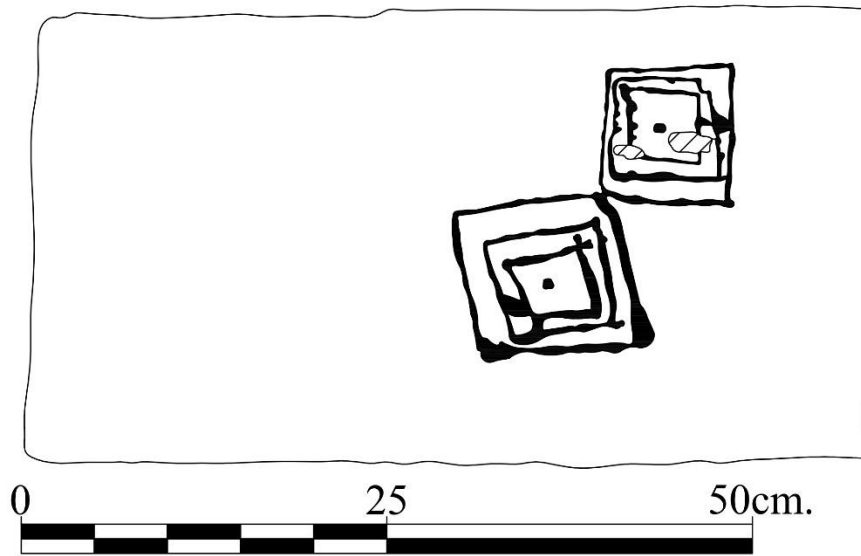
Çiz. 154: El Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 3. Sıra 4. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

57.5x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taş üzerinde bir Geometrik Şekil yer almaktadır (Fot. 175-Çiz. 155).

Fot. 175: Güney Cephe Alttan 3. Sıra 4. Taş Blok

Çiz. 155: Güney Cephe Alttan 3. Sıra 4. Taş Blok Çizimi

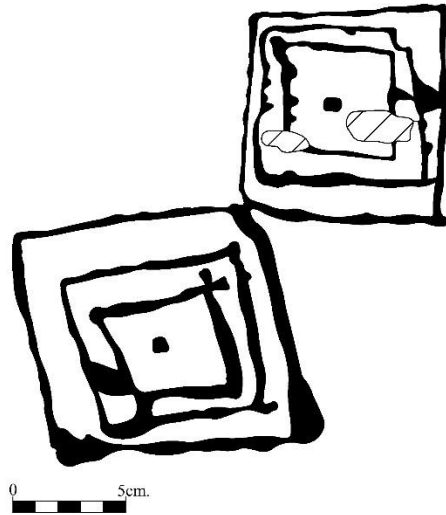
Geometrik Şekil

Envanter No: D.G3.4.1

Taş üzerinde yer alan tasvir, kareye yakın dörtgenlerden meydana gelmektedir. İki dörtgen sağ üst tarafta birbiri ile birleşmektedir. Her iki Geometrik Şekil de iç içe yerleştirilmiş üç dörtgenden oluşmaktadır. Bu dörtgenlerin ortasında ise oyuklar bulunmaktadır (Fot. 176-Çiz. 156).

Fot. 176: Geometrik Şekil

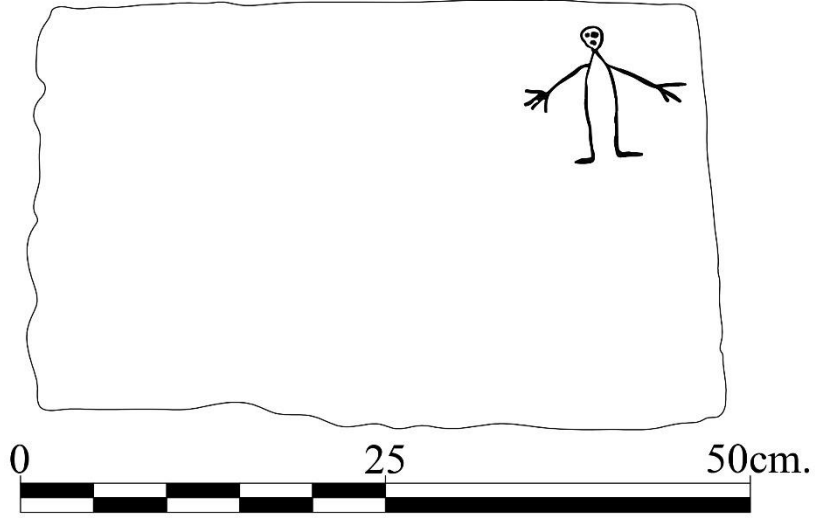
Çiz. 156: Geometrik Şekil Çizimi

Güney Cephe Alttan 3. Sıra 9. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

47.4x30 cm. ölçülerine sahip olan taş bloğunun üzerinde bir tasvir yer almaktadır (Fot. 177-Çiz. 157).

Fot. 177: Güney Cephe Alttan 3. Sıra 9. Taş Blok

Çiz. 157: Güney Cephe Alttan 3. Sıra 9. Taş Blok Çizimi

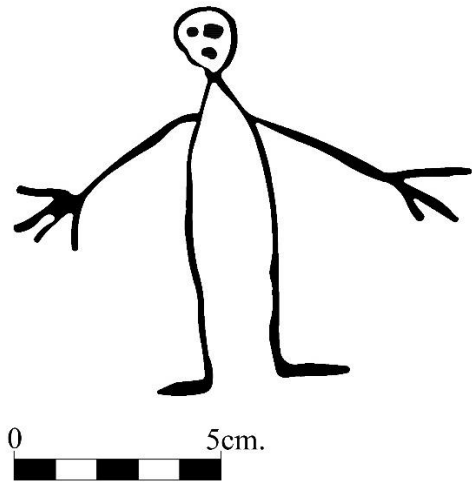
İnsan Tasviri

Envanter No: D.G3.9.1

Taş bloğunun sağ üst tarafında yer alan oldukça basit şekilde tasvirlenmiş bir insan tasviri yer almaktadır. Tasvirin gövdesi olmadan sadece kafa, kolları ve bacaklarını belirginleştirecek şekilde kazımalar ile yapılmıştır. İnsan tasvirinin bize göre sol elinde dört, sağ elinde ise üç parmak bulunmaktadır (Fot. 178-Çiz. 158).

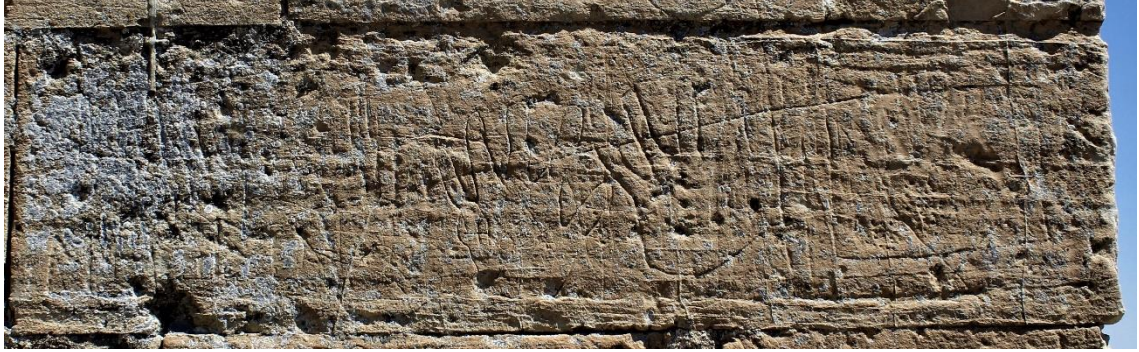
Fot. 178: İnsan Tasviri

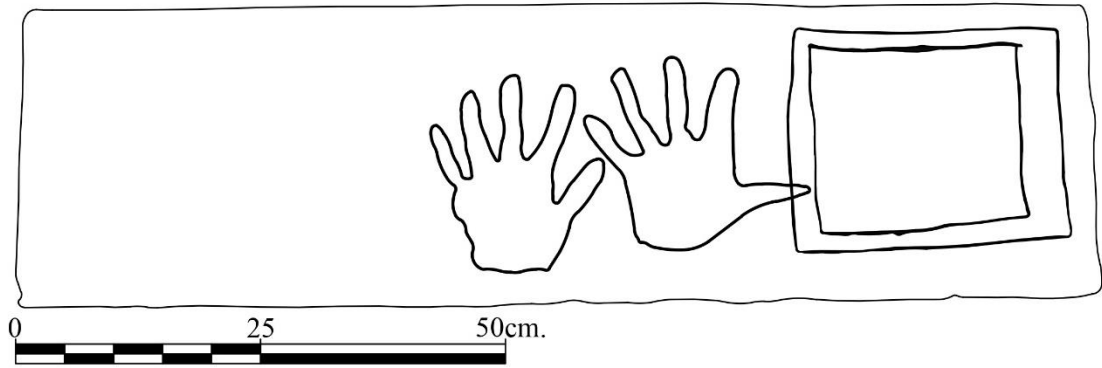
Çiz. 158: İnsan Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok Üzerinde Yer Alan Tasvirler

110x30 cm. ölçülerindeki blok taş üzerinde üç tasvir bulunmaktadır (Fot. 179-Çiz. 159).

Fot. 179: Güney Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok

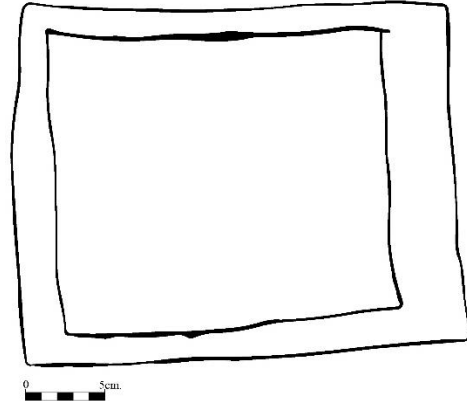

Çiz. 159: Güney Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: D.G4.1.1

Blok üzerinde bulunan geometrik şekilde, iç içe tasvirlenmiş iki kareye yakın dikdörtgen şekil bulunmaktadır (Fot. 180-Çiz. 160).

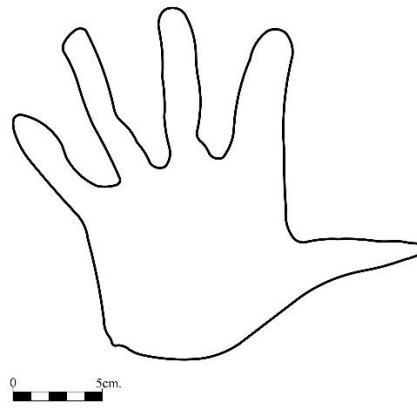
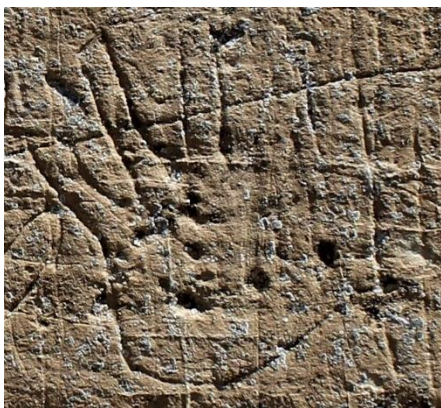
Fot. 180: Geometrik Şekil

Çiz. 160: Geometrik Şekil Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.G4.1.2

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen tasvirde, baş parmak diğer el parmaklarına göre daha yatay şekilde incelerek sonlanmaktadır. İşaret parmağı ise diğer parmaklardan daha kalın tutulmuştur (Fot. 181-Çiz. 161).

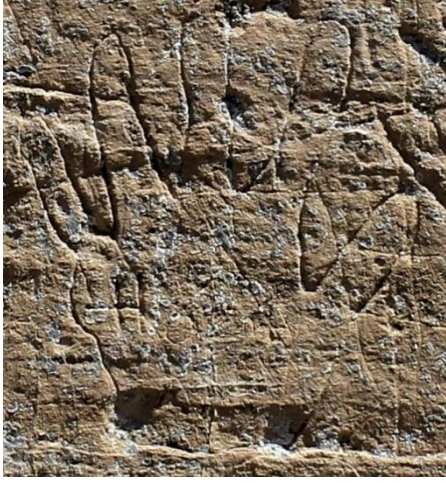

Fot. 181: El Tasviri

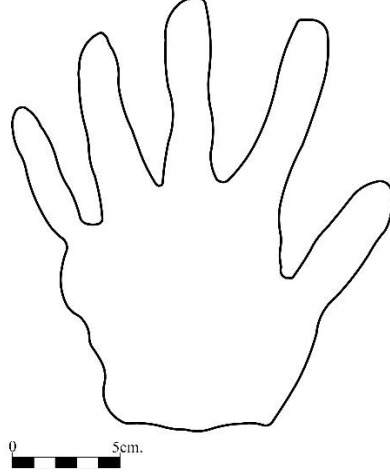
Çiz. 161: El Tasviri Çizimi

El Tasviri**Envanter No: D.G4.1.3**

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu tespit edilen el tasvirinde, elin bilek ile birleşim kısmı düz şekilde sonlanmaktadır (Fot. 182-Çiz. 162).

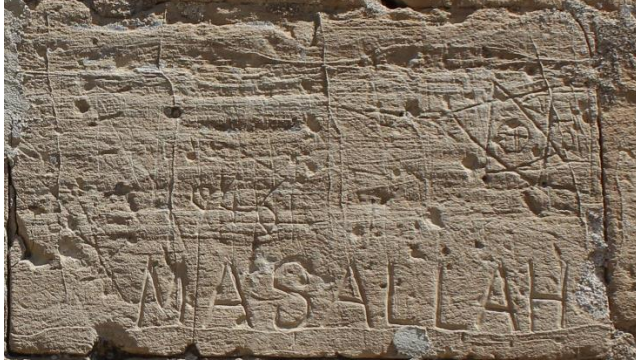
Fot. 182: El Tasviri

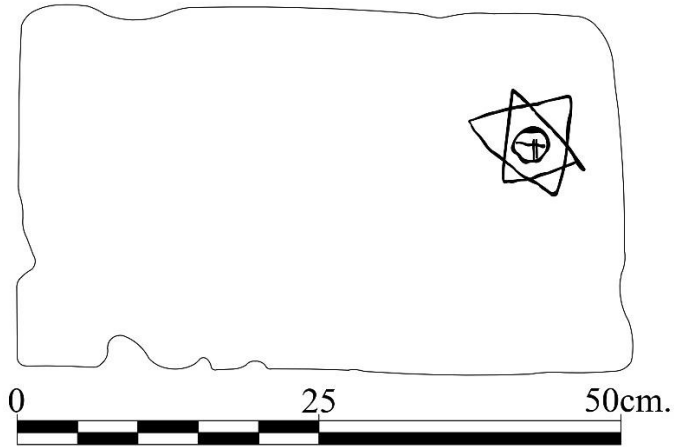
Çiz. 162: El Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 4. Sıra 4. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

51x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taş üzerinde bir tasvir bulunmaktadır (Fot. 183-Çiz. 163).

Fot. 183: Güney Cephe Alttan 4. Sıra 4. Taş Blok

Çiz. 163: Güney Cephe Alttan 4. Sıra 4. Taş Blok Çizimi

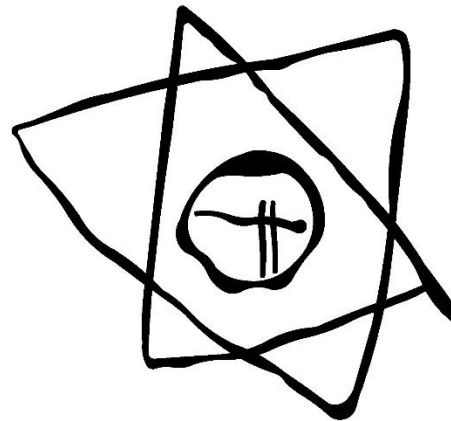
Yıldız Tasviri

Envanter No: D.G4.4.1

İki üçgenin ters ve düz şekilde birleşmesi ile oluşan altı kollu yıldız tasvirinde, üçgenlerin birleşerek oluşturduğu orta alanda daire formunda çizim yer almaktadır. Bu daire formunun içerisinde dikey iki çizgiyi yatay olarak kesen üçüncü bir çizgi ile tasvir tamamlanmıştır (Fot. 184-Çiz. 164).

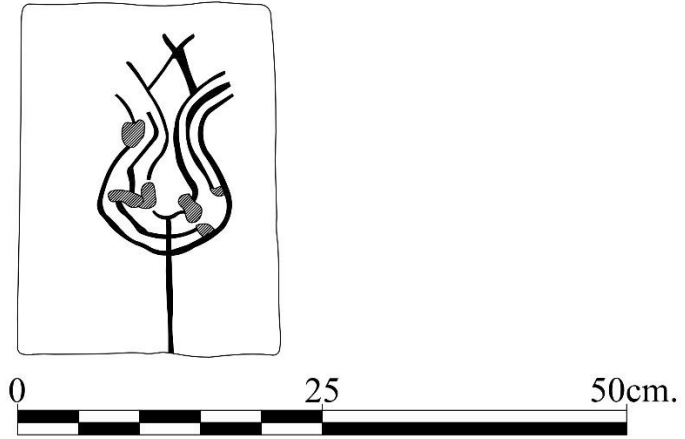
Fot. 184: Yıldız Tasviri

Çiz. 164: Yıldız Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 4. Sıra 5. Taş Yüzeyindeki Tasvirler

20x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taş üzerinde bir tasvir bulunmaktadır (Fot. 185-Çiz. 165).

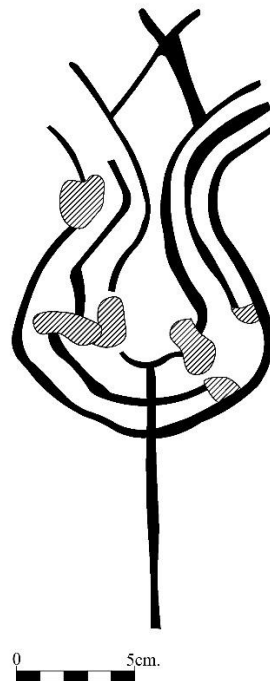
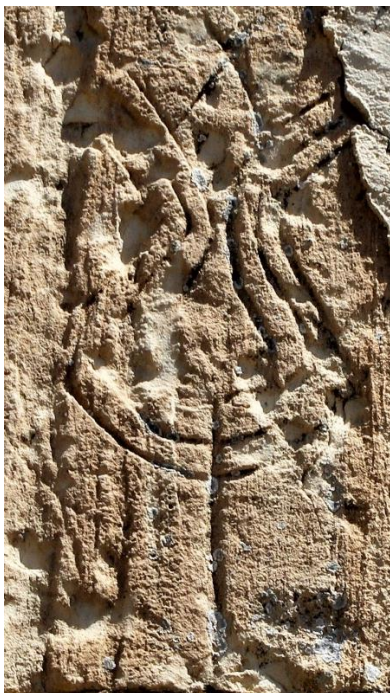

Fot. 185: D.G4.5. Taş Blok Çiz. 165: D.G4.5. Taş Blok Çizimi

Lale Tasviri

Envanter No: D.G4.5.1

Blok yüzeyinde dik bir gövdenin üzerinde yer alan bitkisel tasvir, oluşturulan çizgiler ile lale tasvirini anımsatmaktadır (Fot. 186-Çiz. 166).

Fot. 186: Lale Tasviri

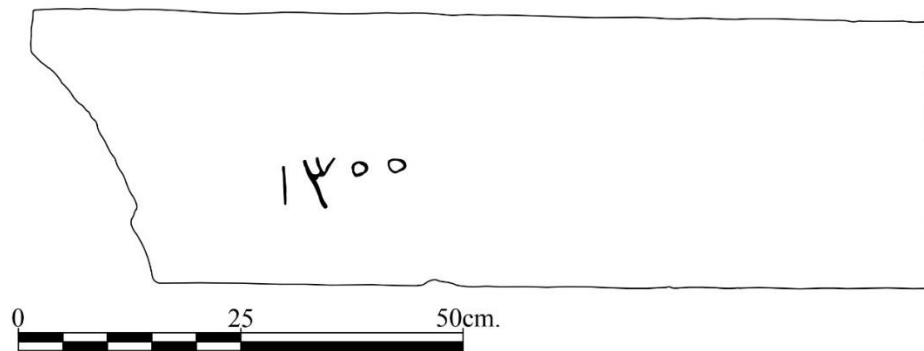
Çiz. 166: Lale Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 4. Sıra 6. Taş Blok Üzerinde Yer Alan Tasvirler

101x30.5 cm. ölçülerindeki blok taş üzerinde bir tarih tasviri bulunmaktadır (Fot. 187-Çiz. 167).

Fot. 187: Güney Cephe Alttan 4. Sıra 6. Taş Blok

Çiz. 167: Güney Cephe Alttan 4. Sıra 6. Taş Blok Çizimi

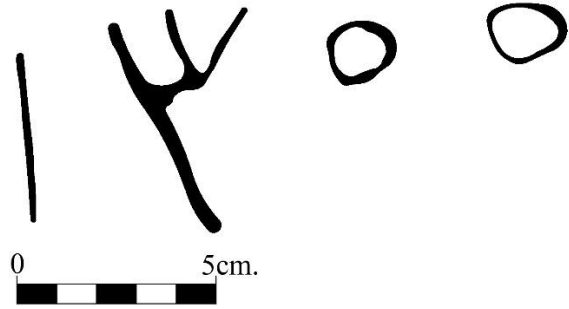
Tarih Tasviri

Envanter No: D.G4.6.1

Blok üzerinde yer alan tarih tasvirinde, Arapça rakamlar ile oluşturulmuş olan “\ ٣ ٥ ٥”-“1355” tarihi yazmaktadır. Tarih, H. 1355-M. 1936 olarak çevrilmiştir (Fot. 188-Çiz. 168).

Fot. 188: Tarih Tasviri

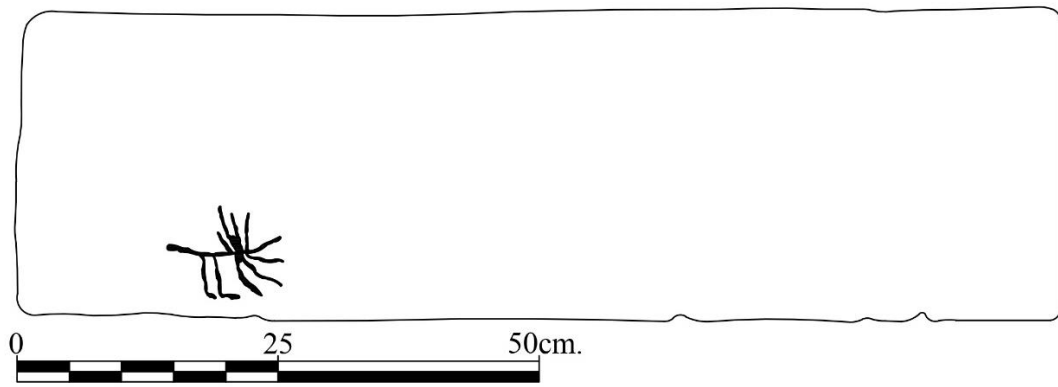
Çiz. 168: Tarih Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 4. Sıra 9. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

100.5x30.5 cm. ölçülerindeki taş blok üzerinde bir tasvir yer almaktadır (Fot. 189-Çiz. 169).

Fot. 189: Güney Cephe Alttan 4. Sıra 9. Taş Blok

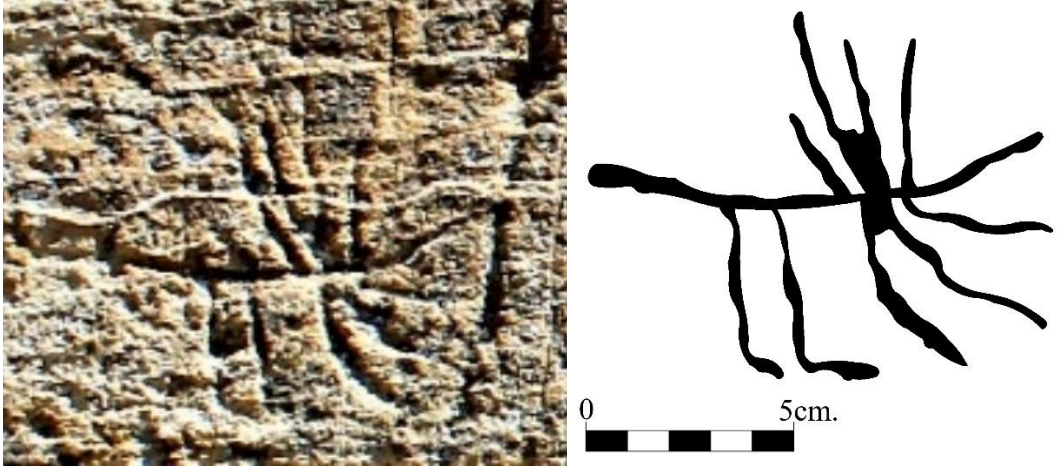

Çiz. 169: Güney Cephe Alttan 4. Sıra 9. Taş Blok Çizimi

Tanımlanamayan Hayvan Tasvir

Envanter No: D.G4.9.1

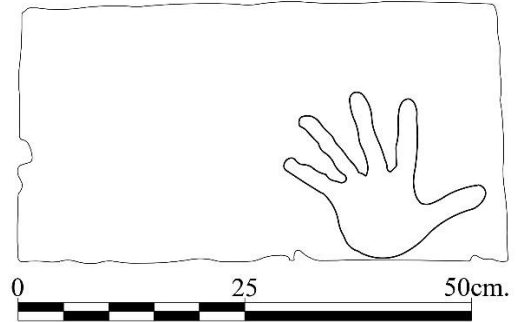
Blok üzerinde yer alan tasvirde, yatay bir çizginin alt tarafında ayağı andıran iki dikey çizgi ve yatay gövdenin bize göre sağ tarafında altta üç, üst tarafta ise dört çizgi ile tasvir sonlanmıştır (Fot. 190-Çiz. 170).

Fot. 190: Tanımlanamayan Hayvan Tasviri Çiz. 170: Tanımlanamayan Hayvan Tasviri

Güney Cephe Alttan 5. Sıra 2. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

54x30 cm. ölçülerine sahip olan taş blok üzerinde bir el tasviri yer almaktadır (Fot. 191-Çiz. 171).

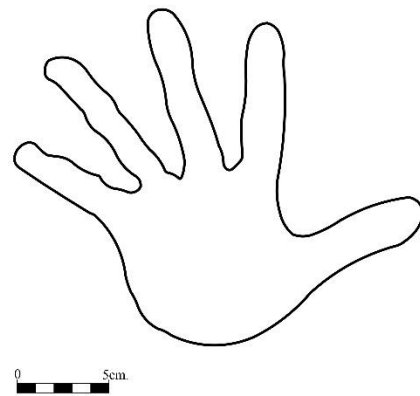
Fot. 191: D.G5.2 .Taş Blok

Çiz. 171: D.G5.2 Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.G5.2.1

Blok üzerinde yer alan tasvir, baş parmak yönüne göre sol el olarak belirlenmiştir (Fot. 192-Çiz. 172).

Fot. 192: El Tasviri

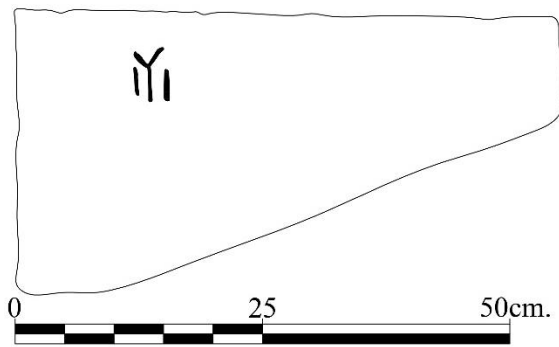
Çiz. 172: El Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 5. Sıra 10. Taş Blok Üzerinde Yer Alan Tasvirler

55x30.5 cm. ölçülerindeki blok taş üzerinde bir damga tasviri vardır (Fot. 193-Çiz. 173).

Fot. 193: Güney Cephe Alttan 5. Sıra 10. Taş Blok

Çiz. 173: Güney Cephe Alttan 5. Sıra 10. Taş Blok Çizimi

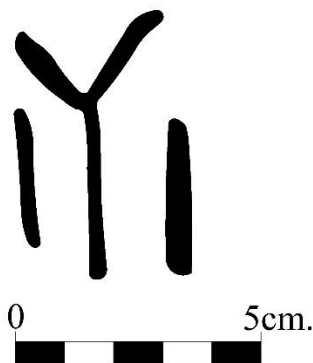
Damga Tasviri

Envanter No: D.G5.10.1

Tasvir, iki dikey çizgi arasında yer alan “Y” harfine benzeyen çizgilerin birleşmesi ile oluşturulmuştur (Fot. 194-Çiz. 174).

Fot. 194: Damga Tasviri

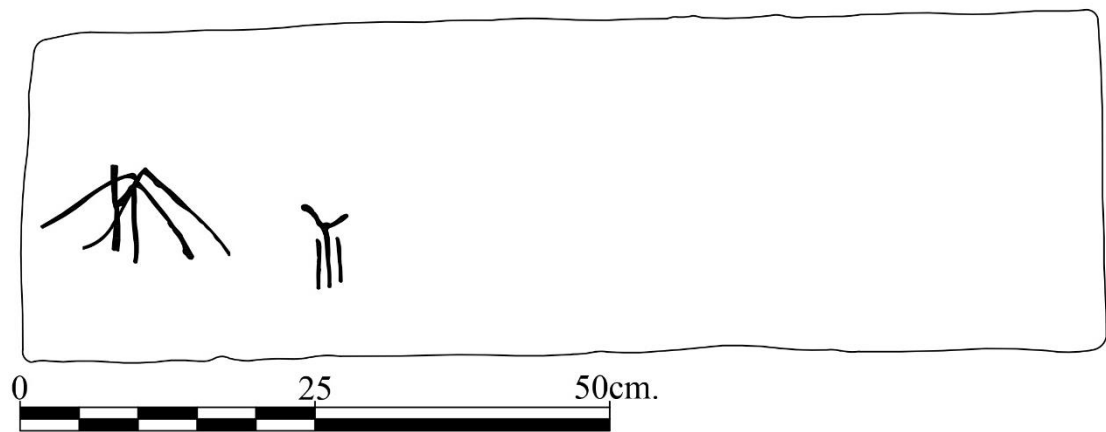
Çiz. 174: Damga Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 5. Sıra 11. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

91x30 cm. ölçülerine sahip olan taş blok üzerinde iki tasvir yer almaktadır (Fot. 195-Çiz. 175).

Fot. 195: Güney Cephe Alttan 5. Sıra 11. Taş Blok

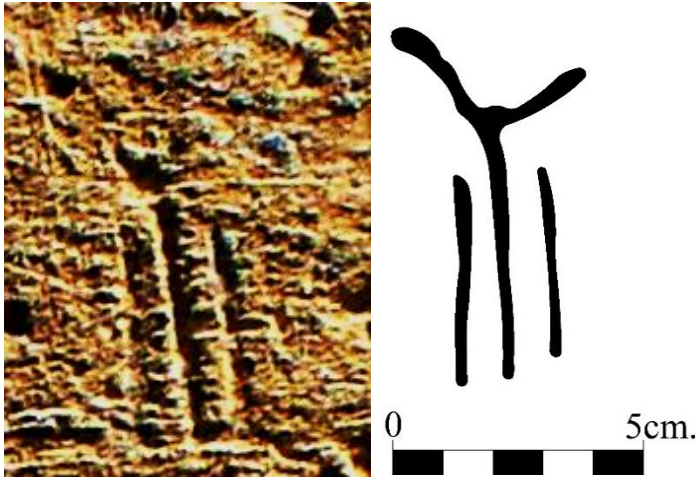

Çiz. 175: Güney Cephe Alttan 5. Sıra 11. Taş Blok Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.G5.11.1

Blok üzerinde yer alan damga tasviri, iki dikey çizginin arasında “Y” harfini andıran tasvirin bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur (Fot. 196-Çiz. 176).

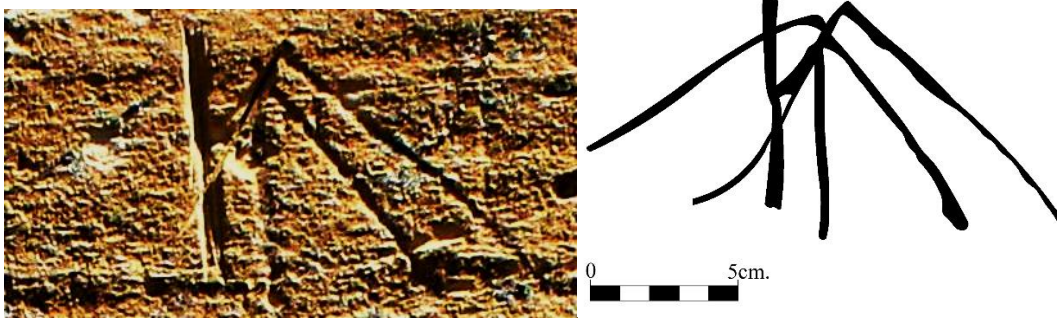

Fot. 196: Damga Tasviri Çiz. 176: Damga Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.G5.11.2

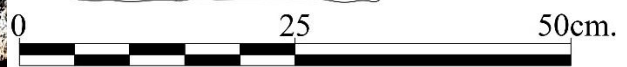
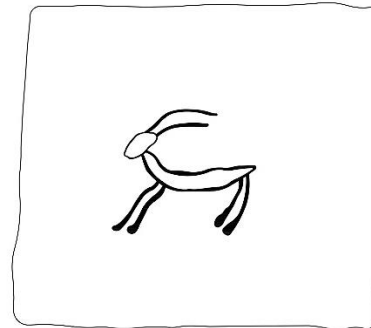
Tasvir, zemine ters şekilde yapılmış “V” harfine benzeyen iki tasvirin birleştirilmesi ile yapılmıştır (Fot. 197-Çiz. 177).

Fot. 197: Damga Tasviri Çiz. 177: Damga Tasviri Çizimi

Güney Cephe Alttan 5. Sıra 13. Taş Blok Üzerinde Yer Alan Tasvirler

33x30 cm. ölçülerindeki taş blok üzerinde bir keçi tasviri bulunmaktadır (Fot. 198-Çiz. 178).

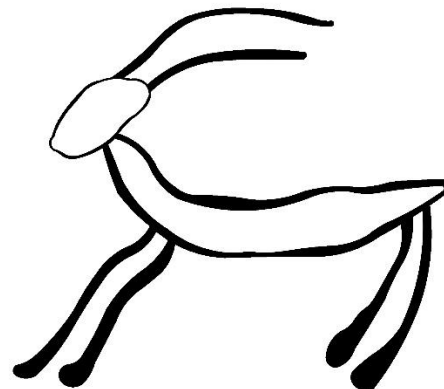
Fot. 198: D.G5.13. Taş Blok

Çiz. 178: D.G5.13. Taş Blok Çizimi

Keçi Tasviri

Envanter No: D.G5.13.1

Blok üzerindeki hayvan tasvirinde, başın üst tarafından çıkan ve gövdesine doğru yarım daire şeklinde sonlanan boynuzlarından dolayı dağ keçisi olduğu düşünülmektedir. Keçinin baş kısmında ağız ve göz detayları yoktur. Gövdesinin alt kısmında dikey çizgiler ile yapılmış bacak kısımları yer almaktadır (Fot. 199-Çiz. 179).

Fot. 199: Keçi Tasviri

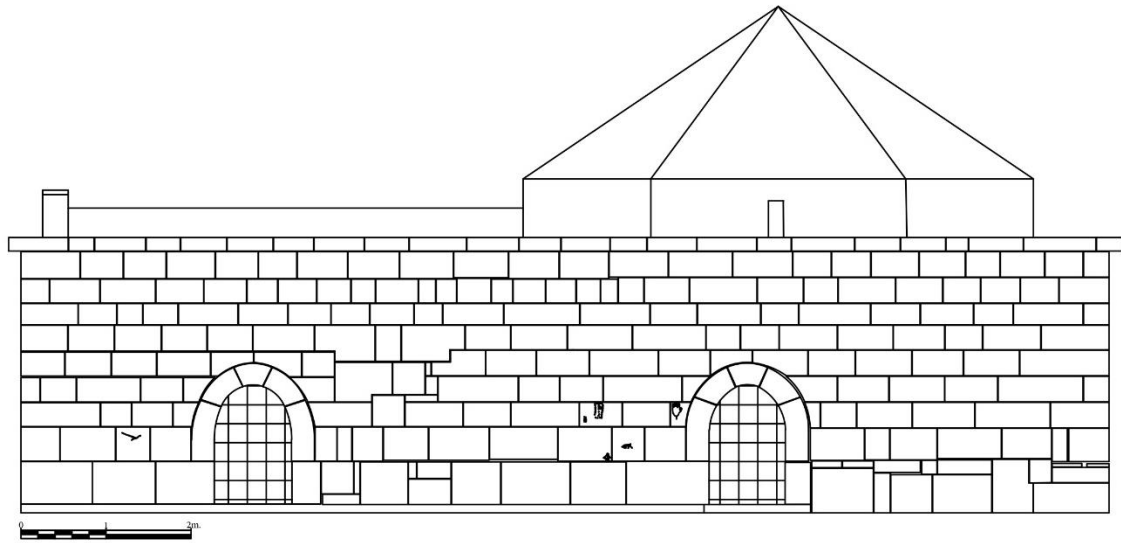
Çiz. 179: Keçi Tasviri Çizimi

2.4.1.3. Batı Cephedeki Tasvirler

1275 cm. genişliğinde 390 cm. yüksekliğe sahip olan cephede yer alan blok taşlar genel durum itibari ile iyi haldedir. Cephe üzerinden toplam 6 tasvir bulunmaktadır (Fot. 200-Çiz. 180).

Fot. 200: Batı Cephe Genel Görünümü

Çiz. 180: Batı Cephe Genel Çizimi

Batı Cephe Alttan 2. Sıra 9. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

38x40 cm. ölçülerindeki taş bloğu üzerinde bir tasvir yer almaktadır (Fot. 201-Çiz. 181).

Fot. 201: D.B2.9. Taş Blok

Çiz. 181: D.B2.9. Taş Blok Çizimi

Tanımlanamayan Hayvan Tasviri

Envanter No: D.B2.9.1

Tasvir alt kısımdaki dört çizginin ayakları ve kuyruk olduğu düşünülen sol taraftaki çizgiyle bir hayvanı betimlediği düşünülmektedir. Ancak tasvirin baş kısmı belirli olmadığı için hangi hayvana ait olduğu bilinmemektedir (Fot. 202-Çiz. 182).

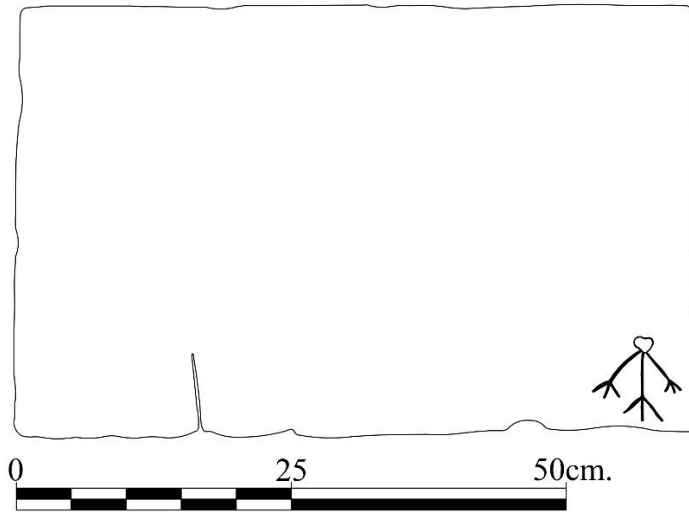
Fot. 202: Tanımlanamayan Hayvan Tasviri Çiz. 182: Tanımlanamayan Hayvan Tasviri

Batı Cephe Alttan 2. Sıra 10. Taş Blok Üzerinde Yer Alan Tasvirler

63x40 cm. uzunluğundaki blok üzerinde bir insan tasviri bulunmaktadır (Fot. 203-Çiz. 183).

Fot. 203: Batı Cephe Alttan 2. Sıra 10. Taş Blok

Çiz. 183: Batı Cephe Alttan 2. Sıra 10. Taş Blok Çizimi

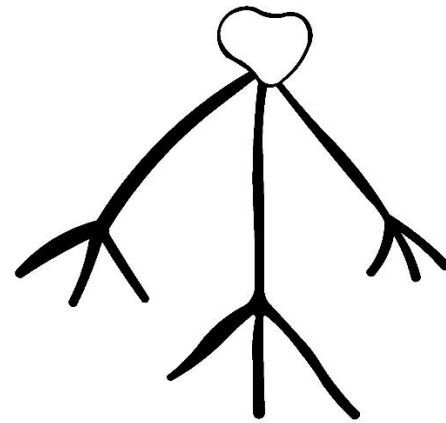
İnsan Tasviri

Envanter No: D.B2.10.1

Dikey bir çizgiyle gövdesi oluşturulan insan tasvirinin alt kısmında gövdeden ayrılan iki çizgiyle bacakları tasvirilenmiştir. Baş kısmından sağ ve sol tarafa ayrılan kolları üçer el parmağı ile sonlanmaktadır. İnsan Tasvirinin baş kısmı dairesel şekilde yapılmış ancak yüz kısmında herhangi bir detaya yer verilmemiştir (Fot. 204-Çiz. 184).

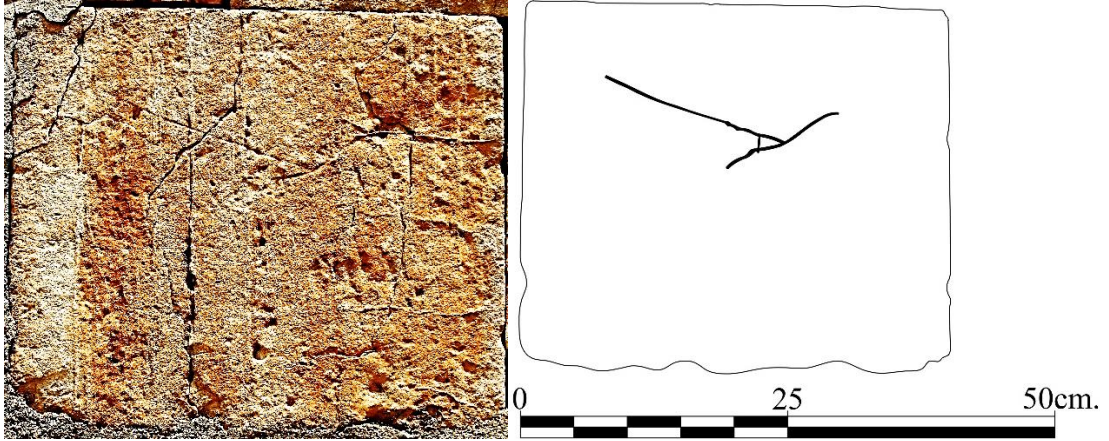
Fot. 204: İnsan Tasviri

Çiz. 184: İnsan Tasviri Çizimi

Batı Cephe Alttan 2. Sıra 17. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

40x40 cm. ölçülerindeki kare taş bloğu üzerinde bir tasvir yer almaktadır (Fot. 205-Çiz. 185).

Fot. 205: B2.17. Taş Blok

Çiz. 185: B2.17. Taş Blok Çizimi

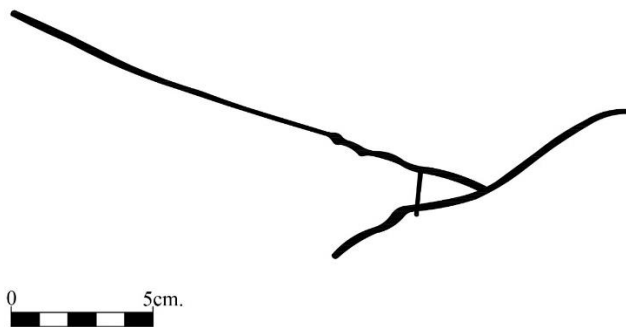
Damga Tasviri (Saban)

Envanter No: D.B2.17.1

Zemine paralel olarak yapılan tasvir yatay “A” harfine benzemektedir. Tasvirin üst çizgisi alt tarafında yer alan çizgiden daha uzun tutulmuştur. Bu çizgilerin birleşim yerinden çıkan diğer bir çizgi sağ yöne doğru ilerleyerek sonlanmaktadır (Fot. 206-Çiz. 186).

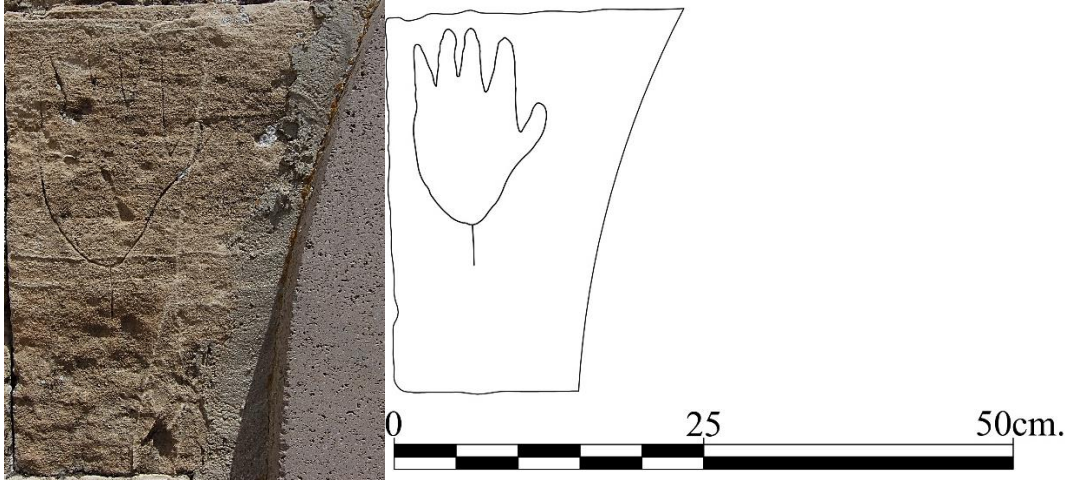
Fot. 206: Damga Tasviri

Çiz. 186: Damga Tasviri Çizimi

Batı Cephe Alttan 3. Sıra 6. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

24x30.5 cm. ölçülerindeki taş blok üzerinde bir el tasviri yer almaktadır (Fot. 207-Çiz. 187).

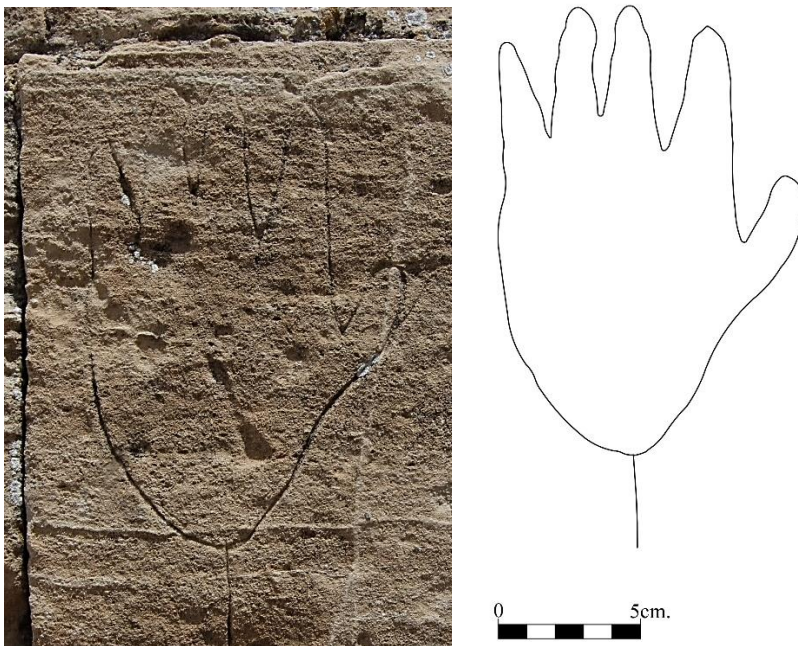

Fot. 207: B3.6. Taş Blok Çiz. 187: B3.6. Taş Blok Çizimi

El Tasviri

Envanter No: D.B3.6.1

Baş parmak yönünden sol el olduğu belirlenen el tasviri ince bir çizgi haline tasvirlenmiştir (Fot. 208-Çiz. 188).

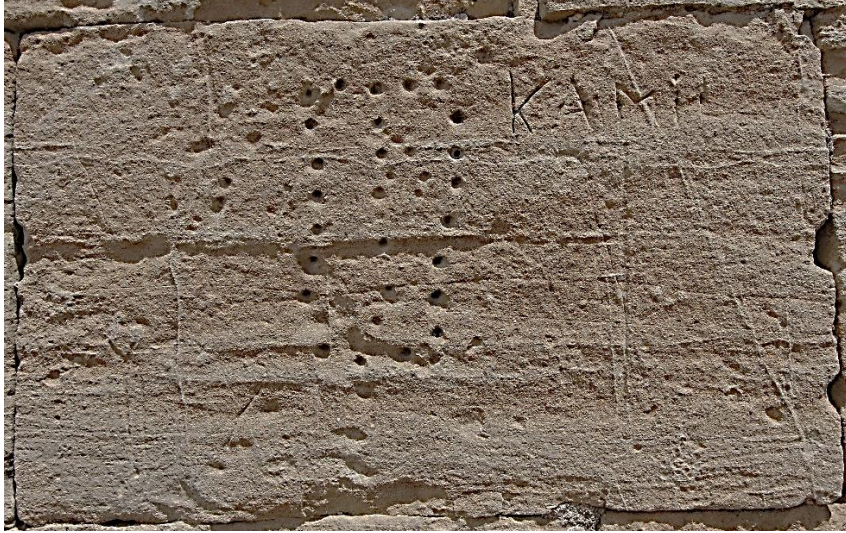

Fot. 208: El Tasviri

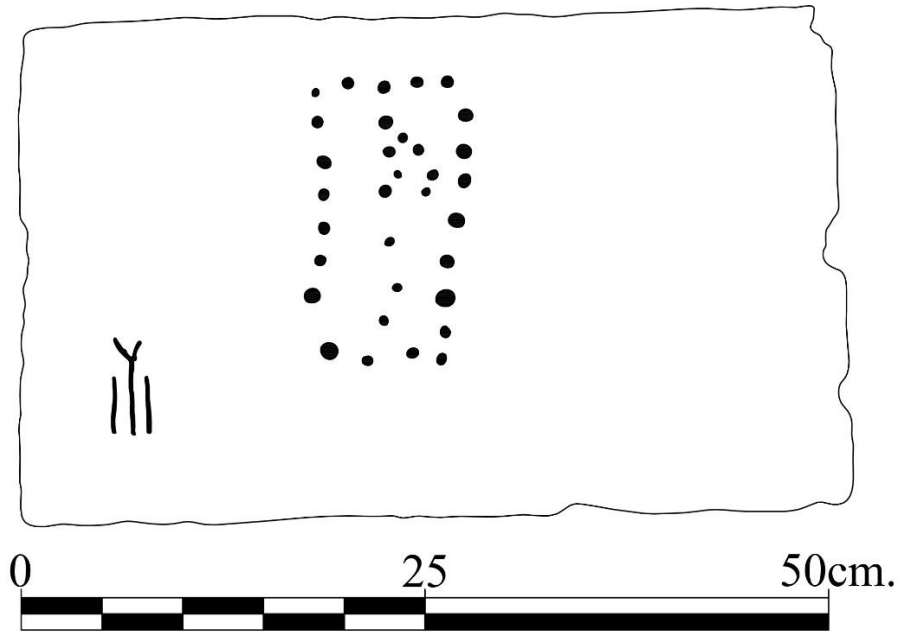
Çiz. 188: El Tasviri Çizimi

Batı Cephe Alttan 3. Sıra 8. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

50x30 cm. ölçülerine sahip olan blok taş üzerinde iki tasvir yer almaktadır (Fot. 209-Çiz. 189).

Fot. 209: Batı Cephe Alttan 3. Sıra 8. Taş Blok

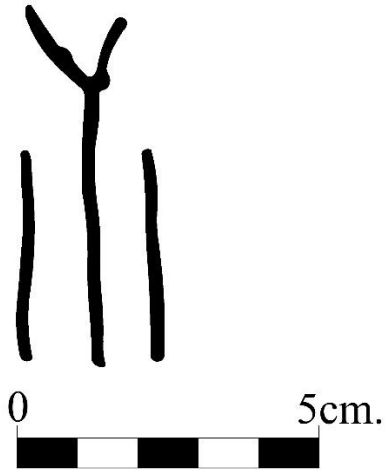

Çiz. 189: Batı Cephe Alttan 3. Sıra 8. Taş Blok Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.B3.8.1

Taş üzerinde yer alan damga tasvir, ortada “Y” harfine benzeyen çizimin iki tarafına yerleştirilen dikey çizgiler ile oluşturulmuştur (Fot. 210-Çiz. 190).

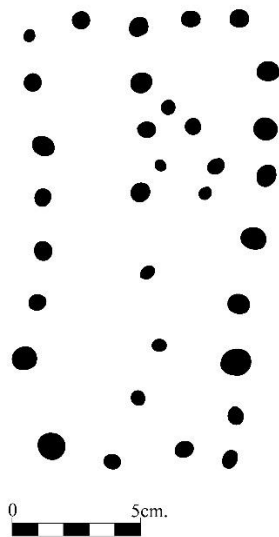
Fot. 210: Damga Tasviri

Çiz. 190: Damga Tasviri Çizimi

Nokta Tasviri

Envanter No: D.B3.8.2

Blok üzerine belirli bir düzen içerisinde yapılan nokta tasvirleriyle dikdörtgen benzeri bir geometrik şekil oluşturulmuştur. Bu alan içerisinde dikey bir hat oluşturan noktalar bulunmaktadır (Fot. 211-Çiz. 191).

Fot. 211: Nokta Tasviri

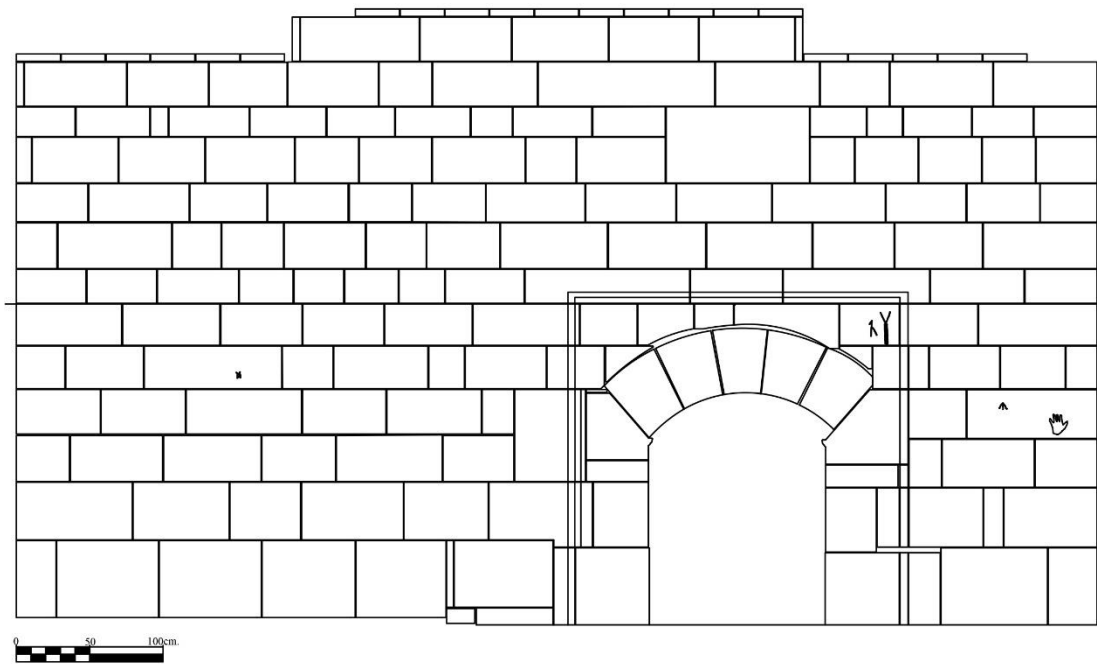
Çiz. 191: Nokta Tasviri Çizimi

2.4.1.4. Kuzey Cephedeki Tasvirler

Yapının kuzey cephesi 400 cm. yüksekliğinde ve 735 cm. genişliğindedir. Cephenin en üst kısmında yer alan taşlar genel yapı malzemesinden farklı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyon çalışmaları sırasında eklenmiştir. Ayrıca bu çalışmalar sırasında cephenin yüzeyinde, yakın dönemde insanlar tarafından yapılan günümüz alfabesiyle yazılmış yazıların kaldırılması amacıyla tıraşlama yapılmıştır. Bu tıraşlama çalışması nedeniyle cephede daha önceden yapıldığı düşündüğümüz tasvirlerle de zarar vererek tasvirlerin kazındığını düşünülebilir. Cephede tespit ettiğimiz toplam 5 tasvir yer almaktadır (Fot. 212-Çiz. 192).

Fot. 212: Kuzey Cephe Genel Görünümü

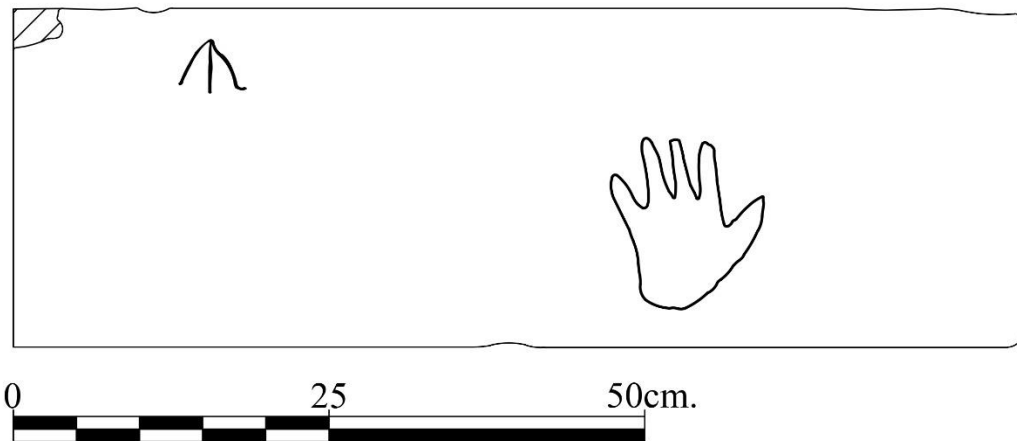
Çiz. 192: Kuzey Cephe Genel Çizimi

Kuzey Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

80x30 cm. ölçülerinde olan taş blok, sol üst köşesinde bulunan kırık parça dışında sağlam haldedir. Blok üzerinde iki tasvir yer almaktadır (Fot. 213-Çiz. 193).

Fot. 213: Kuzey Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok

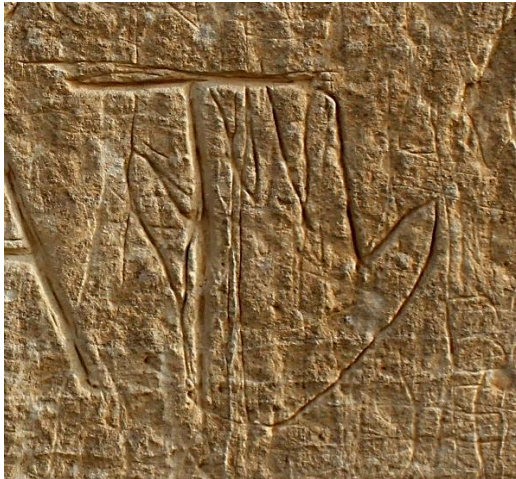

Çiz. 193: Kuzey Cephe Alttan 4. Sıra 1. Taş Blok Çizimi

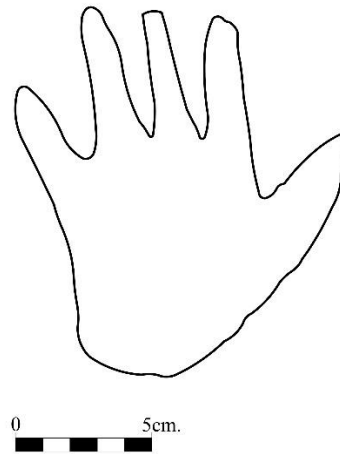
El Tasviri

Envanter No: D.K4.1.1

Baş parmak yönünden sol el olduğunu tespit ettiğimiz tasvirin orta parmağın uç kısmı üzerine yapılan kazıma sonucu tahrip olmuştur. Baş parmağın uç kısmı ise diğer parmaklara göre daha sivri şekilde sonlanmıştır (Fot. 214-Çiz. 194).

Fot. 214: El Tasviri

Çiz. 194: El Tasviri Çizimi

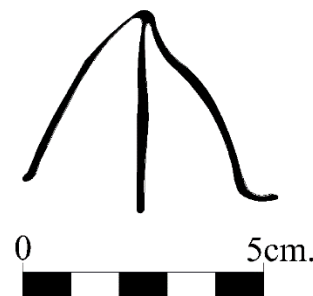
Damga Tasviri

Envanter No. D.K4.1.2

Aynı taş blok üzerinde yer alan damga tasviri, kaz ayağı şeklinde üç çizgiyle oluşturulmuş olup sağ kolunun uç kısmı düz bir açıyla devam etmektedir (Fot. 215-Çiz. 195).

Fot. 215: Damga Tasviri

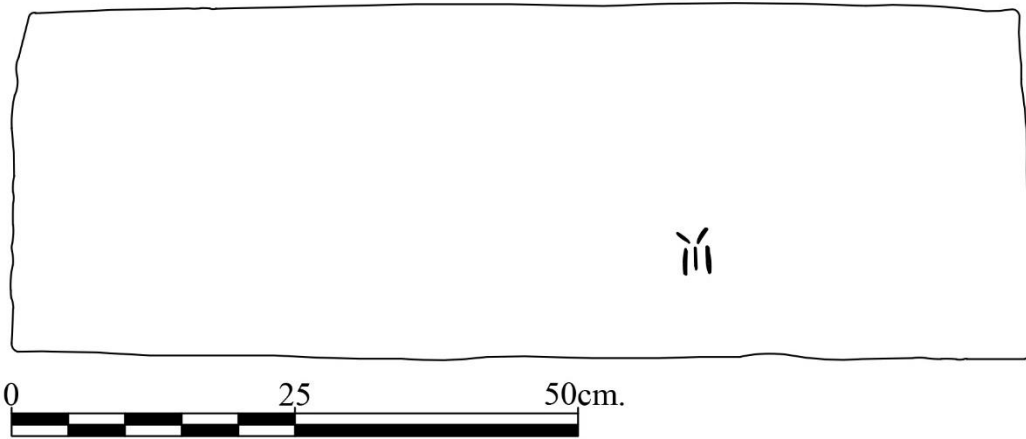
Çiz. 195: Damga Tasviri Çizimi

Kuzey Cephe Alttan 5. Sıra 9. Taş Blok Üzerindeki Tasvirler

90x30 cm. ebatlarındaki taş blok üzerinde bir tasvir bulunmaktadır (Fot. 216-Çiz. 196).

Fot. 216: Kuzey Cephe Alttan 5. Sıra 9. Taş Blok

Çiz. 196: Kuzey Cephe Alttan 5. Sıra 9. Taş Blok Çizimi

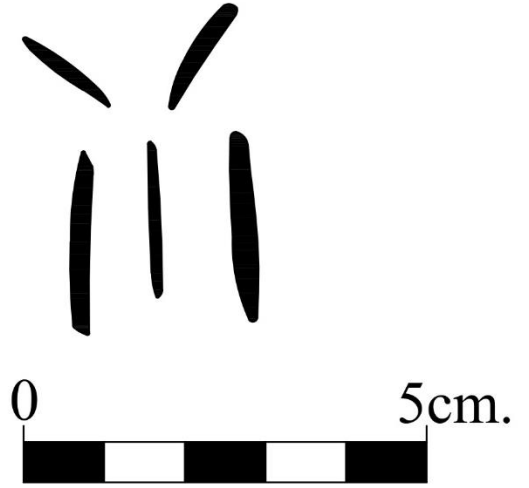
Damga Tasviri

Envanter No: D.K5.9.1

Blok üzerinde yer alan küçük ölçekteki tasvir, iki paralel çizgi arasında yerleştirilmiş “Y” harfi şeklindedir. “Y” oluşturan çizgiler birleşik halde değil, birbirlerinden ayrı olarak yapılmıştır (Fot. 217-Çiz. 197).

Fot. 217: Damga Tasviri

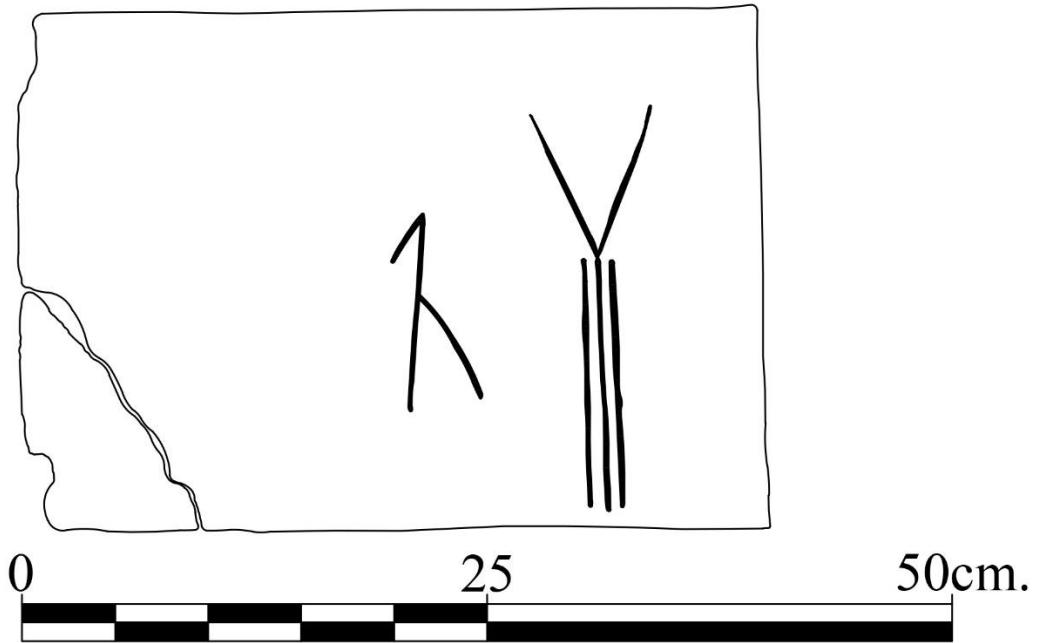
Çiz. 197: Damga Tasviri Çizimi

Kuzey Cephe Alttan 6. Sıra 3. Taş Blok Yüzeyindeki Tasvirler

40x30 cm. ölçülerine sahip olan taş bloğunun sol alt köşesinde oluşan kırık nedeniyle taş iki parçaya ayrılmıştır. Blok yüzeyinde iki tasvir bulunmaktadır (Fot. 218-Çiz. 198).

Fot. 218: Kuzey Cephe Alttan 6. Sıra 3. Taş Blok

Çiz. 198: Kuzey Cephe Alttan 6. Sıra 3. Taş Blok Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: D.K6.3.1

Taş blok üzerinde yer alan “Y” harfi şeklindeki tasvirin iki yanında paralel olarak yapılmış iki dikey çizgi yer almaktadır. Bu dikey çizgiler ve “Y” oluşturan çizgilerden altta yer alanı oldukça uzun tutulmuştur (Fot. 219-Çiz. 199).

Fot. 219: Damga Tasviri

Çiz. 199: Damga Tasviri

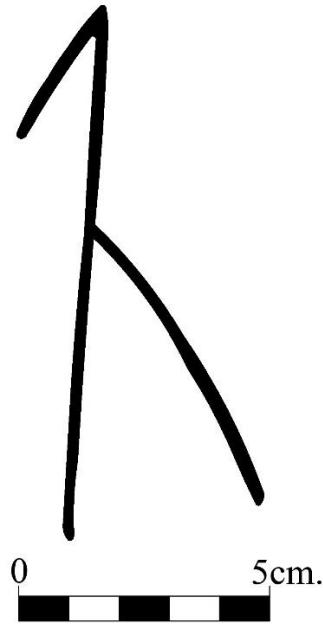
Damga Tasviri

Envanter No: D.K6.3.2

Blok üzerindeki tasvir dikey olarak çizilen çizginin orta kısmından sağ tarafa doğru yaklaşık 45 derecelik açı ile aşağı inen farklı bir çizgi ve dikey çizginin üst tarafından sol tarafa doğru tekrar yaklaşık 45 derecelik açı ile aşağı inen daha kısa bir çizginin birleşiminden oluşmuştur (Fot. 220-Çiz. 200).

Fot. 220: Damga Tasviri

Çiz. 200: Damga Tasviri Çizimi

2.4.2. İç Cephenin Ön Mekanında Yer Alan Tasvirler

Yapının iç cephesinde yer alan tasvirler ön mekan, harim bölümü ve harim bölümünde kubbeye geçişi sağlayan trompların yüzeylerinde bulunmaktadır. Her bölüm ayrı başlık altında incelenmiştir.

Ön mekan ve harim bölümündeki cepheler kesme blok taşlar ile inşa edilmiş ve üzerlerinde sıva bulunmamaktadır. Burada kullanılan blok taşlar sert malzemeden seçildiği için blokların yüzeyleri kazıma yapmaya uygun değildir. Bu nedenle iç cephede dış cepheye nazaran daha az sayıda tasvirin yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Yapının iç bölümünde tespit edilen tasvirler, pencere açıklıklarının iki yanındaki duvar yüzeylerinde, harim bölümünde kubbeye geçişi sağlayan tromplarda ve az sayıda cephe yüzeylerinde bulunmaktadır. Tespit edilen tasvirlerin envanterlenmesi işleminde ise dış cephede kullanılan, her blok taşın tek tek kataloglanması işleminden farklı olarak kareleme sistemi oluşturulmuştur. Bu sistemde cephe yatay ve dikey olarak dört eşit kareye bölünmüştür. her kare kendi içerisinde verilen harf ve rakamla adlandırılmış ve kare içerisinde bulunan tasvirler bu harf ve rakamlardan oluşan envanter numaralarıyla kataloglanmıştır. Örnek olarak “İ.ÖG.A1.1” envanter numarasında “İ” iç, “ÖG” ön mekanın güney cephesi, “A1” tasvirin yer aldığı A1 karesini “1” tasvir numarasını göstermektedir.

Bu sistemin kullanılma nedeni ise iç cephede kullanılan blok taşların birleştirilirken sıvanan harcın taşın sınırlarını kapatarak blok taşın ölçülerinin belirlenememesine yol açması olmuştur.

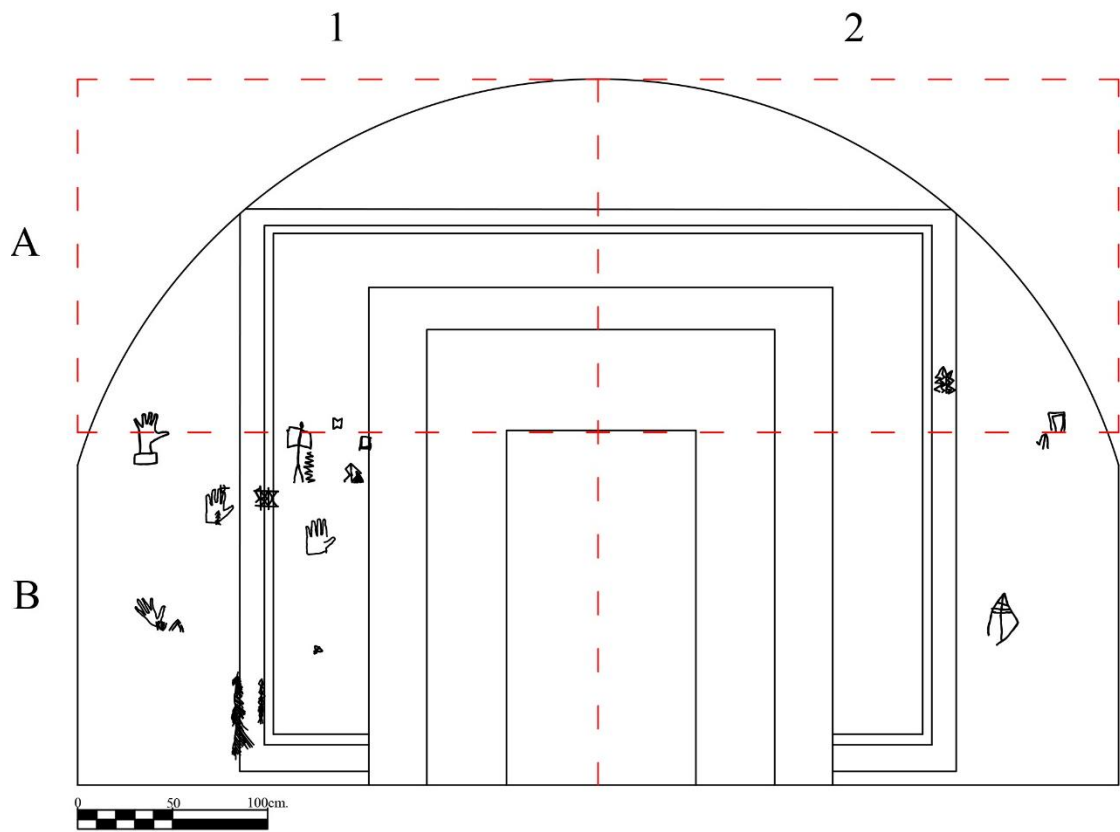
Katalog sırası ön mekan ve harim bölümünde, dış cephede olduğu gibi doğu cepheden başlayarak saat yönünde devam edip kuzey cephedeki kapı açıklığında son bulacak şekilde yapılmıştır. Tespit edilen tüm tasvirler tek tek ölçüleri alınıp, fotoğraflanarak, AutoCAD 2019 programı üzerinde çizilerek envanterlenmiştir.

2.4.2.1. Ön Mekanın Güney Cephesindeki Tasvirler

Ön mekanın güneyinde harim bölümü ile geçişleri sağlayan taçkapının yer aldığı cephe 548x371 cm. uzunluklarına sahiptir. Cephe üzerinde tespit edilen tasvirlerin envanterlenmesi işlemini kolaylaştırmak için daha önce giriş bölümünde de bahsedilen kareleme sistemi kullanılmıştır. Harf ve rakamlar kullanılarak kodlanan karelerin yüzeyindeki tasvirler başlıklar altında kataloga dahil edilmiştir. Cephede 21 tasvir bulunmaktadır (Fot. 221-Çiz. 201).

Fot. 221: Ön Mekanın Güney Cephesi Genel Görünümü

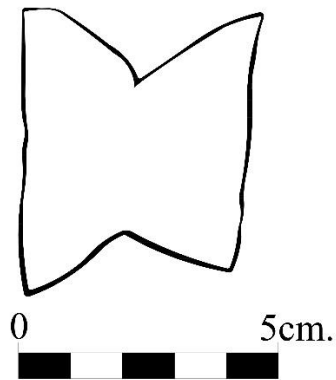
Çiz. 201: Ön Mekanın Güney Cephesi Genel Çizimi

A1 Karesindeki Tasvirler

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.A1.1

Dikey olarak yapılmış iki paralel çizgi arasında “V” şeklinde kazımalar ile birleştirilerek tasvir tamamlanmıştır. Tahmini olarak yarım kalmış sekiz kollu yıldız tasviri olma ihtimali vardır (Fot. 222-Çiz. 202).

Fot. 222: Geometrik Şekil

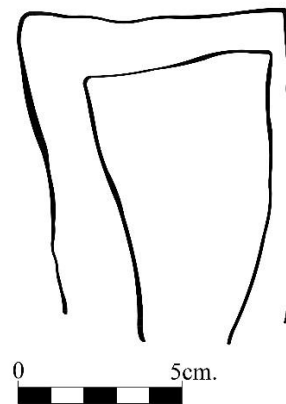
Çiz. 202: Geometrik Şekil Çizimi

A2 Karesindeki Tasvirler

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.A2.1

Tasvir iç ve dış kenarlarında üçer çizgi ile oluşturulmuş dörtgene benzemektedir (Fot. 223-Çiz. 203).

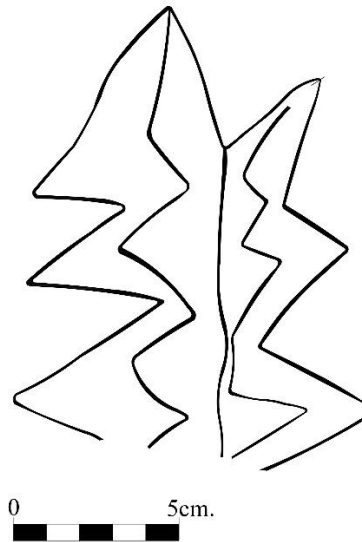
Fot. 223: Geometrik Şekil

Çiz. 203: Geometrik Şekil Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.A2.2

Zikzaklar ile iki sıra halinde ilerleyen tasvirde, ortada dikey bir çizgi ile ikiye ayrılmış zikzaklar içerisinde tepeden başlayarak zemine doğru devam eden ikinci bir zikzak tasviri yer almaktadır (Fot. 224-Çiz. 204).

Fot. 224: Geometrik Şekil

Çiz. 204: Geometrik Şekil Çizimi

B1 Karesindeki Tasvirler

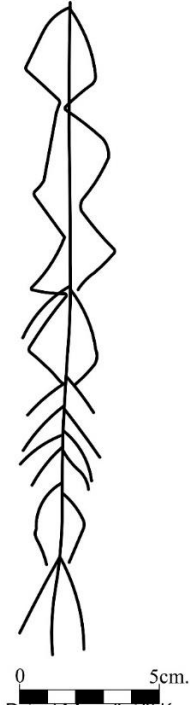
Ağaç Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B1.1

Dikey olarak yapılan çizginin üzerinde sağlı sollu yerleştirilen dallar bulunmaktadır. Üstten ilk dört sırada zikzaklar ile ilerleyen tasvir kalan bölümde aşağı yönde çizilen dallar ile sonlanmaktadır (Fot. 225-Çiz. 205).

Fot. 225: Ağaç Tasviri

Çiz. 205: Ağaç Tasviri Çizimi

Ağaç Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B1.2

Dikey olarak yapılan çizginin sağ ve sol taraflarında aşağı yönde uzanan kazımlar ile tasvir sonlanmaktadır. Tasvirin bize göre sol tarafında yer alan dalların bazı bölümleri üzerine yapılan harç nedeniyle tespit edilememiştir (Fot. 226-Çiz. 206).

Fot. 226: Ağaç Tasviri

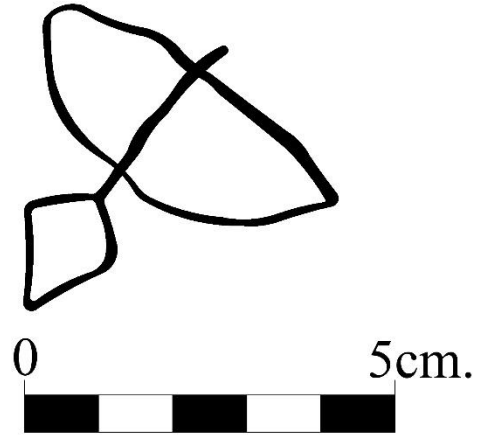

Çiz. 206: Ağaç Tasviri Çizimi

Ok-Yay Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B1.3

Aşağı yönde tasvirlenen yay, iç kısmında yer alan ok ile birlikte çizilmiştir. Okun temren kısmı genişten başlayıp sivrilerek sonlanmaktadır (Fot. 227-Çiz. 207).

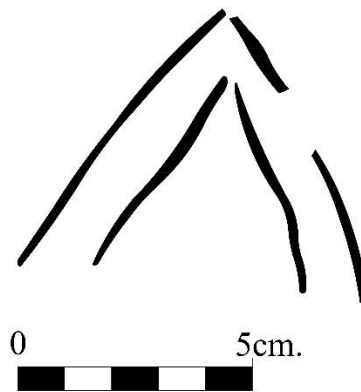
Fot. 227: Ok-Yay Tasviri

Çiz. 207: Ok-Yay Tasviri

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.B1.4

Tasvir ters "V" şeklini andıran iki tasvirin iç içe yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur (Fot. 228-Çiz. 208).

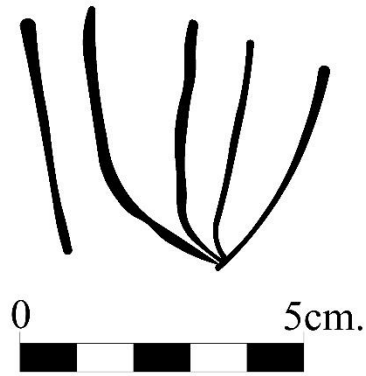
Fot. 228: Geometrik Tasvir

Çiz. 208: Geometrik Tasvir Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.B1.5

Dikey çizgiler ile oluşturulan tasvirde, bize göre sol tarafta ayrı olarak yapılan dikey çizgi ve bunun sağında bir noktadan çıkan dört dikey çizgi bulunmaktadır (Fot. 229-Çiz. 209).

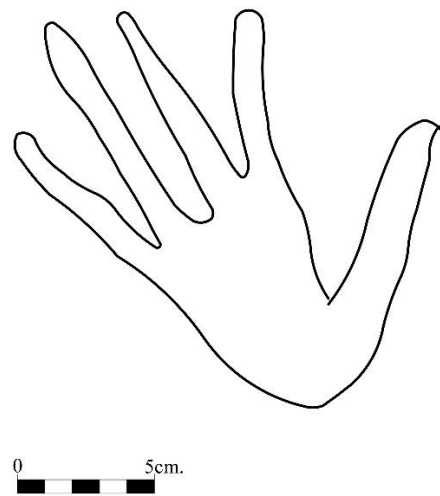
Fot. 229: Geometrik Şekil

Çiz. 209: Geometrik Şekil Çizimi

El Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B1.6

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen el tasvirinde baş parmak ve işaret parmağı arasında yer alan birleşim yeri daha derin yapılmıştır. Tasvirde parmaklar oldukça uzun tutulmuştur (Fot. 230-Çiz. 210).

Fot. 230: El Tasviri

Çiz. 210: El Tasviri Çizimi

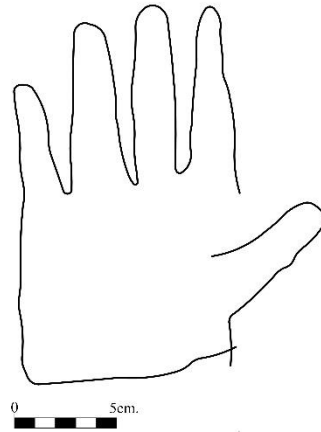
El Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B1.7

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen tasvirde elin bilek ile birleşim yeri küt şekilde tasvirilenmiştir (Fot. 231-Çiz. 211).

Fot. 231: El Tasviri

Çiz. 211: El Tasviri Çizimi

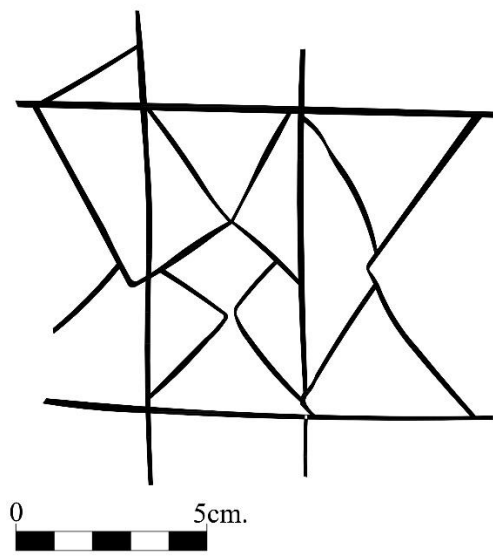
Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.B1.8

Yatayda birbirine paralel olarak yapılan iki çizgiyi dikey olarak kesen iki çizginin birleşimi ile tasvir oluşturulmuştur. Yatay ve dikey çizgilerin arasında kalan boşluklar üçgenler ile doldurulmuştur (Fot. 232-Çiz. 212).

Fot. 232: Geometrik Şekil

Çiz. 212: Geometrik Şekil Çizimi

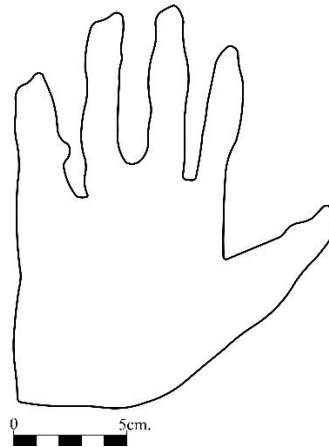
El Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B1.9

Cephe üzerinde yer alan sol el tasvirinde elin bilek ile birleşim kısmı düz şekilde sonlanmaktadır. Tasvirin işaret parmağı ise diğer parmaklardan daha kısadır (Fot. 233-Çiz. 213).

Fot. 233: El Tasviri

Çiz. 213: El Tasviri Çizimi

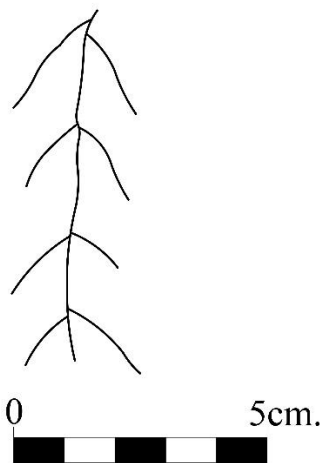
Ağaç Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B1.10

Dikey olarak yapılan çizginin sağ ve sol taraflarında aşağı yönde ilerleyen dallar ile tasvir tamamlanmıştır (Fot. 234-Çiz. 214).

Fot. 234: Ağaç Tasviri

Çiz. 214: Ağaç Tasviri Çizimi

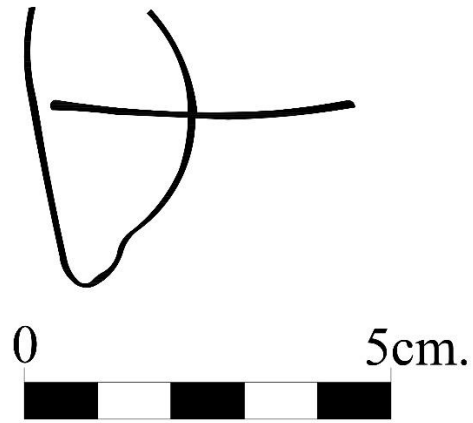
Ok-Yay Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B1.11

Dikey olarak yapılan yay tasvirinin üst bölümü üzerine yapılan harç nedeni ile kapanmıştır. Yayın içerisinde yer alan ok tasviri ise zemine paralel şekilde düz bir çizgi olarak tasvirilenmiştir (Fot. 235-Çiz. 215).

Fot. 235: Ok-Yay Tasviri

Çiz. 215: Ok-Yay Tasviri Çizimi

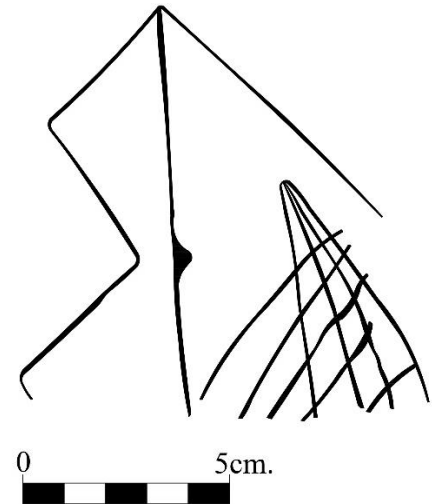
Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.B1.12

İki parçadan oluşan tasvirde, ortada dikey bir çizginin tepe noktasında ikiye ayrılarak aşağı yönde zikzak çizerek ilerleyen tasvirin sağ tarafında dikey ve çapraz olarak ilerleyen çizgilerin kesişmesi ile bir tarama ortaya çıkmıştır (Fot. 236-Çiz. 216).

Fot. 236: Geometrik Şekil

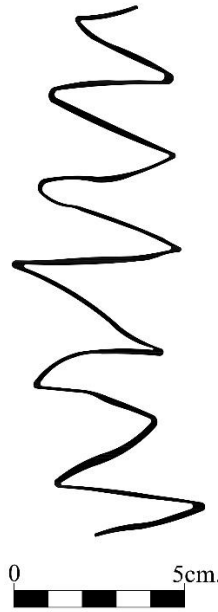

Çiz. 216: Geometrik Şekil Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.B1.13

Dikey yönde zikzaklar yaparak devam eden tasvirin bir kısmı üzerine yapılan harç nedeni ile kapatılmıştır (Fot. 237-Çiz. 217).

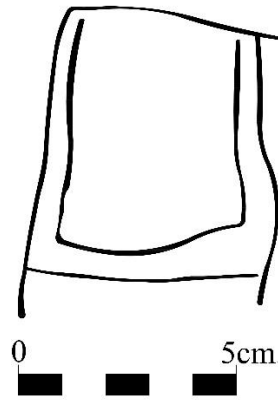
Fot. 237: Geometrik Şekil

Çiz. 217: Geometrik Şekil Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖG.B1.14

Dörtgen şeklinde yapılan tasvirin içerisinde üç çizgi ile oluşturulmuş dörtgene benzeyen bir tasvir yer almaktadır (Fot. 238-Çiz. 218).

Fot. 238: Geometrik Şekil

Çiz. 218: Geometrik Şekil Çizimi

A1-B1 Karelerinde Kesişen Tasvirler

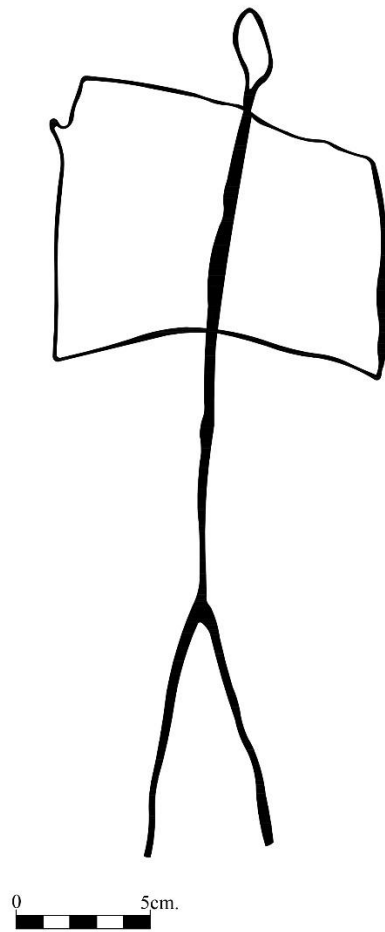
Ok-Yay Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.A1-B1.1

Cepheye dikey yönde yapılan ok-yay olduğu düşünülen tasvirde, yay dikdörtgene yakın şekilde yapılmıştır. Yay içerisinde yer alan ok yaya göre oldukça uzun tasvirlenmiştir. Okun temren kısmı yukarı yönde incelerek sonlanırken yelek kısmı ise ikiye ayrılarak sonlanmaktadır (Fot. 239-Çiz. 219).

Fot. 239: Ok-Yay Tasviri

Çiz. 219: Ok-Yay Tasviri Çizimi

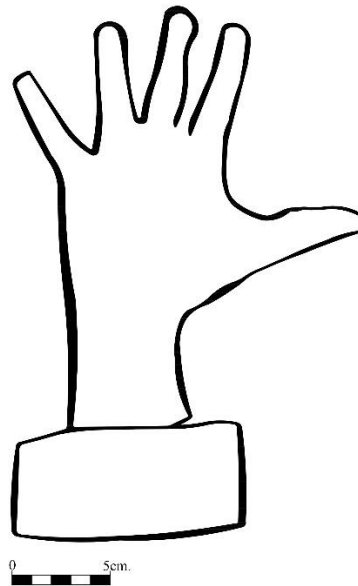
El Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.A1-B1.2

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen tasvirde daha önce dış ve iç cephelerde yer alan el tasvirlerinden farklı olarak bilek kısmının devamında kıyafet parçasının da tasvirlenmiş olmasıdır. Bilek kısmının sonunda dikdörtgene benzeyen şekilde kıyafetin kol kısmı da çizime dahil edilmiştir (Fot. 240-Çiz. 220).

Fot. 240: El Tasviri

Çiz. 220: El Tasviri Çizimi

B2 Karesinde Yer Alan Tasvirler

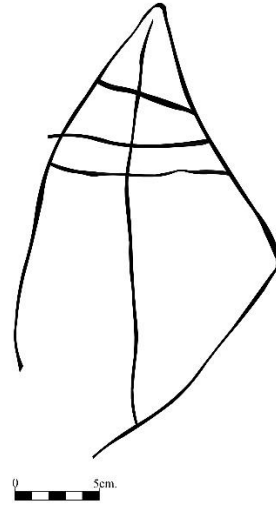
Tanımlanamayan Tasvir

Envanter No: İ.ÖG.B2.1

(Fot. 241-Çiz. 221).

Fot. 241: Tanımlanamayan Tasvir

Çiz. 221: Tanımlanamayan Tasvir Çizimi

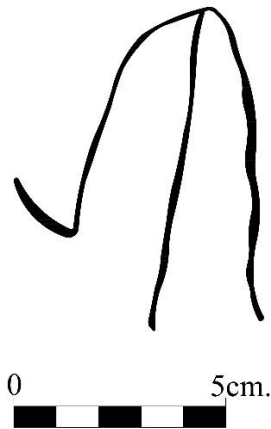
Damga Tasviri

Envanter No: İ.ÖG.B2.2

Üç çizginin birleşimi ile kaz ayağını andıran tasvirde, bize göre sol tarafta yer alan çizgi açı yaparak yukarı yönde ilerleyerek sonlanmaktadır (Fot. 242-Çiz. 222).

Fot. 242: Damga Tasviri

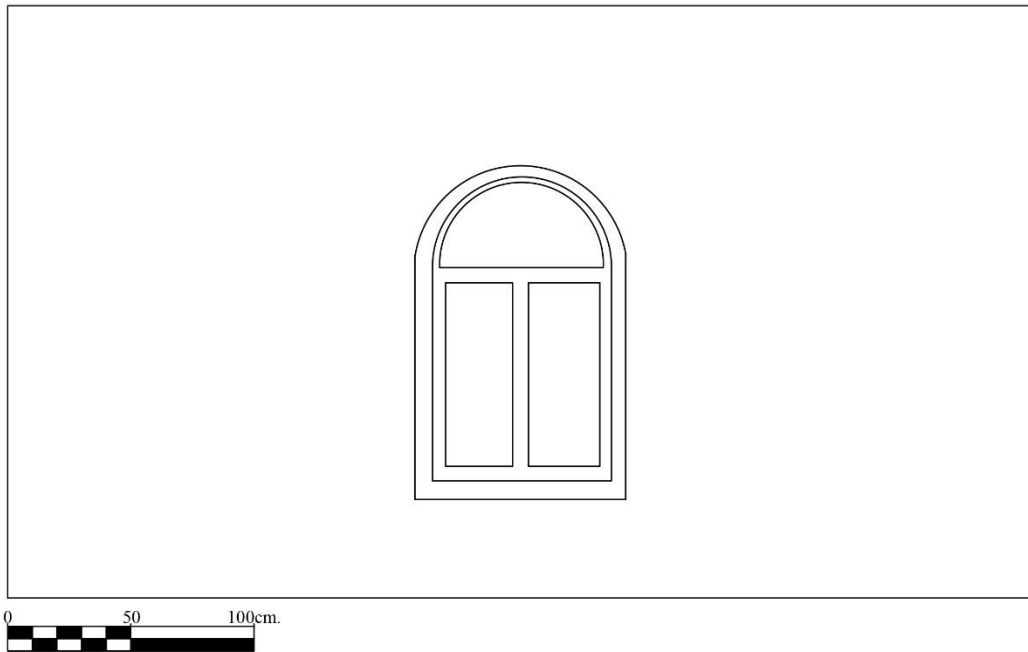
Çiz. 222: Damga Tasviri Çizimi

2.4.2.2. Ön Mekanın Batı Cephesindeki Tasvirler

416x240 cm. ölçülerindeki batı cephe üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda katalog bölümüne dahil edilecek kriterlere sahip tasvir bulunamamıştır. Ancak batı cephede yer alan pencere açıklığının güney yüzeyinde bir tasvir katalog bölümünde ele alınmıştır (Fot. 243-Çiz. 223).

Fot. 243: Ön Mekanın Batı Cephesi Genel Görünümü

Çiz. 223: Ön Mekanın Batı Cephesi Genel Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.ÖB.1

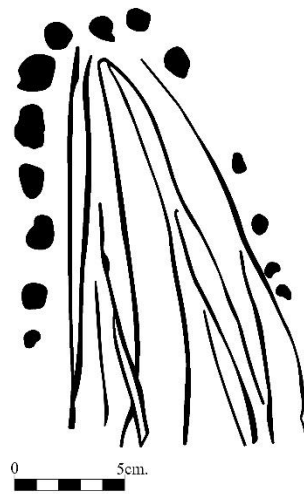
Pencere açıklığının güney duvarında yer alan tasvirde, dikey çizgilerin farklı şekillerde yapılarak üçgenvari bir şekil meydana gelmektedir. Bu geometrik şeklin etrafında ise nokta şeklinde oyuklar ile çevrelenmektedir (Fot. 244,245-Çiz. 224).

Fot. 244: Ön Harim Mekanı Batı Cephedeki Pencere Açıklığının Güney Duvarı

Fot. 245: Geometrik Şekil

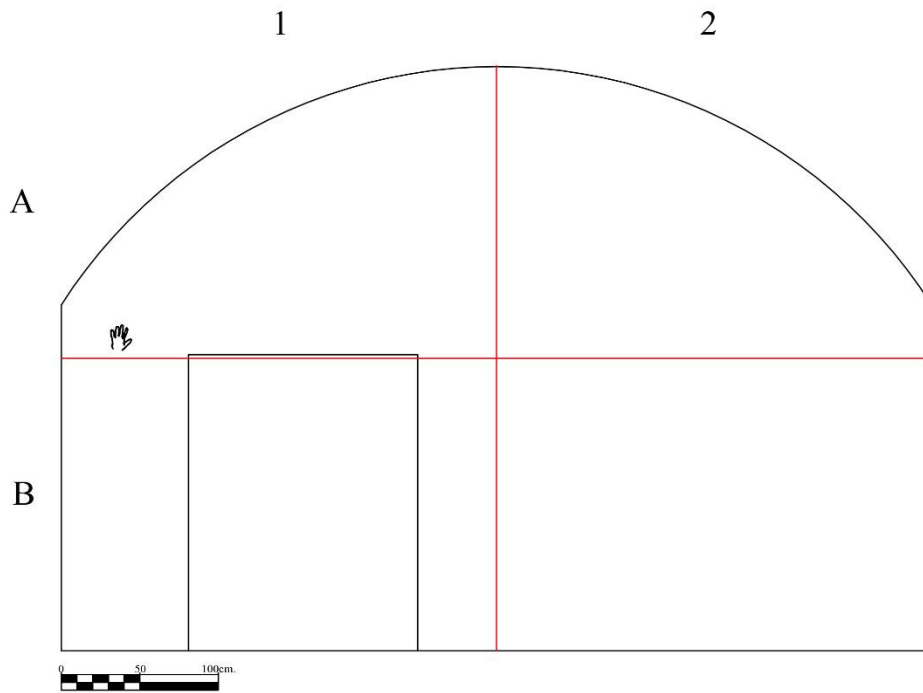
Çiz. 224: Geometrik Şekil Çizimi

2.4.2.3. Ön Mekanın Kuzey Cephesindeki Tasvirler

554x371 cm. ölçülerindeki kapı açıklığının bulunduğu ön mekanın kuzey cephesinde bir el tasviri tespit edilebilmiştir (Fot. 246-Çiz. 225).

Fot. 246: Ön Mekanın Kuzey Cephesi Genel Görünümü

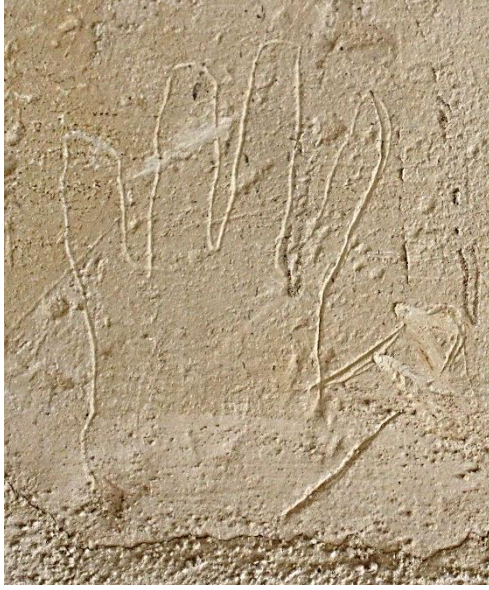
Çiz. 225: Ön Mekanın Kuzey Cephesi Genel Çizimi

A1 Karesindeki Tasvirler

El Tasviri

Envanter No: İ.ÖK.A1.1

Ön mekanın kuzey yönünde yer alan cephe üzerinde baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen tasvir yer almaktadır (Fot. 247-Çiz. 226).

Fot. 247: El Tasviri

Çiz. 226: El Tasviri Çizimi

2.4.3. İç Cephenin Harim Mekanında Yer Alan Tasvirler

Yapının ön mekanından kare planlı harim mekanına geçildiğinde, bu bölümde yer alan tasvirler diğer cephelerde olduğu gibi doğu cepheden başlayarak saat yönünde ilerleyip kuzey cephedeki kapı açıklığında sonlanmaktadır. Cephe üzerinde yer alan tasvirlerle ilave olarak kubbeye geçişi sağlayan tromplardaki tespit edilen tasvirler ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

2.4.3.1 Harim Mekanı Doğu Cephedeki Tasvirler

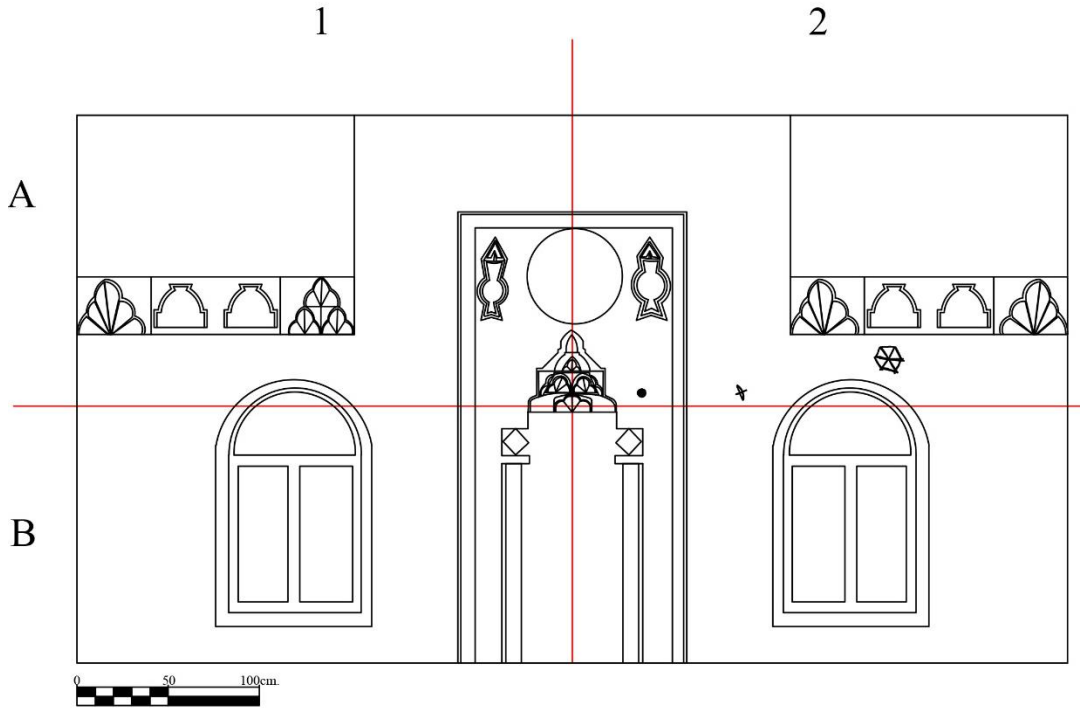
551x290 cm. ölçülerindeki doğu cephe üzerinde yapılan incelemeler sonucunda katalog kısmına dahil edilecek kriterlere sahip tasvir bulunamamıştır. Cephenin kuzeydoğusunda ve güneydoğusunda yer alan tromplardaki tasvirler cephelerden sonra “Tromplarda Yer Alan Tasvirler” başlığı altında toplanmıştır.

2.4.3.2 Harim Mekanı Güney Cephedeki Tasvirler

Mihrabın bulunduğu güney cephe üzerinde yer alan tasvirler daha önce de kullanılan kareleme sistemi içerisinde incelenmiştir. Cephede mihrabın iki tarafında yer alan pencere açıklıklarının doğu ve batı yüzlerinde tespit edilen tasvirler de kareleme sistemine dahil edilerek envanterlenmiştir (Fot. 248-Çiz. 227).

Fot. 248: Harim Mekanı Güney Cephesi Genel Görünümü

Çiz. 227: Harim Mekanı Güney Cephesi Genel Çizimi

A2 Karesinde Yer Alan Tasvirler

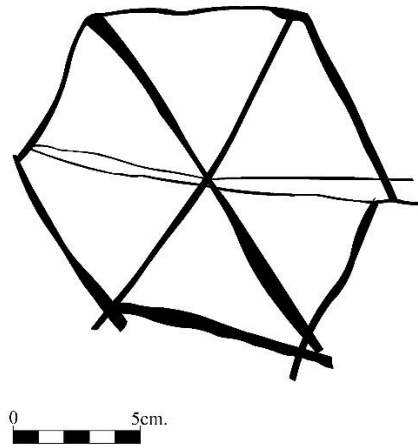
Geometrik Şekil

Envanter No: İ.HG.A2.1

Pencere kemeri üzerinde yer tasvirde, yapılan çizgiler ile altıgen şekli oluşturulmuştur. Bu altıgen şeklin içerisinde köşe noktalarından çekilen çizgiler ile tasvirin iç bölümü altı parçaya ayrılmıştır (Fot. 249-Çiz. 228).

Fot. 249: Geometrik Şekil

Çiz. 228: Geometrik Şekil Çizimi

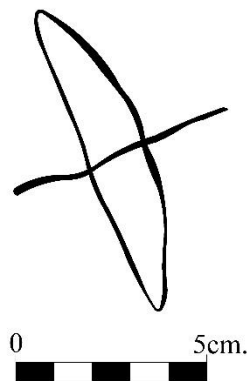
Ok-Yay Tasviri

Envanter No: İ.HG.A2.2

Dikey olarak yapılan yay tasvirinin içerisinde zemine paralel olarak çizgilen ok yer almaktadır (Fot. 250-Çiz. 229).

Fot. 250: Ok-Yay Tasviri

Çiz. 229: Ok-Yay Tasviri Çizimi

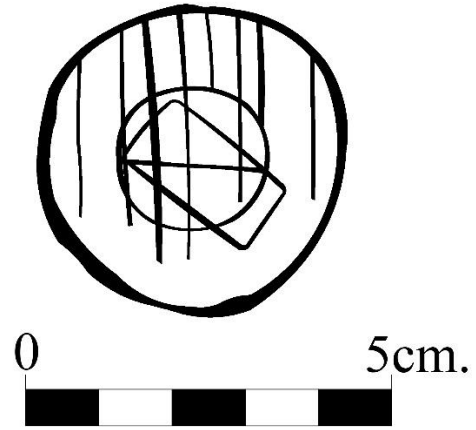
Geometrik Şekil

Envanter No: İ.GH.A2.3

Dairesel bir tasvir içerisinde daha küçük boyuta sahip olan farklı bir daire bulunmaktadır. Dışta yer alan daire sel tasvirin üst tarafından zemine doğru yönelen sekiz çizgi çekilmiştir. İçeride yer alan küçük boyutlu daire sel tasviri ise dikdörtgen bir şekil kesmektedir (Fot. 251-Çiz. 230).

Fot. 251: Geometrik Şekil

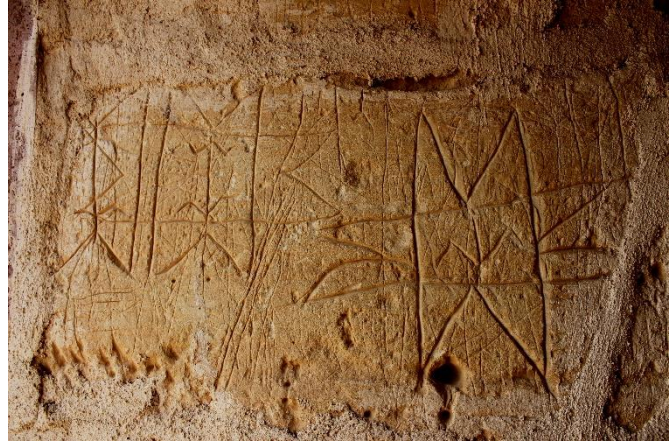
Çiz. 230: Geometrik Şekil Çizimi

B1 Karesinde Yer Alan Tasvirler

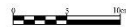
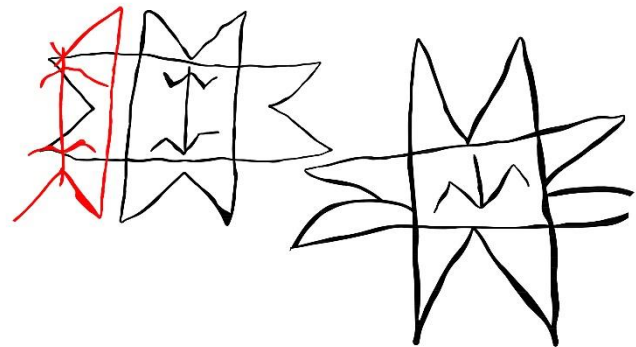
Bu kare içerisinde bulunan pencere açıklığının doğu ve batı yönlerindeki tasvirler envanterlenerek kataloğa dahil edilmiştir. Envanter numarası verilirken tasvirin hangi duvar yüzeyinde olduğu belirtilmiştir. Örneğin; “İ.HG.B1.B.1” ifadesi İç mekan, harim bölümü, B1 Karesi, Batı Yüzü, 1 No’lu tasvir anlamına gelmektedir (Fot. 252, 253-Çiz. 231).

Fot. 252 : Pencere Batı Yüzü

Fot. 253: Batı Yüzeydeki Tasvirler

Çiz. 231: Batı Yüzeydeki Tasvirlerin Çizimi

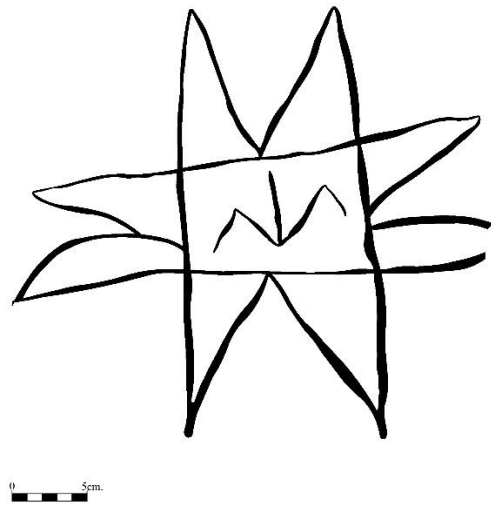
Yıldız ve Damga Tasviri

Envanter No: İ.HG.B1.B.1

İki dikey ve iki yatay çizginin birbirine paralel şekilde çizilen tasvirde çizgilerin uç kısımlarında “V” şeklinde kesişme yaparak sekiz kola ayrılan yıldız tasviri oluşturulmuştur. Çizgilerin birleşmesi ile yıldız tasvirinin orta noktasında dörtgen bir alan oluşmuş ve bu alan içerisinde kaz ayağını andıran damga tasviri bulunmaktadır (Fot. 254-Çiz. 232).

Fot. 254: Damga ve Yıldız Tasviri

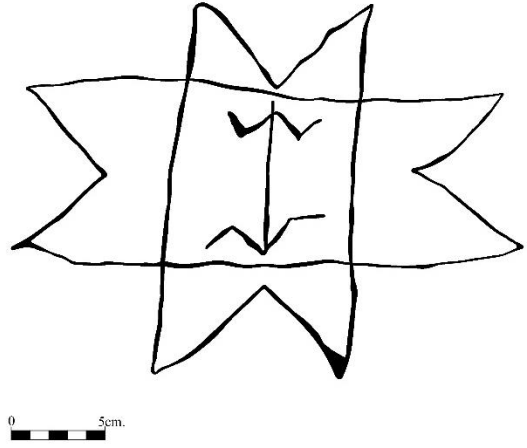
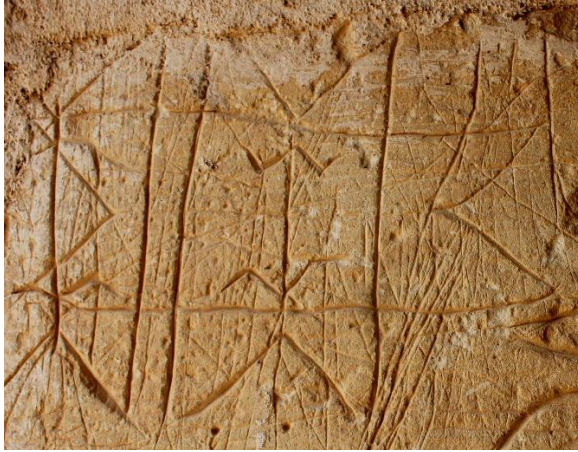

Çiz. 232: Damga ve Yıldız Tasviri Çizimi

Yıldız ve Damga Tasviri

Envanter No: İ.HG.B1.B.2

“V” şeklinde kesişen kollara sahip olan yatay ve dikey çizgilerin bir arada tasvirilmesi ile oluşturulan sekiz kollu yıldız tasvirinde ortada oluşan kareye yakın dörtgen alan içerisinde dikey bir çizginin alt ve üst tarafında birbirine zıt şekilde konumlandırılmış damga tasvirleri vardır (Fot. 255-Çiz. 233).

Fot. 255: Damga ve Yıldız Tasviri

Çiz. 233: Damga ve Yıldız Tasviri Çizimi

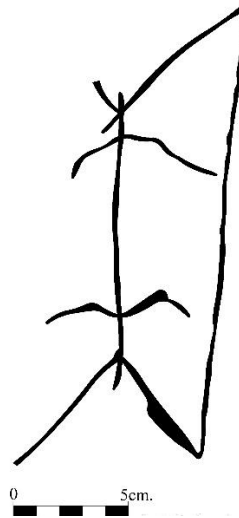
Yarım Kalmış Yıldız Tasviri

Envanter No: İ.HÖ.B1.B.3

Aynı blok üzerinde yer alan diğer yıldız tasvirlerine benzerliğinden dolayı yarım bırakıldığını düşündüğümüz yıldız tasvirinde dikey bir çizginin “V” şeklinde kesişmesi ile oluşmuştur. Tasvirin bize göre sol kısmı üzerine gelen harç nedeni ile kapanmıştır. “V” şeklinde kesişen alanda dikey bir çizgi üzerinde birbirine zıt yönde yerleştirilmiş damgalar bulunmaktadır (Fot. 256-Çiz. 234).

Fot. 256: Yarım Kalmış Yıldız Tasviri

Çiz. 234: Yarım Kalmış Yıldız Tasviri Çizimi

B2 Karesinde Yer Alan Tasvirler

Aynı cephe üzerinde B1 karesinde uygulanan yöntem burada da kullanılmıştır. Pencere açıklığının doğu ve batı yönlerinde yer alan duvar yüzeylerindeki tasvirler envanter numarası verilerek kataloğa dahil edilmiştir (Fot. 257).

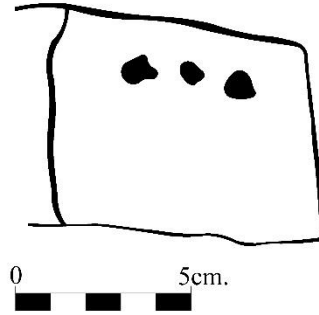

Fot. 257: Güney Cephe Pencere Açıklığı Doğu Yüzü

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.HG.B2.D.1

Dikdörtgen şeklinde yapılan tasvirin içerisinde yatay bir düzlem üzerinde yerleştirilmiş farklı boyutlarda üç yuvarlak benzeri tasvir vardır (Fot. 258-Çiz. 235).

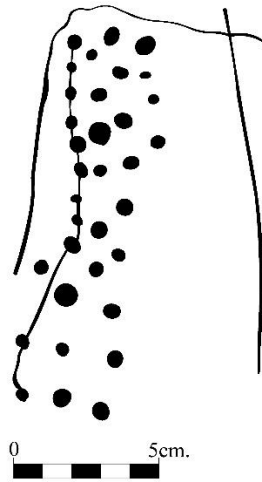
Fot. 258: Geometrik Şekil

Çiz. 235: Geometrik Şekil Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.HG.B2.D.2

Tasvir üç çizginin bir araya gelmesi ile dışta dörtgenvari bir şekil oluşturmaktadır. Bu şekil içerisinde farklı büyüklükte yapılmış ve bir sıra halinde dizilen yuvarlak noktalar ile tamamlanmaktadır (Fot. 259-Çiz. 236).

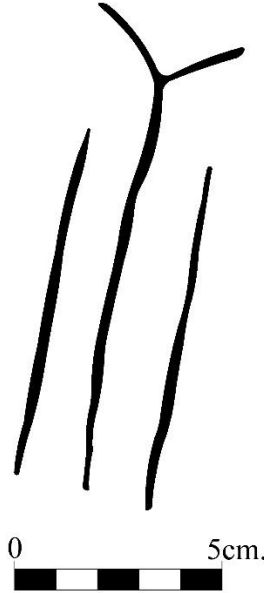
Fot. 259: Geometrik Şekil

Çiz. 236: Geometrik Şekil Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: İ.HG.B2.D.3

Dikey olarak yapılan iki paralel çizgi arasında “Y” harfi benzeri şeklin yerleştirilmesi ile damga tasviri oluşturulmuştur (Fot. 260-Çiz. 237).

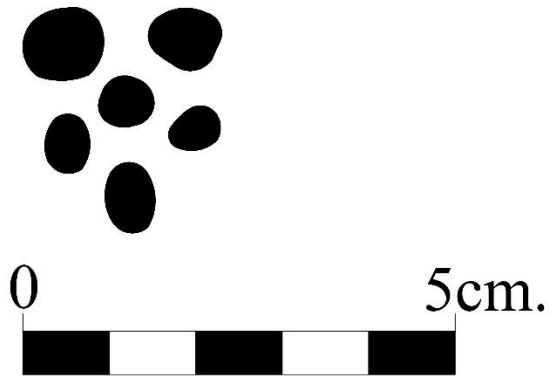
Fot. 260: Damga Tasviri

Çiz. 237: Damga Tasviri Çizimi

Güneş Tasviri

Envanter No: İ.HG.B2.D.4

Merkezde yer alan nokta tasvirinin etrafını çevreleyecek şekilde yerleştirilen beş nokta ile kompozisyon tamamlanmıştır (Fot. 261-Çiz. 238).

Fot. 261: Güneş Tasviri

Çiz. 238: Güneş Tasviri Çizimi

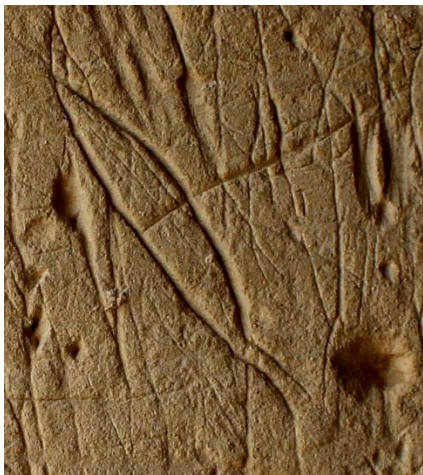

Fot. 262: Güney Cephe Pencere Açıklığı Batı Yüzü

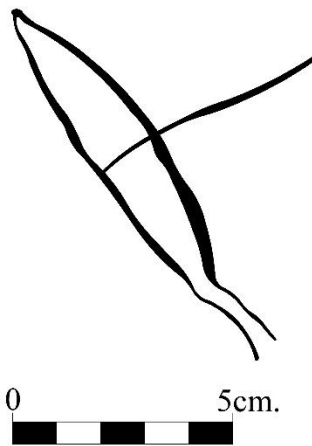
Ok-Yay Tasviri

Envanter No: İ.HG.B2.B.1

Pencere açıklığının batı yüzünde yer alan ok-yay tasvirinde yayın uç kısmı birleşmeden iki ayrı parça şeklinde sonlanmaktadır. Yay içerisindeki ok ise yatay şekilde düz bir çizgi halinde yapılmıştır (Fot. 263-Çiz. 239).

Fot. 263: Ok-Yay Tasviri

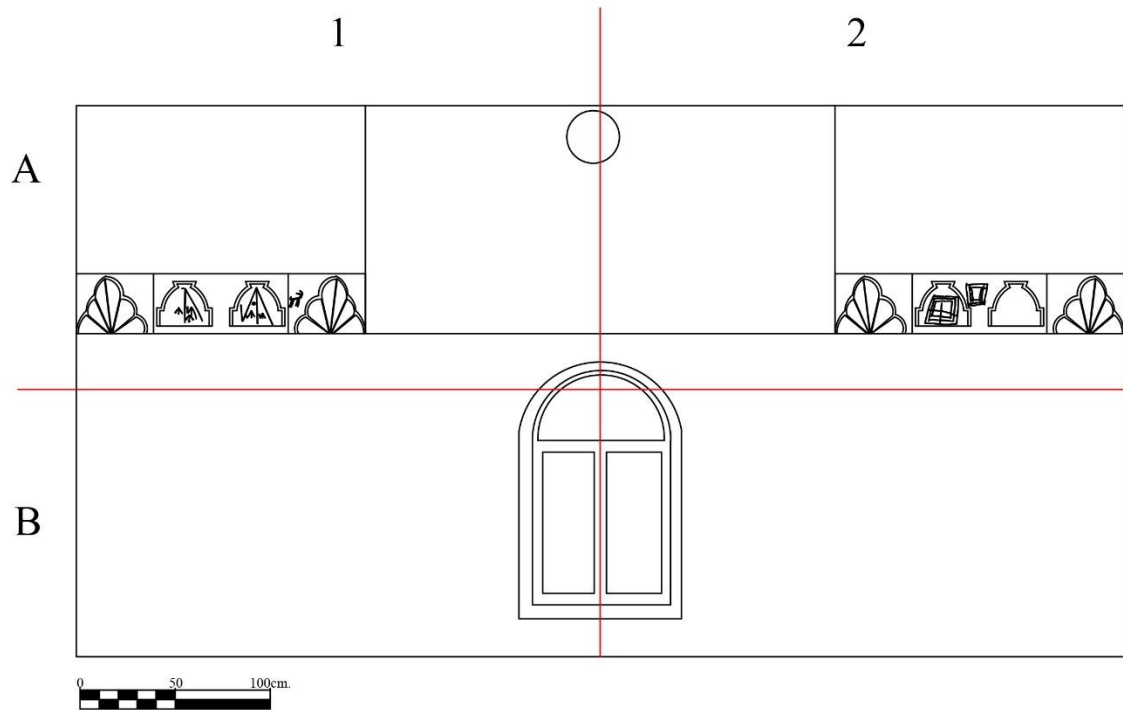
Çiz. 239: Ok-Yay Tasviri Çizimi

2.4.3.3. Harim Mekanı Batı Cephedeki Tasvirler

545x290 cm. ölçülerindeki harim bölümünde yer alan batı cephe üzerinde on üç tasvir yer almaktadır. Tespit edilen tasvirler daha önce incelenen güney cephede olduğu gibi envanterlenerek kataloglanmıştır (Fot. 264-Çiz. 240).

Fot. 264: Harim Mekanı Batı Cephe Genel Görünümü

Çiz. 240: Harim Mekanı Batı Cephe Genel Çizimi

A1 Karesindeki Tasvirler

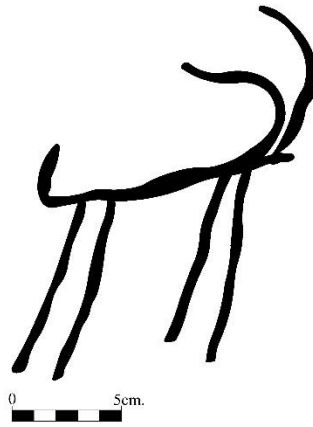
Keçi Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.1

Kuyruk ve boynuz formlarından dolayı keçi olduğu düşünülen tasvirde, hayvanın yüz kısmı düz bir çizgi ile sonlanmaktadır. Göz, burun ve ağız gibi detaylara yer verilmemiştir. Kuyruğu dik olarak tasvirlenmiştir (Fot. 265-Çiz. 241).

Fot. 265: Keçi Tasviri

Çiz. 241: Keçi Tasviri Çizimi

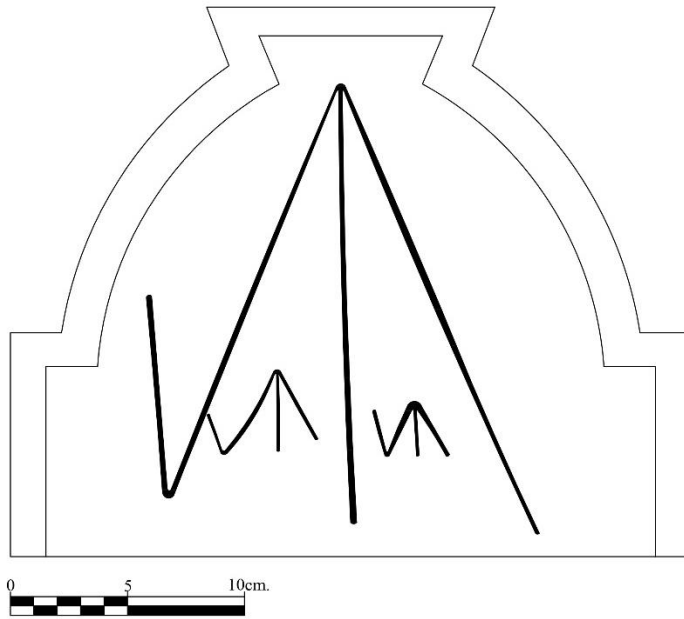
Damgalı Kompozisyon

Envanter No: İ.HB.A1.2

Cephede süsleme içerisinde yer alan kompozisyon üç damganın bir arada kullanılması ile oluşturulmuştur. Tasvirler tek tek ele alınıp incelenmiştir (Fot. 266-Çiz. 242).

Fot. 266: Damgalı Kompozisyon

Çiz. 242: Damgalı Kompozisyon Çizimi

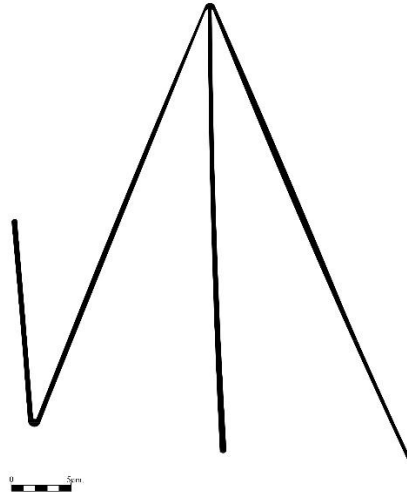
Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.3

Niş içerisine yerleştirilen damga tasvirlerinden en büyük olanı bu tasvirdir. Üç çizginin birleşimi ile kaz ayağını andıran tasvirin bize göre sol tarafında yer alan çizginin bitiş noktasından yaklaşık 45 derecelik bir açıyla yukarı yönde ilerleyen dördüncü çizgi ile tasvir tamamlanmıştır (Fot. 267-Çiz. 243)

Fot. 267: Damga Tasviri

Çiz. 243: Damga Tasviri Çizimi

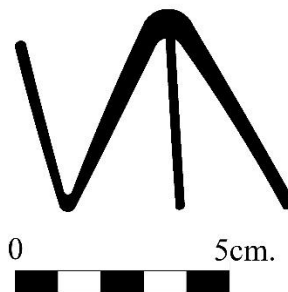
Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.4

Büyük damga tasvirinin sağ iç kısmında daha küçük ölçekte yapılan tasvir kaz ayağını andıran üç çizginin bize göre sol tarafına eklenen dördüncü çizgi ile tasvir sonlanmaktadır (Fot. 268-Çiz. 244)

Fot. 268: Damga Tasviri

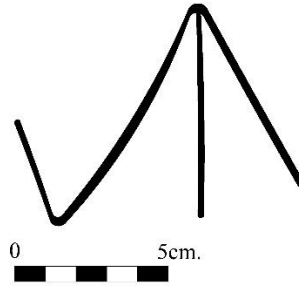

Çiz. 244: Damga Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.5

Niş içerisinde yapılan en büyük damga tasvirinin sol iç kısmında yer alan damga tasviri diğer benzer tasvirlerde olduğu gibi üç çizgi ile oluşan tasvirin sol tarafına eklenen dördüncü çizgi ile oluşturulmuştur (Fot. 269-Çiz. 245).

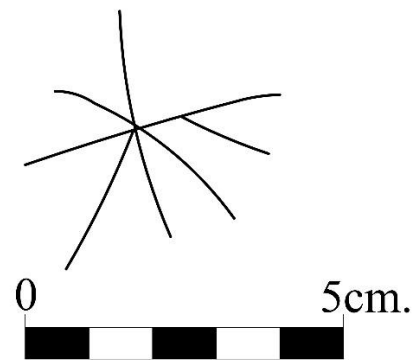
Fot. 269: Damga Tasviri

Çiz. 245: Damga Tasviri Çizimi

Yıldız Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.6

Niş içerisinde damga tasvirlerinin arasında basit şekilde çizilen farklı yönlerde ilerleyen dört çizginin birleşimi ile sekiz kola ayrılan yıldız tasviri oluşturulmuştur (Fot. 270-Çiz. 246).

Fot. 270: Yıldız Tasviri

Çiz. 246: Yıldız Tasviri Çizimi

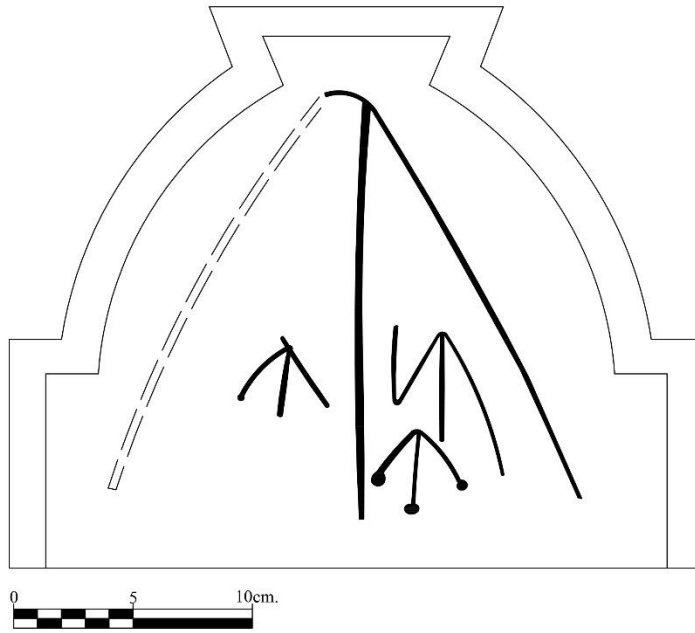
Damgalı Kompozisyon

Envanter No: İ.HB.A1.7

Cephede süsleme içerisinde yer alan kompozisyon dört damganın bir arada kullanılması ile oluşturulmuştur. Tasvirler tek tek ele alınıp incelenmiştir (Fot. 271-Çiz. 247).

Fot. 271: Damgalı Kompozisyon

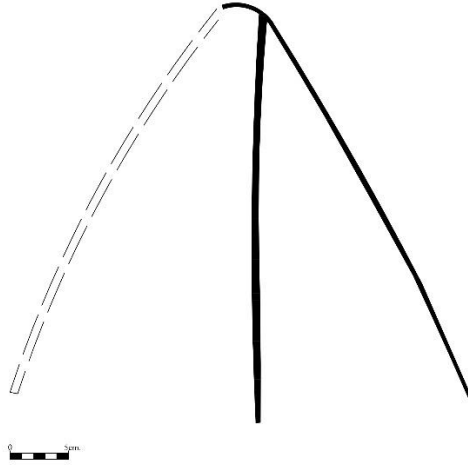

Çiz. 247: Damgalı Kompozisyon Restitüsyon Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.8

Niş içerisinde yapılan kompozisyonda damgalar arasında en büyük ölçekte olan tasvirdir. Ancak tasvirin sol tarafı üzerine yapılan harç nedeniyle kapatılmıştır (Fot. 272-Çiz. 248).

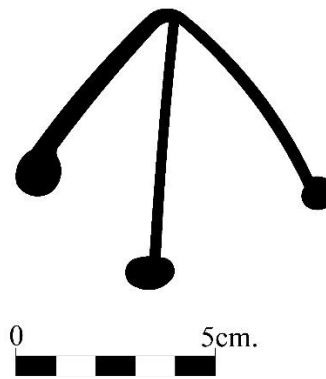
Fot. 272: Damga Tasviri

Çiz. 248: Damga Tasviri Restitüsyon Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.9

Üç çizginin birleşimiyle oluşan kaz ayağı benzeri tasvirde çizgilerin bitiş noktalarında yuvarlaklar yapılarak oval şekilde sonlanmışlardır (Fot. 273-Çiz. 249).

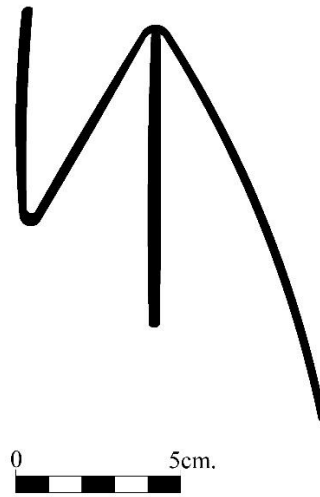
Fot. 273: Damga Tasviri

Çiz. 249: Damga Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.10

Niş içerisinde en büyük boyutta olan damganın içerisinde yer alan tasvir, üç çizginin birleşimiyle oluşturulmuştur. Oluşan bu tasvirin bize göre sol tarafında yer alan çizgiden dik olarak yukarı yönde ilerleyen dördüncü çizgi ile çizim tamamlanmıştır (Fot. 274-Çiz. 250).

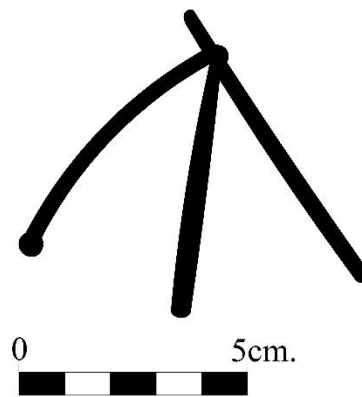
Fot. 274: Damga Tasviri

Çiz. 250: Damga Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.A1.11

Niş içerisinde büyük boyutta olan damga tasvirinin bize göre sol tarafında yer alan tasvirde üç çizgi bir araya gelerek kaz ayağını andıran damga meydana gelmiştir (Fot. 275-Çiz. 251).

Fot. 275: Damga Tasviri

Çiz. 251: Damga Tasviri Çizimi

A2 Karesinde Yer Alan Tasvirler

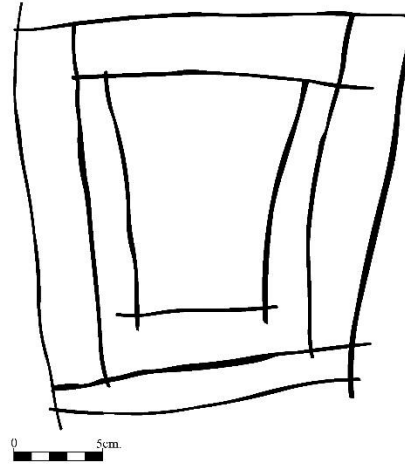
Geometrik Şekil

Envanter No: İ.HB.A2.1

Batı cephenin kuzey tarafında yer alan iki niş arasındaki geometrik şekil iç içe yerleştirilmiş üç dörtgenin bir araya gelmesiyle tamamlanmıştır (Fot. 276-Çiz. 252).

Fot. 276: Geometrik Şekil

Çiz. 252: Geometrik Şekil Tasviri

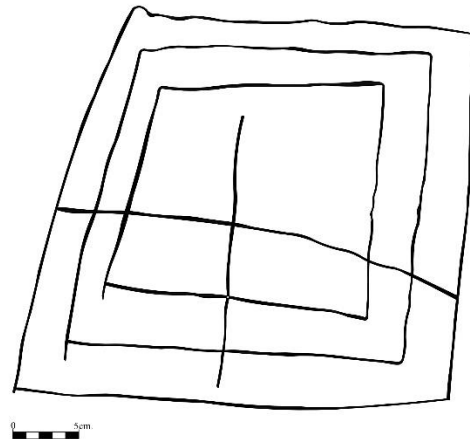
Geometrik Şekil

Envanter No: İ.HB.A2.2

Niş içerisinde yer alan geometrik şekil kareye yakın üç dörtgenin iç içe yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Tasvirin ortasında dört yöne yönelen çizgiler yer almaktadır (Fot. 277-Çiz. 253).

Fot. 277: Geometrik Şekil

Çiz. 253: Geometrik Şekil Çizimi

B1 Karesindeki Tasvirler

Harim mekanının batı cephesindeki pencere açıklığının güney yüzünde bulunan tasvirler “B1 Karesindeki Tasvirler” başlığı altında incelenmiştir.

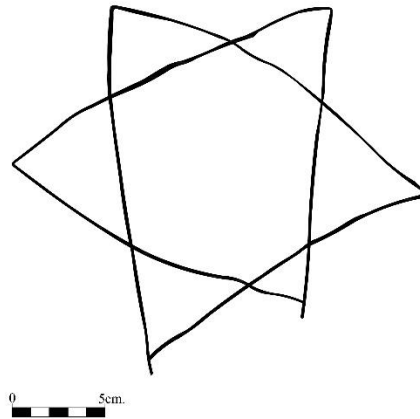
Yıldız Tasviri

Envanter No: İ.HB.B1.1

Cephede yer alan pencere açıklığının güney duvarında iki üçgenin birleşimiyle altı kollu yıldız tasviri meydana gelmiştir (Fot. 278-Çiz. 254).

Fot. 278: Yıldız Tasviri

Çiz. 254: Yıldız Tasviri Çizimi

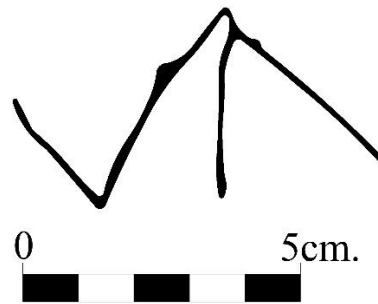
Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.B1.2

Pencere açıklığının güney duvarında yer alan tasvirde, kaz ayağına benzeyen üç çizginin bize göre sol tarafında yer alan çizgiye yaklaşık 45 derecelik açıyla dördüncü bir çizgi eklenmiştir (Fot. 279-Çiz. 255).

Fot. 279: Damga Tasviri

Çiz. 255: Damga Tasviri Çizimi

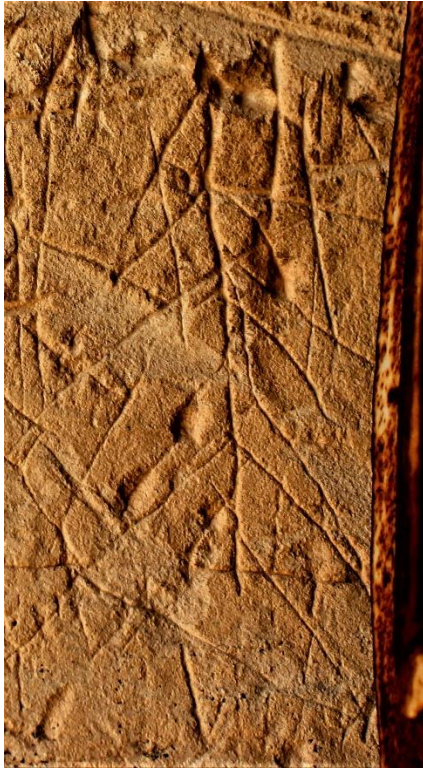
B2 Karesindeki Tasvirler

Harim mekanının batı cephesinde yer alan pencere açıklığının kuzey yüzünde bulunan tasvirler “B2 Karesindeki Tasvirler” başlığı altında incelenmiştir.

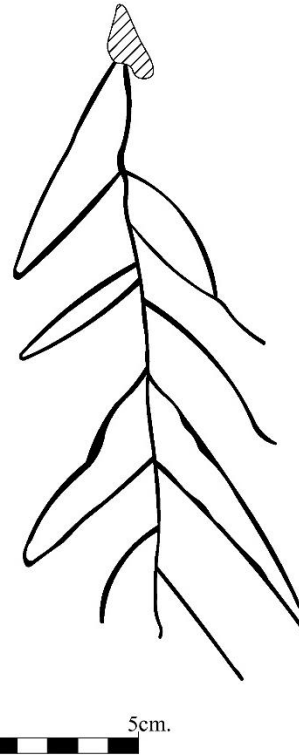
Ağaç Tasviri

Envanter No: İ.HB.B2.K.1

Dikey bir çizginin sağ ve sol tarafına eklenen yaprak ve dalları andıran çizgiler ile ağaç tasviri tasvirlenmiştir (Fot. 280-Çiz. 256).

Fot. 280: Ağaç Tasviri

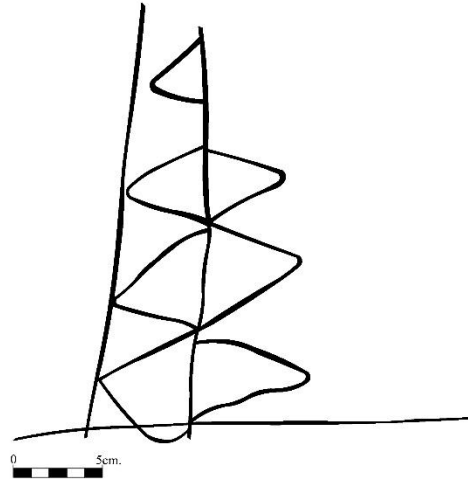
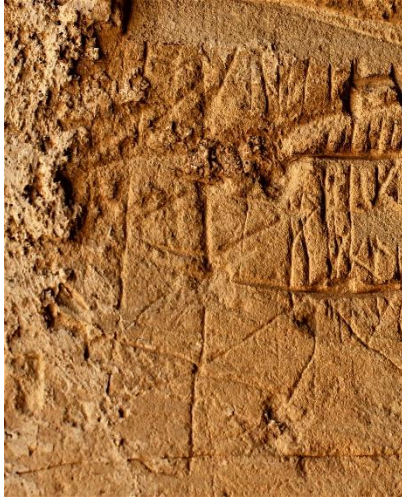

Çiz. 256: Ağaç Tasviri Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.HB.B2.2

Dikey bir çizginin sağ ve sol tarafına zikzaklar eklenerek üçgenlerin oluşturulduğu geometrik tasvirin yanında yatay ve dikey çizgi eklenerek tasvir tamamlanmıştır (Fot. 281-Çiz. 257).

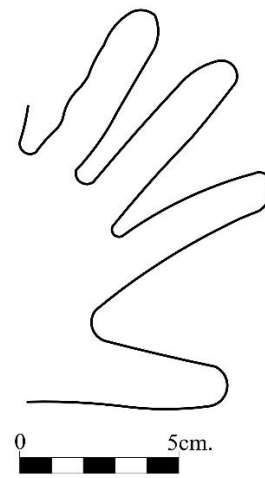
Fot. 281: Geometrik Şekil

Çiz. 257: Geometrik Şekil Çizimi

El Tasviri

Envanter No: İ.HB.B2.3

Baş parmak yönüne göre sol el olduğu belirlenen el tasvirinde elin serçe parmağı ve bilek kısmı üzerine yapılan harç nedeniyle kapanmıştır (Fot. 282-Çiz. 258).

Fot. 282: El Tasviri

Çiz. El Tasviri Çizimi

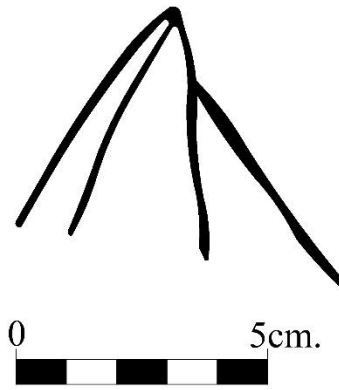
Damga Tasviri

Envanter No: İ.HB.B2.4

Pencere açıklığının kuzey duvarında yer alan damga tasviri üç çizgiyle oluşturulan damga tasvirine bize göre sağ tarafından eklenen dördüncü bir çizgiyle sonlanmaktadır (Fot. 283-Çiz. 259)

Fot. 283: Damga Tasviri

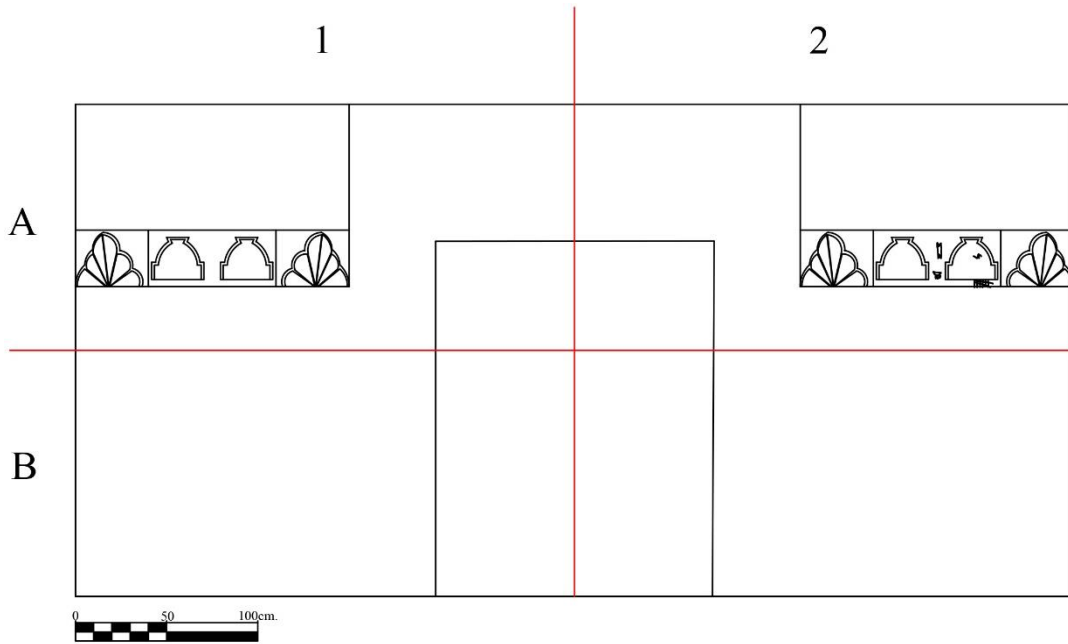
Çiz. 259: Damga Tasviri Çizimi

2.4.3.4. Harim Mekanı Kuzey Cephedeki Tasvirler

547.5x270 cm. ölçülerine sahip olan harim mekanının kuzey cephesi üzerinde tespit edilen tasvirler A2 karesinde bulunmaktadır. Cephenin kuzeydoğu ve kuzeybatısında yer alan tromplardaki tasvirler “Tromplarda Yer Alan Tasvirler” başlığı altında kataloglanmıştır (Fot. 284-Çiz. 260).

Fot. 284: Harim Kuzey Cephe Genel Görünümü

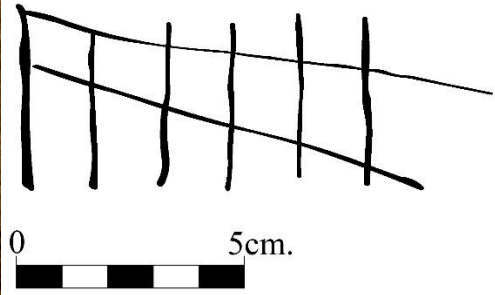
Çiz. 260: Harim Kuzey Cephe Genel Çizimi

A2 Karesinde Yer Alan Tasvirler

Geometrik Şekil

Envanter No: İ.HK.A2.1

Tasvir zemine paralel olarak yapılan iki yatay çizgiye dikey altı çizginin birleşimi ile oluşturulmuştur (Fot. 285-Çiz. 261).

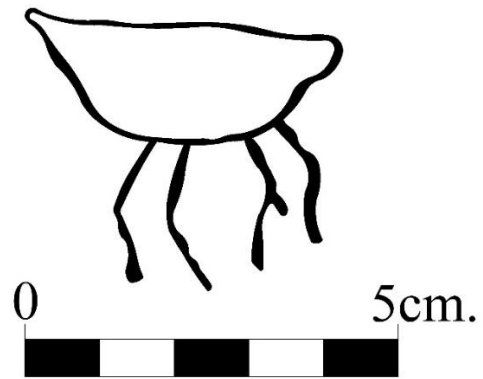
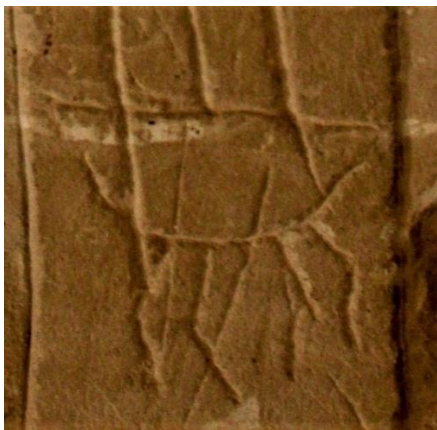
Fot. 285: Geometrik Şekil

Çiz. 261: Geometrik Şekil Çizimi

Tanımlanamayan Hayvan Tasviri

Envanter No: İ.HK.A2.2

İli niş arasında yapılan tasvirin alt kısmında ayakları olduğu düşünülen dört çizgi ve oval gövdesinden dolayı hayvan olduğu tahmin edilmektedir. Tasvirin baş kısmında hangi hayvan olduğunu işaret eden bir ipucu olmadığı için tanımlanamamaktadır (Fot. 286-Çiz. 262).

Fot. 286: Tanımlanamayan Hayvan Tasviri

Çiz. 262: Tanımlanamayan Hayvan Tasviri Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: İ.HK.A2.3

Niş içerisinde yer alan damga tasviri üç çizginin birleşimiyle kaz ayağını andırmaktadır. Bize göre sol tarafta yer alan çizgiye yaklaşık 45 derece açı yaparak eklenen dördüncü çizgi yukarı yönde ilerleyerek sonlanmaktadır (Fot. 287-Çiz. 263).

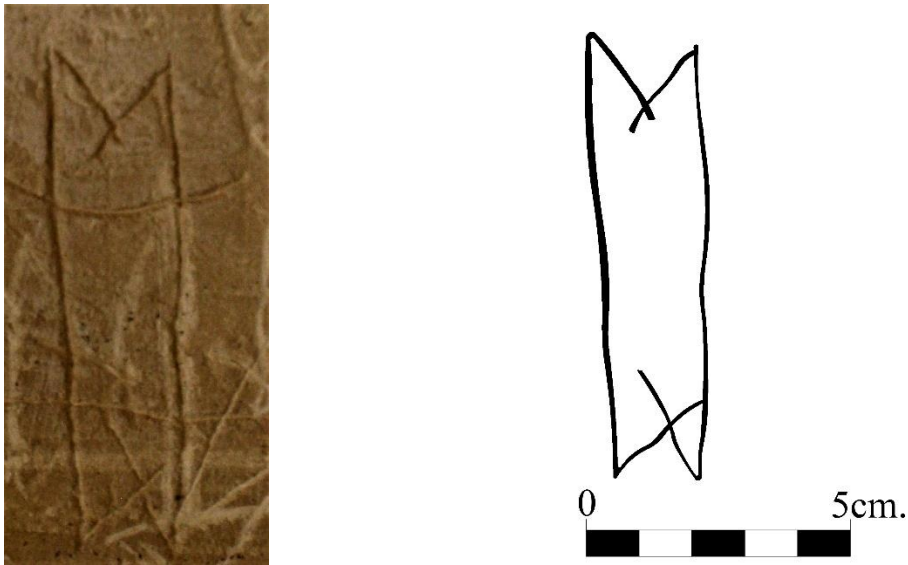
Fot. 287: Damga Tasviri

Çiz. 263: Damga Tasviri Çizimi

Yarım Kalmış Yıldız Tasviri

Envanter No: İ.HK.A2.4

Dikey iki çizginin üst ve alt kısımlarında “V” şekli yaparak birleşmesiyle oluşan tasvir daha önceki cephelerde görülen sekiz kollu yıldız tasvirlerine benzerlik taşıdığı için yıldız olarak yapıldığı ancak yarım bırakıldığı düşünülmektedir (Fot. 288-Çiz. 264).

Fot. 288: Yarım Kalmış Yıldız Tasviri

Çiz. 264: Yarım Kalmış Yıldız Çizimi

2.4.4. Tromplarda Yer Alan Tasvirler²⁰⁷

Harim mekanında kubbeye geçişi sağlayan trompların üzerinde yer alan tasvirler, Doğu cephenin kuzeydoğusunda yer alan tromptan başlayarak saat yönünde devam edip kuzey cephenin kuzeybatısındaki trompta sonlanmaktadır. Trompların üzerindeki tasvirler ayrı bir envanter numarası verilerek kataloglanmıştır. Örneğin H.KD.T.1 envanter numarasında; “H” Harimi, “KD” Kuzeydoğu yönünü, “T” Tasvirin tromp yüzeyinde olduğunu belirtmektedir.

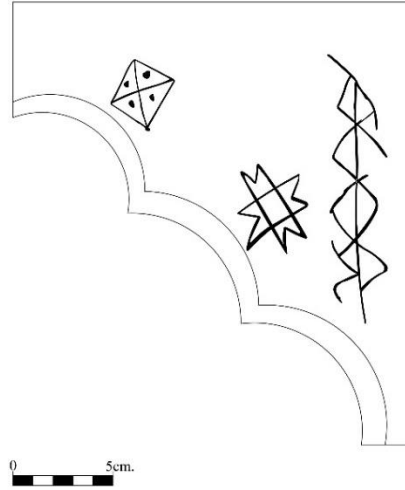
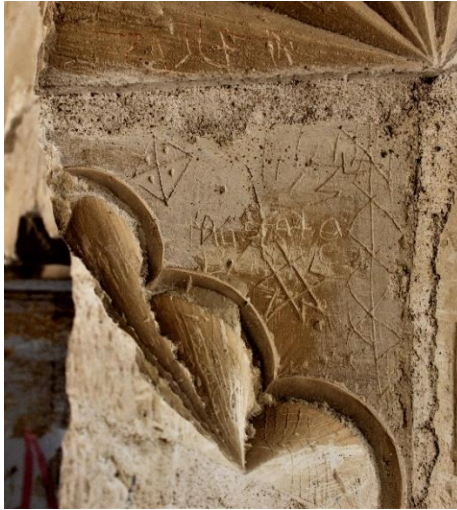
2.4.4.1. Kuzeydoğudaki Tromp Yüzeyindeki Tasvirler

Kuzeydoğuda iki cephenin birleştiği kısımda yer alan tromp üzerinde beş tasvir yer almaktadır (Fot. 289,290-Çiz. 265).

Fot. 289: Kuzeydoğudaki Tromp

²⁰⁷ Yapının harim bölümünde kubbeye geçişi sağlayan trompların yüzeyindeki tasvirleri tanımlamak için ayrı bir başlık açılmıştır. Bunun nedeni trompların iki cephenin birleştiği alanda olması ve yüzeyindeki tasvirlerin trompun bir araya getirdiği her iki cephe tarafında kalmasıdır. Katalog kısmında meydana gelebilecek karışıklığı önlemek adına böyle bir yola gidilmiştir.

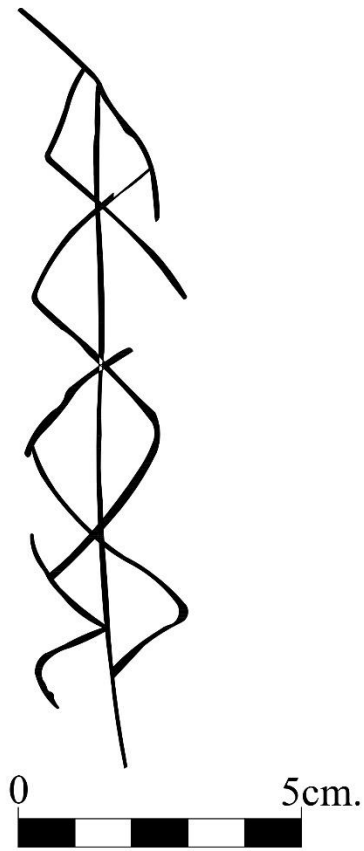
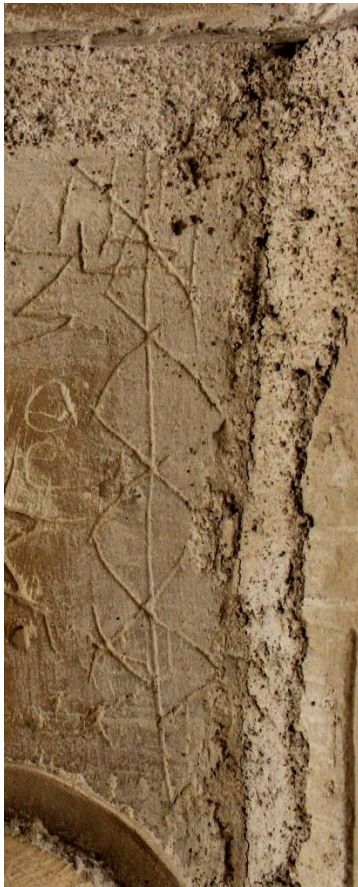
Fot. 290: Tromp Yüzeyindeki Tasvirler

Çiz. 265: Tromp Yüzeyindeki Tasvir Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: H.KD.T.1

Dikey olarak yapılan bir çizginin sağ ve solunda yapılan zikzaklarla iki tarafta üçgenler oluşturulmuştur (Fot. 291-Çiz. 266).

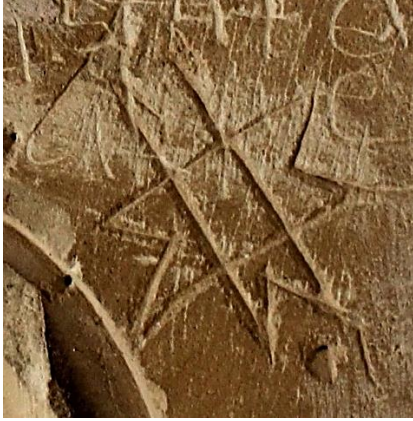
Fot. 291: Geometrik Şekil

Çiz. 266: Geometrik Şekil Çizimi

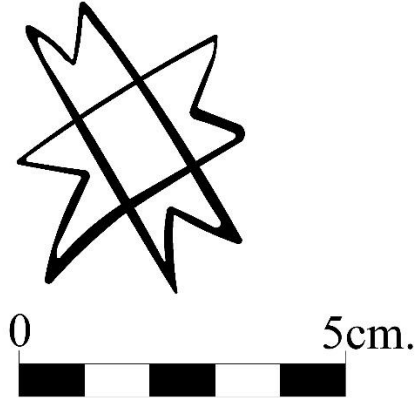
Yıldız Tasviri

Envanter No: H.KD.T.2

İki dikdörtgen tasvirin yatay ve dikey olarak kesiştiği ve dört kenarında “V” şeklinde sonlanmasıyla sekiz kollu yıldız tasviri oluşturulmuştur (Fot. 292-Çiz. 267).

Fot.292: Yıldız Tasviri

Çiz. 267: Yıldız Tasviri Çizimi

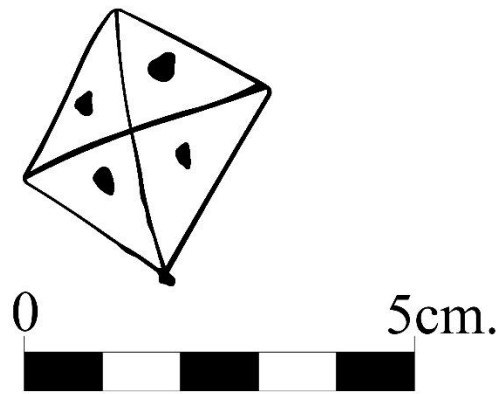
Geometrik Şekil

Envanter No: H.KD.T.3

Kareye yakın dörtgen şeklin köşe noktalarında yapılan çapraz çizgilerle tasvirin içerisi üçgenlerle dört bölüme ayrılmıştır. Her alan içerisinde yuvarlak oyuklar bulunmaktadır (Fot. 293-Çiz. 268).

Fot. 293: Geometrik Şekil

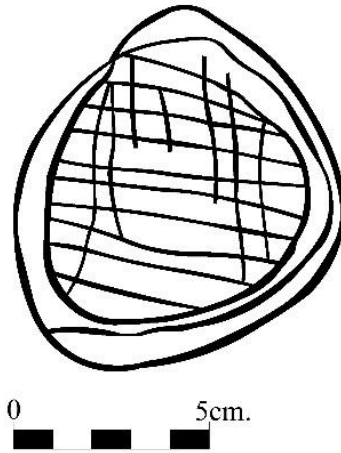

Çiz. 268: Geometrik Şekil Çizimi

Geometrik Şekil

Envanter No: H.KD.T.5

Dairesel formda yapılan tasvirin içerisinde daha küçük boyutta dairesel tasvire yer verilmiş ve bu alanın içerisi yatay ve dikeyde yapılan kazımlar ile doldurulmuştur (Fot. 294-Çiz. 269).

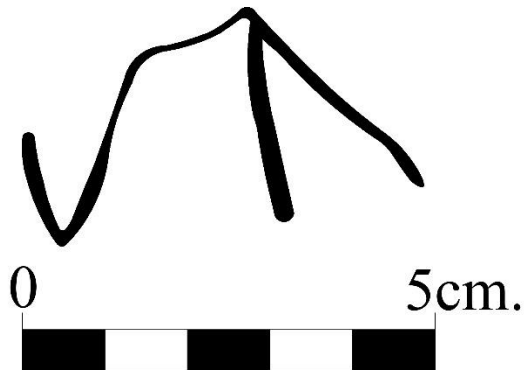
Fot. 294: Geometrik Şekil

Çiz. 269: Geometrik Şekil Çizimi

Damga Tasviri

Envanter No: H.KD.T.6

Üç çizginin bir araya gelmesiyle kaz ayağını andıran tasvirin bize göre sol tarafında yer alan çizgi yaklaşık 45 derece açı yaparak dördüncü bir çizginin yukarı yönde ilerlemesiyle tasvir tamamlanmıştır (Fot. 295-Çiz. 270).

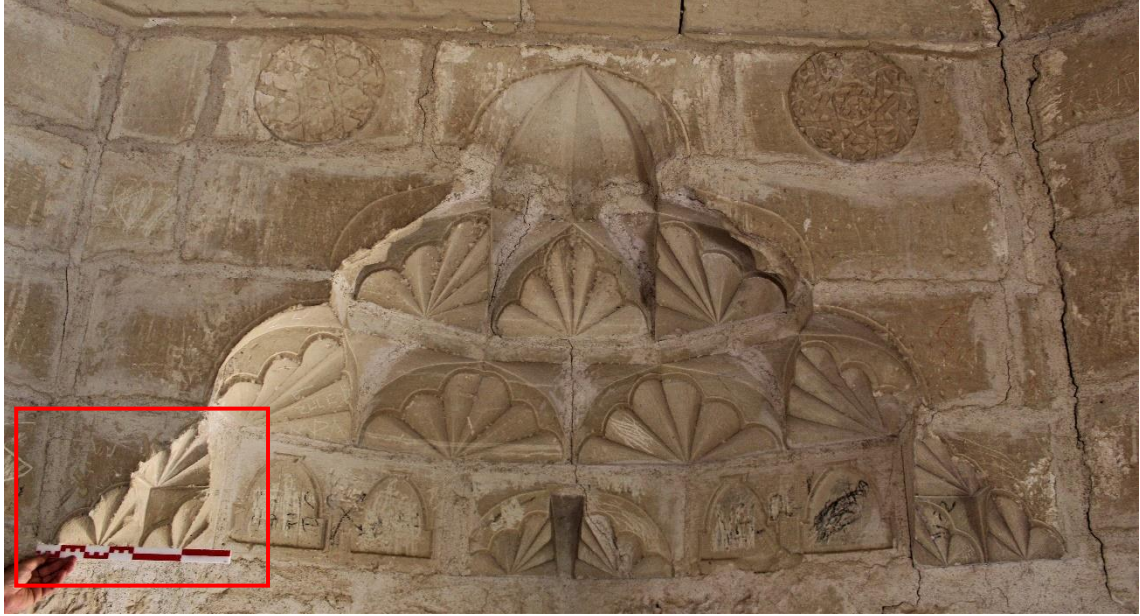

Fot. 295: Damga Tasviri

Çiz. 270: Damga Tasviri Çizimi

2.4.4.2. Güneydoğudaki Tromp Yüzeyindeki Tasvirler

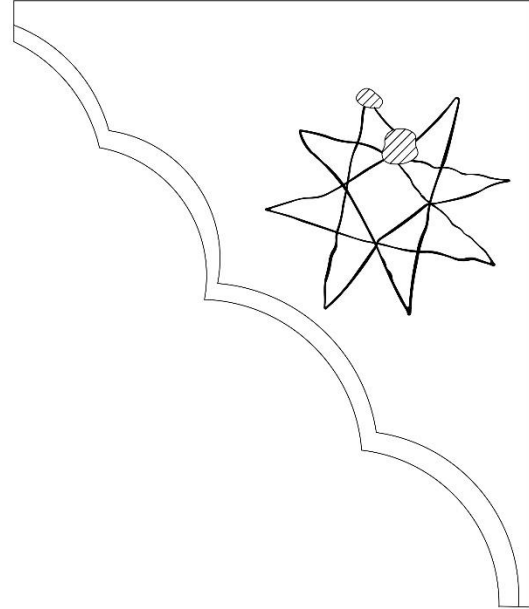
Güneydoğuda iki cephenin birleştiği kısımda yer alan tromp üzerinde bir tasvir yer almaktadır (Fot. 297, 298-Çiz. 271).

Fot. 297: Güneydoğudaki Tromp

Fot. 298: Tromp Yüzeyindeki Tasvirler

0 5cm.

Çiz. 271: Tromp Yüzeyindeki Tasvir Çizimi

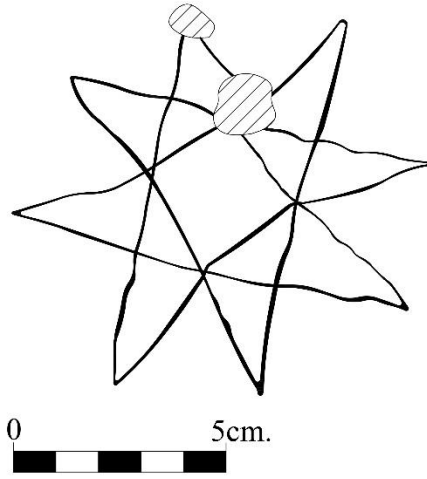
Yıldız Tasviri

Envanter No: H.GD.T.1

Tromp içerisinde yer alan tasvirde yatay ve dikey olarak yapılan ikişer çizgi ile oluşturulan dikdörtgen benzeri tasvirin kenarları “V” şeklinde birleşerek sekiz kollu yıldızı meydana getirmiştir (Fot. 299-Çiz. 272).

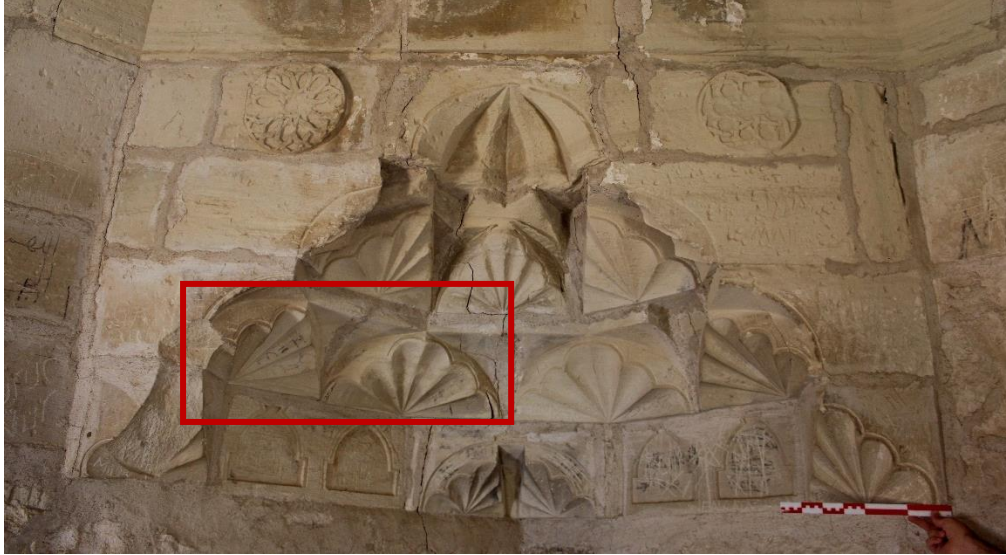
Fot. 299: Yıldız Tasviri

Çiz. 272: Yıldız Tasviri Çizimi

2.4.4.3. Kuzeybatıdaki Tromp Yüzeyindeki Tasvirler

Kuzeybatıda iki cephenin birleştiği kısımda yer alan tromp üzerinde beş tasvir yer almaktadır (Fot. 300, 301, 302-Çiz. 273,274).

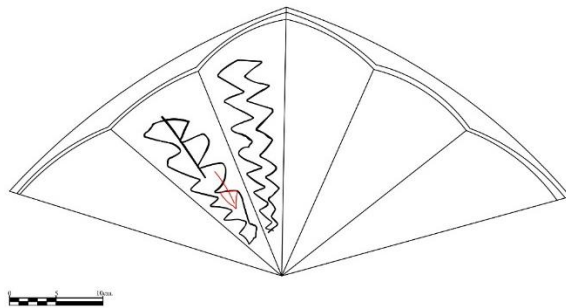
Fot. 300:Kuzeybatıdaki Tromp

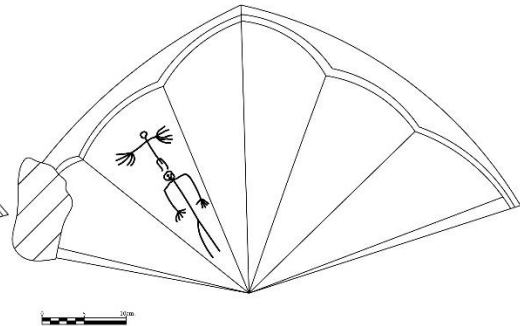
Fot. 301: Tromp Yüzeyindeki Tasvirler

Fot. 302: Tromp Yüzeyindeki Tasvirler

Çiz. 273: Tromptaki Tasvirlerin Çizimi

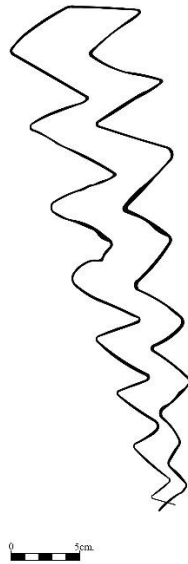

Çiz. 274: Tromptaki Tasvirlerin Çizimi

Geometrik Tasvir

Envanter No: H.KB.T.1

Tromp üzerinde yer alan tasvirde tepe noktasından ikiye ayrılarak zemine doğru ilerlemektedir. Zikzaklarla oluşturulan tasvir tepeden başlayıp küçülerek sonlanmaktadır (Fot. 303-Çiz. 275).

Fot. 303: Geometrik Şekil Çiz. 275: Geometrik Şekil Çizimi

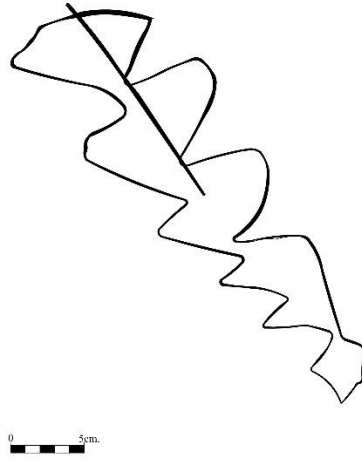
Geometrik Tasvir

Envanter No: H.KB.T.2

Zikzaklar ile meydana gelen tasvirde üst kısımda dikey bir çizgi tasvirin ortasına kadar devam etmektedir. Tepeden zemine doğru küçülerek giden zikzaklar alt noktada birleşmektedir (Fot. 304-Çiz. 276).

Fot. 304 : Geometrik Şekil

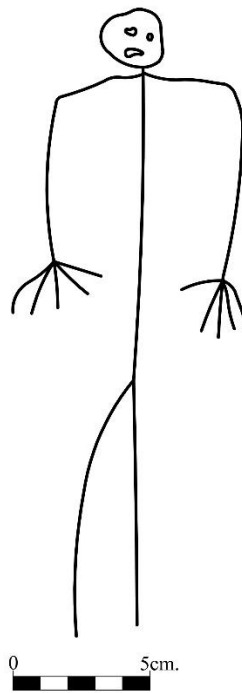

Çiz. 276: Geometrik Şekil Çizimi

İnsan Tasviri

Envanter No: H.KB.T.3

Oldukça basit çizgilerle yapılan insan tasvirinin gövdesi dikey bir çizgi ile tasvirlenmiştir. Bu dikey çizgi alt kısımda tasvirin sol ayağını oluştururken sağ ayağı gövdeden ayrılan farklı bir çizgiyle sağlanmıştır. Tasvirin baş kısmının hemen altında iki yana ayrılan çizgiler ile kollar oluşturulmuş ve çizgiler köşe yaparak aşağı yönde ilerlemiştir. Tasvirin her iki elinde beş parmak kısa ve basit çizgilerle yapılmıştır. İnsan tasvirinin baş kısmında ise göz ve ağız detayları verilmiştir (Fot. 305-Çiz. 277).

Fot. 305: İnsan Tasviri

Çiz. 277: İnsan Tasviri Çizimi

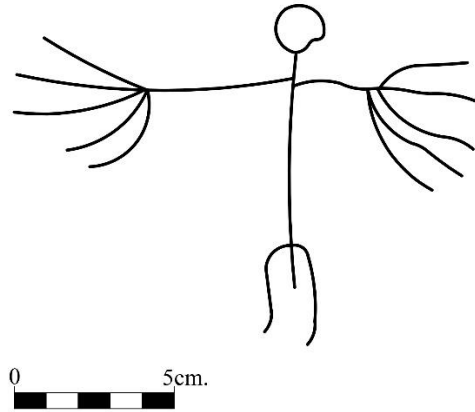
İnsan Tasviri

Envanter No: H.KB.T.4

Basit ve ince çizgilerle yapılmış insan tasvirinin gövdesi dikey olarak yapılan çizgiyle sağlanmıştır. Gövdenin alt kısmında iki yana ayrılan bacak kısımlar genel tasvire kıyasla oldukça kısa tutulmuştur. İnsan tasvirinin gövdesinin iki yanına açılan kollarından sağ kolu sol koluna göre daha uzundur. İki kolun el kısımlarında ise parmaklar insan tasvirinin boyutuna göre son derece büyük ve abartılı şekilde yapılmıştır. Her iki elde de beş parmak bulunmaktadır. Tasvirin kafa kısmı herhangi bir detay vermeden dairesel şekilde sonlanmaktadır (Fot. 306-Çiz. 278).

Fot. 306: İnsan Tasviri

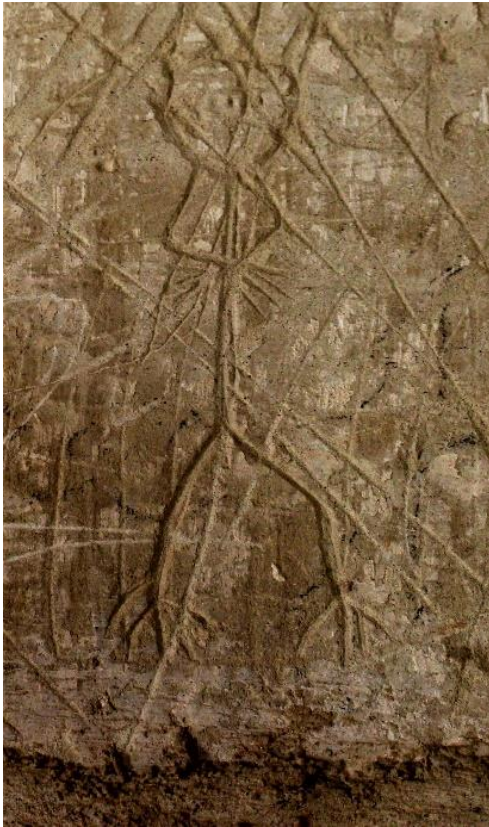

Çiz. 278: İnsan Tasviri Çizimi

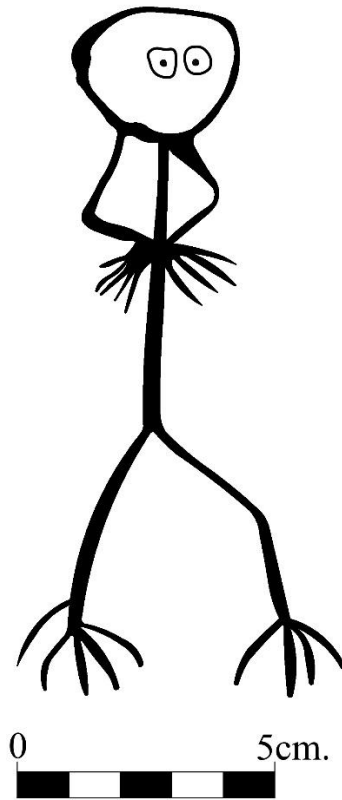
İnsan Tasviri

Envanter No: H.KB.T.5

Basit ve düz bir çizgiyle yapılan gövde alt kısımda ikiye ayrılarak bacak bölümlerini oluşturmuştur. İnsan tasvirinin sağ bacağındaki beş parmak sol bacağındaki ise dört parmak bulunmaktadır. Kafa kısmında nokta şeklinde gözleri yer almaktadır. Tasvirin kolları baş kısmından başlayıp gövdeye bitişik halde sonlanmaktadır (Fot. 307-Çiz. 279).

Fot. 307: İnsan Tasviri

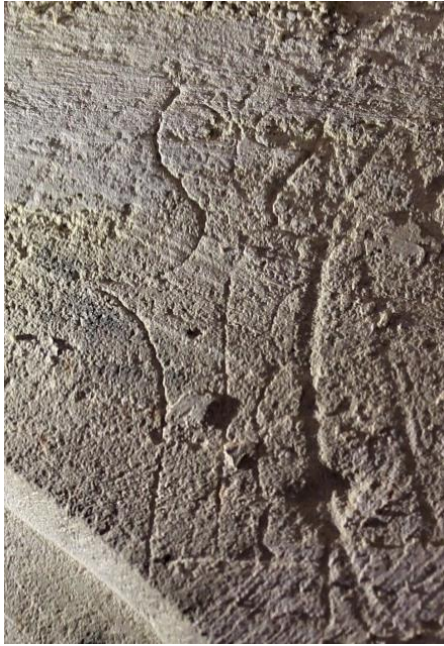

Çiz. 279: İnsan Tasviri Çizimi

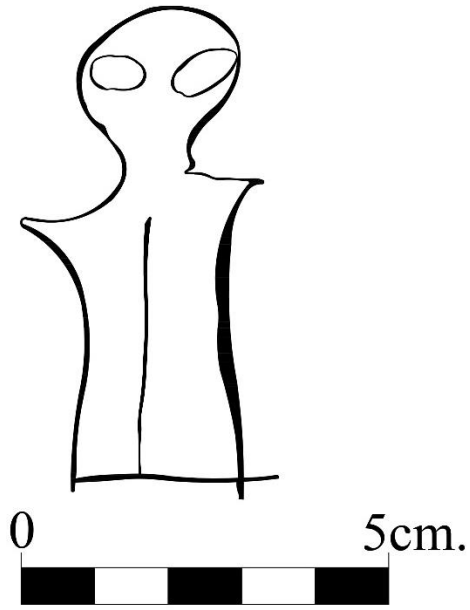
İnsan Tasviri

Envanter No: H.KB.T.6

İnsan tasviri portre şeklinde sadece belin üst tarafında yer alan bölümleri çizilerek yapılmıştır. Tasvirin kafa kısmı dairesel olarak çizilmiş ve yüz kısmında sadece göz detaylarına yer verilmiştir. Gözler kafa kısmına oranla oldukça büyük tasvirlenmiştir (Fot. 308-Çiz. 280).

Fot. 308: İnsan Tasviri

Çiz. 280: İnsan Tasviri Çizimi

III. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Yapıda yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda dış cephede 135, iç cephenin ön mekanında 23, iç cephenin harim bölümünde 36 ve harim bölümünde kubbeye geçişi sağlayan tromplarda 12 olmak üzere toplam 206 tasvir tespit edilmiştir. Tespit edilen tasvirler katalog bölümünde detaylı olarak açıklanmıştır.

Tasvirlerin yapımında kazıma tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte yüzey üzerine doğrudan uygulandığı gibi, önceden odun kömürüyle hatları belirlenen şekil daha sonra sivri uçlu bir alet yardımıyla kazınarak oluşturulmuştur. Kazıma tekniğinde yapılan tasvirler arasında sayısal verilere göre el tasvirleri, geometrik şekiller ve damgalar çoğunluktadır. Az sayıda insan, hayvan, bitkisel tasvir ve tanımlayamadığımız tasvirler de mevcuttur.

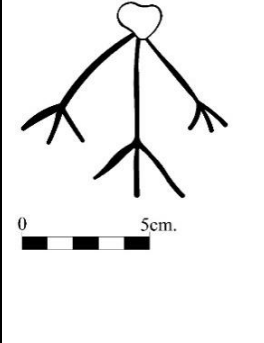
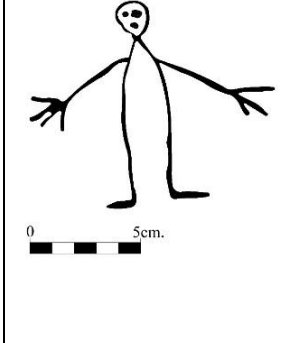
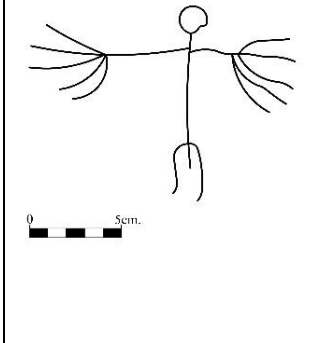
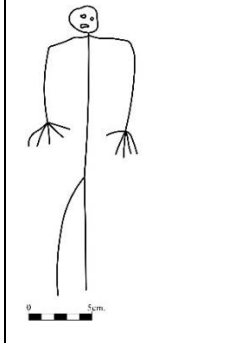
Duvar yüzeylerinde karşılaşılan tasvirler biçim ve form bakımından birbirlerine hem benzerlik hem de farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle benzerlik taşıyan tasvirler ana başlık altında bir araya getirilmiş sonrasında alt başlıklara ayrılarak karşılaştırma ve değerlendirme yapılmıştır. Tasvirler kendi içerisinde değerlendirilirken Anadolu'da ve farklı coğrafyalarda benzer yapım tekniğinde ve benzer tasvirlerin bulunduğu yapılarla ve kaya resim alanlarındaki örneklerle de karşılaştırılmıştır.

3.1. İnsan Tasvirleri

Yapının dış cephesinde üç iç cephesinde dört toplam yedi insan tasviri tespit edilmiştir. Basit çizgilerle baş, gövde, kol ve bacak kısımlarından oluşan tasvirlerde detaylara yer verilmemiştir. Tasvirler el hareketleri ve duruş şekilleri olarak alt başlıklara ayrılmıştır.

3.1.1. Ellerini İki Yana Açmış İnsan Tasviri

Elleri gövdesinin iki yanında farklı açılarla yapılmış dört insan tasviri yer almaktadır. Basit çizgiler ile yapılmış tasvirlerin hangi ikonografik anlamları barındırdığını belirlemek şu an için mümkün değildir (Tablo 1).

Env. D.B2.10.1	Env. D.G3.9.1	Env. H.KB.T.4	Env. H.KB.T.3

Tablo 1: Ellerini İki Yana Açmış İnsan Tasvirleri

Tasvirler arasında H.KB.T.4 envanter numaralı figür bulunduğu alan içerisinde H.KB.T.3 numaralı tasvirin hemen üstünde yer almasından dolayı ellerini iki yana açarak dua ettiği söylenebilir.

Ellerini iki yana açmış insan tasvirlerine farklı yapım teknikleri kullanılmış olsa da benzer formları içerisinde barındıran kaya resim alanlarında rastlamaktayız. Rusya Altay özerk bölgesi Calamantaş ve Kalbaktaş kaya resim alanında, Abakan Müzesi içerisinde ellerini iki yana açmış insan tasvirleri bulunmaktadır²⁰⁸. Moğolistan Arhangay'da²⁰⁹, Mandal Hayran, Gobi Çölü'nde kaya resim alanlarında da elleri iki yana açık vaziyette tasvirlenen insan figürleri vardır²¹⁰. Azerbaycan'da Bakü yakınlarında Qobustan Açık Hava Müzesi'nde²¹¹, Kazakistan Tamgalı Say'da²¹², Kırgızistan Saymalıtaş'da ve Çiğimtaş kaya resim alanlarında benzer tasvirler mevcuttur²¹³.

Anadolu'da benzer tasvirlere Erzincan Kemaliye'deki Ateş Tapınağı'nda²¹⁴, Ankara Güdül'deki Yıkılankaya'da²¹⁵, Hakkari ve Van'da²¹⁶, Ordu Mesudiye Esatlı

²⁰⁸ Servet Somuncuoğlu, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, İstanbul 2010, s. 195, 204, 205, 243, 259, 260, 272, 275.

²⁰⁹ S. Somuncuoğlu, *age.*, s. 55, 57, 64.

²¹⁰ S. Somuncuoğlu, *age.*, s.81, 88-91, 94, 95, 97.

²¹¹ İshaq Cəfərzadə, *Qobustan Qayaüstü Resmler*, Bakı 1999, s. 28-29; Cengiz Alyılmaz, "Gobu"stan'ın Gizemi (Kıpçaklar'a Giden Yol), Ankara 2016, s. 274-278.

²¹² S. Somuncuoğlu, *age.*, s. 315-319.

²¹³ Servet Somuncuoğlu, *Saymalıtaş Gökyüzü Atları*, İstanbul 2011, s. 312, 319, 348, 350.

²¹⁴ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 482.

²¹⁵ Servet Somuncuoğlu, *Damgaların Göçü Kurgan-Ankara Güdül Kaya Resimleri*, İstanbul 2012, s. 204, 208, 211.

²¹⁶ Muvaffak Uyanık, *Petroglyphs of South-Eastern Anatolia*, Graz 1974, s.73, 78.

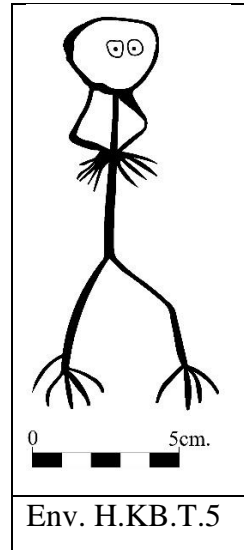
Köyü'nde²¹⁷, Ardahan Çıldır Başköy'de²¹⁸ ve Kütahya'da yer alan Aizanoi Zeus Tapınağı'nda²¹⁹ bulunmaktadır.

3.1.2. Elleri Belinde Olan İnsan Tasviri

Elleri belinde birleşen insan tasviri harim bölümünde kubbeye geçişi sağlayan kuzeybatı yönündeki tromp üzerinde yer almaktadır. Bu başlık altında sınıflandırılan tek tasvirdir. Tasvir ellerinin ve vücudunun duruş şeklinden dolayı ibadet veya dua eder şekilde yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Rusya'daki Krasnoyarsk Müzesi'nde yer alan kaya üstü tasvirler arasında elleri belinde insan tasviri yer almaktadır²²⁰. Farklı yapım teknikleriyle yapılmış benzer tasvirler; Moğolistan Gobi Çölü'nde²²¹, Kırgızistan Saymaltaş'ta²²² görülmektedir.

Anadolu'da iki eli belinde birleşen insan tasvirlerine, Kars Kağızman Çamuşlu Köyü'nde²²³, Kütahya Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi'nde²²⁴ ve Kütahya'daki Aizanoi Zeus Tapınağı'nda²²⁵ bulunmaktadır.

²¹⁷ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 488.

²¹⁸ Alpaslan Ceylan, "Çıldır Başköy Kaya Resimleri", *Belgü Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Ardahan 2015, s. 28.

²¹⁹ Mustafa Beyazıt, *Aizanoi Zeus Tapınağı'ndaki Türk İzleri*, Ankara 2018, s. 60, 328.

²²⁰ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 307.

²²¹ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 81.

²²² S. Somuncuoğlu, (2011), *age.*, s. 370, 399.

²²³ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 460.

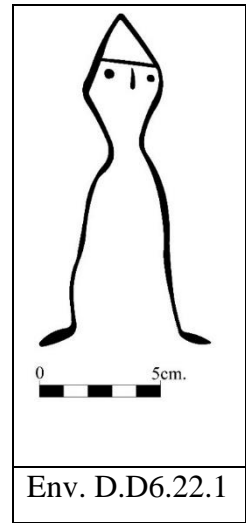
²²⁴ Başaran Doğu Gital, *Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi Tasvirleri*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2015, s. 96.

²²⁵ M. Beyazıt, *age.*, s. 245.

3.1.3. Elleri Olmayan İnsan Tasviri

Yapının dışında doğu cephede yer alan insan olduğunu düşündüğümüz tasvirde tepeden ikiye ayrılarak aşağı yönde ilerleyip ayak kısmında sonlanan iki çizgiyle tasvir oluşturulmuştur. Tasvirde kol kısımlarına yer verilmemiştir. Baş kısmında üçgen bir başlık yer almaktadır. Tasvir yarım mı bırakıldı yoksa bu şekilde mi yapıldığı bilinmemektedir.

Benzer şekilde kolları olmadan yapılan insan tasvirine Kırgızistan Saymalıtaş'ta²²⁶ ve Kütahya Aizanoi Zeus Tapınağı'nda rastlanılmıştır²²⁷.

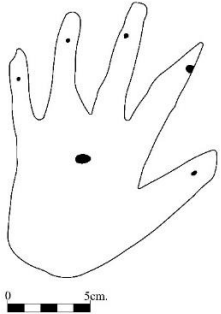
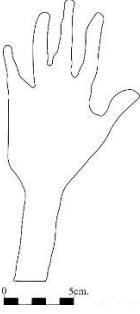
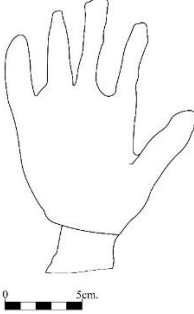

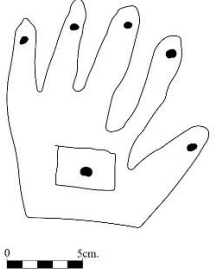
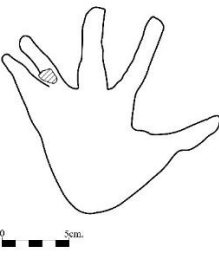

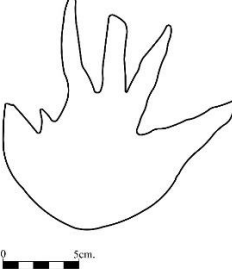
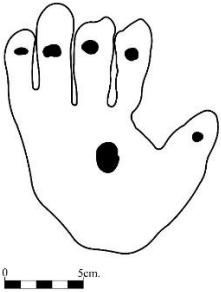
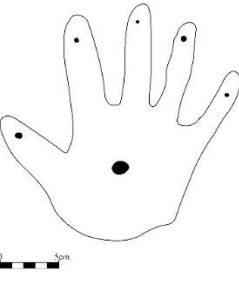
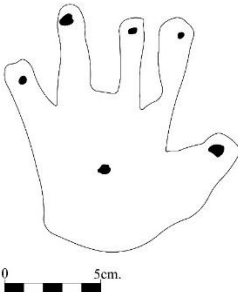
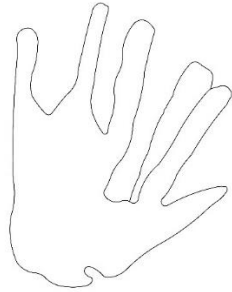

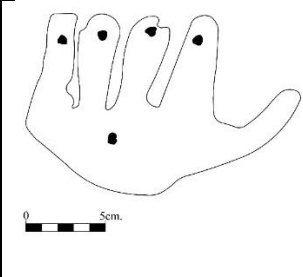
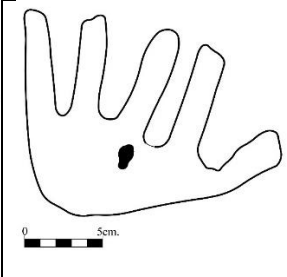
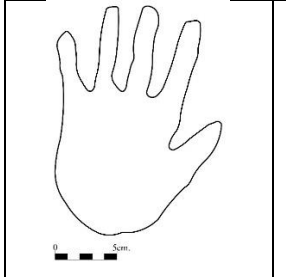
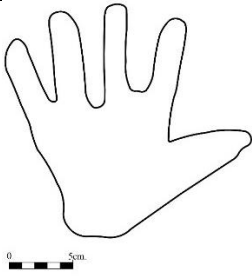
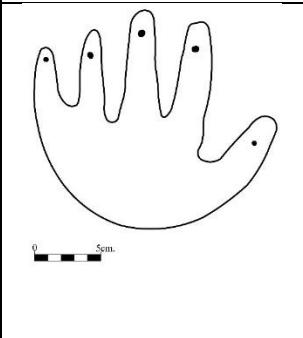
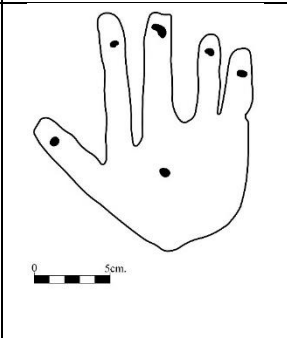
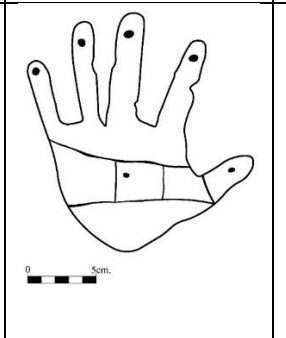
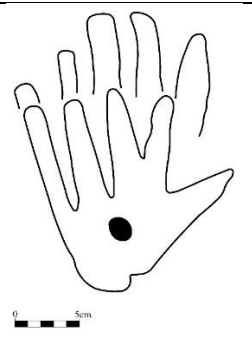
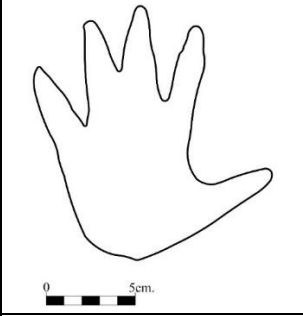
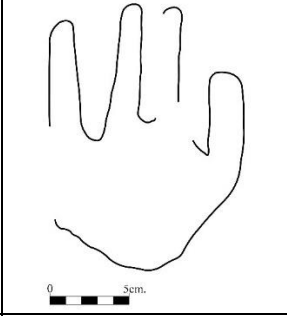
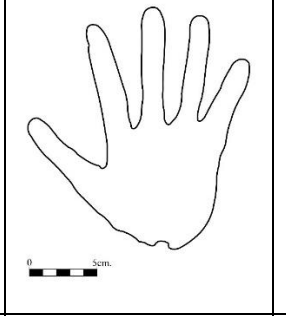
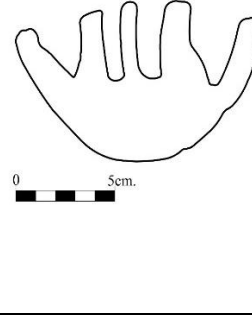
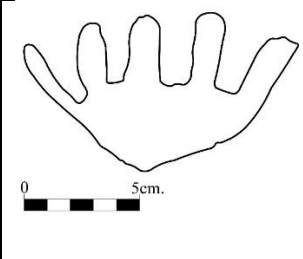
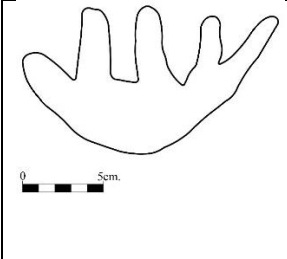
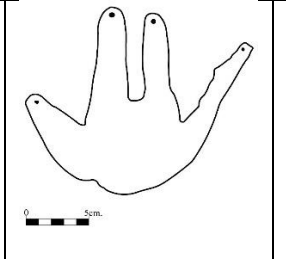
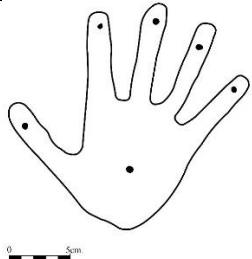
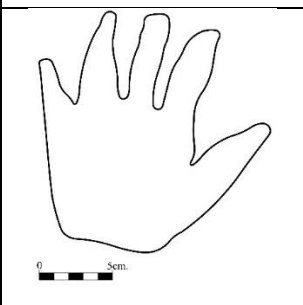
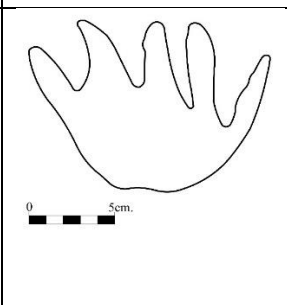
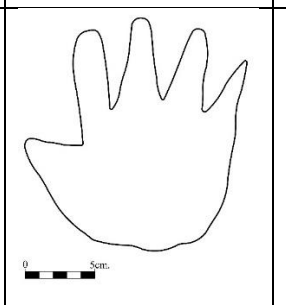
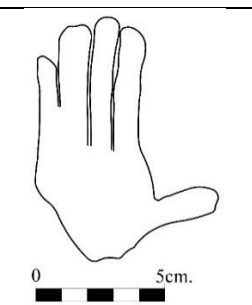
²²⁶ S. Somuncuoğlu, (2011), *age.*, s. 181.

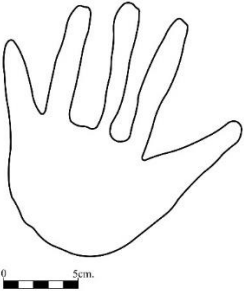
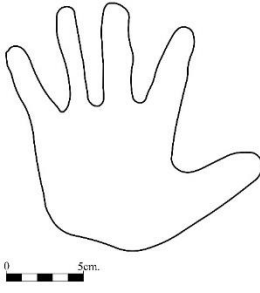
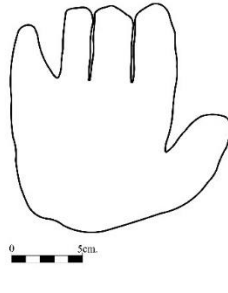
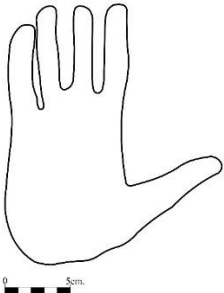
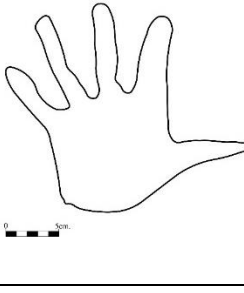
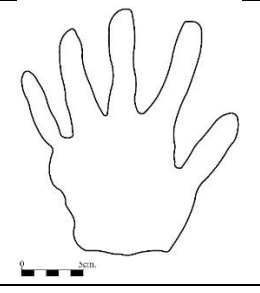
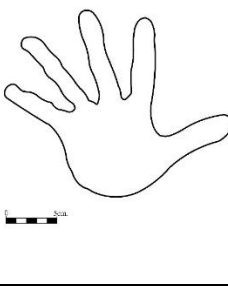
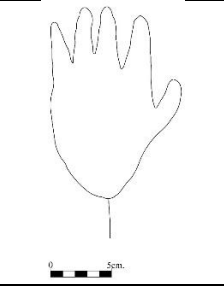
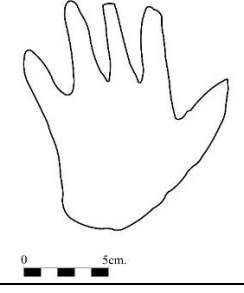
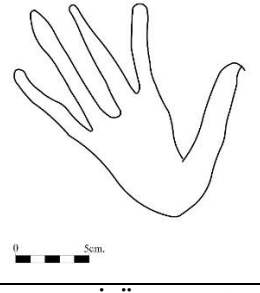
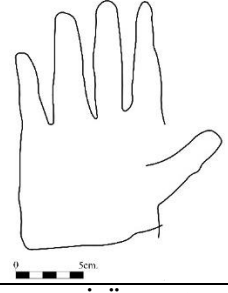
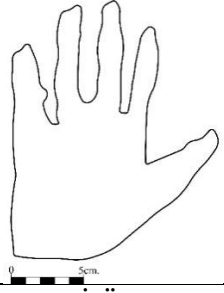
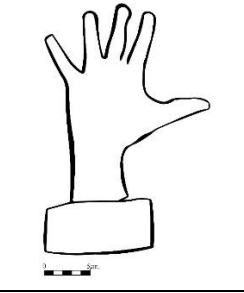
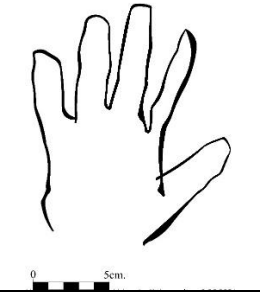
²²⁷ M. Beyazıt, *age.*, s. 129.

3.2. El Tasvirleri

Doğan Arslan Mescidi'nin dış cephesinde kırk dokuz iç cephede altı olmak üzere toplam elli beş el tasviri tespit edilmiştir. Belirlenen bu el tasvirleri katalog bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır. El tasvirleri baş parmağın konumuna göre sağ ve sol el olarak tanımlanmıştır. El tasvirleri kendi içerisinde bazı farklılıklar göstermektedir. D.D2.13.2 envanter numaralı sol el tasvirinde bilek kısmı çizilmemişken D.D2.9.1 envanter numaralı tasvirin bilek kısmı çizime dahil edilmiştir. D.D4.12.1 envanter numaralı el tasvirinde görüldüğü gibi avuç içerisinde ve parmak uçlarında kazımalara yer verilmiştir. Yapıda yer alan tüm el çizimlerinden farklı olarak İ.ÖG.A1-B1.2 el tasvirinde bilek kısmına ek olarak elbise detayı belirtilmiştir (Tablo 2).

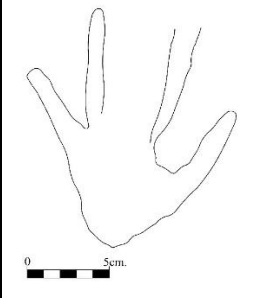
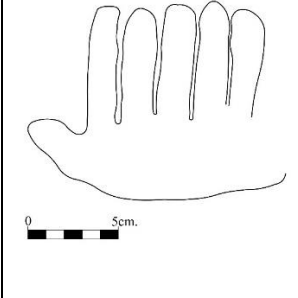
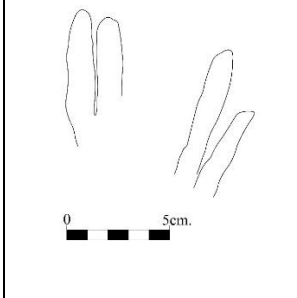
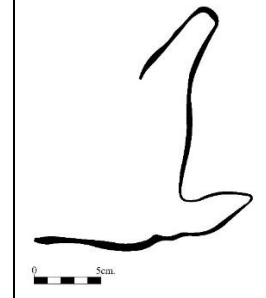
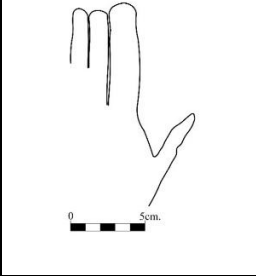
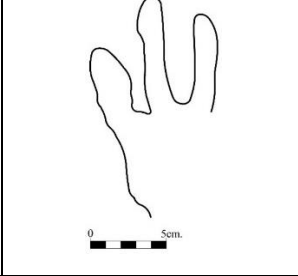
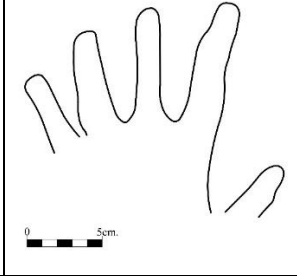
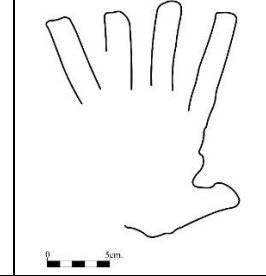
Env. D.D2.1.1	Env. D.D2.8.2	Env. D.D2.9.1	Env. D.D2.10.2
Env. D.D2.11.1	Env. D.D2.11.2	Env. D.D2.13.2	Env. D.D2.13.3
Env. D.D3.1.1	Env. D.D3.2.1	Env. D.D3.9.1	Env. D.D3.9.2

Env. D.D3.9.4	Env. D.D4.2.1	Env. D.D4.2.3	Env. D.D4.8.2
Env. D.D4.9.3	Env. D.D4.12.1	Env. D.D4.13.1	Env. D.D4.14.1
Env. D.D4.16.1	Env. D.D4.18.1	Env. D.D4.18.2	Env. D.D4.18.3
Env. D.D4.19.1	Env. D.D4.19.3	Env. D.D4.19.4	Env. D.D5.3.1
Env. D.D5.11.1	Env. D.D5.15.2	Env. D.D5.15.3	Env. D.D5.15.4

Env. D.D5.16.3	Env. D.D5.18.2	Env. D.G3.2.1	Env. D.G3.2.2
Env. D.G4.1.2	Env. D.G4.1.3	Env. D.G5.2.1	Env. D.B3.6.1
Env. D.K4.1.1	Env. İ.ÖG.B1.6	Env. İ.ÖG.B1.7	Env. İ.ÖG.B1.9
Env. İ.ÖG.A1-B1.2	Env. İ.ÖK.A1.1		

Tablo 2: El Tasvirleri

Cephe yüzeylerinde tam bir el formuna sahip olan tasvirlerin yanında yapılmış fakat zaman içerisinde oluşan deformasyon sebebiyle tahrip olmuş ya da yapımı yarım kalmış el tasvirleri de bulunmaktadır (Tablo 3).

Env. D.D2.10.5	Env. D.D3.5.2	Env. D.D3.9.3	Env. D.D4.9.1
Env. D.D4.13.2	Env. D.D5.2.1	Env. D.D5.2.2	Env. D.D5.3.2

Tablo 3: Tahrip Olmuş ve Tamamlanmamış El Tasvirleri

İncelediğimiz el çizimleri arasında cephe yüzeyine yapılırken anatomik olarak düzgün olmayan tasvirler de bulunmaktadır. Bu tasvirlerin taş yüzey üzerine her ne kadar füzün yardımıyla hatları belirlense de sonuçta sivri uçlu bir alet aracılığıyla yapıldığı için bir takım şekil bozukluklarına ve hatalara neden olması doğaldır.

Cephe yüzeylerinde bulunan el tasvirlerinin sağ ve sol el olarak farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların sebebi ikonografik bir yaklaşımdan ziyade tasviri yapan kişinin sağ elini veya sol elini kullanıyor olmasıdır.

El tasvirleri prehistorik dönemlerden başlayarak farklı coğrafyalarda mağara duvarlarında ve farklı yüzeylerde yer almaktadır. Boya maddeleri veya kazıma gibi teknikler kullanılarak yapılan el tasvirlerinin insanlar arasında bir iletişim kurma aracı, kendine ait bir imza ve bir olay ya da etkinlik gibi olaylar sırasında orada olduğunu belirtmek için yapıldığı iddia edilmektedir²²⁸.

İslamiyet döneminde yapılan el tasvirleri farklı anlamlar içermektedir. Hz. Muhammed'in kendisiyle birlikte kızı Hz. Fatma, yeğeni ve damadı Hz. Ali, torunları Hz.

²²⁸ Başaran Doğu Gital, "Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesindeki El Tasvirleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 63. 2017, s. 625.

Hamza ve Hz. Hüseyin'i abası altına almasıyla oluşan Ehl-i Aba, Al-i Aba, Pençe-i Al-i Aba sahnesi beş parmak ile bağdaştırılmıştır²²⁹.

Anadolu'da ise Hz. Fatma kültürünün önemli bir yeri vardır. Özellikle kadınlar Anadolu'nun pek çok yöresinde Fatma Ana dedikleri Hz, Fatma'yı bolluk, bereket ve uğurun simgesi olarak görmüşlerdir²³⁰. Kadınlar yemek yaparken ver hasta olan kişinin sırtını sıvazlarken, doğum yapan kadının doğumunu kolaylaştıracağına inanarak "El benim elim değil Fatma Ana'nın eli" diyerek elini sürer ve telkinlerde bulunurlar²³¹.

Yapıda görülen el tasvirlerinin benzerleri Kazakistan kaya resim alanlarında²³² ve Anadolu'da Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde görülmektedir²³³.

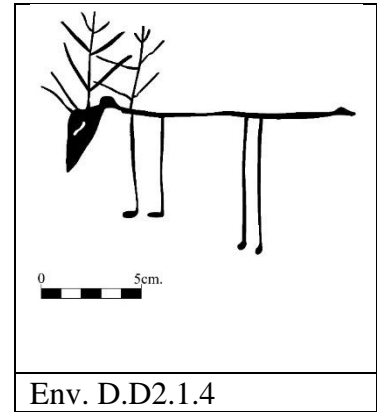
3.3. Hayvan Tasvirleri

Yapıda yapılan araştırmalarda dış cephede altı iç cephede iki toplam da sekiz tasvir tespit edilmiştir. Tespit edilen hayvan tasvirleri arasında herhangi bir hayvanı çağrıştırmayan dört tasvir "Tanımlanamayan Hayvan Tasvirleri" başlığı altında incelenmiştir. Türü tespit edilen hayvanlar geyik, keçi ve yırtıcı olmayan kuş şeklinde alt başlıklara ayrılmış, benzer örnekleri ve ikonografik anlamlarıyla değerlendirilmiştir.

3.3.1. Geyik Tasviri

Mescidin dışarısında doğu cephede yer alan dört ayaklı hayvan tasvirinin baş ve boynuz yapısından dolayı geyik olduğu düşünülmektedir.

Geyik figürü Türk mitolojisinin kökleri mezolitik devre kadar inen en eski hayvanlardan biridir²³⁴. Birçok Türk toplumunda geyik tasviri gök ve yer unsurlarını, ölümsüzlüğü, ölümden sonra dirilişi simgeler ve Türk boyları tarafında totem olarak kabul edilmektedir²³⁵.

²²⁹ Muhammet Arslan, "İğdır Çevresinde Bir Grup El Motifli Mezar Taşı", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 1, Adıyaman 2018, s. 56.

²³⁰ Mustafa İsmet Uzun, "Fatma", *TDVİA*, c. 12, İstanbul 1995, s. 223-224.

²³¹ M. İ. Uzun, *agm.*, s. 224.

²³² Zaynolla Samoşev, *Petroglifi Kazaxstana*, Almatı 2006, s. 31.

²³³ B. D. Gital, (2015), *agt.*, s. 92, 151, 170.

²³⁴ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul 2020, s. 276.

²³⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. 1, Ankara 2010. s. 570.

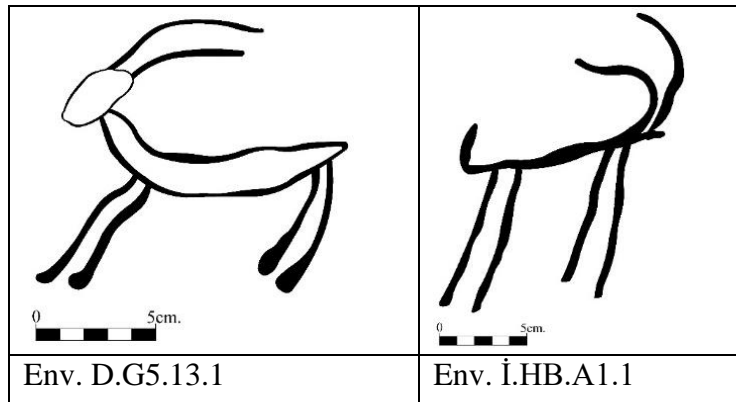
Şamanların törenlerde gökyüzüne veya yer altına giderken suret değiştirmek için bürünülen hayvanlardan biri de geyiktir²³⁶. Şaman elbiselerinde ve davullarında temsili ya da doğrudan geyiğe ait parçalar görülebilir²³⁷.

Geyik tasvirleri Türklerin yaşadığı coğrafyalarda, kaya resim alanlarında sıklıkça karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan Gobustan’da²³⁸, Moğolistan Gobi Çölü’nde²³⁹, Rusya Özerk Bölgesinde Biçikti Boom’da²⁴⁰, Kırgızistan Saymalıtış’ta²⁴¹ ve sayısını arttırabileceğimiz birçok kaya resim alanında geyik tasvirlerini görebilmekteyiz.

Anadolu’da Ordu Mesudiye Esatlı Köyü’nde²⁴², Ankara Güdül’de²⁴³, Kütahya Altıntaş Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi’nde²⁴⁴, Kütahya Aizanoi Zeus Tapınağı’nda²⁴⁵ Kars Kağızman Geyiklitepe’de²⁴⁶ de geyik tasvirleri yer almaktadır.

3.3.2. Keçi (Dağ Keçisi) Tasviri

Tespit edilen hayvan tasvirleri arasında vücut yapısı ve boynuzlarının şekli nedeniyle keçi olarak tanımlanan figürler, yapının dışında güney cephede bir, harim bölümünde batı cephenin A1 numaralı karesinde bir olmak üzere toplam iki tanedir (Tablo 4).

Tablo 4: Keçi Tasvirleri

²³⁶ Y. Çoruhlu, (2020), *age.*, s. 276.

²³⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC’si*, İstanbul 1999, s. 195.

²³⁸ İ. Cəfərzadə, *age.*, s. 21-32; C. Alyılmaz, *age.*, s. 421-425.

²³⁹ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 81, 97,103.

²⁴⁰ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 188, 191.

²⁴¹ S. Somuncuoğlu, (2011), *age.*, s. 80-82, 90, 91.

²⁴² Necati Demir, “Esatlı Köyü (Ordu-Mesudiye) Kaya Üstü Resimleri ve Yazıtları İle Bunların Tarihi Alt Yapısı”, *ZfWT*, vol, 1 no. 2, 2009, s. 7.

²⁴³ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, s. 130-133, 135.

²⁴⁴ B. D. Gital, *agt.*, s. 114, 163.

²⁴⁵ M. Beyazıt, *age.*, s. 240, 310.

²⁴⁶ Alpaslan Ceylan, “Doğu Anadolu’da Kaya Resimlerinin Türk Tarihi Açısından Önemi”, *Bilim ve Ütopya*, S. 163, İstanbul 2008, s. 26-35 (29).

Keçi figürleri tasvirileniş bakımından aralarında farklılık barındırmaktadır. D.G5.13.1 envanter numaralı keçi tasvirinin gövdesi konturlarla yapılmışken, İ.HB.A1.1 numaralı tasvirde genel vücut yapısı basit düz çizgilerle tamamlanmıştır.

Türk topluluklarında geyik gibi kutsal kabul edilen diğer bir hayvan dağ keçisi/eliktir. Dağ keçileri Türk kültüründe, cesareti, kararlılığı, bağımsızlığı, bolluk, bereket ve yüceliği simgeler. Dağların yüksek kesimlerinde yaşayabildikleri için Türkler tarafından Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edilir²⁴⁷. Dağ keçisi tasviri hanedan arması olarak da kullanılmış, Orhun Yazıtları'ndan Kültigin yazıtının doğu yüzünde dağ keçisi damgası yer almaktadır²⁴⁸.

Dağ keçisi tasvirleri birçok kaya resim alanlarında ve yapılarda yer almaktadır. Rusya Altay özerk bölgesi, Calamantaş, Kalbaktaş, Yalbaktaş, Biçiktu-Boom kaya resim alanlarında²⁴⁹, Kazakistan Saymalıtaş' da²⁵⁰ kaya resim alanlarında keçi figürlerine sıkça yer verilmiştir.

Anadolu'da Ankara Güdül'de²⁵¹, Şanlıurfa Harran Şuayp Şehri köyünde²⁵², Ordu Mesudiye Esatlı köyünde²⁵³, Eskişehir Seyitgazi ilçesi Kümbet köyünde²⁵⁴, Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde²⁵⁵, Kütahya Aizanoi Zeus Tapınağı'nda²⁵⁶ görülen keçi tasvirleri bunlara bazı örneklerdir.

²⁴⁷ Necati Demir, "Kaya Üstü Resmi (Rock Art) Olarak Dağ Keçisi/Elik ve Tarihi Altyapısı", *ZfWT*, vol. 2, no. 2, 2010, s. 7.

²⁴⁸ Y. Çoruhlu, (2020), *age.*, s. 290.

²⁴⁹ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 188, 190, 192, 193, 195, 197.

²⁵⁰ S. Somuncuoğlu, (2011), *age.*, s. 62, 64, 81, 85, 88.

²⁵¹ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, s. 63, 131, 134, 138.

²⁵² S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 515.

²⁵³ N. Demir, (2010), *agm.*, s. 11.

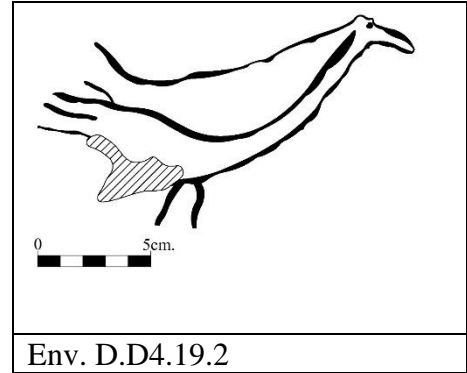
²⁵⁴ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 533, 534, 535, 537.

²⁵⁵ B. D. Gital, *agt.*, s. 77, 215.

²⁵⁶ M. Beyazıt, *age.*, s. 44, 45, 278, 325.

3.3.3. Yırtıcı Olmayan Kuş Tasviri

Mescidin dışın doğu cephenin duvar yüzeyinde yer alan hayvan tasviri, gaga, baş, gövde yapısı, ayakları, kuyruk kısmı ve kapalı halde yapılan kanatlarından dolayı yırtıcı olmayan kuş olarak tanımlanmıştır. Tasvirde pençe kısımları yapılmadan ayakları düz şekilde sonlanmaktadır.

Env. D.D4.19.2

Kuş figürü İslam öncesi Türk toplumlarında ruhun simgesi olduğu düşünülmüştür²⁵⁷. Ölümün ve cennetin sembolü olan kuş tasviri aynı zamanda Orhun kitabelerinde geçen, kuşlara özgü olan “uçup gitmek, uçmak” gibi ifadeler ölümü anlatmaktadır²⁵⁸.

Şaman törenlerinde şamanın suretine büründüğü ya da şamanın yolculuğu sırasında yanında koruyucu ruh olarak yer alan hayvanlardan biri de kuşlar olmuştur. Ohlmarks’a göre kaz, karga, baykuş, kuğu şamanın en çok suretini aldığı kuş türlerindedir²⁵⁹.

3.3.4. Türü Belirlenemeyen Hayvan Tasvirleri

Yapının dış ve iç cephelerinin duvar yüzeylerinde türünü belirleyebildiğimiz hayvan tasvirlerinin yanında yapılaş şekilleri, yapının cephelerinde oluşan tahribat ve yarım bırakılmış olma ihtimalleri sebebiyle türünü belirleyemediğimiz hayvan tasvirleri de bulunmaktadır. D.B2.9.1 ve İ.HK.A2.2 envanter numaralı tasvirlerin baş kısımlarının olmadığı için bu hayvan figürlerinin başları kesilerek kurban edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Tablo 5).

Env. D.D4.9.2	Env. D.G4.9.1	Env. D.B2.9.1	Env. İ.HK.A2.2

Tablo 5: Türü Belirlenemeyen Hayvan Tasvirleri

²⁵⁷ Yaşar Çoruhlu, “Türk Sanatında Yırtıcı Olmayan Kuşların Sembolizmi I”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 102, İstanbul 1995, s. 53-60(53).

²⁵⁸ Y. Çoruhlu, (1995), agm., s. 53.

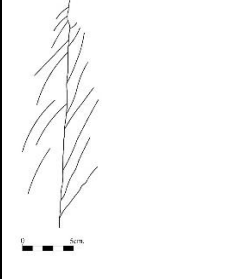
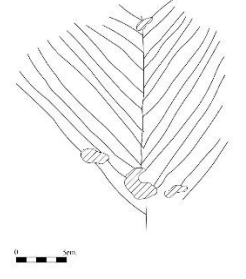
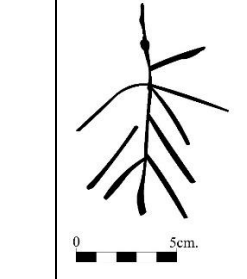
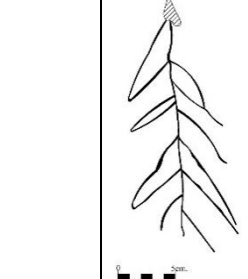
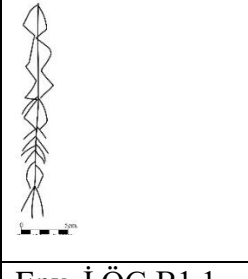
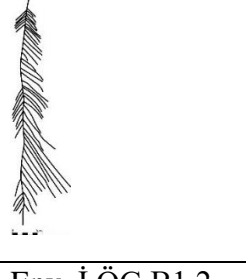
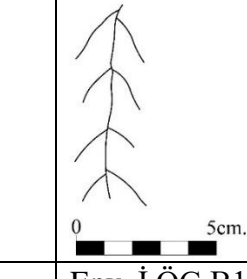
²⁵⁹ Y. Çoruhlu, (2020), *age.*, s. 292.

3.4. Bitkisel Tasvirler

Mescidin duvar yüzeylerinde kazıma şeklinde yapılmış çizgilerin bir araya gelmesiyle bitkisel tasvir olarak tanımlanan figürler oluşturulmuştur. Yapının dış cephesinde dört iç cephesinde dört olmak üzere toplam sekiz tasvir tespit edilmiştir. Tasvirlerin yedisi ağaç tasviri olarak adlandırılırken bir figür lale tasviri olarak adlandırılmıştır.

3.4.1. Ağaç Tasvirleri

Dikey olarak yapılmış bir gövdenin her iki yanında bazı tasvirlerde aşağı yönde bazılarında ise yukarı yönde ya da aynı tasvirde hem aşağı hem de yukarı yönde ilerleyen çizgilerin dalları olduğu düşünülen kazımalar ağaç tasviri olarak tanımlanmıştır. Yapının dış cephesinde dört iç cephesinde üç toplam yedi ağaç tasviri bulunmaktadır (Tablo 6).

Env. D.D5.9.1	Env. D.D6.19.1	Env. D.G2.3.1	Env. İ.HB.B2.K.1
Env. İ.ÖG.B1.1	Env. İ.ÖG.B1.2	Env. İ.ÖG.B1.10	

Tablo 6: Ağaç Tasvirleri

Ağaç Tasviri Türk kültüründe ve Türk mitolojisinde türeyiştten ölüme kadar her alanda en önemli parçalardan biri olmuştur²⁶⁰. Birçok Türk boyu hayat ağacı motifinin kökleri, gövdesi ve dallarıyla dünyanın üç tabakası olan yer altı, yeryüzü ve gökyüzünü bağlaştıran bir tasvir olarak kullanmıştır²⁶¹. Eski Türklerde kayın ağacının en kutsal ağaç sayıldığı ve mitolojide tanrı Ülgen ve Umay ile gökten indiği geçmektedir²⁶².

²⁶⁰ M. Beyazıt, *age.*, s. 420.

²⁶¹ Seher Arslan, "Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, c. 1, S. 1, s. 59-71(64); Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara 2012, s. 145-146.

²⁶² Y. Çoruhlu, (2020), *age.*, s. 181.

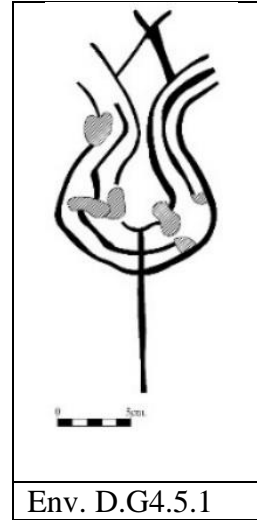
Türk mitolojisinde ve inanışlarında ağaçtan türeme birçok Türk destanında yer almaktadır. Oğuz Destanı'nda av sırasında gittiği bir göl kenarında bulunana ağaç kavuğunda gördüğü kızla evlenen Oğuz Kağan'ın Gök, Dağ ve Deniz isimli üç çocuğu olmuştur²⁶³. Başka bir efsanede Tanrı, dalları olmayan bir ağaçtan dokuz dal çıkararak her daldan dokuz kişinin bu dallardan türemesiyle dokuz ulusu meydana getirmiştir²⁶⁴. Türeyişin aksine ölüm mitlerinde hayat ağaçlarının ölen kişinin ruhunun göğe ya da yer altına giderken yol gösterici olduğuna inanılmaktadır²⁶⁵. İslamiyet sonrası Türk topluluklarında ağacın kutsiyeti devam etmiş, Anadolu Selçuklu yapılarında süsleme olarak hayat ağacı tasvirlerine yer verilmiştir²⁶⁶.

Yapıda görülen kazıma tekniğinde yapılmış ağaç tasvirlerine kaya resim alanlarında rastlanılmaktadır. Altay Biçiktu-Boom da yer alan kaya resmi alanında²⁶⁷, Kazakistan Tamgalı Say'da²⁶⁸, Anadolu'da Kars Geyiklitepe'de²⁶⁹, Ankara Gündül'de²⁷⁰ Kütahya Yapılcan köyünde Hıdırlık Türbesinde²⁷¹ ve Kütahya Aizanoi Zeus Tapınağı'nda²⁷² yer almaktadır.

3.4.2. Lale Tasviri

Mescidin dış kısmında güney cephesinde belirlenen kazıma ile yapılmış bitki tasviri çizgilerin şekli itibariyle lale tasviri olarak değerlendirilmiştir. Lale tasvirinin benzeri olarak yapılmış herhangi bir tasvire kaya resim alanlarında ve duvar yüzeyi tasvirlerinde rastlanılmamıştır.

Yapıdaki lale tasvirinin, tezhip ve minyatür sanatında benzer örneklerle karşılaştırıldığında, lale kullanımının yaygınlaştığı 16. yüzyıl ve sonraki bir dönemde yapıldığı tahmin edilmektedir²⁷³.

²⁶³ Y. Çoruhlu, (2020), *age.*, s. 177.

²⁶⁴ Y. Çoruhlu, (1999), *age.*, s. 106.

²⁶⁵ P. Ergun, *age.*, 187.

²⁶⁶ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", *Belleten*, c. 32, S. 125, Ankara 1968, s. 25-50.

²⁶⁷ A.I. Martinov, *Altay Kaya Resimleri, Biçiktu-Boom*, çev. Prof. Dr. Z. Bağlan Özer, Ankara 2013, res. 9, 34, 59, 149, 151, 175, 176, 182, 221, 225, 232, 256, 317, 339.

²⁶⁸ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 334.

²⁶⁹ A. Ceylan, (2008), *agm.*, s. 33.

²⁷⁰ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, s.120-121, 146.

²⁷¹ B. D. Gital, *agt.*, s. 102, 106, 111, 116, 125, 137, 139, 166, 169, 171.

²⁷² M. Beyazıt, *age.*, s. 214, 218.

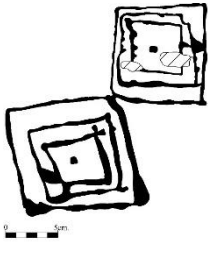
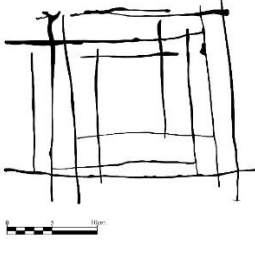
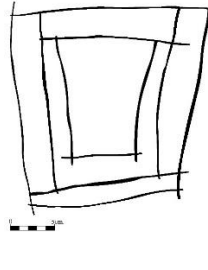
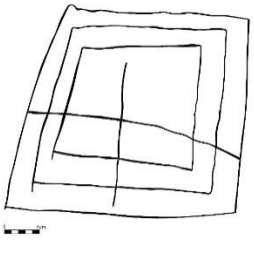
²⁷³ Gül İrepoğlu, *Lale, Doğada, Tarihte, Sanatta*, İstanbul 2012, s. 20, 117, 123, 132.

3.5. Geometrik Şekiller

Yapının dış ve iç cephesinde kazıma tekniğinde yapılmış farklı geometrik formlara sahip olan tasvirler yer almaktadır. Dış cephe yirmi iç cephenin ön mekanında on bir, harim bölümünde ise on dört toplamda kırk beş tasvir bu başlık altında incelenmiştir. Belirlenen bu tasvirlerin benzer özellik taşıyanları alt başlıklar halinde açıklanmıştır.

3.5.1. İç İçe Dörtgenler

Yapının dış ve iç cephesinde karşımıza çıkan tasvirler kazıma tekniğiyle yapılmış kareye yakın dörtgenlerin iç içe yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Tablo 7).

Env. D.G3.4.1	Env. D.D3.8.1	Env. İ.HB.A2.1	Env.İ.HB.A2.2

Tablo 7: İç İçe Dörtgenler

Bu geometrik şekillerin hangi amaçlarla yapıldıkları ve neyi temsil ettikleri ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bunun yapıldığı dönemde oynanan bir tür oyun sahası olduğunu²⁷⁴, öne sürerken bazıları da bunların büyü veya tılsım sembolü olarak yapılmış olabileceğini söylemektedir²⁷⁵. Ancak belirlenen bu tasvirlerin yapıdaki cephelerin yüzeylerine kazındıklarından dolayı burada oyun oynamalarının mümkün olmayacağını ve bu şekillerin tılsım, büyü gibi amaçlar için yapıldığı düşünülmektedir.

İncelenen bu şekillerin benzerlerine Azerbaycan Qobustan'da²⁷⁶, Anadolu'da Ankara Güdül'de²⁷⁷, Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde²⁷⁸ ve Kütahya Aizanoi Zeus Tapınağı'nda²⁷⁹ karşılaşılmaktadır.

²⁷⁴ İ. Cəfərzadə, *age.*, s. 63.

²⁷⁵ İ. Cəfərzadə, *age.*, s. 63.

²⁷⁶ İ. Cəfərzadə, *age.*, s. 63.

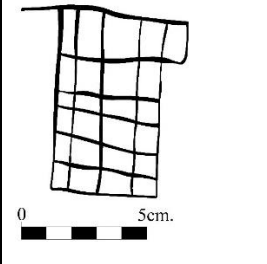
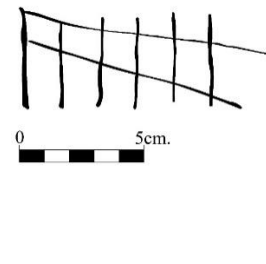
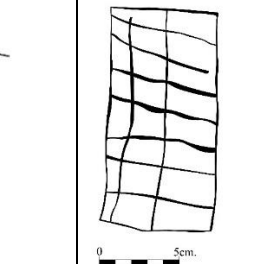
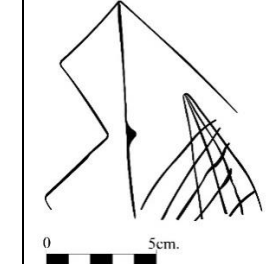
²⁷⁷ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, 398.

²⁷⁸ B. D. Gital, *agt.*, s. 111, 165.

²⁷⁹ M. Beyazıt, *age.*, s. 343-344.

3.5.2. Taramalar

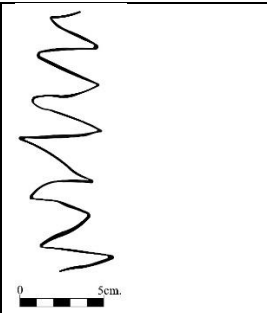
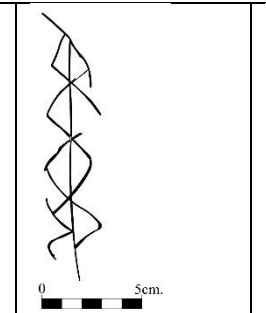
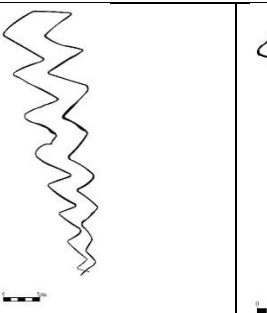

Dış ve iç cephe üzerinde yer alan geometrik şekiller arasında dikey ve yatay olarak yapılan çizgilerin tekrarlanmasıyla oluşan tarama şekillerinin tam olarak hangi nedenle yapıldıkları ve içerdikleri ikonografik anlam kesin olarak bilinmese de ağ, kafes veya tuzak olduğu düşünülmektedir (Tablo 8).

Env.D.D2.10.3	Env. İ.HK.A2.1	Env. D.D2.2.2	Env. İ.ÖG.B1.12

Tablo 8: Tarama Tasvirleri

3.5.3. Zikzak Tasvirleri

Belirlenen geometrik şekiller arasında dikey bir düzlem üzerinde art arda birbirine zıt yönde açılar yaparak ve bunun tekrarlanmasıyla oluşan zikzak tasvirleri bulunmaktadır. Yapıda yer alan zikzak tasvirleri İ.ÖG.B1.13 envanter numaralı tasvirde bir zikzak sırasından ve H.KB.T.1 numaralı tasvirde iki sıra zikzaktan oluşacak şekilde farklılıklar göstermektedir (Tablo 10).

Env. İ.ÖG.B1.13	Env. H.KD.T.1	Env. H.KB.T.1	Env. H.KB.T.2

Tablo 10: Zikzak Tasvirleri

Cephede yer alan zikzak tasvirlerinin benzerlerine Kırgızistan Saymalıtış'ta²⁸⁰ karşımıza çıkmaktadır.

3.5.4. Yıldız Tasvirleri

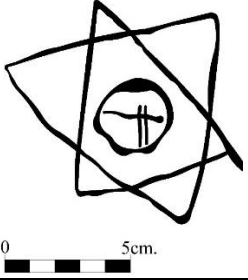
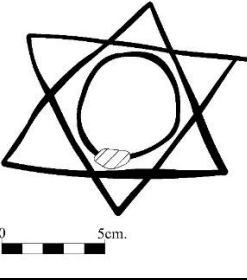
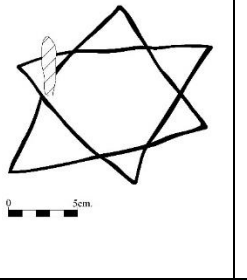
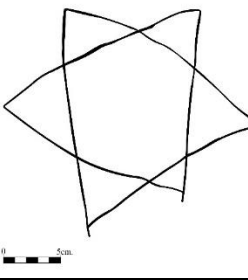
Mescidin duvar yüzeylerinde form bakımında yıldız olarak tanımlanan on üç tasvir yer almaktadır. Dış cephede beş, harim bölümünde altı ve kubbeye geçişi sağlayan trompların üzerinde iki yıldız tasviri tespit edilmiştir. Yıldız tasvirleri kol sayısı

²⁸⁰ S. Somuncuoğlu, (2011), *age.*, s. 334-335, 337, 340.

bakımında altı kollu yıldız ve sekiz kollu yıldız olarak iki gruba ayrılmıştır. Belirlenen sekiz kollu yıldız tasvirleri arasında tamamlanmayıp, yarım bırakılmış olabileceği düşünülen figürler bulunmaktadır (Env. İ.HÖ.B1.B.3-Env. İ.HK.A2.4-Env. İ.ÖG.A1.1).

3.5.4.1. Altı Kollu Yıldızlar

Yapının dış cephesinde üç, iç cephesinde bir olmak üzere toplam dört tasvir yer almaktadır (Tablo 11). İki üçgen tasvirinden birinin tepesi diğer üçgenin taban kısmına yerleştirilmesiyle oluşan altı kollu yıldız tasviri Müslümanlıkta Mühr-i Süleyman olarak adlandırılmaktadır²⁸¹. Mühr-i Süleyman tasvirini oluşturan iki üçgenden biri hayatın olumlu yönlerini diğeri ise olumsuz yönlerini simgeler. Aynı zamanda doğu kültürlerinde iyi-kötü, kadın-erkek, güzel-çirkin gibi zıtlık oluşturan kavramlarla ilişkilendirilir²⁸² (Tablo 11).

Env. D.G4.4.1	Env. D.D6.19.2	Env. D.D6.17.1	Env. İ.HB.B1.1

Tablo 11: Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman) Tasvirleri

Altı kollu yıldız tasvirine Erzincan Kemaliye Dilli Vadisi kaya resimlerinde, Antalya Kargı Hanı kible duvarında²⁸³ ve Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde rastlanılmaktadır²⁸⁴.

3.5.4.2. Sekiz Kollu Yıldızlar

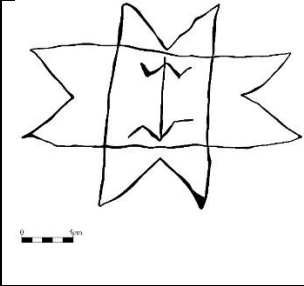
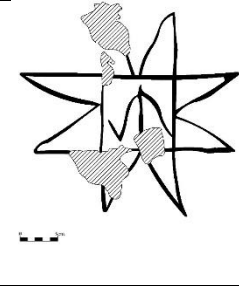
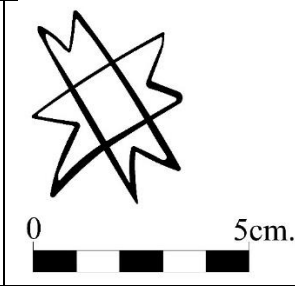
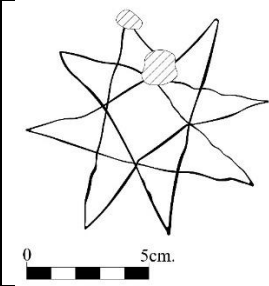
Yapı içerisinde yer alan sekiz kollu yıldız tasvirleri iki dikdörtgen benzeri tasvirin orta noktalarından birbirleriyle birleşmesiyle oluşmuştur. Oluşan tasvirlerin uç kısımları "V" şeklinde ikiye ayrılmıştır (Tablo 12). Bu tasvirlerden farklı olarak basit şekilde dört çizginin yatay, dikey ve çapraz olarak kesişmesiyle oluşan başka bir yıldız tasviri de vardır (Env. İ.HB.A1.6).

²⁸¹ İskender Pala, "Mühr-i Süleyman", *TDVİA*, c. 31, İstanbul 2003, s. 524-526(524).

²⁸² İ. Pala, agm., s. 524.

²⁸³ Scott Redford, "The Kible Wall of Kargı Han", *Adalya X*, Antalya 2007, s. 351-368(360,361,363).

²⁸⁴ B. D. Gital, *agt.*, s. 81, 84, 160, 226.

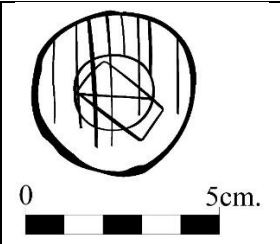
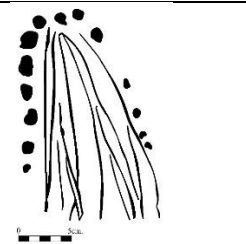
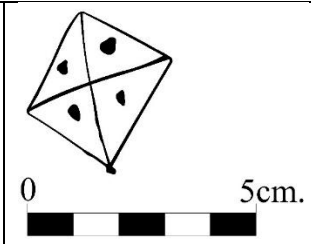
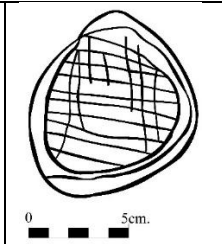
Env. İ.HG.B1.B.2	Env. D.G2.4.2	Env. H.KD.T.2	Env. H.GD.T.1

Tablo 12: Sekiz Kollu Yıldız Tasvirleri

Yapıda yer alan sekiz kollu yıldız tasvirlerinin benzerleri Antalya Kargı Hanı kible duvarında²⁸⁵ Kütahya Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi'nde²⁸⁶ yer almaktadır.

3.5.5. Sınıflandırılmayan Geometrik Şekiller

Yapıda yer alan geometrik şekillerden herhangi bir gruba girmeyen, yapılış amacının ve içerdiği ikonografik anlamı bilinmeyen tasvirler bu başlık altında toplanmıştır (Tablo 9).

Env. İ.GH.A2.3	Env. İ.ÖB.1	Env. H.KD.T.3	Env. H.KD.T.5

Tablo 9: Sınıflandırılmayan Geometrik Şekiller

Tasvirler arasında “İ.GH.A2.3”, “İ.ÖB.1”, “H.KD.T.5” envanter numaralı şekillerin ağ, tuzak ya da kafes olarak yapılmış olabileceği, “H.KD.T.3” numaralı şeklin ise büyü ve tılsım amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.

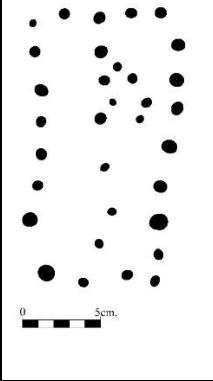
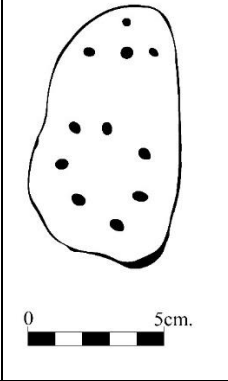
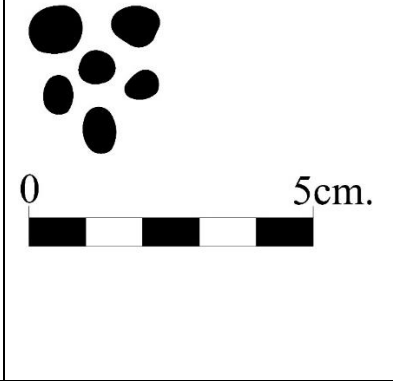
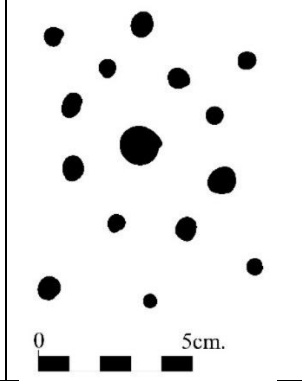
²⁸⁵ S. Redford, *agm.*, s. 360-361.

²⁸⁶ B. D. Gital, *agt.*, s. 140, 155, 156, 159, 183, 194, 216, 223, 226, 229, 231, 233.

3.6. Güneş Tasviri

Yapının dış ve iç cephesinde kazıma ve oyma tekniğinde yapılmış noktaların bir araya gelmesiyle oluşturulan tasvirler tespit edilmiştir. Belirlenen bu noktalar belirli bir düzen içerisinde yerleştirilmiştir. Örneğin merkezde yapılan bir noktanın etrafında bir daire oluşturacak şekilde sıralanmıştır. Farklı kaya resim alanlarında bu şekilde sıralanan noktalar ile oluşturulmuş tasvirleri güneş tasviri olarak değerlendirdikleri için biz de aynı başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük.

Noktalar ile oluşturulan tasvirler yapının dış ve iç cephesinde toplam altı tanedir. Noktaların kullanımıyla oluşturulan tasvirler arasında güneş tasvirinde farklı olarak noktaların bir dikdörtgen oluşturacak şekilde sıralanmasıyla geometrik bir şekil tasvirlenmiştir (Tablo 13). (Env. D.B3.8.2).

Env. D.B3.8.2	Env. D.D2.9.2	Env. İ.HG.B2.D.4	Env. D.D4.16.2

Tablo 13: Güneş Tasvirleri

İncelediğimiz güneş tasvirlerine benzerlik taşıyan örneklere Azerbaycan Qobustan kaya resim alanlarında²⁸⁷, Kırgızistan Saymalıtış'ta²⁸⁸, Kazakistan Tamgalı Say'da²⁸⁹ ve Anadolu'da Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde²⁹⁰ rastlanılmaktadır.

²⁸⁷ İ. Cəfərzadə, *age.*, s. 25.

²⁸⁸ S. Somuncuoğlu, (2010) *age.*, s. 372-373.

²⁸⁹ S. Somuncuoğlu, (2010) *age.*, s. 317-319.

²⁹⁰ B. D. Gital, *agt.*, s. 189-191.

3.7. Damgalar

Mescidin dış cephesindeki taş blokların yüzeyinde ve iç cephede duvar yüzeylerinde kazıma tekniğinde yapılmış, diğer tasvirlerden bağımsız olarak tek başlarına da ikonografik anlamlar taşıyan tasvirler damga olarak değerlendirilmiştir.

Damgalar arasında Kayı boyu, Salur boyu, Avşar boyu ve Beğdili boyuna ait damgaların yanı sıra kullanıcısı olmadan sadece ok ve yayın bir arada kullanıldığı tasvirler de damgalar başlığı altında değerlendirilmiştir. Yapının dış cephesinde otuz dokuz, iç cephenin ön mekanında dört, harim bölümünde on sekiz toplam altmış bir damga tasviri tespit edilmiştir.

Damgalar kelime anlamı olarak farklı yüzeyler üzerine yapılan ya da vurulan nişan, im ve işarete genel olarak verilen addır²⁹¹. Eski Türkçe’de “tamka”, Kutadgu Bilig’de “tamga” olarak kullanılan kelime Rusça ve Moğolca’ya da bu şekilde geçmiş, günümüzde Anadolu bölgesinde ses değişmesiyle “damga” olarak kullanılmaktadır²⁹². Damgalar birçok farklı alanda kullanılmış; boylar kendilerini damgalarla sembol etmiş, boyların sahip oldukları hayvanlar ve eşyalar bu damgalarla işaretlemiştir²⁹³. Damgalar günümüzde Türklerin yaşadığı coğrafyalarda benzer ya da stilize edilmiş halleriyle kullanılmaya devam etmektedir²⁹⁴.

Yapıda belirlenen damgalar Yazıcıoğlu’nun Tevarih-i Al-i Selçuk, Reşidüddin’in Cami-üt Tevarih, Kaşgarlı Mahmut’un Divan-i Lugati’t Türk, Ebul Gazi Bahadır Han’ın Şeceri Terakime gibi dönem kaynaklarında geçen Oğuz boylarına ait damgalar esas alınarak karşılaştırma ve değerlendirme yapılmıştır²⁹⁵.

²⁹¹ Tuncer Gülensoy, *Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları-Damgalar, İmler, Enler*, İstanbul 1989, s. 11.

²⁹² T. Gülensoy, *age.*, s. 12-13.

²⁹³ Yusuf Halaçoğlu, “Damga”, *TDVİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 454-455.

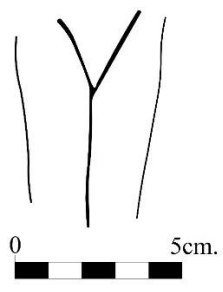
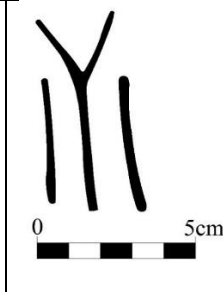
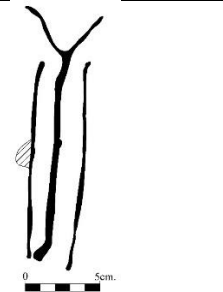

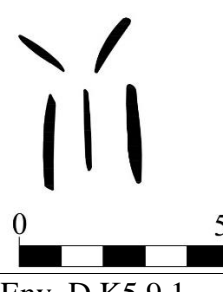
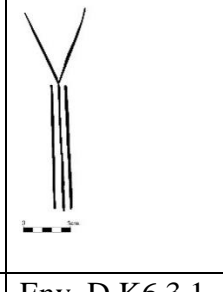
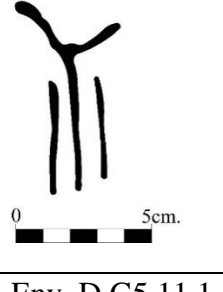
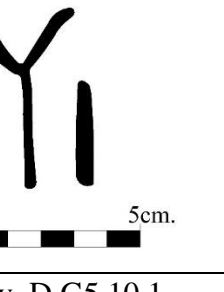
²⁹⁴ Mustafa Aksoy, *Tarihin Sessiz Dili Damgalar The Silent of Language of Damgas*, İstanbul 2014, s. 6.

²⁹⁵ T. Gülensoy, *age.*, s. 62-63.

3.7.1. Kayı Damgası

Yapının dış cephesinde sekiz, iç cephesinde bir olmak üzere toplam dokuz damga belirlenmiştir. Reşideddin'in Cami'üt Tevarih adlı eserinde Kayı boyu için Oğuzların Bozok kolundan Kün Han'ın çocukları arasında yer almaktadır²⁹⁶.

İki dikey çizgi arasında "Y" harfi benzeri tasvirin oluşturduğu Kayı damgasına Ankara Güdül kaya resimlerinde²⁹⁷, Erzurum Cunni mağarası kaya resimlerinde²⁹⁸, Sivas Suşehri kaya resimlerinde²⁹⁹ ve Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde³⁰⁰ rastlanılmaktadır (Tablo 14).

Env. D.D7.22.1	Env. D.D6.22.2	Env. D.D4.12.2	Env. İ.HG.B2.D.3
Env. D.K5.9.1	Env. D.K6.3.1	Env. D.G5.11.1	Env. D.G5.10.1

Tablo 14: Kayı Boyu Damgaları

3.7.2. Salur(Salgur) Damgası

Mescidin duvar yüzeylerinde yer alan damga tasvirleri arasında sayısı en fazla olanı Salur (Salgur) boyuna ait olmaktadır. Yapının dış cephesinde on dört, iç cephede on üç toplam yirmi yedi damga tasviri bulunmaktadır. İç cephede yer alan damga tasvirlerinden İ.HB.A1.2 envanter numaralı tasvirde üç damga, İ.HB.A1.8 numaralı tasvirde dört damga bir arada tasvirlenmiştir. Salur damgasının tek başına yapıldığı tasvirler olduğu gibi sekiz

²⁹⁶ Remzi Duran, Ali Baş, "Oğuzların Kayı Boyu Damgasının Anadolu Türk Mimari Süslemesinde Motif Olarak Kullanılması Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 43, Konya 2018, s. 523-535(525).

²⁹⁷ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, s. 108, 248, 249.

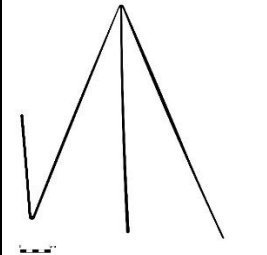
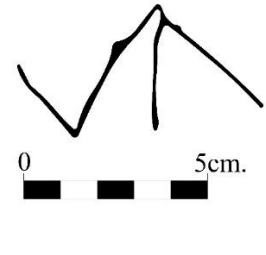
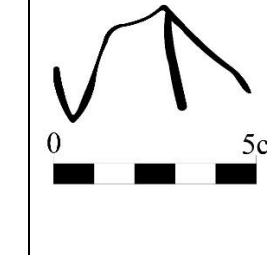
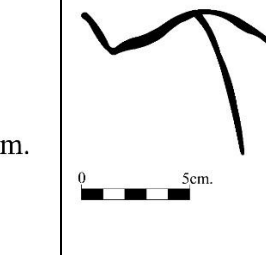
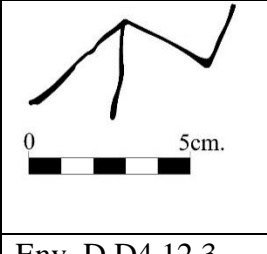
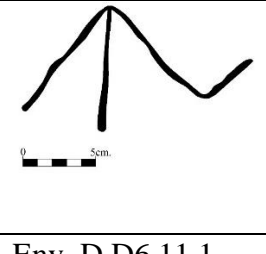
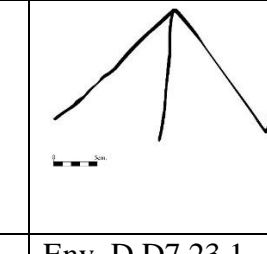
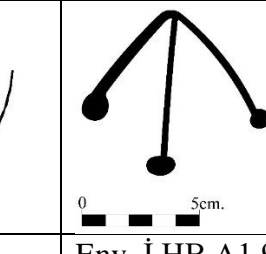
²⁹⁸ S. Somuncuoğlu, (2010), *age.*, s. 472.

²⁹⁹ Mehmet Tezcan, *Eski Türklerde Damga*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990, s. 31.

³⁰⁰ B. D. Gital, *agt.*, s. 206.

kollu yıldız tasvirlerinin ortasında da yer almıştır (D.G2.4.2, İ.HG.B1.B.1, İ.HG.B1.B.2, İ.HG.B1.B.2).

Oğuzların Üçoklar kolundan Dağ Han'ın oğullarında biri olan Salur boyu damgası Anadolu'da Ankara Güdül kaya resimlerinde³⁰¹, Erzurum Cunni Mağarası kaya resimlerinde³⁰², Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde³⁰³ görülmektedir (Tablo 15).

Env. İ.HB.A1.3	Env. İ.HB.B1.2	Env. H.KD.T.6	Env. D.D3.8.2
Env. D.D4.12.3	Env. D.D6.11.1	Env. D.D7.23.1	Env. İ.HB.A1.9

Tablo 15: Salur (Salgur) Boyu Damgaları

3.7.3. Beğdili (Begtili) Damgası/ Saban Tasviri

Yapıda karşılaşılan tasvirler arasında daha önce incelenen kaya resim alanlarıyla ilgili kaynaklarda karşılaşılmayan, Anadolu'da şu ana kadar sadece Kütahya Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi'nde tespit edilmiş olan bu damga tasvirinin "Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi Tasvirleri" adlı yüksek lisans tezinde Beğdili boyuna ait olabileceğinden bahsedilmiştir³⁰⁴. Buna ilaveten tasvir tarafımızca Anadolu'da tarımsal faaliyetlerde tarla sürmek için kullanılan karasabana benzetilmiştir (Tablo 16-Fot. 309). İnsanlar saban tasviri yaparak ekinlerine bolluk ve bereket getirmesi için dilekte bulunmuş olabilirler.

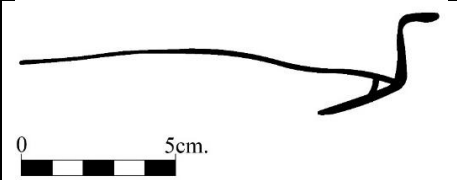
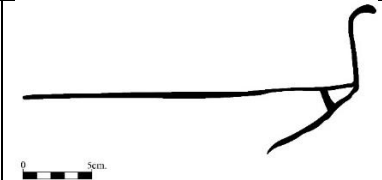
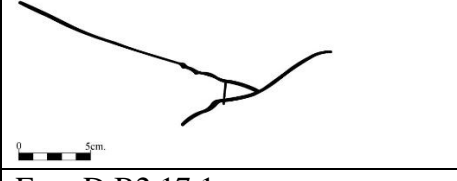
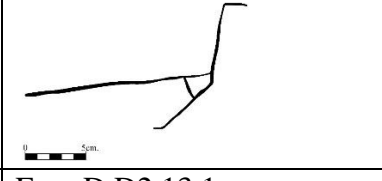
³⁰¹ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, s. 121, 170, 172.

³⁰² Oktay Özgül, "Erzurum Bölgesi Kaya Panoları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, S. 10, Edirne 2015, 169-189(186).

³⁰³ B. D. Gital, *agt.*, s. 45, 107, 123, 164, 168, 205, 240.

³⁰⁴ Bkz. Başaran Doğu Gital, *Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi Tasvirleri*" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2015, s. 41, 46-47, 52, 54, 56, 62, 68, 324.

Mescidin dış cephesinde duvar yüzeylerinde toplam dokuz tasvir tespit edilmiştir. Benzer tasvirlerle Anadolu'da şu ana kadar sadece Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi'nde rastlanılmıştır.

Env. D.D2.10.1	Env. D.D2.14.1
Env. D.B2.17.1	Env. D.D2.13.1

Tablo 16: Beğdili Damgası/Saban Tasviri

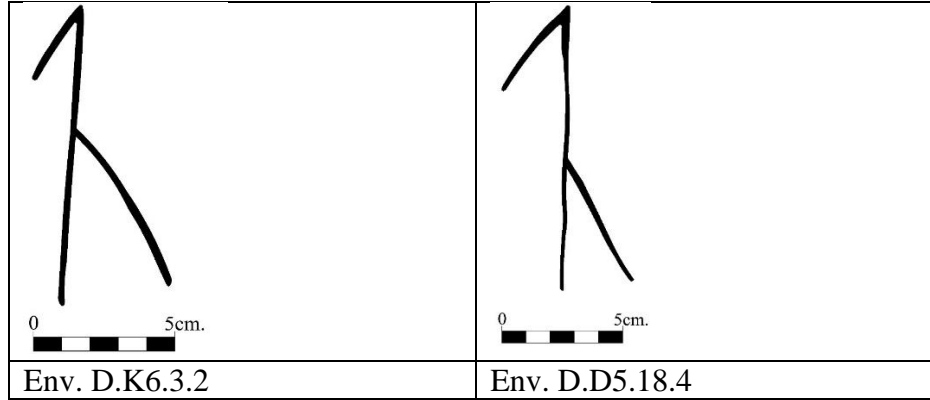
Fot. 309: Karasaban Tasviri (S. Onursoy, 2017, s. 912)

3.7.4. Avşar (Afşar) Damgası

Yapıda yer alan damga tasvirleri arasında dış tarafında doğu cephede bir ve kuzey cephede bir toplam iki Avşar boyuna ait damga tespit edilmiştir. Oğuzların Bozok kolundan olan Yıldız Han'ın oğulları arasında yer alan Avşar boyu, Kaşgarlı Mahmud'a göre Afşar, Reşidüddin'e göre Avşar olarak adlandırılmıştır³⁰⁵.

³⁰⁵ Faruk Sümer, "Avşar", *TDVİA*, c. 4, İstanbul 1991, 160-164(160).

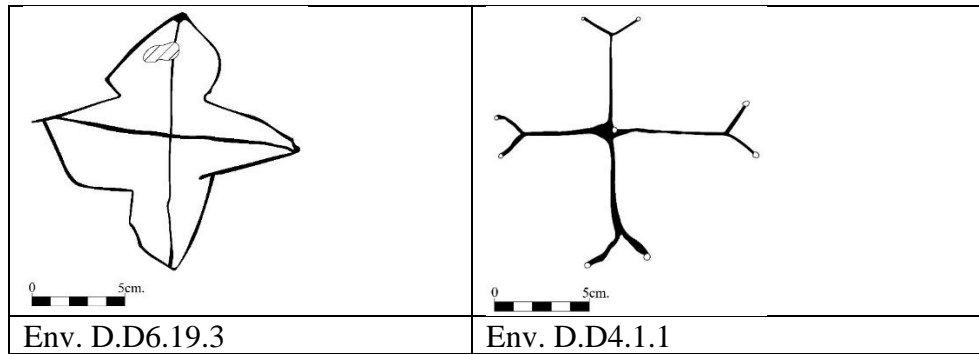
Yapıda görülen Avşar (Afşar) damgasının benzerleri Eskişehir Seyitgazi Himmet Baba Kümbeti'nde³⁰⁶ ve Erzurum Karayazı Cunni Mağarası'nda³⁰⁷ yer almaktadır (Tablo 17).

Tablo 17: Afşar(Avşar) Boyu Damgaları

3.7.5. Yön Damgası

Mescidin dış doğu cephesinde iki yön damgası olduğu düşünülen tasvir yer almaktadır. Yön damgalarının bir dünya tasavvuru olarak yapıldığı ve dünyanın dört yönünü işaret ettikleri düşünülmektedir³⁰⁸ (Tablo 18)

Tablo 18: Yön Damgaları

Erzurum Karayazı Cunni Mağarası tasvirlerinde ve Ordu Mesudiye Esatlı Köyü kaya resimlerinde benzer yön damgaları görülmektedir³⁰⁹.

³⁰⁶ Mustafa Kemal Şahin - Seringül Varis, "Eskişehir/Seyitgazi Kümbet Köyünde Bulunan Himmet Baba/Kümbet Dede Kümbeti Üzerine Yeni Düşünceler", *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 Kasım 2016)*, C. 2, Sakarya 2017, s. 622-652.

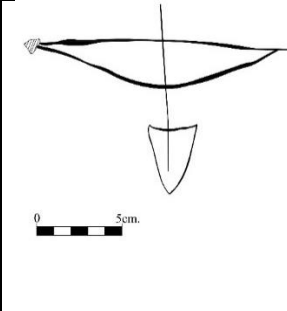
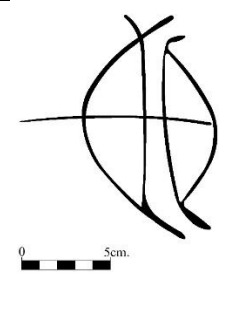
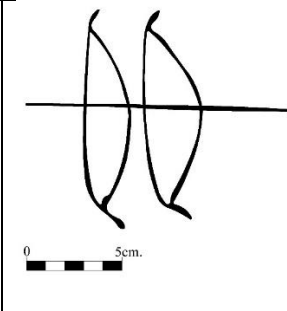
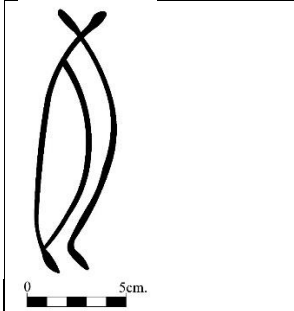
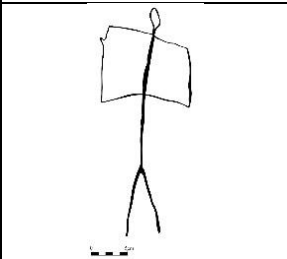
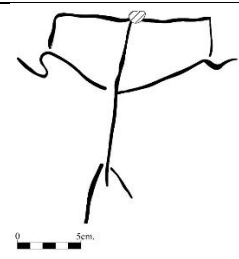
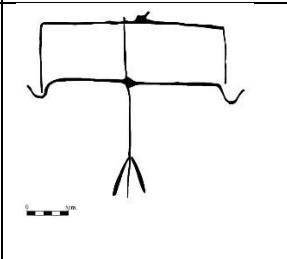
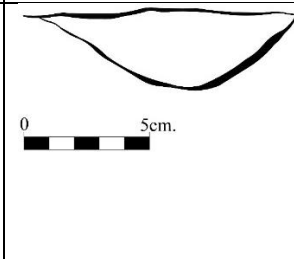
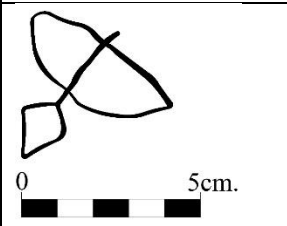
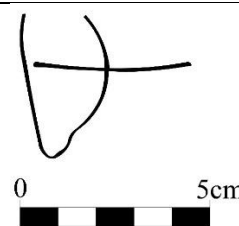
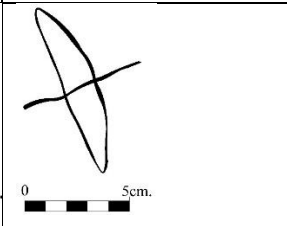
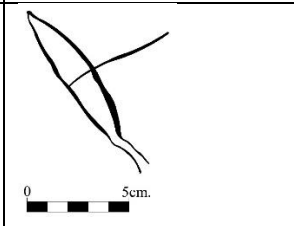
³⁰⁷ Cengiz Saltoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya 2018, s. 821.

³⁰⁸ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, s. 122.

³⁰⁹ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, s. 122-123, 343.

3.7.6. Ok-Yay Damgaları

Yapının dış ve iç cephelerinde kullanıcısı olmayan ve herhangi bir kompozisyon oluşturmayan tek başına yapılmış yay ve ok-yay tasvirleri bu başlık altında açıklanmıştır. Yapının dış cephesinde dört yay tasviri, beş ok-yay tasviri, iç cephede beş ok-yay tasviri toplam on dört tasvir yer almaktadır (Tablo 19). Damgalar arasında İ.ÖG.A1-B1.1 envanter numaralı tasvir diğer ok-yay damgaları arasında gösterilmesine rağmen kesinlik taşımamaktadır. Dikdörtgen şeklinde yay olduğu düşünülen figür içerisinde alt kısmı iki bölüme ayrılan bölüm okun yelek kısmı, yayın üst tarafındaki oval kısım da temren olduğu düşünüldüğü için bu başlığa dahil edilmiştir.

Env. D.D2.1.2	Env. D.D7.18.1	Env. D.D7.18.2	Env. D.D6.15.3
Env. İ.ÖG.A1-B1.1	Env. D.D5.16.2	Env. D.D5.17.1	Env. D.D2.1.3
Env. İ.ÖG.B1.3	Env. İ.ÖG.B1.11	Env. İ.HG.A2.2	Env. İ.HG.B2.B.1

Tablo 19: Ok-Yay Damgaları

Avlarda ve savaş alanlarında etkili bir silah olarak kullanılan ok ve yay sadece silah olarak değil farklı anlamlar barındıran semboller olarak da kullanılmıştır. Oğuz Destanında Oğuz Han'ın altı oğlu birlikte ava çıkmış, av sırasında buldukları altın yay ve okları aralarında paylaşırması için babalarına getirmişler³¹⁰. Oğuz Han altın yayı üç parçaya bölüp her bir parçayı üç büyük oğluna pay ederken okları da küçük oğullarına

³¹⁰ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili)*, İstanbul 1982, s. 48.

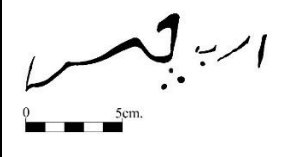
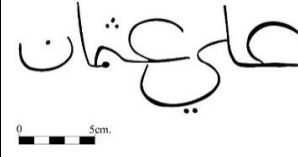

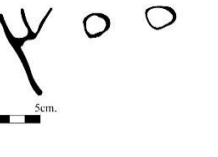
verdi³¹¹. Oğuz Han yay verilen oğullarını yönetici olarak üstte tutmuş ve onları sağ kol (Bozok) olarak teşkil ederken ok verilen oğullarını abilerine tabi olup sol kolu (Üçok) teşkil etmiştir³¹². Okun fırlatılması için yaya ihtiyacı olması ya da yayın oku fırlatan ve yönlendiren olmasından dolayı yay hakimiyeti, hükümdarlığı, ok ise itaat eden, tabi olanı temsil eden bir sembol olmuştur³¹³. Ok ve yay birlikte kullanıldığında devleti ve bağımsızlığı gösteren bir işaret olmuştur³¹⁴.

Benzer ok-yay damgalarına Kırgızistan Saymalıtış'ta³¹⁵, Moğolistan'da İltiş Kağan mezar anıtında³¹⁶, Anadolu'da, Ankara Güdül'de³¹⁷ Kütahya Aizanoi Zeus Tapınağı'nda³¹⁸, Kütahya Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi'nde³¹⁹ rastlanılmaktadır.

3.8. Yazı Tasvirleri

Mescidin içerisinde ön mekanın güney cephesinde, harim bölümündeki duvar yüzeylerinde, mihrap nişi içerisinde ve kubbeye geçişi sağlayan trompların yüzeylerinde kalemişi tekniğinde yapılan Arapça/Osmanlıca yazılar katalog bölümüne dahil edilmemiştir.

Yapının dış cephesinde yer alan taş bloklar üzerinde kazıma tekniğiyle yapılmış Arapça/Osmanlıca yazı tasvirleri incelenmiş ve toplam dört tasvir tespit edilmiştir (Tablo 20).

Env. D.D2.14.4	Env. D.D5.18.3	Env. D.G2.4.4	Env. D.G4.6.1

Tablo 20: Yazı Tasvirleri

Belirlenen yazı tasvirlerinde sadece D.D5.18.3 envanter numaralı tasvir okunabilmiştir. Arapça yazı ile yazılan tasvir “Ali Osman” olarak Türkçe’ye çevrilmiştir.

³¹¹ Z. V. Togan, *age.*, s. 48.

³¹² Z. V. Togan, *age.*, s. 48.

³¹³ Osman Turan, “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Belleten*, c. IX, S. 35, Ankara 1945, s. 305-318(318).

³¹⁴ O. Turan, (1945), *agm.*, s. 318.

³¹⁵ S. Somuncuoğlu, (2011), *age.*, s. 139, 157, 315.

³¹⁶ M. Tezcan, *agt.*, s. 170-171.

³¹⁷ S. Somuncuoğlu, (2012), *age.*, s. 146-147, 174.

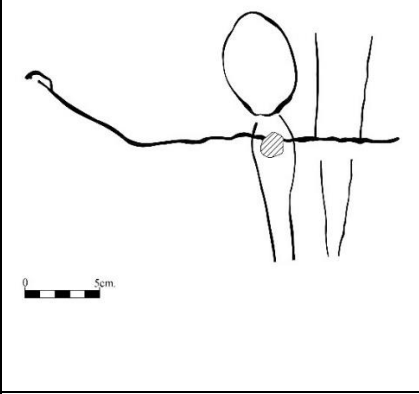
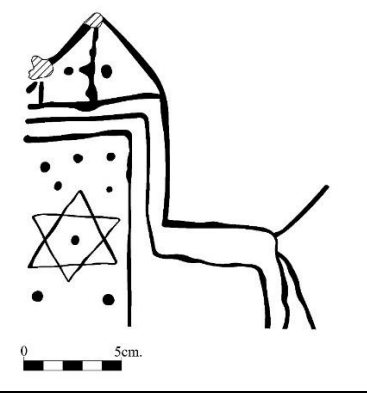
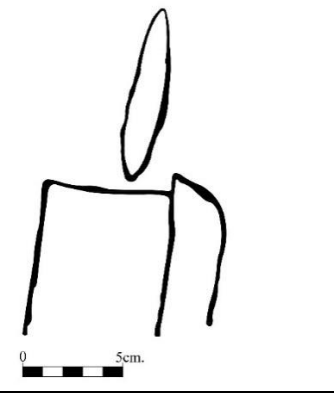
³¹⁸ M. Beyazıt, *age.*, s. 74, 132, 145, 150, 171, 180, 183, 186.

³¹⁹ B. D. Gital, *agt.*, s. 215, 241, 287.

Yapının dış güney cephesinde ise Arapça rakamlar ile yazılmış D.G4.6.1 numaralı tasvirde H. 1355 (M. 1936) tarihi yazmaktadır. Yapılan tasvirler arasında bir tarihin yer alması bizim için önemlidir. Çünkü tarih tasvirinin üzerinde henüz patina tabakası oluşmamıştır. Bu da bize üzerinde patina tabakası olan tasvirlerin daha eski dönemlerde yapıldığını ve yapıda yer alan tasvirlerin farklı dönem periyotlarında oluşturulmuştur.

3.9. Tanımlanamayan Tasvirler

Mescidin dış doğu cephesinde taş bloklar üzerindeki tasvirler arasında benzerinin şimdilik bulamadığımız, herhangi bir sınıflandırmaya dahil edemediğimiz tasvirler bulunmaktadır. Bu tasvirler katalog kısmında fotoğraflanıp çizimleri yapılarak envanterlenmiştir (Tablo 21).

Env. D.D2.14.2	Env. D.D4.1.2	Env. D.D7.19.1

Tablo 21: Tanımlanamayan Tasvirler

3.10. Tasvirlerde Kullanılan Teknikler

İlk çağlardan beri mağara veya kaya yüzeylerinde görülen bu tasvirler bazen boyalarla bazen de yüzeyin oyulması ya da sivri uçlu bir aletle kazınmasıyla oluşturulmuştur³²⁰. Bazı araştırmacılar boya kullanılarak yapılan tasvirler için “kaya resmi” terimini kullanırken, boya ile birlikte ya da boya olmadan kaya yüzeyini çizerek, vurarak veya kırarak yapılan tasvirler için “petroglif” (taş veya kaya yazısı/anıtı) tanımını kullanmışlardır³²¹.

Doğan Arslan Mescidi'nin dış ve iç cephesinin duvar yüzeylerinde yer alan tasvirlerin farklı bölgelerde yer alan kaya resimlerine tasvir ve yapım tekniği olarak

³²⁰ Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 2020, s. 169.

³²¹ Adnan Baysal, “Doğu Anadolu Petroglifleri: Teknolojik, Kronolojik ve Sembolik Değerlendirmeler”, *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Ankara 2017, s. 1-33(3).

benzerlikler taşınması nedeniyle kaya resimlerinin yapımında kullanılan tekniklere göre incelenmesi gerektiğine karar verdik.

Yapıda uygulanan kazıma ve oyma³²² tekniğinde duvar yüzeyine önce ağaçların kömürleşmiş dallarından elde edilen “füzen” adındaki çubuklarla yapılacak tasvirin hatları belirlenmiş ardından sivri uçlu bir alet yardımıyla belirlenen konturlara kazımlar yapılmıştır. İncelenen tasvirler arasında el tasvirlerinin bazılarında parmak uçlarında ve avuç içi kısımlarında yer alan oyukların ayrıca güneş tasviri olarak adlandırılan noktaların bir araya gelmesiyle oluşan tasvirlerin de oyularak yapıldığı belirlenmiştir.

Kaya resimlerinin yapımında kullanılan teknikler kadar tasvirlerin yapıldığı maddenin cinsinin ve yüzey şekillerinin de önemli rolü vardır³²³. İncelediğimiz yapının dış ve iç cephesinde kullanılan taş bloklarının farklı cins olması yüzeylerinde yer alan tasvirlerin sayısını etkilemiştir. Dış cephede kullanılan küfeki taşının kolay işlenebilir olması nedeniyle dış cephede daha çok tasvir yer alırken iç cephede kubbe kasnağına kadar kullanılan taşın daha sert ve pürüzlü yüzeye sahip olması bu alanlarda daha az tasvirin yapılmasına etken olmuştur.

3.11. Ustalar

Doğan Arslan Mescidi'nin dış ve iç cephelerindeki duvar yüzeyi tasvirlerini yapan usta ya da ustaların kimliği hakkında herhangi bir yazı, kitabe veya işaret şimdilik bulunamamıştır. Tasvirler yapının inşasından itibaren farklı dönemlerde yapıyı ziyarete gelen ziyaretçiler tarafından yapılmış Ancak bu tasvirleri yapan kişilerin o dönemki toplum içerisinde sıradan insanlar olmadıkları tahmin edilmektedir. Usta veya ustalar yaptıkları tasvirlerde toplumun sosyo-kültürel yapısını, adetlerini, kendi birikimlerini yansıtmışlardır.

3.12. Tasvirlerin Tarihlendirilmesi

Doğan Arslan Mescidi'nin kuzey cephesinin taçkapısı üstünde yer alan kitabesinde³²⁴ geçen tarih yapı üzerinde yer alan tasvirlerin yapılış tarihini sınırlandırması

³²² I. Yalçinkaya, agm., s. 70.

³²³ Işın Yalçinkaya, “Taş Devirleri Sanatında Teknik ve Stil”, *Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c 29, S.1-4, Ankara 1978, s. 67-82(67).

³²⁴ Neşet Çağatay yapıda yer alan kitabenin, Doğan Arslan'ın aynı köyde daha önce yaptırmış olabileceği bir mescide ait olduğunu ve bu mescidin yıkılmasından sonra bu yapıya getirilmiş olabileceğini söylemektedir. Bkz. N. Çağatay, “Sivrihisar Mülk Köyü'ndeki Doğan Arslan Mescidi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Ankara 1981, s. 26.

açısından önemlidir. H. 645 (M. 1247) tarihinde inşa edilen yapıdaki tasvirler bu ve bundan sonraki yıllarda yapıyı ziyaret eden ziyaretçiler tarafından yapılmış olmalıdır. Her ne kadar yapının inşa tarihi bilinse de cephelerde tespit edilen tasvirlerin tam olarak ne zaman yapıldığını belirlemek şu an için güçtür. Mescidin dış ve iç cephesinde bazı figürlerin üst üste yapılması ve bazı tasvirlerin birbirleriyle keşişmesi bu tasvirlerin farklı zamanlarda yapıldığını işaret etmektedir.

Yapıda görülen figürlerin yapılış tekniği ve tasvir olarak benzer örneklerine yakın coğrafyada yer alan yapılarda rastlanılmaktadır. Eskişehir ili Seyitgazi ilçesinde yer alan Himmet Baba Türbesi'nin³²⁵ (13. yüzyıl) duvar yüzeylerinde, Kütahya ili Altıntaş ilçesindeki Yapılcan köyünde Hıdırlık Türbesi'nin³²⁶ (13. yüzyıl) iç ve dış duvar yüzeylerinde, Kütahya ili Çavdarhisar ilçesinde yer alan Aizanoi Zeus Tapınağı'nın³²⁷ duvar yüzeylerinde nokta vuruş teknikli tasvirlerde, daha güneyde Antalya ilinin Manavgat ilçesinde yer alan Kargı Hanı³²⁸ (13.yüzyıl) mescid bölümünün güney duvarında yer alan tasvirlerde benzer örneklere rastlanılmıştır. Bu bölgede yapılacak araştırmalarla birlikte bu örneklerin artacağı düşünülmektedir.

Mescidin dış güney cephesi üzerinde yer alan Arapça rakamlarla oluşturulmuş tarihte H. 1355 (M. 1936) yazması, yapıda yer alan tasvirlerin mescidin inşa tarihi olan 1247 yılından itibaren farklı tarihlerde yapıya gelen ziyaretçilerin kazımalar yapmaya devam ettiklerini göstermektedir.

Katalog kısmında incelenen tasvirler dışında yapının duvar yüzeylerinde yakın tarihlere dayanan kazımalar ile oluşturulmuş tasvirler de bulunmaktadır.

Sonuç olarak Doğan Arslan Mescidi'nin dış ve iç cephelerindeki tasvirlerin net bir tarihlendirilme yapılmasının şu an için güç olmasına rağmen yakın bölgelerde yer alan benzer yapım teknikleri ve tasvir şekilleriyle karşılaşılan örneklerle değerlendirildiğinde 1247 yılından başlayarak 13. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ilk yarısına kadar farklı tarihlerde ve dönemlerde yapıldığı düşünülmektedir.

³²⁵ M. K. Şahin-S. Varis, agm., s. 622-652.

³²⁶ B. D. Gital, *agt.*

³²⁷ M. Beyazıt, *age.*

³²⁸ S. Redford, agm., s. 351-368.

SONUÇ

Sivrihisar'ın Mülk köyünde bulunan Doğan Arslan Mescidi'nin işlevi hakkında bazı soru işaretleri vardır. Yapının kitabesinde mescid olarak adlandırılmasına rağmen kitabenin bu yapıya ait olmadığı, köyde daha önce inşa edilmiş olabilecek bir yapının yıkılmasıyla buraya taşındığı yönünde görüşler de mevcuttur. Ayrıca yakın döneme kadar içerisinde sandukanın olduğu ancak köy halkının ibadet alanını genişletmek için bu sandukanın yerinin değiştirildiği daha sonra tamamen çıkartıldığı da bilinmektedir. Bizim görüşümüz ise yapının mezarlık içerisinde höyük olduğu düşünülen bir tepe üzerinde yer alması, kare mekanlı bölümün Anadolu Selçuklu kümbetlerinde görülen sekiz dilimli piramidal külahla örtülmesi, içerisinde bir dönem sandukanın bulunması nedeniyle yapının türbe olarak inşa edilmiş olabileceği yönündedir. Ancak yapının türbe olduğu görüşünü kanıtlamak için alt kısmında olması gereken cenazelik bölümünün varlığını araştırmak için kazı çalışmasına ihtiyaç vardır. Doğan Arslan Mescidi birkaç yayında plan ve mimari yönden incelenmiş fakat cephe yüzeylerindeki tasvirler hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Konumuz gereği yapının işlevi üzerinde daha fazla durulmamış, duvar yüzeylerindeki tasvirler ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Türklerin tarih boyunca bıraktığı izlerden birisi de kaya resimleri olmuştur. Farklı coğrafyalarda bulunmalarına rağmen kaya resimleriyle yüksek rakımlı yerlerde ve kutsal sayılan alanlarda karşılaşılmaktadır. Anadolu'da ise bu düzen bozulmamış kaya resim alanlarında gördüğümüz tasvirler farklı yapıların duvar yüzeylerinde yerini almıştır. Anadolu'nun birçok yerinde karşımıza çıkan duvar yüzeyi tasvirleri kutsal sayılan türbe, mescid, tapınak gibi yapılarda bulunmaktadır. Bu da bize Orta Asya'da kaya resimlerinin yapımı için seçilen kutsal yerlerin, Anadolu'da kutsal sayılan yapılarla da devam ettiğini göstermektedir.

Yapılan çalışma sonucunda tarihsel ve kültürel değere sahip, ikonografik anlam taşıyan iki yüz altı tasvir tespit edilmiştir. Kazımlar arasında tespit edilen elli beş el tasviri çoğunluk bakımından dikkat çekmektedir. Prehistorik dönemlerden beri birçok farklı yerde yapılmış olan bu tasvirler İslam döneminde farklı anlamlar kazanmıştır. Anadolu'da insanların şifa bulmak, bolluk ve bereket getirmek, kötülüklerden uzak durmak için kullandığı adetlerden birisi de Hz. Fatma Ana'nın eli olmuştur. Yapının özellikle dış doğu cephesinde gördüğümüz el tasvirlerinin bu amaç için yapıldığı düşünülmektedir. El tasvirleri baş parmak yönüne göre sağ ve sol el olarak ikiye ayrılmıştır. Kesin olarak belirlenen kırk bir sol el, dokuz sağ el tasviri vardır. Geri kalan

beş tasvir ise tahribat nedeniyle hangi ele ait olduğu belirlenememiştir. El tasvirlerinin bu şekilde dağılımı bize ellerin ikonografik anlamlarının yanında tasviri yapan kişinin gündelik yaşamda kullandığı el ve ele dayalı yapım tekniğiyle ilişkilidir.

Yapının dış ve iç cephe yüzeylerinde görülen Türk boylarından, Salur boyuna ait yirmi iki, Kayı boyuna ait dokuz, Begdili boyuna ait beş ve Avşar boyuna ait iki damga bulunmaktadır. Bu damgaların yapıya farklı dönemlerde yapılan ziyaretler sırasında kazındığı tahmin edilmektedir. Boyların bu damgaları yapıda defnedilmiş olan kişiyi kendi boylarından saydıkları için mi yoksa sadece ziyareti için mi yaptıkları şuan için kesin bir cevap içermemektedir.

Doğan Arslan Mescidi duvar yüzeyindeki tasvirler Orta Asya'da farklı bölgelerdeki Türkler tarafından yapılan kaya resimlerinin devamı niteliğindedir. Kaya resim alanlarında görülen insan tasvirleri, hayvan tasvirleri, bitkisel tasvirler, geometrik şekillerin ve damgaların yapıda yapım tekniği ve yapılan figürler açısından benzer şekilde kullanılmış olması bu kültürün Anadolu'da devam ettiğini göstermektedir. Anadolu'da sadece Doğan Arslan Mescidi'nde değil; Eskişehir Seyitgazi Himmet Baba Kümbeti, Kütahya Yapılcan köyü Hıdırlık Türbesi, Kütahya Çavdarhisar Aizanoi Zeus Tapınağı'nda ve Antalya'nın Manavgat ilçesindeki Kargı Han'ın mescid bölümünde benzer tasvirler bulunmaktadır.

Farklı anlam ve ifadeler taşıyan bu tasvirler geçmişi, günümüze ve yarınlara aktaran kaynaklardır. Bugün yapıda tanımlayamadığımız tasvirler olsa da yapılan araştırmaların artmasıyla bu figürlerin de taşıdığı anlamları ve yapılış nedenlerinin çözülmesi durumunda yeni bilgiler ortaya konacaktır.

KAYNAKLAR

- Akşit, O. (1976). *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27- M.S. 192)*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Albek, S. (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı, Eskişehir.
- Aksoy, M.(2014). *Tarihin Sessiz Dili Damgalar The Silent Language of History Damgas*, Yeni Ufuklar Derneği, İstanbul.
- Alok, E. (2008). “Anadolu’da Kayaüstü Resimleri”, *Bilim ve Ütopya*, S. 163, s. 23-25.
- Altın, T. (2014). *Eskişehir İli Sivrihisar İlçesi (Merkez) Folkloru*, Sivrihisar Belediyesi, Eskişehir.
- Altınsapan, E. (1988). *Sivrihisar’da Türk Mimarisi*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Altınsapan, E. (1990). “Sivrihisar’da Selçuklu Eserleri”, *Eskişehir I. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri*, s. 23-28.
- Altınsapan, E. (1990). “Sivrihisar’da Selçuklu Şehir Dokusu”, *II. Selçuklu Eserleri Seminer Bildirileri*, s. 22-46.
- Altınsapan, E., Parla, C. (2004). *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Altınsapan, E. (2010). “Sivrihisar’da Türk Devri Mimarisi (Selçuklu-Osmanlı), *Yeni Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, s. 32-36.
- Altun, A. (1996). “Gazneliler”, *TDVİA*, Cilt 13, s. 484-486.
- Altun, A. (2001). “Karahanlılar”, *TDVİA*, Cilt 24, s. 412-414.
- Alyılmaz, C. (2016). “*Gobu*”stan’ın Gizemi (Kıpçaklar’a Giden Yol), Bitlis Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Antel, A. (2013). “Geçmişten Günümüze Cami Mimarisinin Gelişimi”, *I. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, s. 250-255.
- Aslanapa, O. (2003). *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- Aslanapa, O. (2007). *Anadolu’da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişimi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Aristov, N. A. (2014). *Türk Halklarının Etnik Yapısı*, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınlar, İstanbul.
- Arslan, M. (2017). *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari-Süsleme)*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Arslan, M. (2018). “İğdır Çevresinde Bir Grup El Motifli Mezar Taşı”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, s. 55-70.

- Arslan, S. (2014). “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 1, s. 59-71.
- Baysal, A.(2017). “Doğu Anadolu Petroglifleri: Teknolojik, Kronolojik ve Sembolik Değerlendirmeler”, *APAD*, S. 3, s. 1-33.
- Beksaç, E. (2013). “Zevvare Cuma Camii”, *TDVİA*, Cilt 44, s. 311.
- Beyazıt, M. (2018). *Aizanoi Zeus Tapınağı'ndaki Türk İzleri*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Büktel, Y. (1999). *Türk Sanat Tarihi (Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Mimarisi) Ders Notları*, Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Edirne.
- Caferzade, İ. H. (1999), *Qobustan Qayaüstü Resimler*, Yeni Neşrler Evi, Baky.
- Ceylan, A. (2008). “Doğu Anadolu'da Kaya Resimlerinin Türk Tarihi Açısından Önemi”, *Bilim ve Ütopya*, S. 163. s. 26-35.
- Ceylan, A. (2015). “Çıldır Başköy Kaya Resimleri”, *Belgü Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, 7-28.
- Çağatay, N. (1981). “Sivrihisar'ın Mülk Köyü'ndeki Doğan Arslan Mescidi”, *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, s. 21-39.
- Çakmak, A. (2012). “Diyarbakır Ulu Cami”, *TDVİA*, Cilt 42, s. 96-97.
- Çam, N. (2012). *İslamda Sanat Sanatta İslam*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, A. V. (2012a). “Malatya Ulu Cami”, *TDVİA*, Cilt 42, s. 108-109.
- Çobanoğlu, A. V. (2012b). “Türk”, *TDVİA*, Cilt 41, s. 525-531.
- Çobanoğlu, A. V. (2018). *Osmanlı Mimarisinde Plan ve Projeler*, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (1995). “Türk Sanatında Yırtıcı Olmayan Kuşların Sembolizmi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 102, s. 53-60.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2000). “İsfahan Cuma Camii”, *TDVİA*, Cilt 22, s. 504-506.
- Çoruhlu, Y. (2013). *Erken Devir Türk Sanatı İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Kozmolojik, Mitolojik, Astrolojik, Dini ve Edebi Tasavvurlara Göre Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Kömen Yayınları, Konya.
- Çoruhlu, Y. (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Darkot, B. (1997). “Amurriye”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 412.
- Darkot, B. (1997). “Sivrihisar”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 726-728.

- Demir, N. (2009). “Türk Tarihinin ve Kültürünün Kaynağı Olarak Kaya Üzeri Resimler (Petroglifler) ve Yazılar”, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken (ZfWT)*, Vol 1, No. 1, s. 5-19.
- Demir, N. (2010). “Esatlı Köyü (Ordu- Mesudiye) Kaya Üstü Resim ve Yazıtları İle Bunların Tarihi Alt Yapısı”, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken (ZfWT)*, Vol 1, No. 2, s. 3-30.
- Demir, N. (2010). “Kaya Üstü Resmi (Rock Art) Olarak Dağ Keçisi/Elik ve Tarihi Yapısı”, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken (ZfWT)*, Vol 2, No. 2, s. 5-23.
- Denkhalbant, A., Çobanoğlu, A. V, (2009). “Selçuklular”, *TDVİA*, Cilt 36, s. 392-397.
- Doğru, H. (1997). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Duran, R., Baş, A. (2018). “Oğuzların Kayı Boyu Damgasının Anadolu Türk Mimari Süslemesinde Motif Olarak Kullanılması Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 43, s. 523-535.
- Ergun, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ersoy, B. (1988). “Bergama Ulu Cami” *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt 4, s. 65.
- Eyice, S. (1962-63). “İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler” *İktisat Fakültesi Mecmuası*, s. 3-80.
- Eyice, S. (1992). “Batılılaşma”, *TDVİA*, Cilt 5, s. 171-181.
- Eyice, S. (1993). “Cami”, *TDVİA*, Cilt 7, s. 56-90.
- Eyice, S. (1998). “Hüdavendigâr Cami”, *TDVİA*, Cilt 18, s. 289-290.
- Gital, B. D. (2015). *Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesi Tasvirleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Gital, B. D. (2017). “Yapılcan Köyü Hıdırlık Türbesindeki El Tasvirleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 63, s. 615-623.
- Göncüoğlu, S. F. (2018). *Gelenekten Geleceğe Camiler*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları Damgalar, İmler, Enler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınlar, İstanbul.
- Gülgen, H. (2013). *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa.
- Gündoğdu, H. (2007). “Osmanlı Mimarisinin Gelişim Süreci İçerisinde Kahire Hadım Süleyman Paşa Camii'nin Yeri”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 19, s. 117-139.
- Halaçoğlu, Y. (1993). “Damga”, *TDVİA*, Cilt 8, s. 454-455.
- Hattstein, M., Delius, P. (2007). *İslam Sanatı ve Mimarisi*, (çev. Nurettin Elhüseyni), Literatür Yayınları, İstanbul.
- İlter, F. (1975). “Sivrihisar Yöresi Araştırmaları”, *Anadolu (Anatolia)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 13-49.

- Nejat, İ. (2000). *Fotoğraflarla Sivrihisar-Justinianopolis*, Özel Baskı, Eskişehir.
- Keskin, O. (2001). *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, Bayrak Matbaası, İstanbul.
- Kılıcı, A. (2009). “Aslına Döndürülen Karacabey Cami”, *X. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Prof. Dr. Örcün Barışta'ya Armağan Bildirileri*, s. 496.
- Kuban, D. (2003). *Divriği Mucizesi, Selçuklular Çağında İslam Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*, YEM Kitabevi, İstanbul.
- Kuban, D. (2010). *Batiya Göçün Sanatsal Evreleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ödekan, A. (1997). “Cami”, *Eczabaşı Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 1, s. 317-319.
- Ögel, B. (1998). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) I-II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Öney, G. (1968). “Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi”, *Belleten*, Cilt 32, S. 125, s. 121-159.
- Öney, G. (1989). *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Önkal, A., Bozkurt, N. (1993). “Cami”, *TDVİA*, Cilt 7, s. 46-56.
- Özalp, T. (1961). *Sivrihisar Tarihi*, Barış Kitabevi, Eskişehir.
- Özgül, O. (2015). “Erzurum Bölgesi Kaya Panoları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, S. 10, s. 169-189.
- Özkeçeci, İ. (2006). *Doğu Işığı VII.-XIII. Yüzyıllarda İslam Sanatı*, Graphis Matbaa, İstanbul.
- Pala, İ. (2003). “Mühr-i Süleyman”, *TDVİA*, Cilt 31, s. 524-526.
- Parla, C. (2005). *Sivrihisar Bindirme Tavanlı Camiler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev: Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Redford, S. (2007). “The Kible Wall of Kargı Han”, *Adalya X*, Antalya, s. 351-368.
- Sezgin, İ. (2009). “Sivrihisar”, *TDVİA*, Cilt 37, s. 289-291.
- Somuncuoğlu, S. (2010). *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, Atok Yayınları, İstanbul.
- Somuncuoğlu, S. (2011). *Saymalıtaş Gökyüzü Atları*, Atok Yayınları, İstanbul.
- Somuncuoğlu, S. (2012). *Damgaların Göçü Kurgan- Ankara Güdül Kaya Resimleri*, Atok Yayınları, İstanbul.
- Sözen, M., Tanyeli, U. (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Sümer, F. (1991). “Avşar”, *TDVİA*, Cilt 4, s. 160-164.
- Şahin, M. K., Varis, S. (2017). “Eskişehir Seyit Gazi Kümbet Köyünde Bulunan Himmet Baba Kümbet Dede Kümbeti Üzerine Yeni Düşünceler”, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Cilt, 2, Sakarya Matbaası, s. 622-652.
- Tanman, M. B. (1996). “Gedik Ahmed Paşa Külliyesi”, *TDVİA*, Cilt. 13, s. 544-547.
- Tezcan, M. (1990). *Eski Türklerde Damga*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Turan, O. (1945). “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması” *Belleten*, Cilt 9, S. 35, s. 305-318.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Turan, O. (2009). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- Uyanık, M. (1968). “Türkiye’nin Güneydoğusunda Prehistorik Araştırmalar”, *Belleten*, Cilt 32, s. 93-99.
- Uzun, M. İ. (1995). “Fatıma”, *TDVİA*, Cilt 12, s. 223-224.
- Yalçınkaya, I. (1978).
 “Taş Devirleri Sanatında Teknik ve Stil”, *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, s. 67-82.
- Yetkin, S. K. (1984). *İslam Ülkelerinde Sanat*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Yetkin, Ş. (1988). “Abbasiler”, *TDVİA*, Cilt 1, s. 49-56.
- Yücel, Ü. (1999). *Türk Okçuluğu*, Ankara Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Yüksel, A. E. (2016). “Ankara Cami ve Mescitlerinde Ankara Üslubu”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, S. 2, s. 154-177.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Martinov, A. I. (2013). *Altay Kaya Resimleri Biçiktü-Boom*, (çev: Prof. Dr. Z. Bağlan Özer), Ankara.
https://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/altay_kaya_resimleri_ekitap.pdf
 (10.05.2021).